Prof.Dr.
Atalay Yörükoğlu

çocuk ruh sağlığı

Çocuğun Kişilik Gelişimi
Eğitimi ve Ruhsal Sorunları

30. Basım

ÖZGÜR

ÇOCUK RUH SAĞLIĞI
PROF. DR. ATALAY YÖRÜKOĞLU
Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 11.10.1996 tarih ve 011566 sayılı kararıyla Ortaöğretim öğrencileri için tavsiye edilmiştir.
Özgür Yayınları Kurucusu: Refik Ulu
Özgür Yayınları: 48
Yayın hakları: Atalay Yörükoğlu - Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu
On beşinci basım: Şubat 1989
On altıncı basım: Temmuz 1991
On yedinci basım: Ekim 1992
On sekizinci basım: Ekim 1993
On dokuzuncu basım: Kasım 1994
Yirminci basım: Mayıs 1996
Yirmi birinci basım: Mart 1997
Yirmi ikinci basım: Mart 1998
Yirmi üçüncü basım: Aralık 1998
Yirmi beşinci basım: Mart 2002
ÇOCUK RUH SAĞLIĞI
Çocuğun Kişilik Gelişimi, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları
Kapak Filmi: Grafika Grup
Dizgi: Özgün Ajans
Baskı ve Cilt: Sistem Ofset
ÖZGÜR YAYINLARI
Ankara Cad. 31/2 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 528 13 30 - 526 25 13 - 526 35 01
Fax : 527 57 78 www.ozguryayinevi.com info@ozguryayinevi.com
Bu kitabımı, iki sevgili anneye, beni yetiştiren anneme ve çocuklarımın annesi eşim Emel'e sunuyorum.

İÇİNDEKİLER
Önsöz 5
1. Bölüm RUH SAĞLIĞI
1. Ruh Sağlığı Nedir? 13
2. Çocuk Ruh Sağlığı 21
2. Bölüm RUHSAL GELİŞİM DÖNEMLERİ
1. Gelişim İlkeleri ve Gelişim Dönemleri 27
2. Süt Çocukluğu 31
3. Annelik 38
4. Özerklik Dönemi 52
5. Oyun Dönemi 60
6. Oyun 66
7. İlkokul Dönemi 76
8. Çocuk Kitapları, TV ve Sinema 93
3. Bölüm ZEKÂ GELİŞİMİ
1. Zekâ Nedir? 105
2. Zekâ Geriliği 115
4. Bölüm AİLE
1. Ailenin Yapısı 125
2. Eşler 133
3. Karı Koca Geçimsizliği 139
4. Kardeşler 151
5. Bölüm ÇOCUK YETİŞTİRME
1. Çocuk Yetiştirme Sanatı 169
2. Sevgi 182
3. Çocuk Yetiştirme İlkeleri ve Tutumları 195
4. Ahlâk Eğitimi ... 221
5. Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim .. 231
6. Bölüm ÖZEL SORUNLAR
1. Hastalıklar ve Çocuk 247
2. Ölüm ve Çocuk 256

3. Boşanma ve Çocuk 264
4. Üvey Anababa ve Üvey Çocuk 273
7. Bölüm ÇOCUKTA RUHSAL SORUNLAR
1. Uyumsuz Çocuk Kimdir? 283
2. Korkular 289
3. Bağımlılık 305
4. Kekemelik..... 311
5. Seyirce (Tik) 316
6. Saplantılı Düşünceler ve Zoruntular 319
7. Yatağa İşeme ve Dışkı Kaçırma 327
8. Davranış Bozuklukları 334
9. İçe Kapanıklık Saygı ... 354
10. Çocuk Ruh Hekimliği 362
8. Bölüm GENÇLİK ÇAĞI VE SORUNLARI
1. Gençlik Çağının Ruhsal Özellikleri ... 375
2. Gençlik Çağında Cinsel Gelişim 382
3. Kuşaklar Arası Çatışma 389
4. Gençlik Çağının Ruhsal Sorunları 397
SON SÖZ 406
PULSUZ DİLEKÇE 408
KAYNAKÇA 411
YARARLANILAN GENEL KAYNAKLAR 414

ÖNSÖZ
Ana ya da baba olmak, insan yaşamının en önemli aşamalarından biridir. Sağlıklı ve başarılı çocuklar yetiştirmenin ana ve babaya sağladığı mutluluk sözlerle anlatılamaz. En yoksulundan en varlıklısına dek her aile çocuklarını erdemli erişkinler olarak görmek ister. Bu uğurda varını yoğunu ortaya kor; hiçbir özveriden kaçınmaz. Bugünün ana ve babaları eskiden olduğu gibi çocuklarını kendi yaşlılık dönemlerinin bir güvencesi olarak görmüyorlar. Başlıca amaçları onları iyi eğitmek, başarılı ve sorumlu yurttaşlar olarak toplum yaşamına katabilmektir.
Ana ve babalar, çocukların yetişmesine şimdi daha bilinçli bir ilgi ve özen gösteriyorlar. Beden sağlıklarına olduğu gibi ruh sağlıklarına da önem veriyorlar. «Nasıl daha iyi ana ya da baba olabilirim?» sorusunu kendi kendilerine soruyorlar. Tutumlarını gözden geçirmeye, varsa yanlışlarını düzeltmeye çabalıyorlar. Çünkü dengeli'kişilik oluşumunda kendi katkılarının büyüklüğünü kavramış durumdalar.
Bu olumlu gelişme yanında, günümüz ana ve babaları, çocuk eğitimi konusunda daha güvensiz ve tedirgin görünüyorlar. Çeşitli yayınların etkisinde kalıp duraksıyor, yanlış yapma korkusuyla daha kararsız davranıyorlar. Bir yandan geleneksel eğitim yöntemle-
rinden sıyrılmaya uğraşıyor, öte yandan çağdaş eğitim anlayışını benimsemekte güçlük çekiyorlar. Çağımızın hızlı toplumsal değişmeleri tüm aileleri bocalatıyor ve yeni uyumlara zorluyor. Bugünün yaşam koşullan, daha girişken ve bağımsız kuşaklar yetiştirmeyi gerektiriyor. Osmanlı döneminde geçerli olan değer yargıları ve eğitim yöntemleri çağdaş Türk toplumunda yetersiz kalıyor.
Anababa (ebeveyn) olmanın ve yöneticiliğin okulu yoktur, derler. Bu sözde, bir gerçek payı var. Yönetmek gibi iyi ana ve baba olmak da, her şeyden önce bir kişilik sorunudur. Doğal yeteneklerin eğitimle işlenmesi sonucu kazanılan bir beceri, bir sanattır. Ancak çocuk yetiştirmenin bilimsel ilkeleri ve yöntemleri de vardır. Bir bakıma bu ilkeler evrenseldirler. Çocuk yetiştirme biçimi çağdan çağa ve toplumdan topluma ayrılıklar gösterirse de, temeldeki ilkeler büyük değişime uğramazlar.
Yeryüzünün her köşesinde, çocuklar birbirine benzer. Ancak onları eğiten ana ve babalar çok değişiktirler. Hiç kuşkusuz bu, ekinsel (kültürel) ayrılıklardan ileri geliyor. Her toplumun kendi koşullarına göre insan yetiştirme zorunluluğu, uygulamada çeşitli yöntemlerin izlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle bu kitabı yazarken, bilimsel kaynaklara başvurmakla birlikte, ülkemizdeki gözlemlerime ve araştırmalarıma ağırlık verdim. Örnekleri, yıllardır yardımcı olmaya çalıştığım ailelerden seçtim. Ruh sağlığı ilkelerini destekleyen Türk

Atasözlerine yer verdim. Kısacası geleneksel çocuk yetiştirmenin eskimeyen yönleriyle çağdaş eğitim ilkelerini bağdaştırmaya çalıştım. Bu arada, kendi çocuklarımı yetiştirirken geçirdiğim acı-tatlı deneylerden de yararlandığımı eklemeliyim.
Çocuklarımızı kendi benliğimizin ayrılmaz parçaları ve uzantıları olarak görürüz. Onlarla birlikte sevinir, birlikte üzülürüz. Başarılarıyla övünür, kıvanç
duyarız. Ulaşmak istediğimiz amaçlara çocuklarımızı ulaşmış görünce, onlar adına sevinmekle kalmaz, kendi özlemlerimizi de gerçekleştirmiş oluruz. Ne var ki ana ve baba olmak, sevinç, övünç ve mutluluk yanında, sıkıntıları ve düş kırıklıklarını da birlikte getirebiliyor. Çocuk büyütmenin kaçınılmaz sorunları, ana ve babaları geçici ya da sürekli olarak üzüp bunaltıyor.
Bu kitabı ana, baba ve öğretmenlerin çocukları daha iyi tanımalarına yardımcı olmak amacıyla yazdım. Dönem dönem ruhsal gelişimi izleyerek çocuğun kişilik oluşumunu belirleyen olumlu ve olumsuz tüm etkenleri tartıştım. Çocuğun dengeli gelişimini köstekleyen ya da yolundan saptıran aile içi ve aile dışı koşulları anlattım. Ana ve babanın sakıncalı tutum ve yöntemlerini belirtip, çocuk eğitiminde sık düşülen yanılgıları göstermeye çalıştım. Çocuklukta sık rastlanan ruhsal sorunlara değinip, önleyici ve düzeltici yaklaşımlar önerdim.
Çocuklarımızı,- ayrı kişilik geliştiren ayrı birer insan olarak görmeden, sözlerine kulak vermeden, davranışlarının anlamı üstünde düşünmeden iyi tanıyamaz, sağlıklı biçimde yetiştiremeyiz. Onları anlayıp tanımada en büyük yardımcım kitaplar değil, gene çocuklar oldu. Bu nedenle, buraya aktarabildiğim bilgi ve gözlemler ana babalara yararlı olursa, bunda en büyük pay çocukların olacaktır.
Bu tür kitapları okuma gereksinimi duyan ana babalar, hiç kuşkusuz-çocuklarını daha iyi yetiştirmek isteyen ana babalardır. Umarım, onlar bu kitapta olumlu çabalarını destekleyen ve yanılgılardan koruyan öneriler bulurlar.
* •
1979 ULUSLARARASI ÇOCUKYILI'nda iki kez basılan kitabımın bugüne dek toplam 140.000 sayıyı

pn
bulan on dokuz baskı yapması, ana babaların çocuklarının ruh sağlığına verdikleri önemin bir göstergesidir ve gelecek kuşaklar adına umut vericidir.
Bilimsellikten ayrılmadan akıcı bir Türkçe ile yazmaya çalıştığım kitabımın, Çocuk Yılında Türk Dil Kurumu Bilim Ödülüne değer bulunması benim için ayrı bir mutluluk kaynağı oldu.
Bir okuyucum mektubunda şöyle yazıyordu: Gecekonduda oturan tanıdığım bir anne, elimde sizin Çocuk Ruh Sağlığı'nı gördü; resminize baktı ve «Radyoda, Televizyonda konuşan şu ak saçlı adamın kitabı değil mi? Bitirince bana ver, ben de okuyayım. Çocuklarımızı iyi besleyemiyoruz, bari iyi yetiştirelim.» dedi. Bu annenin sözlerini aldığım ödüllerin en değerlisi
sayıyorum.
Prof. Dr. Atalay YÖRÜKOĞLU
22. BASIMA ÖNSÖZ
GÜZEL BİR ANNENİN ANISINA
İlk kez 1978 yılımla çıkan Çocuk Ruh Sağlığı kitabımı iki sevgili anneye, beni büyüten anneme ve eşim Emele sunmuştum. Sevgili eşim 22. basımı göremeden, 1998 yılının Ocak ayında aramızdan ayrıldı. Bu satırlarda örnek bir anne ve 45 yıllık can yoldaşım Emel e gönül borcumu ödeyebilmek umuduyla yazıyorum:
Sevgili Emel,
Bu kitap bizim dördüncü çocuğumuz olarak doğdu. Yirmi yılda 22 kez basılmış ve ana babaların başucu kitabı olmuşsa senin katkılarınla olmuştur. Çünkü her sayfasında senin emeğin var. Ev işlerinden ayırabildiğin saatleri, yeni doğan bir bebeğe bakar gibi, kitabın yazılışına ayırdın. İki parmakla yazdığın daktiloda sana verdiğim taslakları usanmadan temize çektin, düzeltmeleri yaptın, yerinde eleştirilerinle Annelik deneyimlerinle edebiyat öğrettnenliği yeteneklerini cömertçe sundun. O günlerde, çocuklarımızı büyütürken al dığın tadı ve mutluluğu yeniden yaşıyor gibiydin. Sonuçta ortaya akıcı dille yazılmış bir kitap çıktı. Her kitaptan sonra bir yenisine başlamak için beni durmadan

yüreklendirdin. Övgüleri ben aldım ama her iyi eş gibi sen yanımda ve arkamda itici gücüm olarak kalmayı yeğledin. O günleri nasıl
arıyorum bilemezsin!
Seni, yıllar boyunca bir eş ve bir Çocuk Ruh Sağlığı uzmanı olarak izledim; anneliğinin gizini bulmaya çalıştım. Çocuklarımıza karşı öyle sevecen ve doğal bir tutum içindeydin ki seni uyarmak gereğini pek duymadım. Eleştirsem de sen sezgin ve sağduyunla doğru bildiğini yaptın. Sevgiyle eğitimi senin gibi ustaca dengeleyen pek az anne tanıdım. Küçük oğlumuzun, "Anne, bana ceza verdiğin zaman neden sana kızamıyorum?" dediğini hiç unutmam. Topluluklar önünde çocuk eğitimini tartışırken senden örnekler verir, sa-
na takılmadan edemezdim. "Çocuklarımı eşim Emel yetiştirdi, ben de onu gözleyerek kitap yazdım." derdim. Bu sözü şaka olsun diye söylemediğimi şimdi daha iyi anlıyorum.
Kimi okuyucularım kendi çocuklarımızı nasıl eğittiğimizi merak ederler. Ne mutlu bize ki çocuklarımız bizi yanıltmadılar, emeklerimizi boşa çıkarmadılar. İkisi hekim, biri iktisatçı olarak yetiştiler, dostlar tanıktır ki, sağlıklı, kişilikli ve başarılı erişkinler oldular.
Sevgili karıcığım, bir yazarın şu sözlerini sana sık sık söylerdim: "Çocuklarınızı ruhsal bakımdan sağlıklı yetiştirmek istiyorsanız tek bir şey yapın, eşinizi mutlu edin!" Bu söz en çok sana uyuyor. Hepimizi mutlu etmekle kalmadın, beni başarılı kıldın, daha iyi baba, daha olgun insan olmamı sağladın! Seninle anlaşmak öyle kolaydı ki! Ne zekânı ne de güzelliğini öne çıkarmazdın. Sıcaklığın ve tatlı dilin yuvamızı mutlulukla doldurmaya yeterdi. Doğal davranışın, içtenliğin ve şakacılığınla çevrende aranan ve sevilen bir arkadaştın. Güzel eş, güzel anne ve her anlamda güzel insandın. Birlikte geçirdiğimiz 45 yılda bana ve çocuklarımıza verdiğin katıksız sevgiden dolayı içimiz şükranla dolu. Bize verdiklerinin çok azını sana verebildik. Çünkü sendeki sevebilme gücüyle yarışamazdık, bizi bağışla!
Son uykuna dalmadan önce söylediğin son söz: "Ölürsem hepinizi çok özleyeceğim!" olmuştu. Asıl biz seni nasıl özlüyor, nasıl arıyoruz bir bilsen! Tek avuntumuz, hepimizin de seni çok sevdiğimizi bilerek aramızdan ayrılmandır.
Sevgili Emel, ömür boyu bana tattırdığın mutluluk şimdi yerini derin bir acıya bıraktı. Geriye kalan yıllarım hep seni özlemekle geçecek. Ölümden sonra bir yaşam olduğuna inanabilseydim yeniden kavuşacağımızı düşünerek avunabilirdim. Ama bu umuda şartlamıyorum. Onun yerine içimi dolduran sevginden güç alarak ve anıları canlı tutarak yaşam yolculuğumu tamamlayacağım!
ruh sağlığı
Önünde saygıyla eğiliyorum canım karıcığım! Nur içinde yat güzel insan!
Atalay
BİR
RUH SAĞLIĞI NEDİR?
Sağlığın tanımını yapmak, sayrılığı (hastalık) tanımlamaktan daha güçtür. Sağlık, «bedensel, ruhsal ve toplumsal iyilik durumu» olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanım yanlış değilse de çok geneldir. Hekimlikte, belli belirtiler bir arada görülünce belli bir sayrılık tanısı konur. Ancak her belirti, kişinin sağlıksız olduğunu kanıtlamaz. Örneğin, her diş çürüğü ya da baş ağrısı birer belirtidir, ancak gerçek anlamda sayrılık değildirler. Bunun gibi her korku, üzüntü ya da kaygıyı bir ruhsal bozukluk saymak da yanlış olur. Sağlıklı durumdan her türlü sapmayı bir sayrılık sayarsak «Yeryüzünde sağlıklı insan yoktur» demek zorunda kalırız.
Daha gerçekçi ölçütler yardımıyla da ruh sağlığı tanımı yapılabilir: Ruh sağlığı, kişinin kendi kendisiyle ve çevresiyle sürekli bir denge ve uyum içinde olmasıdır, diyebiliriz. Ancak bu denge ve uyumun katı ve durağan bir nitelik taşımayıp, değişken bir denge ve esnek bir uyum olduğunu belirtmek gerekir. '
Ruhsal bakımdan sağlıklı bir insanda aranacak özellikleri, ayrıntılara inerek açıklayalım:

a) Kişinin kendi kendisiyle uyumlu olması her şeyden önce ruh hekimliğinde bunaltı (anksiyete) denen kaygılardan, kuruntu ve kuşkulardan uzak olmasına bağlıdır. Günlük kaygılar ve üzüntüler her sağlıklı insanda vardır ve ruhsal

uyumsuzluk belirtisi sayılmazlar. Ancak nedeni belli olmayan ya da uzun süren bunaltı ve kaygılar ruhsal dengeden sapmanın göstergeleri olabilirler.
b) Kişi, içinde yaşadığı yakın ve uzak çevrede ilişkiler kurup sürdürebilmelidir. Aile üyeleriyle birlikte başka meslektaş kümeleri ve topluluklarla işbirliğine girebilmeli; iş ilişkileri dışında arkadaşlıklar kurabilmelidir.
c) İnsanlarla geçinme ve işbirliği yapmanın ötesinde, sevgiye ve saygıya dayalı bağlar kurabilmelidir. Aile üyeleriyle bağlılığını sürdürürken toplum içindeki ilişkiler alanını genişletebilmelidir. Karşı cinsle de sevgiye dayalı ilişkilere yönelmeli, eş seçmede kendi başına sorumluluk alabilmelidir. Başka bir deyişle, kişi sevebilmeli ve karşılığında sevgi bulabilmelidir.
d) Kişinin kendine güveni olmalıdır. Davranışları nı ve yeteneklerini gerçekçi olarak tartabilmelidir. Kendini başkalarının gözüyle de görebilmelidir Yete nekleriyle orantısız bir üstünlük ya da aşağılık duygusu içinde olmamalıdır. Gerçeğe uygun bir özsaygısı olmalıdır.
e) Kişi, toplumda bir yeri ve görevi olduğu duygusunu edinmiş olmalıdır. Yeteneklerini geliştirrn-rh v -rimli işe yöneltebilmeli, çalışmasından ve basandı?; ian tat almalıdır.
f) Kişinin, geleceğe dönük tasarıları olmai > : lara ulaşmak için gerçekçi bir yolda çaba g§s:t .-;
li, sıkıntılara katlanabilmelidir. Gerçekleş 4-
isteklerini başka yollardan doyum sağlayan > tirme yoluna gidebilmelidir.
14
g) Kişinin karşılaştığı güç durumlarda baş vuracağı bir yedek gücü bulunmalı ve yeni durumlara uyma esnekliği gösterebilmelidir. Başarısızlıklardan yılmamalı, güç durumlarda kendini koyvermemelidir. Geleceğe dönük umudu ve savaşım gücü ile karşılaştığı engelleri yenmeye çalışmalıdır.
h) Bağımsız olarak girişimler yapabilmelidir. Kendi başına kararlar alıp uygulayabilmen, eylemlerinin sorumluluğunu taşıyabilmen ve sonuçlarına katlana-nlmelidir. Yanılma ve başarısızlıklardan ders alabil-' neli, yanlışlarını düzeltmeye çalışmalıdır. Yanılgıları-li başkalarına yüklememeli, kendini eleştirebilmeli-iir.
i) Kişinin yaşadığı çevre ve toplumla ters düşme-en, inandığı değerleri ve inançları olmalıdır. Hiç kim-e toplumun törelerini, geleneklerini, değer yargılarını e ahlâk kurallarını tümden yadsıyamaz; ya da kendili onların dışında ve üstünde göremez. Ancak kişi ye-dliklere de açık olabilmeli, toplumun çağdışı yasaları e değer yargıları önünde eli kolu bağlı kalmamalıdır, iaşka bir deyişle, toplumun başı eğik bir üyesi olmak merine, onu etkileyen ve katkı yapan bir üyesi olmaya çalışmalıdır. Örneğin, ırk ayrımı, din ayrılığı konusunla çevresine önyargılarıyla bağlanıp kalmamalıdır. Bunun yanında başkalarının inançlarına, paylaşmasa la, saygılı ve hoşgörülü olmalıdır.
j) Son olarak, ruhça sağlıklı bir insanın, mesleği dışında eğlendirici, dinlendirici ve kişiyi geliştirici uğraşıları olmalıdır. Bu uğraş, sanat, spor ve toplumsal yardımlaşma alanlarında olabilir.
Büyük ruh hekimi Sigmund Freud, ayrıntıya girmeden, ruh sağlığını «Sevmek ve Çalışmak» diyerek iki sözcükle özetlemiş. Gerçekten sevebilen ve verim-i çalışan bir kişi, ruh sağlığına oldukça yaklaşmış bir dişidir. Ruhsal sorunları olsa da dengesi bozuk değil-ür.
15
,. .,5?
Yukardaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi, ruhça sağlıklı kişide aranan nitelikler, olgun bir insanda bulunması gereken niteliklerdir. Olgun kişi sever ve sevilir. Davranışları tutarlı, gerçekçi ve özgürdür. Çevresiyle ilişkileri olumludur. Toplumda bir yeri ve görevi olduğunun bilincindedir. Yeteneklerini belli bir amaca yöneltir, doğru ve verimli olarak kullanır. Kendine güvenir, engeller karşısında umutsuzluğa kapılmaz. Esnekliği ve hoşgörüsü vardır. İnsanların davranış ve tutumlarım gülmece (mizah) açısından görebilir. Başkalarının olduğu gibi, kendi yanılgılarına da yerinde gülüp geçebilir. Alman ozanı Goethe'nin dediği gibi «Olgun insan, kendine gülebilen insandır.»

Ruh sağlığı yerinde bir kişide aranacak nitelikler daha da artırılabilir. Ancak o zaman gerçeklerden uzaklaşabiliriz. Çevremizde gördüğümüz dengeli ve uyumlu kişiler yerine «ermiş insan» tanımına yaklaşmış oluruz.
Yukarda açıklamaya çalıştığımız niteliklerin hepsini bir kişide toplanmış olarak görmek kolay değildir. Ancak bu niteliklerin birbirinden büsbütün ayrılamayacağım da hesaba katmak gerekir. İnsanın uyumu bu nitelikleri kişiliğinde ne ölçüde ve nasıl bir denge içinde bağdaştırdığına bağlıdır. Örneğin, yetenekleri kısıtlı bir insan, içindeki başarı eksikliğini, çevresiyle sıcak ilişkiler kurarak, yani sevilen, aranan bir insan olarak kapatabilir. Tersine; insanlarla sevgi ilişT kileri kurmakta sınırlı yeteneği olan bir kişi, başka bir alanda bu boşluğu doldurmaya çalışır. Örneğin, insan ilişkilerinde kendini yeterli görmeyen kişi politikaya yönelmek yerine, bilimsel bir alanda çalışmayı seçer. Kısacası her birey, ruhsal gereksinimini kendi yetenek ve eğilimlerine uygun olarak en tutumlu yoldan doyurma yolunu seçer. Bir alandaki eksikliğini, başka bir alanda denkleştirerek, ruhsal dengesini sürdürür.
Ruh sağlığı da, beden sağlığı gibi koşullara göre değişip bozulabilir. Başka bir deyimle, ruh sağlığı, salt ve değişmez bir durum değildir. Dış baskılar belli bir ölçüyü aşınca, herkesin ruhsal dengesi sarsılabilir. Ortaya, bunalımlar, üzüntüler, kaygılar, iç çatışmalar ve davranış bozuklukları çıkabilir. Örneğin, aile içinde ölümler, ağır hastalıklar, işsizlik, boşanma, can güvenliğinin olmayışı, doğal yıkımlar, herkesin ruhsal dengesini geçici veya sürekli olarak sarsabilen dış etkenlerdir. Bununla birlikte, insanların dış baskılar karşısında değişik dayanma gücü olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle herkesin kırılma noktası birbirinden değişiktir. Örneğin, zengin bir kişi için varlığını yitirmek onu canına kıymaya götürebilir. Başka bir kişi, varlığını yitirmeye değil, sevgilisinin yüz çevirmesine aynı tepkiyi gösterir. Ayrıca, her kişinin güçlü ve zayıf olduğu alanlar vardır. Kişi eski yaşantılarının etkisiyle kimi dış örselenmeler karşısında, daha duyarlı ve güçsüz kalmaktadır. .
İnsanların ruh sağlığı yönünden, sağlıklı ve sağlıksız olarak iki kümeye ayrılamayacağını bilmek de yararlı olur. İnsanlar akla kara gibi, deliler ve akıllılar diye iki uçta toplanmazlar. Delilikle ruh sağlığı arasında uzun bir geçiş alanı vardır. Kimi insanlar, olumsuz dış etkenlerle hemen bozuluveren, çok gevrek bir ruhsal yapıdadırlar. Ancak kendi alıştıkları çevre içinde ve destek aldıkları kişiler yanında dengelerini koruyabilirler. İşyeri ya da ülke değiştirme dengelerini altüst edebilir. Yabancı ülkelere okumak ya da çalışmak için gidenler, belli bir bocalama döneminden sonra, yeni çevreye uyum yaparlar. Kimi insan ise yurt özlemine dayanamayıp ya geri döner, ya da dönemez, ruhsal bir çöküntüye uğrar.
Ruh sağlığının bozulması, kişinin çalışmasını, çevreyle ilişkisini, kısacası, tüm yaşamını etkiler. Bu bakımdan, kimi ruhsal bozukluklar beden hastalıkla-

rından daha yakıcıdır. Nedenini bilmediği üzüntü, kaygı ve kuruntulardan kurtulamayan kişi karamsardır, tedirgindir, güvensizdir. Kısacası mutsuzdur. Kişinin mutsuzluğu çevresine de bulaşır, insanlar arası ilişkileri bozulur. Ruhça sağlıklı kişinin her zaman mutlu kişi olmadığını belirtmekte yarar var. Ruhsal bakımdan dengeli bir insan da elinde olmayan nedenlerle, örneğin, sevdiği birinin ölümüyle mutsuzluğa düşebilir. Ancak dengeli bir kişi yaşamın ayrılmaz bir parçası olan bu gibi olaylar altında ezilip kalmaz. Başka bir deyişle, dengeli insan, dayanma gücü ve esnekliği nedeniyle çetin dönemlerden en az yara alarak çıkabilir.
Bu bakımdan ruh sağlığı, mutlu yaşamın bir güvencesi sayılmamalıdır. Bunalımsız ve kaygısız bir yaşam düşünülemez. İnsanoğlu yaşamı boyunca büyük küçük birçok sorunları çöze çöze olgunlaşır. Günlük yaşamında kendi istek ve eğilimleriyle çelişen sayısız engelle karşılaşır. Bu engelleri aşmak isterken kimi zaman çevresiyle, kimi zaman da kendi kendisiyle çatışmaya girer, bocalar. Zorlukları yendikçe güçlenir, daha çetin, sınavlara kendini hazırlar. Karşılaştığı sorunları, tüm gücünü kullanarak, dış koşulları da göz önünde tutarak çözmeye çabalar. Güçsüz ya da yetersiz kaldığı durumlarda başarabildiğiyle yetinir. Oysa, ruhsal sağlığı yerinde olmayan kişi gerçeği iyi değerlendiremez. Tepkileri

duruma uygunluk göstermez. Başka bir deyimle, uyumsuz kişi sorunları çözeyim derken kendine yeni sorunlar yaratır. Bir bakıma, uyumsuz kişiliği onun yazgısını belirler.

İnsanoğlunun kimi yaşantılar karşısında gösterdiği tepkiler, ilk bakışta bir ruhsal sayrılığı (hastalığı) andırır: Örneğin bir kimse düşünelim ki karamsarlık içindedir, az konuşur, durgundur, üzgündür. Çalışma isteği azalmış, yemeden içmeden kesilmiş ve uykusu bozulmuştur. Sevinip gülemez, yaşamdan usanmış

gibidir. Böyle bir kimse ilk bakışta ruhsal bir çöküntü (depresyon) içinde sanılır. Ancak bu insanın, kısa bir süre önce eşini, çocuğunu ya da bir arkadaşını yitirdiğini öğrenirsek, iş değişir. Kişi ruhsal bir sarsıntı geçirmektedir, yas içindedir ama ruh sayrısı değildir. Sevilen kimsenin yitirilmesine en doğal tepkiyi göstermektedir. Asıl böyle bir durumda, kişinin yas tutmayı-şı sağlıksız olurdu. Nitekim kimi ruh hastaları, böyle olağanüstü durumlarda bile umursamaz davranırlar; hiç uygun olmayan duygusal tepkiler gösterirler.

Bu tartışmalardan çıkabilecek bir sonuç da ruh sağlığının değişken ve göreceli bir kavram olduğudur. İlerde ayrıca tartışılacağı gibi, ruhsal gelişme dönemlerine göre de değişkenlik söz konusudur. Ruh sağlığı toplumsal bakımdan da görecelik taşır. Çünkü, sağlıklı ve sağlıksız davranış değişik toplumlarda ayrı anlamlar taşır. Örneğin, kimi toplumda, vurucu, kırıcı, beli tabancalı kişiye yiğit, kabadayı ya da efe gözüyle bakılır. Oysa başka bir toplumda, ya da aynı ülkenin başka bir kesiminde, topluma karşıt (Antisosyal) kişi olarak görülebilir. Kimi ilkel topluluklarda, yoktan sesler duyan, kendi kendine konuşan biri, ermiş kişi diye saygı görür. Gelişmiş bir toplumda ise ya deli ya da dengesiz kişi olarak damgalanır. Bunun tersi de olabilir. Çok dengeli ve uyumlu bir kişi çoğunluğun kuşkulu ve saldırgan olduğu bir ortamda dengesini yitirebilir. Örneğin, herkesin kan güttüğü, biribirine pusu kurduğu bir çevrede böyle bir kişi uzun süre canlı kalamaz. Başka bir deyişle, saldırganlığın ve kargaşanın egemen olduğu bir toplumda, dengeli kişi, uzun süre dengesini koruyamaz. Kişi ile toplumun bu çeşit çatışması Lübnanlı yazar Halil Gibran'ın bir öyküsünde çok güzel dile geliyor:^8'

Ülkenin birinde bilge bir kral varmış. Ülkesinde herkesin mutlu yaşadığı bu bilge krala, bir gün kötü bir haber iletmişler. Krala düşman olan bir büyücü,

ülkenin bütün su kaynaklarına ve kuyularına büyülü su katmış. Sudan içen herkes bir bir delirmiş. Kısa sürede kral ve yöneticilerden başka ülkede dengeli tek bir kişi kalmamış. Çok geçmeden deliren halk kralın iyi yönetimine başkaldırmış. Bunu gören kral o büyülü sudan getirtmiş. Hem kendi içmiş hem de yöneticilere içirtmiş. Böylece o ülkede yönetenlerle yönetilenler arasındaki denge yeniden kurulmuş.

İKİ

ÇOCUK RUH SAĞLIĞI

Erişkinler için geçerli olan ruh sağlığı tanımı, genellikle çocuklar için de doğrudur. Ancak çocuğun sürekli gelişen ve değişen bir insan yavrusu olduğunu göz önünde tutarak, biraz değişik ölçütler kullanmak zorunluğu vardır. Örneğin, korku çocukluk çağında sıklıkla görülen bir ruhsal durumdur. Karanlıktan, umacılardan korkan bir çocuk yadırganmaz ama bu korkuların erişkinde görülmesi olağan sayılamaz.

İki yaşında bir çocuğun istediğini elde edemeyince ağlaması, yere yatıp tepinmesi o çağ için olağandır. İsteklerini yaptırmak için tepinen bir erişkine ise dengesiz bir kişi gözüyle bakılır. Bu nedenle çocuk davranışını erişkin davranışına göre değerlendirenleyiz. Çünkü, çocuk erişkin insanın küçük örneği değildir.

Çocuk kendine özgü nitelikler göstermekle kalmaz; hızlı ve şaşırtıcı değişmeler de gösterir. Örneğin, iki yaş çocuğu dört yaş çocuğuna hiç benzemediği gibi, dört yaş çocuğu da sekiz yaş çocuğundan önemli özelliklerle ayrılır. Başka bir deyişle, çocukta ruh sağlığının değerlendirilmesi, gelişim dönemlerinde beliren ruhsal niteliklerin ayrıntılarıyla bilinmesine bağlıdır.

Özellikle okul öncesi çağını göz önünde tutarak, çocuğu erişkinden ayıran ruhsal özelliklere değinelim:
Çocuk her şeyden önce güçsüzdür; bakılmak, korunmak ve kollanmak ister. Bu nedenle ana ve babasına bağımlıdır. Sürekli deneme ve öğrenme içindedir. Bir yandan hızlı bir zihin ve dil gelişmesi vardır. Öte yandan mantıklı düşünme yeteneği sınırlı, duygu ve düşüncelerini anlatım gücü zayıftır. Yaşantı ve deneyimlerinin azlığı nedeniyle çevresindeki olayları gerçeğe uygun olarak tartamaz. Gördüklerini yanlış algılar ve yanlış yorumlar. Olup bitenleri kendi hayal gücüne ve korkularına göre çarpıtır. Örneğin, karanlık bir odaya giren dört yaşında bir çocuk korkuyla annesine koşup, umacj gördüğünü anlatır. Umacıyı ayrıntılı olarak tanımlar, kendisini kovaladığını bile ileri sürebilir. Çocuk doğal olarak, anlayamadığı, kavrayamadığı olayları, hayal gücünün yardımıyla açıklamaya çalışır.
Çocuk bencildir. Dürtü ve isteklerini dizginlemeyi ve ertelemeyi bilmez. İsteklerinin orada ve gecikmeden karşılanmasını ister. Olmadık yerde, koşulları gözetmeden şeker, simit, oyuncak diye tutturur. Çocuk ayrıca beniçincidir (egosentrik). Olayları kendi çevresinde dönüyormuş gibi değerlendirir. Örneğin, yeni doğan kardeşinin anne sevgisini paylaştığını düşünmekle kalmaz, kendi yerini aldığını sanır. Kendisi yeterince sevilseydi ikinci bir kardeşe gerek duyulmazdı diye düşünür.
Beş yaşında sevimli bir kız çocuğu, annesiyle konuşurken kulak misafiri olmuştum. Bir ara annesine şu soruyu sordu: «Anne, beni sen doğurmasan kim doğururdu?» Herkesi güldüren bu soru çocuk için kendi düşünce biçimine uygun en doğal soruydu. Çünkü o yaş çocukları ana babalarının kendileri için var olduğuna inanırlar. Onların doğması gerektiği için ana babaları vardırlar. Çocuğun kendisini her şeyin merkezi

olarak algılamasının, yani egosentrik düşüncenin en güzel örneği kanımca bu sevimli soruda gizlidir.
Çocuğun duyguları çabuk iniş çıkışlar gösterir. Ağlamadan gülmeye, sevinçten kızgınlığa geçmesi bir anda olur. Çocuk duygusal tepkilerini sözle değil, daha çok davranışlarıyla belirtir. Sözle yansıtamadığı duygularım yaramazlık, hırçınlık, huysuzluk ve tutturmalar yoluyla açığa vurur.
Çocukta saat ve gün kavramı da iyi gelişmemiştir: Küçük çocuğunu hafta sonunda gezdirmeye söz veren anneler, babalar bunu çok iyi bilirler. Çocuk her sabah uyandığında hafta sonunun gelip gelmediğini sorar.
Çocukta bir düşünce özelliği de somut düşünmedir. Örneğin, Tanrıyı gökyüzünde oturan ak sakallı bir dede olarak düşünür. Soyut kavramları, deyimleri, Atasözlerini, gülencekleri (fıkralar) anlamakta güçlük çeker. Her şeyi somutlaştırarak bir anlam vermeye çalışır.
Küçük çocuklar başlangıçta canlı cansız ayırımı yapmazlar. Onlar için oyuncaklar ve çevredeki nesneler de canlıdır. Onlarla arkadaşıyla konuşur gibi konuşur. Başını çarptığı masayı «Pis masa!» diye tekmeler.
Çocuklar duygu ve düşüncelerini açıklamakta güçlük çektikleri gibi, o duygu ve düşünceleri de gerçekle bir tutarlar. Gece gördükleri bir düşü gerçekten olmuş gibi algılarlar. Düşlerinde anneyi görmüşlerse, erte; i sabah büyük bir doğallıkla «Dün gece seninle ne güzel gezdik, değil mi?» derler. Düşünceyle sözü. sözle eylemi birbirine karıştırırlar. Örneğin, çocuk birİKÜ p * ! keyle «Ölürsün İnşallah!» derse, bunun gerçeklrşr. : :• ni sanıp korkuya kapılır. Başka bir deyişle çocuk n.\ ilkel insan gibi büyüye inanır. Masallardaki «Açü Sb ı açıl!» sözünden, yakarışlara ve ilençlere (beddua) d» k hep bu büyüsel düşüncenin etkisini görürüz.
Çocuklar korku ve kaygılarını abartma eğilimindedirler. Bu, gerçeği değerlendirme yetilerinin zayıf oluşuyla ilgilidir. Örneğin, küçük bir çocuk gezmeye çıkan annesinin bir daha geri dönmeyeceğini sanarak ürküye (panik) kapılır. Bu nedenle çocuk korkutmalara karşı çok duyarlıdır. Özellikle ana ve babadan ayrı kalmaya hiç katlanamaz. Uzun süreli ayrılıklar çocuğu tedirgin eder ve örseler.
Ayrıca çocukta iç gözlem yeteneği de yoktur. Kendisine yabancı olan duyguları ayırdedemez. Bir erişkin kendisini tedirgin eden bir kuruntunun ya da bir korkunun etkisinde kalsa da saçma olduklarını bilir. Oysa çocuk yaşadığı

korkuları gerçek olarak algılamakla kalmaz, başkalarının da bu korkuları çektiğini sanır.
Güçsüzlüğü ve gelişmekte olan sınırlı yetenekleri yanında çocuğun pek çok özelliği sayılabilir. Çocuk çabuk örselenirse de yaş ağaç gibi esnekliği vardır. Yeni durumlara uymakla ustalık gösterir. Örneğin yeni bir çevrede arkadaşlık kurmada hiç güçlük çekmez. Çabuk öğrenir. İyimserdir. Çok örseleyici değillerse kötü deneyleri çabuk unutur. Kendi kendini onarma yeteneği güçlüdür.
Yaygın bir kanıya göre, çocukluk yılları kaygıdan uzak, mutlu yıllardır. Gözlemler bu inanışın gerçeği yansıtmadığını kanıtlıyor. Gerçekte çocukluk, korkular, tedirginlikler, yoksunluklar ve bunalımlarla dolu olabilir. Çocukluğu mutlu bir dönem olarak anımsamak, erişkinlerin o çağla ilgili birçok acı yaşantıyı bilinç dışına gömmelerinden ileri gelir.
ruhsal
gelişim
dönemleri
24
BİR
GELİŞİM İLKELERİ VE GELİŞİM DÖNEMLERİ
«Ağaç yaşken eğilir» Türk Atasözü
Çocuğun gelişimini incelemek birçok yönden yararlıdır. Önce, gelişim basamaklarında ortaya çıkan yeni yetenekler ve davranış özellikleri saptanabilir. Sonra, gelişimin her çocuktaki niteliğinden gelişimin yönü ve hızı kestirilebilir. Yapılan gözlemler, belli gelişim dönemlerinde ortak eğilimlerin ve davranış kalıplarının bulunduğunu ortaya koymuştur. Kişisel ayrılıklarla birlikte ortak yanların bilinmesi çocuk eğitiminde tutulacak yolu belirler. Örneğin, 3-4 yaş çocuklarına okuma yazma öğretmeye çalışmak boşuna "bir çabadır. Çünkü çocuk belli bir olgunlaşma sürecinden geçmeden, belli becerileri kazanamaz. Buna karşılık, dört yaş çocuğu sayı sayamaz, renkleri ayırdedemezken, en güç müzik parçalarını öğrenebilir. Erişkinlerin bin bir güçlükle öğrendikleri bir yabancı dili, o dilin konuşulduğu ortamda, çok kısa sürede kapabilir.
Şaşılacak ölçüde akıcı ve
27

S: t:-i
kıvrak konuşabilir. Sırası gelince ana ve babasına çevirmenlik bile yapabilir. Çocuklar ilk yıllarda beden eğitimi alanında da kolayca beceriler edinirler. Bu örnekler çocukların, gelişimin belli dönemeçlerinde, belli işleri yapmaya ve öğrenmeye çok yatkın olduklarını gösterir.
Konuşma yeteneğinin gelişmesi de beynin belli bir olgunluk düzeyine erişmesine bağlıdır. Beş aylık bir yavruya ne denli uğraşılsa da konuşma öğretilemez. Ancak sekiz aydan sonra bebek duyduklarını kapmaya ve yinelemeye başlar. Artık konuşmaya yatkın duruma gelmiştir. Bu noktadan sonra öğretim etkili olmaya başlar. İlgi, uyarılma ve destekle bu yetenek hızla gelişir. Ancak bu dönemde ilgi ve uyarılmadan yoksun kalan çocukta yetenekler körelir. Belli bir süreden sonra daha güç öğrenir. Daha da geç kalınırsa konuşma açığı hiç kapatılamaz. Çocuğun öğrenmeye en yatkın olduğu bu dönemler kaçırılırsa yetenekler gerektiği gibi açılıp serpilemez. Bu ilke yürüme, dışkısını tutabilme gibi, başka becerileri için de geçerlidir. «Ağaç yaşken eğilir. Demir tavında dövülür» gibi atasözleri bu gerçeği belirtir.
Çocukların ilginç bir yanı da tomurcuklanan yeni yeteneklerin üzerine düşmeleri ve sürekli işlemeleridir. Yeni yürümeye başlayan bir bebek durmadan yürür. Yeni dillenen bir çocuk da yeni becerisinin tadını çıkarırcasına durmadan konuşur. Bu çaba o yetenekle ustalık kazanılıncaya dek sürer gider.
Gelişim dönemlerinin incelenmesi ruh sağlığı bakımından da önemlidir. Dönemlerin ortak ruhsal özelliklerinin bilinmesi ruhsal gelişimin yolunda gidip gitmediğini anlamaya yardımcı olur. Sağlıklı gelişimin bilinmesi kişilik geliştirmedeki sapmaların gözlemlenmesini kolaylaştırır. Erişkin ruh hastaları, çocuklukta çekilen duyumsuzlukların, örseleyici yaşantıların ve saplantıların derin izlerini taşırlar. Çocukluk
28

yaşantılarının bilinmesi, kişinin ruhsal uyumsuzluklarının ve sorunlarının aydınlatılması bakımından j önem taşır. Büyük ruh hekimi S. Freud'un ruhçözüm (Psikanaliz) yöntemiyle ortaya koyduğu gibi, çocukluğun örseleyici deneyleri, ruhsal çatışmaları, etkilerini bilinç altında erişkin çağa dek sürdürürler. Kişiliğe yansıyan olumlu olumsuz tüm çocukluk yaşantılarının ortaya çıkarılması, ruhsal sağaltım için gereklidir. Çocuk ruh hekimleri de ruhsal gelişimdeki sapmaları erkenden yakalayarak, sürekli uyumsuzluklara dönüşmeden önlemeye çalışırlar. Ayrıca ru hekimliğinde saptanan koruyucu ilkeler de çocuk eğitimine uygulanabilir.

Ruhsal gelişme düz bir çizgide gitmez; inişler ve çıkışlar gösterir. Ayrıca her çocuğun kendine özgü bir gelişme hızı vardır, Zeki çocuklar genellikle her yönden hızlı gelişirler. Bununla birlikte bir çocuktaki gelişme değişik alanlarda ayrı hızda gerçekleşebilir. Beden gelişimi, ruhsal ve zihinsel gelişim birbirine koşut gitmeyebilir. Zekâca yaşıtlarından çok üstün bir çocuk ruhsal olgunlaşmada daha aşağı bir düzeyde kalabilir. Örneğin, okula başlamadan okuma yazma öğrenen bir çocuk karanlık bir odaya girmekten korkabilir ya da kendi başına okula gidecek ölçüde bağımsızlık kazanmamış olabilir.

Ruhsal gelişim şu doğrultularda olur: Çocuk bağımlılıktan bağımsızlığa, bencil davranıştan işbirliğine doğru gelişir. Yetenekleri yalından karmaşığa, genelden özele doğru ilerleme gösterir. Ölçüsüz duygusal tepkilerden daha dengeli tepkilere doğru adımlar atar. Geliştikçe dürtü ve eğilimlerini dizginleyerek çevre gerçeklerine göre davranmayı öğrenir. Somut düşünmeden soyut ve mantıklı düşünmeye yönelir. Oyundan, öğrenmeye ve yaratıcılığa geçer. Ana, baba ve kardeş ilişkisinden toplumsal ilişkilere geçerek çevresini genişletir.

Çocuğun gelişimi, bundan sonraki bölümlerde Süt Çocukluğu, Özerklik Dönemi, Oyun Dönemi ve İlkokul Dönemi olarak ayrı ayrı ele alınacaktır. Bu dönemlerde çocukların ortak özellikleri, ruhsal gereksinimleri, kişiliği oluşturan etkenler ve olağan sorunlar tartışılacaktır.

Gelişme dönemleri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmazlar. Çocuğun gelişmesi ipek böceğinin gelişmesi gibi kurtçuk dönemi, koza dönemi, kelebek dönemi gibi birbirinden kesin çizgilerle ayrılan dönüşümlerle olmaz. Bir önceki dönemin özellikleri, belli bir süre, sonraki dönemlerde de sürer gider. Başka bir deyişle bir dönemde ortaya çıkan özellikler bir sonraki dönemin özelliklerine eklenmekle kalmaz; kazanılan davranışlar yeni niteliklerle yoğrularak kişiliğe sindirirler. Bir dönemdeki olumsuz gelişme ya da sapmalar sonraki dönemlerdeki gelişmeyi de bozabilir. Gelişme dönemleri üst üste konan yapı taşları olarak düşünülürse, çarpık olarak yerleştirilen taşların biri göz önüne getirilebilir. Alttaki yapı taşlarının sağlamlığı ve düzgünlüğü ise tüm yapının dengeli olarak yükselmesini güvence altına alır.

İKİ

SÜT ÇOCUKLUĞU

(0-12. Aylar)

Bütün memeliler içinde en uzun bakım gerektiren yavru insan yavrusudur. İnsan yavrusunun kendi kendine yeterli duruma gelebilmesi, uzun yıllar bakılıp beslenmesi ve korunmasıyla gerçekleşir. Oysa pek çok hayvan yavrusu, doğumdan kısa bir süre sonra kendi türünün olgunluk düzeyine ulaşır. Süt çocuğunun yalnız gelişmesi değil, sağ kalabilmesi de özenle bakılmasına bağlıdır. Bu özellik insanoğlunun en gelişmiş ve en yetenekli canlı varlık oluşuyla ilgilidir. Ancak insan yavrusu yapısının karmaşıklığı ve yeteneklerinin üstünlüğü ölçüsünde çabuk örselenebilen bir yaratıktır.

Beslenme ve bakımın yetersiz kaldığı durumlarda bebeğin gelişmesi bozulmakla kalmaz, yaşaması da güçleşir. Ülkemizde doğan her bin çocuktan 150'sinin birinci yıl içinde ölmesi bu gerçeği vurgular. Uygun koşullarda ise bu süt çocuğu hızlı büyüme ve gelişme gösterir. Örneğin 3,5 kg. ağırlığında doğan bir yavru, altı ayın sonunda doğum ağırlığının iki katına, birinci yıl sonunda da üç katına ulaşır. Boyu 12 ay sonunda doğum boyunun yarı katı uzar. Baş çevresi ayda bir santimetre büyür. Beyin ağırlığı 350 gramdan birinci yaşta 900 grama ulaşır. Güçsüz bir yaratık olarak doğan bebek, birinci yaş sonunda kollarım, bacaklarını kullanan, yürüyen,

konuşan ve kendi kişilik özelliklerini gösteren bir canlı varlığa dönüşür. Bu nedenle süt çocukluğu beden gelişmesi gibi ruhsal gelişme açısından da en önemli dönemdir.

Gözlemle^, doğumdan sonraki ilk yılda beslenme ve bakım yanında anne ile bebek arasındaki duygusal ilişkinin sanıldığından çok daha önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Bu dönemde yavrunun gereksinimleri çok sade olmakla birlikte, bunların yetersiz karşılanması, sonradan giderilmesi çok güç olan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Başka bir deyişle, beden sağlığı gibi ruh sağlığının da temelleri ilk yıl içinde atılmaktadır.

Çocuğun ilk aylardaki yaşamı, döl yatağındaki yaşamından pek ayrılık göstermez: Günün büyük bir bölümü uykuda geçer. Ancak acıkınca ya da sıkıntısı olunca uyanır. Doyurulup sıkıntısı giderilince, yeniden uykuya dalar. Başka bir deyişle, çocuğun algaçları (Antenleri) çevreye değil, kendi içine dönüktür. Kendi bedeninden gelen uyarılara karşı duyarlıdır. Bebek, uyanıklık döneminin gittikçe uzamasıyla, birinci aydan sonra dışa dönmeye başlar. Gereksinimlerinin bekletilmeden karşılanmasını ister. Ağlayınca tüm bedeniyle ağlar. Terler, çişini kaçırır, sarsılır. Çığlıkla-rıyla herkesi başına toplar. İstekleri öncelikle yerine getirilir. Bebek bencil ve doymaz bir varlıktır. Kimseye uymaz, herkes ona uymak zorundadır. Bu bakımdan ağlama, bebeğin en güçlü silahı ve tek anlatım aracıdır.

Bebek, gereksinimleri düzgün aralıklarla karşılandıkça, beklemeyi öğrenir. Avaz avaz bağırmak yerine, daha az gürültüyle ağlayarak anneyi yanma ça-

ğırır. Denemeyle öğrenmiştir ki, acıkınca doyurulmakta, sıkıntısı olunca giderilmektedir. Bebeğin tepkilerine duyarlık kazanan anneler, zamanla, ağlamanın niteliğinden, altının ıslandığını, acıktığını, ya da kucağa alınmak istediğini ayırt edebilir.

Gereksinimlerin böyle sürekli ve yeterli olarak doyurulması, bebekte bir güven duygusu geliştirir. Çocukluk yıllarında ana babanın sevgisi, koruması ve desteğiyle pekişecek olan bu güven duygusuna temel güven adı verilir. Doğaldır ki bebeğin yetersiz ve düzensiz doyurulması, çağrılarının sürekli olarak karşılıksız kalması, onda karşıt duygunun, güvensizlik duygusunun yerleşmesine yol açar.

Gözleri iyi seçmeyen, kulakları sadece gürültüleri algılayan, ellerini kullanamayan bebek, çevresini ağzı yardımıyla tanır. Yumuşak ve tatlı nesneleri ağzında tutar. Katı ve acı nesneleri çıkarır veya tükürür. Yanağına değen her şeye dudaklarını uzatıp ağzına alır. Karnı doyduktan sonra da emziğini ya da parmağını büyük bir hazla emer. Emme dürtüsü, bu* dönemde, o denli güçlüdür ki uykuda bile sürer gider. Uykuya yatınca emme hızlanır, dalışı kolaylaştıran bir gevşeme sağlar. Ağzından emziği çekilen bebek uyanır ve ağlar. Emziği geri gelinceye dek susmaz. Memeden kesilen bebek katı besinleri yiyecek durumda olsa da, günlerce tedirgin olur; memeyi ya da emziği arar. Bu iki yeteneği dışında, tümden bağımlı ve çaresizdir. Temel gereksinimlerinin karşılanması bakımından edilginlik (Pasiflik) içindedir.

Doğumdan sonraki" ilk haftalarda bebek, anneyi ayrı bir kişi olarak değil, kendisinin bir uzantısı olarak algılar. Anne memesi onun için ayrı bir organ değil, kendi bedeninin ayrılmaz bir parçası gibidir. Bebek, annenin memesini emdiği gibi parmağını da emer. Anne ile kendisi arasında sınır tanımaz. Öte yandan anne de, bebeği ayrı bir canlı gibi değil, etinin canının bir

re-

parçası ve kendinin bir uzantısı olarak görür. Örneğin, meme emen yavrusunun parmaklarını ağzına alıp oynayan anneler çoktur.

Böylece, başlangıçta hep alıcı, hep asalak gibi görünen yavru, gerçekte, anne ile sürekli bir duygu alışverişi içindedir. Bebeğin gülümseyişi, sevinci, anneye haz verir. Duygusal ilişkinin yoğunlaşması, anne ve yavru için doyum sağlayıcı olur.

İkinci ayda anne, yavaş yavaş, sesi, görünüşü, tutuşu ve sıcaklığı ile yavrunun gözünde, ayrı bir kişi olarak belirmeye başlar. Bebeğin anneyi tanıması,

üçüncü aya doğru, dıştan görünür duruma gelir. Annenin gelişini, sesler çıkararak, el kol sallayarak, sevinçle karşılar. Anne artık kendinden ayrı bir kişidir, ama gene de onun için önemli ve vazgeçilmez kişidir. Bebeğin bu tepkisi de annede ruhsal bir doyum sağlar. Gittikçe koyulaşan bir sevgi bağı oluşur. Anne ile bebek arasındaki tek yönlü bağ, gerçek bir ortak yaşama dönüşür. Bu ortak yaşam, ileri yıllarda gittikçe azalır, ama tümden silinmeksizin çocukluk yılları boyunca sürer. Özellikle yürümeye başlayınca, bebeğin ayrı bir kişilik kazanması, yani bireyleşmesi ile ortak bağın gevşemesi koşut gider. Çocuk kendini de ayrı bir varlık, ayrı bir birey olarak görmeye başlar. Ancak fiziksel ve ruhsal gereksinimleri için daha uzun süre annesine bağımlı kalır. Erişkin çağda ise, kişiler annelerine bağımlı olmaktan çıkmışlardır, ancak duygusal bağ sürmektedir. Bağımlılıktan ayrı olarak, bu duruma, bağlılık demek daha doğrudur. Bağımlılık birine dayanmayı, sığınmayı ve güçsüzlüğü belirtir. Bağlılık ise karşılıklı ve eşit duygusal ortaklıktır.

İlk aylarda çpcuk, tam alıcı ve edilgindir dedik. Bebeğin oturması ve elini kullanması, altıncı ayda dişlerinin çıkmasıyla, etkinliğe doğru bir gelişme olur. Bebek anne memesini ısırarak, ya da elindeki süt şişesini atarak güçsüz olmadığını belli eder. Altıncı aydan

sonra başka bir değişme olur: İlk aylarda kim kucak açarsa ona giden bebek, tanımadığı kişilere gitmez olur. Yabancılara kuşkuyla bakar; kucağa alınmak isteyince, annesine sıkı sıkı sarılır, ağlar. Yabancı korkusu, ya da «ayrılık bunaltısı» denen bu tepki çocuğun anneyi tek güvenilir kimse olarak tanımasının sonucudur. Bu durum, azalarak özerklik döneminde de sürer. Sonraki yıllarda da, anne, çocuğun yaşamının ekseni olmaktan çıkmaz. Bu nedenle ortak yaşamın iyice belirgin olduğu ilk yıllarda anne ayrılığı,, çocuk için en örseleyici olaydır.

İLK 12 AY İÇİNDE KAZANILAN YETENEKLER

1. Ay:

Bebek oturur durumda, başım arasıra dik tutabilir. Yüzükoyun yatırüınca başını titreterek kaldırır. Avucuna konan parmağı sıkı sıkı tutar. Çıngırak veya zil sesine tepki gösterir. Bakışlarını, yanına gelen kişi üstünde tutar.

2. Ay :

Oturunca başını dik tutar.
Oda içinde dolaşan bir kimseyi izler.
Karınüstü yatırıldığında, baş ve omuzlarım kaldırır.
Sırtüstü yatarken, ellerinden tutulup, oturtulunca,
başmı dik tutar.
Sesler çıkarır, tanıdık yüzlere gülümser.

3. Ay:

Oturur durumda başını dimdik tutar.
Karınüstü yatırıhnca, kollarına dayanarak doğrulur.
Gözleri önünde gezdirilen bir nesneyi, başını çevirerek
her yönde izler.
Gözleriyle seslerin geldiği yeri arar.
Süt şişesi yaklaşınca emeceğini anlar.

Küçük nesneleri yakalar ve atar. Elleriyle oynar ve inceler. Heceli sesler çıkarır.

4. Ay ;

Sırtüstü yatarken, eline verilen çıngırağı tutar ve sallar.
Uzatılan bir kalemi yakalar ve tutar. Çarşafı ile yüzünü kapatır. Konuşulunca, birtakım seslerle karşılık verir. Kahkaha ile güler. Çağrılınca, hızla başını çevirip bakar.

5. Ay :

Yattığı yerde, yuvarlanıp ters dönebilir.
Ulaşabildiği oyuncakları alır.
Uzatılan bir nesneye elini uzatır.
Aynadaki görüntüsüne tepki gösterip güler.
Sevinçli çığılıklar atar, oyuncaklarıyla oynarken güler,
sesler çıkarır.

(>. Ay :

Destekle uzun süre oturabilir.
Elleriyle ayaklarını tutar.
Sırtüstü yatarken, başına konan örtüyü çekip alır.
Elindeki kaşıkla masaya vurur veya sürter.
Yabancıları tanıdıklardan ayırır.
7. Ay:
Bir süre desteksiz oturabilir.
İki elinde de birer nesne tutabilir.
Oyuncağı bir elinden ötekine geçirebilir.
Aynaya elini uzatıp, görüntüsünü tutmak ister.
Koyu bir mamayı kaşıkla yiyebilir.
8. Ay :
Kollarından tutulunca, doğrulup oturur. Sırtüstü yatarken karnı üstüne dönebilir.

Eşyaları yere atarak oynar. .
Düşen oyuncağı yerde arar.
İki elinde birer oyuncak varken, birini bırakıp, üçüncüsünü alabilir.
9. Ay:
Destekle ayakta durabilir, yürüme hareketleri yapar. Yalnız başına oturur, durum değiştirebilir. Otururken, başına konan örtüyü çekip alabilir. Çırgırağı ipinden tutarak, kendine çekebilir. Anne baba gibi iki söz söyleyebilir.
10. Ay :
Yardımsız ayağa kalkar.
Örtü altına saklanan oyuncağını bulur.
Göstorilince iki küpü bir fincanın içine koyabilir.
Bardak veya kaptan su içebilir.
İşittiği sözleri yinelemeye çalışır.
12. Ay:
Elinden tutulunca yürüyebilir. Ayakta iken yerdeki bir oyuncağı eğilerek alabilir. Elinde iki küp-varken, bir üçüncüsünü alabilir. Fincana kaşıkla vurma hareketlerini yineler. İlk öğrendiği iki sözcükten başka, bir iki söz daha söyleyebilir. Sevgi gösterir. Çevreyi güldüren davranışlarım yineler.

üç
ANNELİK
«Analı kuzu, kınalı kuzu»
Türk Atasözü
Süt çocuğunun bakımı, anneyi ya da anne yerini tutan kişiyi bütün gün uğraştıran çetin ve yorucu bir görevdir. Uykusuz geçen geceleri de katarsak, anneliğin, tüm günlük ağır bir görev olduğunu söylemek zorunda kalırız. Gerçekte güçsüz sayılan bu küçük insan yavrusu, ağlaması ve bitmeyen istekleriyle ev halkını bütün gün ayakta tutar.
Bebeğin ruhsal gereksinimleri nelerdir ve nasıl karşılanır? Bu dönemde çocuğun ruhsal gereksinimini tek bir sözde özetleyebiliriz: Sevgi... Bu sözün içine, annenin gösterdiği ilgi, sevecenlik ve sıcaklık girer. Anne, sevgisinin çoğunu bebeğin bakımı sırasında, tu-tuşuyla, okşamasıyla,.konuşmasıyla ve gülümseyişiyle gösterir. Annenin gülen yüzü, okşayan sesi çocukta mutluluk ve sevinç yaratır. Bebeğin yüzü aydınlanır ve anneye anlaşılmaz seslerle karşılık verir.
Anne ve bebek arasındaki, dışardan saçma gibi görünen kuş diliyle anlaşma, gerçekte, bebeğin en önemli ruhsal besinidir. Sağlıklı gelişmesi, zihin yetenekle-

rinin uyarılması için gerekli özbesidir (vitamin). Bu bakımdan, ilk yaşlarda ve genellikle süt çocukluğu çağında sevginin önemini ne denli vurgulasak azdır. Süt çocuğunun sevgi gereksinimi, öyle doğal olarak karşılanır ki önemi gözden kaçar. Sevgi yokluğu içinde büyüyen çocukların incelenmesi, sevginin ne denli yaşamsal olduğunu açıkça ortaya koyar. Ancak bebeğin sevgi görmesi yetmez. Bu sevginin sürekli olması ve en çok bir iki kişiden gelmesi önemlidir. Sevgi veren

kişilerin durmadan değişmesi, sevgi yeterli olsa bile, yavru için güven verici olmaz.
Annelik yeteneği, sanıldığının tersine, tümüyle içgüdüsel bir yetenek değildir. Yapılan bilimsel gözlemler, ister memeli hayvanlarda olsun, ister insanlarda olsun, annelik duygusunun ve davranışının büyük ölçüde sonradan kazanıldığını kanıtlamaktadır. Başka bir deyişle, kendisi yeterli sevgi almamış bir anne, yavrusuna yeterli sevgi vermekte güçlük çekmektedir. Sevgiyle büyümüş bir genç kadın ise anne olunca, yavrusuna yeterli sevgiyi doğal olarak vermektedir. Ancak, anne olacak genç kadının belli bir ruhsal olgunluğa erişmiş olması da gereklidir. Bu bakımdan erken evlenen genç kızlar kendi annelerinden destek görmezlerse, yavrularının bakımında bocalayabilirler.
Ayrıca, annenin yavrusuna özenle bakabilmesi, yeterli ilgi ve sıcaklığı göstermesi, kendisinin sağlıklı ve mutlu olmasına bağlıdır. Annenin elinde olmayan pek çok neden, anne-bebek ilişkisini bozabilir. Geçirilen sıkıntılı bir gebelik veya zor bir doğumdan sonra sağlığı bozulan anne, bebeğin aradığı sevgi ve bakımı yeterli ölçüde karşılamayabilir. Aile üyelerinden birinin hastalığı, kocanın işsizliği ya da parasal sorunları, karı koca geçimsizliği, kısacası aile dirliğini bozan, aile üyelerini tedirgin eden sürekli sorunlar anneliği büyük ölçüde etkiler. Bunlar yanında anneyi tedirgin eden nedenlerin en önemlisi yavrunun sakat ya da ağır

sağlık sorunları ile doğmasıdır. Örneğin, erken doğan çocukların bakımı en mutlu kadınlar için bile çetin bir annelik sınavıdır.
Görüldüğü gibi bebeğin gereksinimleri, sade ve karşılanmaları kolaydır. Ancak yukarda sayılan ve sayılmayan daha pek çok neden, sağlıklı bir ana-be-bek ilişkisinin kurulması ve yürümesini engelleyebilir. Sonunda bakım ve sevgi yetersiz kalır ya da verilen bakım ve sevgi nitelik bakımından yavruya uygun düşmez. Bunu, iki değişik anne tutumuyla açıklayalım:
Kimi anneye bebek bakımı ağır bir yük gibi gelir. Bebeğin her ağlayışında meme vererek ya da ağzına, bir emzik tutuşturarak, susturma yolunu seçer. Bebekle konuşmak, gülüşmek, oynaşmak, ona saçma ve gereksiz görünür. Kendisine ayıracak zamanı kalmadığından1 yakınır. Çocuğun kakasından, yediğini çıkarmasından iğrenir. Öfkesi ve bıkkınlığı, bebeği tutuşundan, sesinin tonundan belli olur. Beslemesi ve bakımı sıcaklıktan yoksundur, hareketleri kurguludur (Mekaniktir). Memeyi bebeğin ağzına verişi bile sinirlidir. Emzirmiyorsa biberonu bir yastığa dayayıp, bebeği kendi başına beslenmeye bırakır.
Ağlamasına dayanamayıp bebeği odasında kara-rıncaya dek ağlatan anneler vardır. Ağlama sesini duymamak için kulaklarına pamuk tıkayan annelere de rastlanır. Bir başka annenin uyguladığı yöntem şu idi: Bebek her ağladıkça, anne ya acı bir çığlık atıyor ya da korkutucu bir gürültü çıkarıyor, yavrunun da sesi soluğu kesiliyordu.
Bu tür .annelerdeki gerginlik bebeğe kolay bulaşır. Soğuk ve gergin tutuma bebek, hırçmlaşarak tepki gösterir. Anne de büsbütün gergin ve itici olur. Sürekli gerginlik ise anne ile bebeği kısır bir döngüye sokar; ilişki tümden bozulur. Bu tür anne, sesi çıkmadığı sürece bebeği odasında tutmayı yeğler. Onun uyarılma

gereksinimini karşılayamaz. Özet olarak, verici olmayan, bebeğine yeterli sevgi ve güveni sağlayamaz.
Başka bir aşırı örnek de, hem çok kaygılı, hem çok ilgili anne örneğidir: Bu anne vericidir ve bebfagine çok düşkündür. Ancak kendine güveni azdır. Bebeğine yeterince bakamadığım, gereksinimlerini iyi karşılayamadığını sanır. Çocuğun her ağlayışında eli ayağı dolaşır. Altı ıslandığı için ağlayan bebeği,.doymadı sanarak yeniden beslemeye kalkar. Aksırmasını, hapşırmasını hastalık başlangıcı sanıp, gece yarısı hekimleri yardıma çağırır. Her an bebeğin soluğunu dinler. İlk anne örneğinin tersine, bu anne, bebeği kucağından indirmez; uzun uzun sallar, olur olmaz besler. Bebek annenin bu tedirginliğini kolayca sezer ve tepki gösterir.
Pek çok annenin tutumu da bu iki aşırı örnek arasında yer alır. Kısacası her annenin sevgisi bir olmadığı gibi, bunu yavrusuna aktarışı da değişiktir. Ancak,

yavrunun ruhsal gelişmesinin, annenin geçici bunalım ve sıkıntıl arından lıemen etkilenmediğini belirtmek yerinde olur. Söz konusu ettiğimiz tutumlar, sürekli olan tutumlardır. Yoksa en uygun ortamda bile annelerin ara sıra tedirgin ve sabırsız davranmaları doğaldır.

Bu tartışmanın ışığında, yeterli anneliğin bir ölçüsü var mıdır? sorusunu yanıtlamaya çalışalım: Eğer anne, bebek bakımının olağan güçlüklerine ve sıkıntılarına karşın, yavrusunun tadım çıkarabiliyor ve onun kendi mutluluğunu arttırdığı duygusunu duyabiliyorsa, korkmasına hiç gerek yoktur. Yavrusuna yeterli sevgiyi ve bakımı verecek yetenektedir. Tersine, yavrusunu, kendi mutsuzluğunun nedeni olarak gören bir anne ve çocuğu için kaygılanmak yerinde olur.

Emzirme konusunda sık sorulan bir soru vardır: Annenin yavrusunu emzirmesi, biberonla beslemeye göre, ruhsal gelişme açısından bir üstünlük taşır mı? Bu sorunun yanıtı anne ile bebek arasındaki ilişkide

yatar. Anne yavrusu sıcak bir ilişki içindeyseler beslenmenin biçimi önemsizdir. Çalışmayan bir anneye, kolaylığı ve beden değinimi sağladığı için, meme vermesi öğütlenebilir. Ancak çalıştığı için yavrusunu em-ziremeyen ya da sütü kesilen anneler de kaygılanmasınlar. Anne sütünün büyülü bir etkisi yoktur. Bebeğin ruh sağlığını güvence altına alan şey annenin sevecenliği, ilgisi, duyarlığı, özenli bakımı, kısacası annelik yeteneğidir.

Emzirme ve beslenmenin ne sıklıkta yapılacağı birçok anne için soru olur. Kimi anne çocuk bakım kitaplarına uyarak, dört saatte bir meme verir; onun dışında, bebek ağlasa da emzirmeye yanaşmaz. Bugün emzirmenin, sıkı bir düzene uyularak yapılmasının gerekmediği görüşü yerleşmiştir. Her ağlayışta bebeğin ağzına meme tutuşturmak yanlıştır. Ancak, doymamış bir bebeği de saati gelmedi diye uzun uzun ağlatmak gerekmez. Anne, zamanla, çocuğuna uygun düşecek beslenme düzenini bulabilir. Çünkü, beslenme düzenine girmede her bebek biraz değişik uyum gösterir.

Bebeklerin, yataklarında kendi başlarına bırakılıp, uzun uzun ağlatüması da sakıncalıdır. «Bırak ağlasın, ağlar ağlar susar!» diyerek, karnı tok olsa da bebeği saatlerce kendi başına bırakmak, yanlışlığı kanıtlanmış bir yöntemdir. Bebek bu durumda önce hırçın-laşır; ağlar, sonra da yorulup susar ve içine döner. Oysa bebeğin, annesiyle alışverişe, ilişki kurmaya, insan sesine gereksinimi büyüktür. Ancak kısa süreli ağlamalar, çocuğun ruhsal gelişmesini etkilemez.

Çocuğa ninni söylemek, pışpışlamak, bir süre sallamak da bütün annelerce denenmiş yararlı yollardır. Bebek uykuya dalarken, buna benzer düzenli (ritmik) uyarılmaya veya emziğe gerek duyar. Bu yolla gevşer, uykuya geçişi kolaylaşır^16'.

Kimi titiz anneler, bebeği emziğe alıştırmaktan korkarlar. Oysa, bebek karnı doyduktan sonra bile

emmeye doymamıştır. Bu gereksinimi, parmağım emerek gidermek isteyecektir. Bu bakımdan, bebeklerin bir yaşını geçtikten sonra da, yatma saatlerinde emzik emmeleri çok yararlıdır. Kimi bebek gündüz almadığı emziği, yatma saatlerinde, iki üç yaşında bile arar. Kimi çocuk, ana okuluna gidinceye dek ağzında emzikle gezer. Ancak, çoğunluk, yatma vakti biberon almakla yetinir. Çocuğun ilgisi iyice azalmadan, emziğin zorla bıraktırılması doğru olmaz.

ANNE-ÇOCUK AYRILIĞI

Anne ile bebeğin yakınlığı ve uyuşması kadar, aralarındaki ilişkinin sürekli oluşu da önemlidir. Bakıcıların durmadan değişmesi, sevgi görse de, çocuk için tedirgin edici olmakta, güven duygusunu sarsmaktadır.

Genellikle, ilk üç yaşta, çocuk anasının geçici ayrılığına birkaç hafta dayanabilir. Bebeklik çağında bu ayrılığın bir haftayı geçmemesi doğru olur. Dört beş yaş çocukları, tanıdık bir kimse yanında, ana ayrılığına bir iki ay süreyle katlanabilirler. Bu ayrılık kalıcı bir iz bırakmaz. Ancak çocukların tepkileri çok değişiklik gösterebilir. Bu ana ile ilişkisinin sıkılığına, yanında kalacağı kimseyle önceden iyi ilişkisinin olup olmayışına göre değişir. Aslında her çocuk, ana ayrılığına ağlamayla tepki gösterir; huysuzlaşır, hırçınlaşır. Bir aylık gezi için çocuklarından ayrılan ana-ve baba,

dönüşlerinde, çocuğun kendilerinden uzak durduğunu görüp şaşırırlar. Çocuk sanki ana ve babayı unutmuş, dönüşlerini ya-dırgamıştır. Ancak bir süre sonra koşarak, ana ve babasına sokulur. Bu kez anayı her yerde izler, yanından hiç ayrılmak istemez, geceleri de birlikte yatmaya çalışır. Bu davranış, annenin yeniden gideceği korkusuna karşı, çocuğun kendisini savunma yoludur.

Özellikle altıncı aydan sonra, arianın birden ayrılışı (hastaneye yatış ve başka zorunlu nedenlerle) ortaya çok ağır belirtiler çıkarmaktadır*28). Bebekte sürekli ağlamalar ve tedirginlik başlar. Yemekten içmekten kesilir, uykusu bozulur, kusmalar ve sürgünler olur. Bebeğin gelişmesi duraklar. O güne değin canlı ve neşeli olan çocuk durgunlaşır. Yüzüne, hasta bir köpek yavrusunun, üzgün görünümü yerleşir. Ananın ayrılığı bir iki ayı geçerse, bebekte çevreye ilgisizlik başlar. Ağlamaların yerini inleme alır. Bakışları donuklaşır. Dr. R. Spitz'in bebeklik depresyonu adını verdiği bu tepkinin anlamı nedir? Çocuk, annenin gidişini önce tepkiyle karşılıyor, sonra da yasını tutuyor. Ancak umudu kesilince, ruhsal çöküntüye uğruyor ve içine kapanmaya başlıyor. Bu içe kapanış ana-bebek ilişkisinin çok sıcak olduğu hallerde daha belirgin oluyor. Doğaldır ki, annenin yerini alan kimse yabancı değilse bu belirtiler daha hafif geçmektedir.
Bu gözlemlerde ilginç olan nokta şudur: Ana ilk üç ayda geri dönerse, bebek kısa sürede eski sevincine ve canlılığına kavuşuyor. Duraklayan gelişmesi yeniden hız kazanıyor. Ancak 3-5 aydan uzun süren ayrılıklarda bebeğin kendim toparlaması çok güç oluyor.
Kuşlar ve memeli hayvanların dişileri yavrularını özenle besler, bakar ve savunurlar. Bu gözlemlere dayanarak, annelik yeteneğinin içgüdüsel olduğunu söyleyebilir miyiz? Anneliğin, içgüdüsel ya da doğuştan gelen bir temeli olsa da, öğrenmeyle çok ilgili olduğunu gösteren kanıtlar vardır.
Örneğin, analarından ayrı olarak kapalı bir yerde büyütülen maymun yavrularının iyi gelişmedikleri, daha tedirgin ve içe kapanık oldukları gözlenmiştir^12). Bu yavru maymunlar belli bir süre sonra sürüye katıldıklarında, oyun oynamamış ve yaşıtlarından uzak durmuşlardır. Erişkin çağda ise bu maymunların cinsel ilişkiden kaçtıkları gözlenmiştir. Zorla çiftleştirme

sonucu yavrulamışlar, ancak doğumdan sonra yavrularına bakmadıkları, yanlarından itip uzaklaştırdıkları görülmüştür. Bu analar daha da ileri gidip, emmek isteyen yavruyu ısırıp tekmelemişlerdir111'. Bu davranışın tek bir anlamı olabilir: Kendisi anne sevgisinden yoksun büyümüş olan maymunda annelik yeteneği gelişmiyor.
ÇALIŞAN ANNE
Çocuğun bakımı ve ruhsal gereksinimi üzerine söylenen bu sözlerden çalışan annelerin tedirgin olmaları doğaldır. Çalışmak zorunda olan analar, aslında hep tedirgindirler. «Çocuğuma iyi anne olabiliyor muyum? Olamıyor muyum?» sorusunu kendi kendilerine durmadan sorarlar. Haksız da değillerdir. Bir yandan çalışma, öte yandan evi çekip çevirme sorumluluğu, çalışan anneyi bunaltır. Hele eşinden yeterli destek görmüyorsa işi daha da çetinleşir. Anne, çocuğa güvenilir bakıcı bulmak, işi bırakıp gidenler yerine yenisini aramak, bu arada kocasının gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Bu nedenle çalışan anne sürekli gergin ve yorgundur. Yakında oturan bir anneanne veya babaanne yoksa, annenin çalışması gerçek bir sorundur.
Gönül isterdi ki küçük çocuğu olan anneler, yarım gün çalışma olanağı bulsunlar. Özellikle bebekli annelere ülkemizde tanınan olanaklar çok yetersizdir. İşyerlerinde gündüz yuvalarının azlığı, doğum yapan anneye verilen iznin kısalığı düşünülürse, çalışan annelerin tedirginliği daha iyi anlaşılabilir. Çocuğa gereken önemi veren toplumlarda, anneye sayısız kolaylıklar sağlanmıştır. Kimi ülkelerde bebek bir, yaşma gelinceye dek, anne ücretli izinli sayılmaktadır. Çocukları yetişmiş 45-50 yaşlarında bir kadına erken emeklilik hakkı tanımak, kimsenin yararına

değildir. Ama çocuklu analara ilk yıllarda sağlanacak kolaylıklar, geleceğin kuşakları için önemli bir yatırımdır.

Çalışan annelerin durumları ne denli güç olsa da umutsuz değildir. Hele annelik yönünden kaygılandıkları ölçüde kötü değildir. Annelikte önemli olan, çocukla geçirilen sürenin uzunluğu değildir. Bundan daha önemli olan, ilişkinin niteliği ve sürekliliğidir. Çalışan pek çok anne, çocuklarına ayırabildikleri sürede, yeterli ilgi ve sevgiyi verebilmektedir. Günlerini çocuklarıyla çekişerek geçiren bir annenin bütün gün evde kalması neye yarar?
Anne meslek eğitiminden geçmiş bir kadınsa, çocuklarının bakımını da aksatmıyorsa, neden çalışmasın? Çocuk Ruh Sağlığı Bölümümüzde, çocuğu anaokulu ya da ilkokul çağına gelmiş anneye çalışmasını özellikle öneriyoruz.
Yüksek öğrenimden geçmiş ama mesleğini uygulayamayan, ev işlerinden çok bunalan annelerin bu yönden desteklenmesi doğru olur. Çalışmakla mutlu olan bir kadın, ev işlerini düzene koymuşsa, annelik rolünde daha başarılı olabilir. Ancak annenin çalışması, ka-rı-kocanın durumlarını tartarak verebilecekleri ortak bir karar olmalıdır. Başka bir deyişle, anne eviyle işi arasında bölünüyor, çok yoruluyor, eşinden de destek almıyorsa, küçük çocuklar olumsuz yönde etkilenebilir.
Yurdumuzda sık görülen sakıncalı bir uygulamadan söz etmeden geçmeyelim: Kimi çalışan eşler, doğumdan kısa bir süre sonra, bebeği anneanne ya da babaannenin eline bırakırlar. Anne ve baba, çocuğu ya her akşam ya da haftada birkaç kez görmeye giderler. Bu durumda çocuk, ana ve babadan uzaklaşır. Anneanneye ya da babaanneye bağlanır.
Çalışan annelerden, çocuklarını, uzak bir kentteki nineye baktırıp, büyütenler de vardır. Bu daha da

sakıncalıdır. Çocuk sevgiden yoksun kalmaz ama kendi öz ana-babasından. soğur. Birkaç yıl sonra evine geri geldiğinde, ilk yuvasını arar. Böyle birbirinden uzak düşen çocuklarla, ana-babalarınm yeniden kaynaşmaları güç olmaktadır. Çocuk iki ev arasında bölündüğünü görmekte, ayrıca neden kardeşinin değil de kendisinin yuvadan atıldığını sormaya başlamaktadır. Bakımı üzerine alan nine aynı kentte oturuyorsa, ana-ba-banm yapacağı en iyi şey, akşamları çocuklarını kesinlikle yanlarına almaktır. Evinden kopmaması için çocuk, hafta sonlarını ve geceleri kendi evinde geçirmelidir.

ANNE YOKSUNLUĞU

«Anas z kuzu melemez»
Türk Atasözü

Öksüz yuvalarında büyütülen çocukların incelenmesi, ananın sağlıklı gelişmedeki yeri ve önemini bütün açıklığıyla gösterir. Öteden beri öksüz yuvalarında ve yatılı çocuk kurumlarında yapılan gözlemler şu gerçekleri ortaya sermiştir: Doğumdan kısa bir süre sonra, çeşitli nedenlerle, anadan ayrılıp yatılı yuvalara yerleştirilen bebeklerde, gelişim bozuklukları ortaya çıkar. Bu bebekler, iyi bakım ve beslenmeye karşın gelişemezler. Boyları ve ağırlıkları yaşıtlarına göre çok geri kalır. Dayanma güçleri azalır; sık hastalanırlar ve hastalıkları ağır geçer. Bebek ölüm oranı, en yoksul ailelerdeki ölüm oranından bile yüksektir. Beden gelişmesindeki yavaşlıktan başka, bu çocukların daha az ağladıkları, çevrelerine ilgisiz kaldıkları gözlenir. Gülümsemeyi unutmuş gibidirler. Çevrelerine boş bakışlarla bakarlar. İlgi ve uyarmaya geç tepki verirler. Baş sallama, yastığa başvurma,

yerinde sallanma gibi alışkanlıklar geliştirirler. Ayrıca bu çocuklar geç yürür, geç konuşurlar. Tuvalet eğitimleri de geç kalır. İki yaşma gelip de yürüyemeyen, söz dağarcığı birkaç sözcüğü geçmeyenler çoğunluktadır.
Ülkemizde öksüz yuvalarından birinde yaptığımız inceleme ve gözlemler.(37) Gözlemlenen 151 çocuk içinde (0-4 yaşlarda) yaşma uygun boyda ancak 9 çocuk bulundu. Yaşma uygun ağırlıkta ise yalnız 14 çocuk vardı. Geri kalanlar, ağır gelişme geriliği ve beslenme bozukluğu gösteriyorlardı. Hepsi yürümesi gereken 94 çocuktan (1-2,5 yaşlarda), yarısından azı yürüyebiliyordu. İki çocuk dışında cümle kurabilen yoktu. Yuvalarda yetişen çocuklardaki bu bedensel ve zihinsel gelişme bozukluklarının tümüne Yuva Hastalığı ya da Kurum Hastalığı (Hospitalizm) adı verilr/27'. Bu hastalığın tek nedeni, yatılı yuvalardaki ilgi, uyarma ve sevgi yetersizliğidir. Başka bir deyimle anne yoksunluğudur.

Gerçekten en bakımlı yuvalarda bile, bebekler ananın sağladığı yakınlığı, sıcaklığı ve sevecenliği bulamaklar. Bir bakıcı 10-15 bebeğe bakmakta, bu da bebeğin beslenme ve bakımına yetecek bir ilgiden öteye bir şey sağlamamaktadır. Bebekle ilgilenme, kucağa alma, sevme, okşama, konuşup gülüşme eksiktir. Başka bir deyişle, bebek, çorak bir toprakta yetişen bitki gibi kavruk ve cılız kalmaktadır.

Bu gözlemler, şu açık gerçeği bir kez daha vurgulamaktadır: İnsan yavrusu, ananın sağladığı sıcak ilgi ve bakım olmadan, ne bedence, ne de ruhça sağlıklı gelişemez. Türkçemizde bu gerçeği anlatan özdeyişler vardır: «Anasız kuzu koç olmaz!», «Analı oğlak gökte, anasız oğlak yerde gezer!», «Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir!»

Bebek için gerekli olan, ana, ya da onun yerini tutan bir kimseyle sıcak ve sürekli bir ilişki içinde

olmaktır. Ana, öz ana olabilir de olmayabilir de. Önemli olan sevecen, ilgili ve verici bir kimsenin varlığıdır. Bu kimse, öz anne olabilir, teyze, hala, nine ya da evdeki bir bakıcı kadın olabilir. Bebek, kendisiyle en çok ilgilenen kişiyi ana olarak tanır. Bu gerçek kimi zaman gözden kaçar: Annenin çalıştığı durumlarda bakıcı kadının evden ayrılışı, bebekler için anayı yitirmiş-cesine üzücü olabilir.

Yuvalarda yetişip de okul çağında ve daha sonraki yıllarda izlenen çocuklarda, şu ortak yanlar bulunmuştur. İlk göze çarpan şey, genel bir ilgisizlik ve çevreyi umursamazlıktır. İnsanlara sokulamaz, kolay arkadaşlık kuramazlar. Merak ve girişkenlikleri azalmıştır. Öğrenmeye karşı ilgisiz kalırlar ve okulda çok başarısız olurlar. Anlatım ve öğretim yetenekleri sınırlıdır. Düşünmeleri ve kavramaları zayıftır. Kısacası, zekâları donuk, duygusal tepkileri de kunttur. Sevgiye susamışlardır ama, sevgi gösterilince kuşkulu ve duyarsız davranırlar. Birçokları kavgacı ve saldırgan olur. Çalma ve okuldan kaçma gibi davranış bozuklukları sık görülür. Bunlar içinden yetişkin çağda suça yönelenler çıkar. Ruh hastaları ve suçlular arasında yapılan araştırmalarda, bu kişilerin, çocukluklarında, ana ve baba yitimine daha çok uğradıkları saptanmıştır^2'. Özellikle depresyon denen ruhsal çökkünlük ve özkıyım (intihar) eğilimi gösteren kimselerin, geçmişlerinde (beş yaşından önce) anne ölümü yüksek oranda bulunmuştuk:

İlk yıllarda, artanın sağladığı bakım ve sevgi o denli önemlidir ki, bu açığı sonradan kapatmak çok güçtür. Yuvalardan alınıp, evlat edinilen çocuklarda bu durum açıklıkla görülür. Bu çocuklar uzun süre yeni anababalarma alışamazlar. Onlardan gelen sevgi ve ilgiye karşılık veremezler; sokulgan davranamazlar.

Bir araştırmada, bir yaşından sonra yuvaya yerleştirilmiş çocuklarla, doğumdan birkaç hafta sonra yuvaya yerleştirilmiş çocuklar karşılaştırılmış; bir yıl analı-babalı büyümüş çocukların, daha uyumlu oldukları görülmüş, buna karşı hiç ana sevgisi görmemiş olanlar çok uyumsuz ve saldırgan bulunmuş'21-).

Yapılan pek çok araştırma, şu kesin gerçeği doğrular niteliktedir: Çocuğun anadan yoksun kalması ne kadar erken başlar ve ne kadar uzun sürerse, ortaya çıkacak davranış bozuklukları ve ruhsal dengesizlikler o oranda ağır olur. Bu nedenle ilk birkaç yılda, hele birinci yılda çekilen anne yoksunluğu, bütün yaşam boyu silinmeyen izler bırakır.

Anne ölümlerine yol açan nedenler, ne yazık ki tümden ortadan kaldırılamıyor. Hastalıklar, uğrantı-lar (kazalar), güç doğumlar, düşükler her yıl ülkemizde binlerce çocuğu anasız bırakmaktadır. Bu durumlarda, çocukların bir akraba yanına yerleştirilmesi gelenek olmuştur. Çocuklar benimsenir ve sevilerek eği-tilirlerse, ruh sağlıkları önemli ölçüde korunabilir. Çocuksuz bir karı-kocanm evlat edinmesi de çocuğun gelişmesini güvence altına alır. Annesiz büyümenin yıkıcı sonuçlan böylece en aza indirilir.

Bu önlemler içinde en kötü seçenek, özellikle be-beklerin ve küçük çocukların öksüz yuvalarına yerleş-tirilmesidir. Ayrıca yuvada bakım, saydığımız sakıncaları yanında, eri pahalı bakımdır. Batı ülkelerinde bu uygulama kalkmış gibidir. Bebekler, ancak birkaç ay gibi kısa süreler için yuvalarda barındırılır; sonra koruyucu ailelere yerleştirilir.

Yapılan karşılaştırmalı araştırmalar, koruyucu ailelerde yetiştirilen çocukların, zekâ gelişmesi, ruhsal olgunluk, toplumsal uyum bakımından, yuva çocuklarından çok ilerde olduklarını ortaya koymaktadır^. Küçük çocukların yuvalarda barındırılması kaçınılmaz olursa gerekli önlemler alınmalıdır: Bakıcı sayısı art-
50
tırılmalı, beş on kişilik kümelere bölünerek, bir bakıcı anne yönetiminde bakılmalıdırlar. Kışlayı andıran büyük yapılar yerine, ayrı ayrı küçük evlerde yaşamalıdırlar. Başka bir deyişle, çocuğun günlük yaşamı, doğal aile yaşamına benzetilmelidir.
Birçok ülkede, Çocuk Köyleri ve Çocuk Kentleri adıyla bilinen Öksüz Çocuk Yuvaları, çocukların bu gereksinimleri düşünülerek kurulmuşlardır. İlk yıllarda, çocuğun tek bir erişkin ile sıcak ve sürekli ilişki kurmasına önem verilmiştir.
51
:5i
DÖRT
ÖZERKLİK DÖNEMİ
(12-36. Aylar)
Tuvalet eğitimi dönemi diye de bilinen bu çağ, önemli değişmelerin başladığı ikinci ve üçüncü yılı içine alır. Her şeyden önce çocuk, yürümeye ve konuşmaya başlamıştır. Kazanılan bu iki önemli yetenek, onu süt çocukluğunun güçsüz, edilgin ve bağımlı durumundan çıkarır. Çocuk, dengesiz yürüyüşüne ve beceriksizliğine bakmaksızın, her yere uzanmak, her şeyi tutmak ister. Çevresini araştırmaya koyulur. Bulduğunu ağzına götürür. Sallar ya da yere atar. Yeni bir ülke bulmuş gezgin gibi durmadan dolaşır; köşe bucak karıştırır. Tehlike nedir bilmez. İlâçların tadına bakar, bıçağı ağzına götürür, elektrik prizlerini kurcalar. Suyla oynar, yemekleri döküp saçmaya bayılır. Her gördüğünü, «Benim! Benim!» diye tutturur. İsteklerine karşı çıkılmasına dayanamaz; ağlar, kendini yert atıp tepinir, başını duvara vurur.
İlk öğrendiği sözlerden biri, «YokUtur. Başına buyruk, ele avuca sığmaz, öfkeli, tutturan bir çocuk olup çıkmıştır. Gel deyince kaçar, git deyince annesinin eteğine yapışır. İnatçı, çetin ama sevimli bir yaratıktır. Annesine yapışıklığı sürmekle birlikte, yeni kazandığı özgürlüğün tadını çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, anasına görünmez bir iple bağlıdır ama ayrı bir kişi, ayrı bir varlık olduğunu bilmenin, yeni yeteneklerini kullanmanın esrikliği (sarhoşluğu) içindedir. Kısacası çocuk artık özerktir. Başlangıçta bu özerkliğini sınırsız bir özgürlük olarak kullanmak ister. Çok geçmeden, dizginsiz bir yaban at gibi ortalıkta dolaşamayacağını anlar. Her an tetikte olan anne, bu sevimli canavara sınır çekmeye başlar. «Dur! Dokunma! Sakın yapma! Cıs! Kaka!» gibi sözler annenin en sık kullandığı sözler olur. Anne, yasak tanımayan bu yaratığı bir an bile gözü önünden ayıramaz.
Böylece ana ve çocuk arasında bir çekişme, bir savaş başlar. Bir yanda istekleri doğrultusunda giden, inatçı, bencil ve saldırgan bir çocuk, karşısında da onu evcilleştirmeye çalışan bir anne va.dır. Başka bir deyişle süt çocukluğunda gerek duyulmayan yasaklar ve kurallar ortaya çıkar.
Çocuk bir yanda bağımlı kalma eğilimini korur, öte yanda başına buyruk ve dediğim dedik olmak ister. Anneye boyun eğme ile baş kaldırma arasında bocalar. Kendiliğinden verdiği bir oyuncağı, biraz sonra ağlayarak geri ister. Karşıt duygular arasındaki bu gidiş geliş, en belirgin olarak tuvalet eğitiminde ortaya çıkar.
Anne ister ki çocuk, kakasını, çişini haber versin, kuru kalsın, bezini kirletmesin. Oturağa otursun, kakasını kendi istediği zaman değil, annenin uygun gördüğü zaman yapsın. Çocuk, korkutmalar ya da gönül almalarla bir düzene zorlandıkça, özerk tutumuna aykırı düşen bu isteklere direnç gösterir. Annenin sabırsız olduğu, baskı kullanarak kısa sürede sonuç almak istediği durumlarda, çocuğun direnmesi açıktan baş kaldırmaya dönüşür. Örneğin: Saatlerce oturakta otur-
53
52
maya zorlanan çocuk, kendini tutar. Kaldırıp bağlandıktan sonra, kakasını boşaltır. Dışkılama üzerinde kurduğu egemenliğini anneye, bırakmak

istemeyişinden ileri gelen bir tutumdur bu. Bir bakıma, süt çocukluğunun edilginlik ve çaresizliğine bir tepki olarak ortaya çıkar. Çocuk bununla da kalmaz, kakasına, kendinin bir parçası ve değerli bir nesne gözüyle bakar. Parmağıyla karıştırmaktan, sağa sola bulaştırmaktan zevk alır. Böylece dışkılama, bu dönemde, çocuğun ilgi merkezi olmaya başlar. Bununla birlikte ağız, daha uzun süre haz verici bölge olarak önemini korur. Biberon ve emzik alma alışkanlığı sürer gider.

Çocuk, elinde battaniye veya oyuncak, ağzında emzik ortalıkta dolaşır. Çoğunlukla, tüylü oyuncaklar, bir yorgan veya battaniye (geçiş nesneleri), bebekliğin bağımlılığından, özerkliğe geçişi kolaylaştıran, güven veren nesneler olarak önem taşır.

Çocuğun edilginliğe karşı direnmesi, başka alanlarda da sürer. Örneğin beslenme, ana ile çocuk arasında başka bir çekişine alam durumuna geçebilir. Anne çocuğun bir an önce yemesine, iyice doymasına çalışır. Çocuk ise, kaşık tutmak, parmaklarını tabağa daldırmak, yiyecekleri oraya buraya bulaştırarak oynamak ister. Titiz anneler, ne çocuğun üstünün başının kirlenmesine, ne de oynamasına dayanamazlar. Kendileri 'yedirmedikçe çocuk doymamış sanırlar. Çocuk ise, ağzını kapayarak, lokmayı tükürerek bu edilgin durumdan kurtulmaya çalışır. Kaşığı mamaya daldırıp, döke saça ağzına götürmek çocuk için büyük bir başarıdır.

Ana ile çocuk arasında başka bir çekişme de uykuya yatma, yatağa yatırma sırasında çıkar. Aslında, bu yaşlarda, annenin bütün günü çocuğu denetlemek, tehlikelerden korumak, 'Dur, otur, yapma,' demekle geçer. Çocuk eline verilen oyuncaklardan çok, evdeki gerçek eşyalarla oynamak ister. Üstüne titrenen biblolara

uzanmakta, ustadır. Sesi çıkmadığı zaman, yasaklanan bir şeylerle uğraşıyordur. Oyuncakla oynamaktan çok, kırıp içine bakmaya meraklıdır. Kitapları devirmek, sayfalarını yırtmak, duvarları boyamak, su sıçratmak, en sevdiği uğraşlardır.

Bu donemde, çocuk yaşıtlarıyla birlikte oynayamaz. İki yaşında iki çocuk bir araya gelince, birbirinden habersizmiş gibi, ya kendi başlarına oynarlar, ya da bir oyuncağa yapışıp, 'Benim, benim' diye ağla-şarak çekişirler. Bu dönemde, bir çocuk hiç kısıtlanmadan, kendi isteklerine ve eğilimlerine hiç ket vurulmadan yetiştirilirse ne olur? Hiç kuşkusuz çocuk, engel tanımayan, bencilliği ve saldırganlığı gittikçe artan, isteklerini ne pahasına olursa olsun elde etmek isteyen bir yaratık olup çıkar. Kural tanımaz, engelle-. meye öfke nöbetleriyle, babaları tutarak tepki gösterir. Vurucu kırıcı olur. Dışkılama ve işemeyi bir saldırganlık aracı olarak kullanır. Pis ve savruk olur. Yatağına işediği gibi, ortalığa da işer. Kakasını da bir düzene girmeden, öteye beriye yapar. Bu davranışlarında, özerkliğini koruma çabasını aşan bir baş kaldırma vardır.

,

Anne, yukardaki örnekte olduğu gibi, her zaman yenik düşmez. Dayak, korkutma ve ayıplama yöntemleriyle çocuğa aşırı bir baskı uygulayabilir. Bu durumda çocuk doğal eğilimlerini içe bastırarak, annenin istediği davranışları benimsemek zorunda kalır. Başka bir deyimle çocuk, doğal eğilim ve dürtülerinin tam tersi bir yol seçerek, karşıt tepkiler geliştirir. Ortaya çıkacak nitelikler şunlar olur: Saldırganlık yerine aşırı uysallık ve boyun eğme ya da açık saldırganlık yerine, edilgin direnme, yani inatçılık geliştirebilir. Pisleme ve dağıtma eğiliminin yerini, aşırı temizlik, titizlik, düzenlilik alır. Dışkısını çok düzenli yaparak ya da günlerce tutarak annenin beklediği kuruluğu ve temizliği sağlamaya çalışır. Bu özellikler çok belirgin olursa, ço-

cuk, ilerde aşırı titiz, düzenli, kılı kırk yaran, kuruntulu bir kişilik geliştirebilir.

Özerklik döneminde bir çocuğun eğitiminde, nasıl bir yol tutmalı, ruhsal gelişmesini engellemeyen yöntemler neler olmalıdır?

Önce, bu çağda çocukların inatçı, olumsuz, hareketli, karıştırıcı, tutturucu olduklarım ve davranışlarının çelişkilerle dolu olduğunu unutmamak gerekir. Ayrıca bu olumsuz niteliklerin geçici olduğunu, üç yaşında ortaya daha söz dinler, daha toplumsal bir çocuk çıkacağını bilmek de yararlıdır. Anababanın tutumu dikkatli ve soğukkanlı olmalıdır. Çocuğu ev içindeki tehlikelerden korumak için, gerekli önlemler alınmış olmalıdır. Ortalıktan kesici, batıcı,

yaralayıcı nesneler kaldırılmalıdır. Değerli eşyalar çocuğun uzanamayacağı yerlere konmalıdır. Ancak, bunu yaparken kül tablalarına varıncaya dek her şeyi ortadan kaldırmak gerekmez. Çocuk oynanmayacak bir şeyle oynuyorsa, yavaşça elinden alınmalı, onun yerine, ilgisini çekecek bir eşya veya oyuncak verilmelidir.
Bu yaşlarda, çocukların dikkatlerinin başka yöne kolaylıkla çekilebileceğini bilmek iyi olur. Böylece çocukla gereksiz çekişmelere girilmez. Çocuk her an bir şey kıracak, kendine veya eşyalara bir zarar verecek korkusuyla davranmak doğru olmaz. Bunun için, çocuğa, rahatça oynayabileceği, döküp saçacağı, bir yer ayrılmalıdır. Çocuk, bazı titiz annelerin yaptığı gibi, hep parkında tutulmamalı, ev içinde oynama özgürlüğü sağlanmalıdır. Bu çağda ufak tefek kırıp dökme, eşyalara zarar verme kaçınılmazdır.
Çocuğa sürekli olarak dur, otur, yapma, elleme demekten kaçınmak yerinde olur. Bu yaşlarda, korkutmalara, sert cezalara ve dayağa başvurmak zararlıdır. Ancak, çocuk ağlamasın, babaları tutmasın diye, her istediğini eline vermekten kaçınılmalıdır. Çocuğun ruh

halinin çabuk değiştiğini göz önünde tutarak, her karşı çıkışım bastırmak ve inadını kırmaya çalışmak yoluna gidilmemelidir. «Şimdi böyle olursa, sonra nasıl başa çıkarım.» kaygısıyla anne aşırı tepki ve cezalara yö-nelmemelidir.
Çocuğun döküp saçmasına katlanarak, kendi kendisini besleme, kendi başına yeme isteği desteklenmelidir. Hiç değilse annenin yedirmesi bitince, çocuğun kaşıkla ve yemeğiyle oynamasına olanak verilmelidir. Bu dönemin sonunda, üç yaşında, çocuk kendi başına yemek yer duruma gelmelidir.
Tuvalet eğitiminin, çocukla annesi arasında bir savaşa dönüşmemesi gerekir. Bu amaçla, çocuğun kısa sürede kuru ve temiz kalması beklenmemelidir. Kimi annelerin yaptığı gibi, çocuğu daha üç aylıkken eğitmeye kalkışmak, çocuk için güç, anne için yorucu olur. Anne ister istemez sabırsızlanır, çocuğu tedirgin eden bir zorlamaya girişir. Tuvalet eğitimi için en uygun yaşın birinci yaş, (12:15 aylar) olduğu saptanmıştır. Dış-kılamayla görevli büzücü kaslar, fizyolojik olarak, çocuk yürümeye başlayınca gelişebilmektedir. Ayrıca, bir-birbuçuk yaş arasında başlatılan eğitimin, en kısa sürede tamamlandığı da bir gerçektir. Ancak, kakasını düzenli haber verme bakımından, çocuğa, iki yaşma kadar süre tanımak gerekir. Tuvalet eğitiminin bir yaşından önce, sekizinci ayda, başlatılmasının da büyük bir sakıncası olmaz. Yeter ki çocuğa baskı yapılmasın, bir iki ay içinde kuru kalması beklenilmesin. Önemli olan, çocuğun tepkisineve direncine yol açmayacak kararlı bir tutumla, dışkılamayı düzene sokmaktır. Genellikle, çocuklar çişlerini iki yaşlarında haber vermeye başlarlar. Ancak, üç-dört yaşına değin, geceleri, yataklarını ıslatmaları olağandır.
Bu yaş çocuklarını, kimi ailelerde rastlandığı gibi, ısırmaya, saç çekmeye, vurmaya alıştırmak doğru ol-

maz. Saldırganlığı dışa atmasına yarayacak gürültü çıkaran oyuncaklar, tahta tokmaklar, çekilen ve itilen arabalar, kuleler ve evler yapmaya yarayan lastik bluklar, en uygun oyuncaklardır. Bunun yanında, çocuğun su, çamur ve kille oynamasına da fırsat verilmeli, bulaştırma ve kirletme eğilimleri böylece karşılanmalıdır.
Anne ve babasının yatak odasında yatan bebeklerin, bir yaşından sonra odalarını ayırmak uygun olur. Hele iki-üç yaşından sonra, çocuğun, ana-babaıın ya-nindii yatması birçok sorunlar yaratabilecek sakıncalı bir duruıııdur.
İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ YAŞLARDA KAZANILAN YETENEKLER
15. Ay :
Yardımsız yürüyebilir.
Kollarını, bacaklarını kullanıp, basamakları tırmanabilir.
İstediklerini parmakla gösterir. Su kabını tutup ağzına götürebilir.
İki küpü üst üste koyabilir. .
Bir kaba oyuncaklarım doldurabilir, bir şişe içine boncuk koyabilir. Anne ve baba dışında beş söz söyleyebilir.
18. Ay :
Yürür, sendeleyerek koşar.

Sandalyeye çıkıp oturabilir.
Üç küple bir kule yapabilir.
Bir kitabın sayfalarım çevirebilir.
Sekiz on sözcük bilir.
Kaşık kullanabilir.
Kakasını tutmaya başlamıştır.

21. Ay :
Beş küple bir kule yapar.
Küpleri yan yana sıralayıp tren yapar.
Ellerinden tutulursa basamaklardan iner.
Yemek ve su ister.
İki sözü bir araya getirip kullanabilir.
Bebek üzerinde, bedenin beş ayrı parçasını gösterebilir.
24. Ay :
«Kapıyı aç» gibi sade buyrukları yerine getirebilir. Topu atabilir, tekme vurabilir.
Kedi, köpek, bebek gibi nesneleri resimli kitaba bakarak tanır.
İki üç sözlü cümle kurabilir.
Kâğıdı katlamaya çalışır. Altı küple bir kule yapabilir. Çizgi çizmeye çalışır.
TV'de bildiği nesneleri söyler.
30. Ay :
Tek ayak üstünde durur. Parmak uçlarına basarak yürüyebilir.
Çorabını giyer, giyinip soyunabilir. Adını ve yaşını söyler. Ben, sen sözlerini kullanabilir. İki sayıyı yineleyebilir. Kısa cümlelerle derdini anlatabilir. Su dolu bir bardağı dökmeden götürebilir.

BEŞ OYUN DÖNEMİ
(3-6 Yaşlar)
Okul öncesi çağ adı da verilen üç ile altı yaş arası, çocukluğun en renkli dönemlerinden biridir. Bu dönemde çocuk konuşkan, cıvıl cıvıl ve yaşam doludur. Sokulgan ve sevimlidir. Durmadan sorar: «Anne bu ne? Baba bunun adı ne? Neden? Niçin?» sorularının ardı gelmez. Sık sık büyüklerin sözünü keser; «Baba bana da söyle!» diye araya girer. Sonu gelmez bir öğrenme açlığı vardır. Her şeyi bilmek, tanımak ister. Ana-babayı bunaltıncaya dek sorar.
Özerklik döneminin inatçılığı ve olumsuzluğu gitmiş, onun yerini söz dinlerlik almıştır. Karıştırıcılığı sürse de iki yaş çocuğunun kırıcılığı ve zararcılığı kalmamıştır. Uğraşları amaca yöneliktir. Girişken ve yardıma hazırdır. Kendi işini kendi görmeye bayılır. Annenin ayağına dolaşır, ama tutturuculuğu azalmıştır. Yaramazlıkları sevimli yaramazlıklardır. Hep «Ben!, Ben!, Benim; Benim!» diyen iki yaş çocuğu gitmiş, yerine «Ben de, Ben de, Biz, Bizim» diyen toplumsal bir ya-

ratık gelmiştir. Anne çocuğu her an denetlemek zorunda değildir.
Durmadan konuşup sorduğu gibi, gün boyu yorulmadan, usanmadan oynar. Oyunlarında arkadaş arar. Bu nedenle eve sığmaz olur. İkili ve üçlü oyunlar başlar. Yaşıtlarıyla ilişki kurmaya, birlikte oynamaya ve paylaşmaya yatkındır. Başka bir deyişle, toplumun küçük bir üyesi olma yolundadır.
Bağımsızlığı artmıştır. Kendi yemeğini kendi yer. Çişini ve dışkısını haber verir. Kendi başına giyinmeye çabalar. Elini kolunu daha becerikli kullanır. Yürümesi ve koşması daha dengelidir. Masallara, öykülere, çizgi filmlerine ilgi başlar. Masallardan ve hele korkulu öykülerden hemen etkilenir. Öcüler, umacılar, cinler, hortlaklar onun için korkutucu gerçek varlıklardır. Bu çağ çocuğunun çok canlı bir hayal gücü vardır. Duyduklarını abartır, gördüklerini çarpıtarak aktarır. __ Olmamış şeyleri olmuş gibi anlatmaya bayılır. Bilmediğini yakıştırır. Yeni öğrendiği sözleri durmadan yineler. Kendiliğinden sözler uydurur. Uyaklı (kafiyeli) sözlere, tekerlemelere ve ayıp sözlere ilgi duyar. Dinlemez görünürken duyar, bir duyduğunu bir daha unutmaz. Çok canlı hayal gücü nedeniyle kolay korkar, çabuk etkilenir. Deneylerinin az, düşünce yeteneklerinin kısıtlı oluşu nedeniyle her şeye kolay kanar. Gerçekle gerçek olmayanı karıştırır.

Bu çağ çocuğu çizikler, sıyrıklar ve küçük yaralanmalardan çok etkilenir. Bir damla kan görse avaz avaz ağlar, ilaç sürsün diye ajmesine koşar.
Bu çağ çocuğunda benlik duygusu iyice gelişmeye başlar. Her şeyden önce kız veya erkek olduğunu ayırdeder. Kız ve erkek ilgileri iyice belirir. Bu çağda kız-erkek oyunları sürerse de erkeklerin ayrı, kızların ayrı kümelerde toplanmaya başladıkları görülür.

Oyun çağının öteki belirgin özelliği anneye babaya benzeme çabası ve öykünmedir (taklittir). Bu yaşlarda kız çocuğu anneye hayrandır. Anneyle bir arada bulunmaktan, onunla mutfakta iş yapmaktan çok hoşlanır. Her haliyle anneyi sevindirmek, onun beğenisini kazanmak ister gibidir. Arada bir hırçınLğı tutsa da genellikle anne sevgisini sürdürmek isteği baskındır. Onun hoşuna gidecek işleri yapmaya özen gösterir. «Bak anne ben ne yaptım!» diyerek, ondan övgü bekler. Anneyi giyinirken soyunurken, özellikle de süslenirken hayranlıkla izler. Onun süs eşyalarını kullanmaya bayılır. Dudak boyasını yüzüne bulaştırır. «Tırnaklarımı boya» diye tutturur. Annenin topuklu pabuçlarını giyer, kolye ve bileziklerini takıp ortalığa çıkar. Özellikle babasına görünmeye dikkat eder. Bu davranışta hem anneye benzeme hem de kendini babaya beğendirme isteği gizlidir. Başka bir deyişle annesine bağlılığı ve sevgisi ile babasının beğenisini kazanmak isteği bir arada gider. Kimi kız çocuklarında bu davranış daha da belirgindir. Anneyle babayı bir arada görünce hemen araya girip konuşmayı keser, babanın ilgisini çekmeye çalışır. Babanın kucağına oturup, «Benimle konuş, bana bakarak konuş!» der. Dört-beş yaşlarında çoğu kız çocuğu annesine: «Anne ben büyüyünce babamla evleneceğim» der. Benzer davranış erkek çocuklarda da görülür. Erkek çocuk da babasına hayrandır. Onun gözünde babadan daha becerikli, daha akıllı ve daha güçlü kimse yoktur. Yaşıtlarıyla konuşurken, «Benim babam senin babanı döver!» diye tartışmaya girişir. Yürüyüşünde, konuşmasında babayı bilinçli ve bilinçsiz olarak benimsediği belli olur. Babanın piposu ağzında gezer. Baba gibi traş olmaya kalkar. «Ama babam öyle yapıyor ben de yapıcam!» der. Üç yaşında bir erkek çocuk babaya öykünmeyi o denli ileri götürmüştü ki, topallayan babası gibi yürüyordu! Kendisinin

sağlam olduğu söylendiği halde babası gibi yürümekte direniyordu.
Kızın anneyi benimsemesi, erkek çocuğun da babayı örnek alması kişiliğin gelişmesinde en önemli olaydır. Erkek çocuk erkek kimliğini babaya benzeyerek, kız çocuk da kız kimliğini anne}^ benzeyerek kazanır. Ruhbilim dilinde bu ruhsal olaya özdeşim adı verilir. Bu, anababa niteliklerinin içe sindirilmesi, özümsenmesidir ve bilinçli öykünmeden çok, daha derine inen bir benimseme olayıdır. Özdeşim yapına eğilimi öyle güçlüdür ki, çocuk anababanın tutumlarını, duygularını ve huylarını kendi benliğine mal eder, kendi kişiliğinin bir parçası durumuna getirir. Bunu yaparken anababanın istek ve eğilimlerine duyarlık kazanır. Onların doğru, iyi ve uygun gördüğü özellikleri özümsemeye, yanlış, kötü ve beğenilmeyen davranışlardan kaçınmaya çabalar. Kısacası ona yön verecek olan kuralları ve değerleri benimser. Öte yandan yasaklara uyar, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırmasına yarayan, davranışına yön veren bir üstbenlik geliştirir. Cezadan korktuğu için değil, öncelikle anababa sevgisini sürdürebilmek amacıyla olumlu özellikleri benimser. Ceza korkusu ikinci derecede bir etkendir. Doğaldır ki özdeşimin yolunda gitmesi için ilk koşul, ana-baba ile çocuk arasında sevgi ve güven bağının bulunmasıdır. Türkçede çocukların ana ve babayı örnek alarak yetiştiklerini anlatan pek çok deyim ve atasözü vardır: «Kız anadan öğrenir bohça düzmeyi, oğlan babadan öğrenir koyun yüzmeyi!», «Kız anadan görmeyince sofra sermez!» .
Erkek çocuk bir yandan babasını örnek alıp onun niteliklerini benimserken, öte yandan da anneyi babadan kıskanır. Kız çocuğun kendini babaya beğendirmek isteyişi gibi o da sevdiği annesini kendine alıkoymak ister sanki. «Anne, ben büyüyünce sana bakarım» der. Baba yolculuğa çıkınca, «Anne korkma ben va-

'«1

rım!» der. Anneyle yatmak ister. Bu yaşlarda çocukların bu çok olağan tutumu kimi anababayı şaşırtır, öfkelendirir. Azarlayarak sustururlar. Oysa çocuktaki bu romantik sevgi (Freud'un deyimiyle Ödipus çatışması), gelişen erkek veya kız kimliğinin doğal bir sonucudur. Sevdiği kişiyi başkasıyla paylaşmak istememekten doğar. Bu yaş çocuğu, kendisini bu denli seven annesinin geceleri kendisini bırakıp babayla bir yatakta yatışım anlayamaz. Babayı kendisine rakip görür. Anneyi babadan kıskanır. «Büyüyünce ben seninle evleneceğim» diyen bir erkek çocuğa annenin: «Beni sevdiğini biliyorum. Ama ben hep senin annen, sen hep benim oğlum olarak kalacaksın. Ben de seni oğlum olarak seveceğim!» demesi yeterlidir. Tepki göstermek, azarlamak çocuğu bocalatır ve suçlandırır. Ancak bu yaş çocuklarının anababa odasında yatırılması bu bakımdan sakıncalıdır. Geçici olan bu tür duygulan alevlendirir. Suçluluk duyguları geliştirir. Anneye duyduğu duygular ve ona sahip olma eğilimleri nedeniyle babanın cezalandıracağından korkar. Örneğin, sünnet edilmeyi böyle bir ceza gibi yorumlar.

OYUN DÖNEMİNDE KAZANILAN YETENEKLER

3. Yaş :

Küplerden bir köprü kurabilir.
Ayakkabısını ayağına geçirebilir, düğmesini ilikleyip çözebilir.
Çizilen bir çemberi bakarak çizer.
Soyadını söyler. Kız veya oğlan olduğunu bilir ve söyler.
Söylenen üç sayıyı ezberden yineler. «Benim bir bebeğim var» gibi kısa cümleleri yineleyebilir.

4. Yaş:

Bir kareyi kalemle kopya edebilir. Bir artı işareti çizebilir.
Bir kâğıdı köşeden katlayabilir. Söylenen sayıyı yineleyebilir. Dört nesneyi veya parmağı sayabilir. Üç parçalı bir bul - tak bulmacasını yapabilir. Uzun bir cümleyi yineleyebilir. Acıkınca ne yaparsın? Uykun gelince ne yaparsın? Üşüyünce ne yaparsın? gibi sorulan doğru yanıtlar.

5. Yaş:

Bir üçgen çizebilir.
Çöpten insan resmi çizebilir.
Yaşını bilir. Sabahı akşamı ayırır.
Dört rengi yanlışsız bilir.
Ayakkabı bağcıklarını bağlar.
Dört parçalı bir bul - tak bulmacasını yapar. On küple bir kule yapar.

6. Yaş :

Paraları tanır.
Sağ elini, sol kulağım, sağ gözünü gösterebilir. On parmağım yanlışsız sayabilir. Başı, kolları, gövde ve bacakları olan bir insan resini çizer.

ALTI OYUN

«Oynamayan tay at olmaz»
Türk Atasözü

Erişkinler gözüyle oyun, çocuğun eğlenmesine, oyalanmasına yarayan amaçsız bir uğraştır. İşi olmayan ya da dinlenmek isteyen kişi oynar. Başka bir deyişle, oyunu işin karşıtı olarak görürüz. Anneler ayaklarına dolanan çocuklarını, «Hadi git, oyna!» diye başlarından savarlar. Oysa oyun çocukların baş uğraşı ve en önemli işidir. Büyük düşünür Montaigne'nin yüzyıllar önce belirttiği gibi «Çocukların oyunu, oyun değil, onların en ciddi uğraşıdır».

Okul yaşına gelmemiş çocukları kısa bir süre gözlemlemek bu gerçeği ortaya koymaya yeter: Çocuklar gün boyunca durup dinlenmeden oynarlar. Kendilerini oyuna öylesine kaptırırlar ki acıktıklarını bilmez, çağrılınca duymazlar. Oyunun en koyulaştığı bir sırada, yemeğe çağrılan çocuk direnir; «Ama anne, daha oyunum bitmedi ki!» der. Onun için oyun, sonu getirilmesi gerekli bir görevdir sanki. Küçük kızların evcilik oyunlarını kısa bir süre izlemek, oyuna nasıl gerçek bir uğraş gibi sarıldıklarını anlamaya yeter.

Önemi çok eskiden beri bilindiği halde, oyunun eğitimde bilinçli olarak kullanılması yeni sayılır. Hele oyunun anlamının açıklanışı daha da yenidir. S. Freud ve onu izleyen çocuk ruh hekimleri oyunun kişilik gelişimine katkısını göstermişler, çocuğu tanımada değerli bir araç olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu önemli gelişme, çocuğun ruhsal uyumsuzluklarının sağaltımında en etkili yöntemin, oyunla sağaltımın doğmasına yol açmışlardır.

Çocuk oynadıkça duyuları keskinleşir, yetenekleri serpilir, becerisi artar. Çünkü oyun, çocuğun en doğal öğrenme ortamıdır. Duyduklarını, gördüklerini sınayıp denediği, öğrendiklerini pekiştirdiği bir deney odası-dır. Kısacası, oynayan çocuk, kendi küçük dünyasında-dır. O dünyaya kendisi egemendir. Kuralları kendisi kor, kendisi bozar. Yaşıtları dışında kimsenin bu dünyaya girmesini istemez. Evcilik oynayan küçük çocuklar büyükleri yanlarına yaklaştırmazlar. Karışmaya kalkan olursa sinirlenirler. Kurdukları oyunu, yerleştirdikleri eşyaları değiştirmeyi bir deneyin, hemen tepki gösterirler. Deney odasında buluş yapmak üzere olan bir bilgin gibi huysuzlaşırlar. Diktikleri kuleyi yanlışlıkla devirseniz yeniden yapılamazmış gibi ağlarlar. Çünkü yetişkine ne denli önemsiz görünse de yaptığı kule kendi yapıtıdır. Oyundaki çocuk erişkinlerin «Dur! Otur! Öyle değil böyle yap!» gibi kısıtlamalarından uzak, kendi başına buyruk olmanın tadını çıkarır. Oyun çocuğun özgürlüğüdür.

Bebeğini sallayan, giydirip besleyen, yatağına yatırıp ninni söyleyen bir küçük kız, annenin yavrusuna verdiği bakımı ayrıntılarıyla uygulamaktadır. Bebeğiyle konuşurken söylediği sözlerin kendi annesininkilere benzediği de gözden kaçmaz. Azarlayışı, avutuşu, okşayıcı sözlerinden kendi annesini sahnede oynadığını

sanırsınız. Bu küçük oyundan ne anlam çıkarılır? Verilecek ilk yanıt çocuğun anneye öykündüğüdür. Bu açıklama yanlış olmasa bile eksik kalır. Bu yaş çocuklarının en sık yaptıkları iş büyüklere öykünmektir. Ancak öykünme (taklit) bilinçli bir benzeme ve benzetme çabasıdır. Oysa bu küçük kız bundan daha öteye, daha derine inen bir davranış göstermektedir. Benimsediği annenin tutum ve davranışını oyuna yansıtmaktadır. Bunu yaparken anneyi kendi davranışında yaşatmaktadır. Başka bir deyimle anneyle özdeşim yapmaktadır. Anneden aldığı bu davranış örneği özümsen-miştir, kendi ürünüdür. Bu ruhsal olay onun kız kimliğini oluşturmakta, ilerdeki anne rolüne hazırlamaktadır.

Çocuk oyuna yalnız büyüklerden gördüğünü aktarmakla kalmaz, ona kendinden de katar. Kendi yaşantısını, oyuna yansıtır. Dış dünyayı kendi duygularında yoğurup, ortaya bileşimler (sentezler) çıkarır. Bunun en çarpıcı örneğini bir yakını ölen küçük çocuğun oyununda bulabiliriz: Bu küçük çocuk ölüm olayından sonra arkadaşlarıyla oyun oynuyordu. Sırayla ölü gibi yere yatıyor, kımıldamadan bir süre duruyor, sonra birisi doktor olup bir iğne yapıyor ve öleni diriltiyordu: ölümü kavrayamayaeak yaşta olan ve ölümle ilgili soru soramayan çocuk, ne ölçüde etkilendiğini bu oyunuyla sergiliyordu. Ölüme ilişkin korkusu ve ölümü yadsıması büyülü bir yolla ölüyü diriltmek isteyişinden anlaşılıyordu. Çocuk bu oyunda yalnız etkilendiği olayı sergilemekle kalmamış, kendi duygusunu da katmıştı. Böylece sözle anlatamadığı kaygılarını dile getirmiş, olayı somutlaştırarak kendi istediği bir çözüme ulaştırmıştır. Başka bir deyişle oyun, çocuğun dili ve en etkili anlatım aracıdır. Oyun aracılığı ile üzüntülerini, kaygılarını, korkularını dile getirir. Bu yolla, derdini döküp ra-hatlayan bir erişkin gibi sıkıntılarını, iç bunaltıları-

nı da dışa vurur. Kaygıların yükünden kurtulur, boşalım sağlar. Acı yaşantılara mutlu sonuçlar bulur. Oyunun bu rahatlatıcı görevini bir küçük çocuk şöyle açıklamıştı: Üzüntülü gördüğü annesine, «Anne ben oynayınca üzüntülerim geçiyor, neden sen de benim gibi oynayıp açılmıyorsun?» demişti. Anneyi gülümseten bu sözü içtenlikle söylediğinden kuşku duyulmaz. Çocuk bu sözüyle oyunun önemli bir görevini vurgulamıştır.

Oynayan çocuk kendi hayal dünyasındadır bir bakıma. Ancak oyunda işlediği konular gerçek konulardır. Dış çevrede algıladıklarım oyun ortamında evirir çevirir kendine özgü bir yorumda birleştirip bütünler. Başka bir deyişle oyun çocuğun yaratma ortamıdır. Çocuk kendi dar sınırlarını aşma çabası içindedir.

Oyunda erişkinler gibi güçlü ve beceriklidir. Bindiği sopa değil azgın bir attır! Elindeki oyuncak uçak ona dünyanın dört yanını dolaştıran gerçek uçaktır. Oyuncak tabancasıyla herkesten güçlüdür. Bu tür oyunlarla çocuk yaşının ve beyunun küçüklüğünü, güçsüzlüğünü hayalinde de olsa aşmıştır. Özendiği büyüklerle boy ölçüşebilir artık.

Aslında her yaratıcılığın kaynağında oyun vardır demek yanlış olmaz: Resim çizgilerle oynanan oyundur. Müzik seslerle oynanan, şiir sözlerle, dans hareketle oynanan oyun değil midir? Tiyatro ise kişilerle olayların oyunudur. Başka bir deyişle sanatçı da çocuk gibi hayal gücünü özgürce kullanarak, mantık bağlarından sıyrılarak seslerden, sözlerden, ya da çizgilerden kurulu yeni l)ir bileşim çıkarır ortaya. Tıpkı çocuk gibi olaylar, kişiler, çizgiler ve seslerle özgürce oynar.

Oyun bir ayağı hayal dünyasında, öteki ayağı da gerçekler dünyasında bir köprüdür. Çocuk oyun aracılığı ile bu iki dünya arasında anlamlı bir bağ kurar. Bilinmezlerle dolu çevresini oyunun süzgecinden geçirerek kendisi için anlaşılır duruma getirir. Dilinin ye-

tersiz kaldığı yerde oyunun dilini kullanır. Anlaşılmaz ve karışık olayları oyun içinde elle tutulur duruma getirerek kendince anlamlı sonuçlara varır.

Çocuk yaşıtlarıyla oynadığı dramatik oyunlarda kendini çok değişik kişilerin yerine koyar. Baba rolü oynar, anne rolü oynar. Biraz sonra öğretmen olur, can yakan ya da iyileştiren bir hekim kılığına girer. Hırsız olur, polis olur. Değişik kişilikleri oynarken bir bakıma kendi kişiliğini daha iyi tanır. Kendim başkalarından ayıran özelliklerin bilincine varır.

Oyun çocukların en doğal anlaşma ortamıdır. Bir araya gelen iki küçük çocuk, daha birbirinin adını öğrenmeden oynamaya koyulurlar. Çünkü oyun onların ortak dilidir. Ancak birlikte oynayabilmek için, oyuncakları paylaşmak, oyun kuralların bozmamak gerekir. Oyunun çekiciliği üç yaşından başlayarak çocukları işbirliğine iter. Böylece oyun, çocuğun toplumsal bir varlık olarak gelişmesinde en doğal ortam olur. Başlangıçta çekişme, mızıkçılık, küsme gibi davranışlar görülmesi olağandır. Ancak düzelmeyecek gibi bozulan bu ortaklıklar kısa sürede yemden kurulur. Oyunun tadı, bencilliği geriye iter. Oyun aracılığıyla gelişen bu arkadaşlık ilişkisi giderek toplu oyunlarda daha düzenli bir işbirliğine yol açar. Başlangıçta üç çocuk bir araya gelince birisi kenarda kalır. Zamanla üçlü ve daha kalabalık kümelerde anlaşma sağlanır. Bu toplumsal ilişki, ilkokul çağında takım oyunlarına doğru gelişir.

Oyun çocuğun en güçlü ve en doğal dürtülerinden biri olan saldırganlık dürtüsünü boşaltmasına da yarar. Kendisine uygulanan cezaları hayalde de olsa başkalarına uygulayarak, doktor olup iğne yaparak, polis olup suçluları yakalayarak bu dürtülerine uygun bir çıkış yolu bulur. Yalandan ölür ve öldürür. Öldürdüğü arkadaşı ölmemiş gibi davranırsa kızar. «Ama sen öldün, kalkamazsın!» der. Gerçek yaşamdan alınıp ha-

yalde işlenerek sahnelenen bu oyunlardan çocuğun aldığı tat, erişkinlerin gerçeği yansıtan bir tiyatro oyunundan aldığı tat gibidir.

Çocuğun ikili oyunlarda olsun, üçlü ve toplu oyunlarda olsun, davranış biçimi aile içinde aldığı eğitimi yansıtır. Evde her istediği yapılan, bir dediği iki edilmeyen çocuk başlangıçta zorluk çeker. Bencil davranır, paylaşmaya yanaşmaz. Çabuk küser, mızıkçılık eder. Zora gelince büyüklere sığınır. Bir ölçüde olağan olan bu davranış kimi çocukta çok belirgindir. Özellikle ev dışında yaşıtlarıyla oynama olanağı bulamayan çocuklarda sıklıkla görülür. Böyle bir çocuk uzun süre başkalarının oyununu izler, aralarına katılamaz. Sürekli olarak oyun dışında kalan, ya da hep kendi başına oynamayı yeğleyen bir çocuk ciddi bir uyumsuzluk içinde olabilir. Oyunda hep saldırgan ve bencil davranan bir çocuk da, anababa tutumunu oyuna aktarıyordur. Ya da evde sindirilen, kısıtlanan bir çocuktur. Oyunda hep silik kalan, başkalarını izleyen bir çocuk da bağımlı yetiştirilmesini yansıtıyordur. Sözün kısası evde kazanılan olumlu olumsuz kişilik nitelikleri oyunda sınanır. Oyun, kazanılan olumlu özelliklerin pekiş-

tirildiği, geliştirildiği bir ortamdır aynı zamanda. Olumsuz niteliklerin de değişmeye uğradığı bir deneme alanıdır. Bu nedenle oyunun çocuk için eğitici, düzeltici bir işlevi vardır. Kendi hakkım korumak, başkalarının hakkını

gözetmek, işbirliği ve paylaşma evde değil, ancak oyun ilişkilerinde kazanılan toplumsal özelliklerdir.
Oyun okul öncesi yaşlarının tek uğraşıdır. Ancak okula başlamakla oyun gereksinimi sona ermez. Çocuk büyüdükçe, gelişim düzeyine göre biçim değiştirerek sürer gider. Bu nedenle okulu oyun çağının sonu gibi görmek yanlıştır. İlkokul çocuğunu «oyundan kesmek», oyundan almak yanlıştır. İlkokul birinci sınıf çocuğunu beş saat boyunca okul sıralarında kımıldamadan otur-

maya zorlamak kötü eğitimdir. Çocuğu öğrenmeden soğutmanın en kestirme yoludur. Bunun yerine oyunu öğrenmenin yardımcısı ve aracı kılmak gerekir. Oyuna doymamış bir çocuk okuldaki öğretime hazır değildir!
Özetlersek, oyun, çocuğun gelişmesi ve kişilik kazanması için sevgiden sonra gelen ikinci en önemli ruhsal besinidir. Sevgiden yoksun bir çocukluk gibi oyunsuz bir çocukluk da düşünülemez. Sevgiyi insan yavrusunun bereketli toprağı olarak düşünürsek, oyun da onun ışığı ve suyudur demek yanlış olmaz. S. Freud'un ruh sağlığını «Sevmek ve çalışmak» olarak tanımladığını söylemiştik. Bu tanımı çocuğa uygularsak şöyle diyebiliriz: «Çocuk ruh sağlığı, sevilmek ve oynamaktır!»
ÇOCUK YUVALARI (ANAOKULLARI)
Günümüzde üç ile altı yaş arasındaki çocukların oyun gereksinimini en iyi karşılayan ortam hiç kuşkusuz gündüz yuvalarıdır. Kent yaşayışının sıkışık düzeni, oyun alanlarının azlığı ve çalışan anne sayısının çoğalışı yuvaların önemini artırmıştır. Ancak yuvalan, çalışan annelerin çocuklarını bıraktıkları, ya da varlıklı ailelerin çocuklarını baştan savdıkları bir yer olarak görme eğilimi tümden silinmedi.
Anaokulunu dar anlamda öğretim yapan bir okul olarak görmek de yanlıştır. Kimi anababalar çocuğun anaokulunda her gün yeni bir şey öğrenmesini beklerler. Gündüz çocuk yuvalarının kurucusu Froebel'in belirttiği gibi, yuvanın amacı çocukta öğrenmeye ilgi uyandırmaktır. Çocuğa bilgiler aktarmaktan çok, çocuğun içinde varolan yeteneklerin serpilmesine yardım etmektir. Bu nedenle öğretimi düşündürdüğü için Anaokulu yerine çocuk yuvası demek daha doğrudur. Örneğin kimi yuva öğretmeni, çocuklara adım başı karı-

şır. İnsan resminin nasıl çizileceğini gösterir. Ağacın, çiçeğin, göğün rengini öğretir. Bu tutum çocuğun yaratıcılığını kısıtlar. Özgür davranışı değil, kuralları ve disiplini öne alır.
İyi bir yuva, çocuğa en uygun oyun ortamı sağlayan yer olarak düşünülmelidir. Çocuk burada evde pek bulamadığı bir olanağı bulur: İkili, üçlü ve toplu oyunlara yönelir. Yaşıtlarıyla ilişkiye girer. İşbirliği yapma alışkanlığı kazanır. Paylaşmayı, kendi hakkını korurken başkalarının hakkını da gözetmeyi öğrenir. Kendini savunma ve uzlaşma zoruniuğunu görür. Kısacası kendi bencilliğinden sıyrılır. Anababasmdan ayrı kalmaya alışır; kendi kanatlarıyla uçmaya başlar. Bu toplumsal nitelikleri, açıktır ki, çocuk ancak evinden ayrı kaldığı süre içinde kazanır. Kendi kendine yeme, giyinme, kendi işini kendi görme akışkanlıkları edinir. Böylece bağımsızlığa doğru adımlar atar. Yuvaların en iyi yönü çocuğa koruyucu bir ortamda sağladığı özgür davranma olanağıdır. Çocuk kendi evinde de özgür davranabilir, ancak yuvada toplumsal kurallar ile sınırlı bir Özgürlük vardır. Çocuk kuralları öğrenirken özgürlük alanını da birlikte genişletir. Evdeki özgürlükten ayrı olarak daha çok sorumluluk gerektiren bir özgürlüktür bu.
Yuvarın özgür ve uyarıcı ortamı çocuklarda zihin gelişmesini hızlandırır. Anlatım güçleri artar, dil dağarcığı zenginleşir. Başarısızlık söz konusu olmadığı için çocuk, serpilen yeteneklerini korkusuzca kullanır, geliştirir. Yuvanın bu uyarıcı niteliği özellikle eğitim düzeyi düşük ailelerden gelen çocuklarda çok belirgindir. Keşke yuvaları devlet eliyle tüm köylere yayabilseydik! Köy çocukları zekâ yetenekleri bakımından ket t çocuklarından hiç aşağı olmadıkları halde, az ilgi ve uyarılma sonucu öğrenimde geri kalırlar. İlkokulda, köy çocukları kentteki yaşıtlarından bu nedenle bir iki yıl

geriden giderler. Oysa köy okulları, yaz aylarında yuvalara dönüştürülebilir ve çocuklara evdeki açıklarını kapatma olanağı yaratılabilir. Okul çağma değin

eline kalem kâğıt almamış beş-altı yaşında bir çocuk için üç aylık bir anaokulu deneyi bile değer taşır. Öğrenmeye istek uyandırır, ilkokul öğretimine temel oluşturur.
Yuva, çekingen ve sıkılgan çocukların daha girişken ve güvenli olmalarını sağlar. Annenin dizi dibinde büyüyen bir çocuk başlangıçta anneden ayrılırken tedirgin olsa da zamanla bağımsız olmayı öğrenir. Tersine, çok şımartılmış, hiç dizginlenmemiş çocuklar da yuvalarda daha az bencil ve daha çok toplumsal davranmayı öğrenirler.
İyi bir yuva öğretmeni bu çağ çocuklarının ruhsal özelliklerini ve gereksinimlerini bilir. Onlara kişisel olarak yaklaşır, destekler ve yardımcı olur. Bu çağ için olağan ruhsal sorunları tanır. Davranış sapmalarının üstünde durur. Aşırı saldırgan ya da içine dönük çocuklarla özel olarak ilgilenir. Anababalarıyla görüşerek yetiştirme anlayışları ve tutumlarına ilişkin bilgiler edinir. Gerekirse ailenin bir Çocuk Kılavuzluk Merkezine ya da Çocuk Ruh Sağlığı Bakımyerine (Kliniğine) başvurmalarını sağlar. Ruh hekimiyle ilişki kurar, bilgi verir, bilgi alır.
Bu bakımdan yuvalar ruhsal sorunların erken tanınıp erken çözümlenmesi için en uygun gözlem yerleridir. Birçok ülkede ruh hekimleri ile öğretmenler işbirliği kurup, yuvalarda koruyucu ruh sağlığı çalışmaları yaparlar.
Son olarak yuvaya başlama yaşı üzerinde duralını. En uygun yaş üç buçuk-dört yaştır. Başka bir anlatımla, çocuk oyun çağına girdikten sonra yuvaya gitme zamanı gelmiş demektir. Üç yaşından önce çocuğun evden kopması da, yaşıtlarıyla ilişki kurması da güçtür. Bu nedenle çok zorunlu olmadıkça üç yaşından önce çocukları gündüz yuvalarına vermemek uygun olur.

Güvenilir bir bakıcı ya da akraba evinde kalabiliyorsa çocuğu üç-üç buçuk yaşma dek evde tutmak daha doğrudur. Özellikle yeterli bakıcının bulunmadığı bebek yuvalarına (Kreşlere) üç yaşından önce gönderilen çocuklarda çeşitli ruhsal sorunların çıkma olasılığı yüksektir.

YEDİ İLKOKUL DÖNEMİ
(6-11. Yaşlar)
Okul çağı, çocuğun aile yuvasından çıkıp, dış dünyaya açıldığı, toplumsal çevreye iyice karıştığı çağdır, ilkokul yıllarım içine alan bu dönem, erginliğin ilk belirtilerinin başladığı 12. yaşta son bulur.
Ruhsal gelişmesi yolunda giden bir okul çocuğunda cinsel kimlik iyice belirmiştir. Kızlar kız özelliklerini, erkekler erkek özelliklerini, anababa ile özdeşim sonucu kazanmışlardır. Çocukta iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı seçme yeteneği, yani üstbenlik gelişmiştir. Bağımlılığı azalmış, annesi dünyasının ekseni olmaktan çıkmıştır. Bütün günü anneden ayrı olarak ya dışarda oyunda, ya da okulda geçirebilir. Çocukluk hastalıkları geride kalmış, büyüme hızını yitirmiştir. Dengeleri yerindedir, el kol becerisi daha da artmıştır.
Konuşma yeteneği ve söz dağarcığı çok gelişmiştir. Sürey (zaman), uzay, sayı kavramları yerleşmiştir. Hayalle gerçek daha kolay ayırdedilir. Somut düşünceden soyut düşünceye geçiş başlar.

Bu çağ çocuğu, oyun çocuğu gibi canlı ve hareketlidir; kabına sığmaz. Sürekli olarak bir işle uğraşır. Eve girer çıkar, hep bir şeyler -getirir, götürür. Oyun, sokağa ve çevreye kaymıştır. Evde pahalı oyuncaklarla oynamak yerine, tozlu bir arsada top ardından koşmayı, saklanbaç oynamayı, çiftekere (Bisiklete) binmeyi, ip atlamayı, kaydırak ve seksek oynamayı yeğ tutar.
Kızlar ve erkek çocuklar kendi aralarında kümele-şerek oynarlar, Oğlanlar takımlı oyunlara yönelir; durmadan yarışırlar. Filmlerden özenip, kendi aralarında çete kurar; yalandan kavgaya tutuşurlar. Bu yaş çocukları durmadan bir şey öğrenmek, yeni bir şey denemek, beceri kazanmak, üstünlük göstermek isterler. Övünmeye bayılırlar. Yaşıtlarıyla hem arkadaşhk kurmak isteği vardır, hem de onların arasında bir beceri ve yetenek üstünlüğü ile sivrilmek çabasındadırlar. Misket oynayıp kazanmak, arkadaşlarının gazoz kapaklarını ütmek, önemli başarı sayılır.
Pul biriktirme, şeker ve çikletlerden çıkan resimleri biriktirme bu yaşta ortaya çıkar. Birbirinin sıskalığı, şişmanlığı ve kusurlarıyla alay etme çoktur.

Başkasının güçsüzlüğünü, eksiğini bulup çıkardıkça, kendilerini daha güçlü görürler. Vur-kırlı serüven filmlerine düşkünlük artar. Oyunlarında, Tarzanları, üstün adamları, kahramanları yaşarlar. Resimlendirilmiş öykülere, gülenceklere (fıkralara) merak sararlar. Duydukları öyküleri, gülencekleri anababaya anlatmaktan hoşlanırlar.
Bu çağ çocuğunun gereksinimlerini en iyi doyuran uğraşlardan biri de izciliktir. Beceri kazandıran, dayanıklılık geliştiren, serüven gereksinimini doyuran ve en önemlisi takım çalışmasını ve işbirliğini artıran izciliğe ne denli önem verilse azdır. Ancak; özel giysiler içinde törenlere katılmaktan öteye geçmeyen izcilikten bir yarar umulamaz.
77
Bu yaş çocuklarının bir başka özellikleri de kız-er-kek olarak kümeleşmeleri ve oyunların buna göre ayrılık kazanmasıdır. Erkek çocuk, kızlar arasına karışırsa yeni kazandığı erkek kimliği zayıflar kaygısı içindedir. Erkekler kızları çıtkırıldım, şımarık ve sulu gözlü bulurlar!.. İlkokulun 2. ve 3. sınıfında bir erkek öğrenci, bir kızla yan yana oturmak istemez, erkeklik onuru incinir! Üstelik alay konusu olur. Bu yaşlarda «Ali, Ayşe'yi seviyor!» gibi bir şaka, çocuğu kızdırır ve ağlatır. Öğretmene kadar götürülür bu sorun. Aynı duyarlık kızlarda da vardır. Onlar da oğlanları, kaba, pis, terbiyesiz olarak görür, kendi aralarına almazlar. Oğlanlar birlik olup kızları kızdırmaktan, çantalarını düşürmekten, eşyalarını kapıp kaçmaktan hoşlanırlar.
Bu çağda önemli bir değişiklik, cinsel merakların çatışması ve durgun bir döneme girmesidir. Oyun çağındaki gibi anababaya çok soru sormazlar. Cinsel konulardan kaçar gibidirler.
OKULA BAŞLAMA,
Okula başlayış, ailenin yaşamında çocuğun konuşması ve yürümesi gibi önemli bir aşamadır. Ana-baba-lar için, çocuklarını, ak yakası ve kara önlüğü içinde, elde çanta okula giderken görmek mutluluk verici bir olaydır.
Okula başlama, çocuk yönünden, belli bir ruhsal olgunluğa ulaşmış olmayı gerektirir. Zihin yetenekleri bakımından, çocuğun yaşına uygun bir öğrenme ve kavrayış düzeyine varması ilk koşuldur. Çocuk altı yaşını bitirdiği halde, öğrenim için yeterli zekâ düzeyine varmamış olabilir. Zekâsı yeterli olan bir çocuk da ruhsal bakımdan evden kopabilme olgunluğunu gösterme-yebilir. Böyle çocuklar için okula gidiş öyle mutlu bir olay değildir. Özellikle oyun ve arkadaşlıktan uzak tu-
78
tulmuş, dışarı çıkarılmamış çocuklar için evden ayrılış ürkütücüdür. Okulların açıldığı ilk günlerde, her sınıfta birkaç anneyi, sıralarda çocuklarıyla birlikte otururken görmek olağandır. Kimi çocuk ise sabahları başlayan karın ağrıları, baş ağrıları ile dolaylı yoldan okula gitme isteksizliğini açığa vurur.
Okula korkuyla giden ve hep evi düşünen bir çocuğun, kendini okuma ve öğrenmeye vermesi kolay olmaz. Ayrıca yaşıtları içine karışması, birlikte oynaması ve arkadaşlık kurması güç olur.
Okul, bir bakıma, evde kazanılan eğitimin sınandığı yerdir. Çocuğun okula uyumu ve başarısı, ana-babanm yetiştirmedeki başarısının bir ölçüsüdür. Ancak okula başlamakla, anababanm eğitici görevim tümden öğretmene aktardığını düşünmek de yanlış olur. Genel anlamda eğitim, evde ve okulda ortaklaşa yürütülür.
ÖĞRETMEN
Okullarımızda, kişilik eğitiminden çok, öğretime ağırlık verildiği bir gerçek. Kalabalık sınıflarda, yüklü bir programı yürütmeye çabalayan öğretmenleri çocuğun her alandaki eğitimiyle yükümlü kılmak olanaksızdır. Ülkemizde ilkokul öğretmenlerinin çalışma i o-şullarınm çetin olduğunu bilmeyen yoktur. Dar gelirli bir memur olmaları yetmiyormuş gibi, birçok güvenceden yoksun olarak görev yaparlar. Değişen siyasal ve yönetimsel baskılar altında tedirgindirler. Ailelerden gelen haklı haksız eleştiriler de öğretmenlikten alman tadı ve doyum duygusunu baltalar.
Oysa, ilkokul düzeyinde öğretmenin taşıdığı eğitici görev orta ve yüksek öğretim alanlarındaki görevden çok daha önemlidir. Öğretim ve eğitimde iyi bir başlangıç, çocuğun gelecek yıllarım, olumlu yönde ve kalıcı olarak etkileyebilir.

79
Yukarda kısaca değindiğimiz güç koşulları yok sayarak, iyi bir ilkokul öğretmeninin, önce çocuk için taşıdığı değerini tartışalım: Öğretmen, özellikle ilkokulun ilk yıllarında çocuğun anababasımn yerini tutar. Anababadan da önde giden bir yeri vardır. Bu yaşlarda anababamn da yanılabileceğini görmeye başlayan çocuk için öğretmen, her şeyi bilen, hiç yanılmayan insandır. Örneğin, sağlık konusunda hekim olan babasının açıklamasına değil, öğretmenin söylediğine inanır. Anababasıyla tartışırken sık sık çocukların, «Ama öğretmenim böyle dedi! Öyle değil» deyişleri, öğretmeni, baştacı etmelerinin sonucudur. Öğretmenin gözüne girmek, ondan aferin almak, çocuğun en sevindirici ödülüdür. Durmadan, «Öğretmenim ben söyleyeyim!» diye parmak kaldıran çocuk için öğretmeni, kutsal bir yaratıktır. Okul-öncesinde, babası gibi avukat ya da doktor olmak isteyen pek çok çocuk, okula başladıktan sonra, en çok öğretmen olmayı ister.
- Öğretmen okullarında öğretim yöntemleri okutulur. Geleceğin öğretmenlerine, biraz da çocuk ruhsal gelişimi ve eğitim ruhbilimi öğretilir. Hiç kuşkusuz bunlar gerekli derslerdir. Ancak ilkokulyıîlarında öğretimde en can ahcı etken, ne öğretim araçları ne de izlenen yöntemlerdir. En önemli etken öğretmenin kendisidir! Başka bir deyişle, kişiliği ve çocuklarla kuracağı güven ve sevgiye dayalı ilişkidir. Bu olmadan başarılı öğretim olanaksızdır. Çünkü okul öncesi yıllarda, çocuğun örnek aldığı kişiler, nasıl anababas; ise, okul çağında da öğretmenidir. Çocuk öğretmeninin öğrettiklerinden çok, kişiliğine duyarlık gösterir. Onunla özdeşim yapar. Doğal merakı yanında, öğrenimini kamçılayan, hızlandıran, itici güç öğretmenden kaynak alır. Öğretmen ile öğrenci arasındaki olumsuz ilişki, çocuğun öğrenme istek ve çabasını köreltir. Öğrenmeyi, zorla yedirilen bir yemekten ne kadar tat alıyorsa, o kadar sever ancak.
80
İyi bir öğretmenin nitelikleri ne olmalıdır?
İyi bir öğretmen önce davranışı tutarlı, olgun ve dengeli bir kişi olmalıdır. Tepkileri, çocuklar için anlaşılmaz ve şaşırtıcı olmamalıdır. Esnekliği ve hoşgörüsü olmalıdır. Korkutma ve dayağa başvurmak gereğini duymadan, sınıfta düzeni sağlayabilmelidir. Kendi kişiliği, özellikleri ve öğretim becerisiyle çocuktaki ilgiyi canlı tutabilmelidir.
Bilgi aktarıcı bir kimse olmaktan öteye, çocuğun öğrenme, araştırma ve incelemesine kılavuzluk eden bir insan olmalıdır. Sınıfta, demokratik bir çalışma ve ilişki ortamı yaratmalıdır. Sorumluluklar vererek öğrencilerinde kendi kendilerini denetleme yeteneği geliştirebilmelidir. Sınıfta öz yönetime önem vermelidir. Çocukları, edilgin olarak bilgi alan öğrenciler gibi görmemeli, onlarla verimli bir iletişim kurabilmelidir.
Öğrencilerini, yetenek ve kişilik özellikleriyle, ayrı ayrı tanıyabilmeliy-
öğretimlerini kişisel olarak, olanak ölçüsünde, düzenleyebilmelidir. Eksiklerini ve yetersiz yönlerini vurgulamak yerine, başarılarını öne alıp yü-
reklendirmelidir. Başarısız durumlarında, öğrencilere sınıf önünde, aşağılayıcı, küçültücü sözlerden ve tutumlardan kaçınmalıdır. «Kafasız! Aptal! Manyak! Sen adam olmazsın!» gibi, toptan itici sözleri hiç kullanmamalıdır.
İyi öğretmen, her şeyden önce, ruh sağlığının, eğitimin ayrılmaz parçası olduğunu kavramış kişidir. Bu bakımdan, iyi bir öğretmen sınıftaki öğrencilerini kıyasıya bir yarışmaya itmez. Sımfinda bir iki öğrenciyi, en çalışkan, en beğenilen, «gözde öğrenci» diye seçip, çocukların erişemeyeceği bir örnek olarak, ikide bir öne sürmez. Başarısız öğrencileri de destekler ve gelişme gördükçe övgüsünü esirgemez. Öğrencileri birbiriyle açıktan karşılaştırmanın sakıncalı olduğunu bilir. Öğrencinin başarısızlık nedenleri üzerinde durup düşü-

nür, araştırır ve aile ile işbirliği yapar. Gerekirse ruh hekimi, ruhbilimci ve kılavuz öğretmenlerin yardımını sağlar.
Okul çağı çocukları arasında yapılan araştırmalarda, öğrencilerin ortalama, yüzde onunun çeşitli ruhsal uyumsuzluklar gösterdiği saptanmıştır. Bu uyumsuzluklar, ruhsal sağaltımı (tedavi) ya da kılavuzluğu gerektirecek önemde ruhsal sorunları kapsar(37). Bunlar okul öncesinde başlayıp, okulda sürüp giden uyumsuzluklardır. Uygun olmayan bir öğretim ortamı ve yanlış öğretmen tutumları bu uyumsuzlukları iyice be-lirginleştirir. Öğretmenin ilgisi, olumlu yaklaşımı

ve ruh hekimlerinin de yardımıyla bu tür uyumsuzluklarda düzelme sağlanabilir. Öğrencilerin bir bölümü ise yüzde on beş sınırda bir uyum gösterirler. Bunlar öğretmenin desteği ve uygun bir yaklaşımla daha kolayca uyumlu öğrenciler durumuna geçebilirler. Yanlış yaklaşım ve tutumlar ise bu öğrencileri uyumsuzlar yakasına iter. İyi öğretmen bu son kümeyle olumlu ilişkiler kurabilirse ruhsal uyumlarını artırabilir, başarılarını yükseltebilir.

Yukarda sayılan nitelikleri taşıyan aydın bir öğretmenin başarısız olması düşünülemez. Biçime, nota, ezbere önem veren öğretmenler, kısa sürede başarılı görünebilirler. Ancak öğrettikleri iğreti ve uçucudur. Öğrenmeyi, gittikçe gelişen bir ilgi olarak ayakta tutamazlar. Araştırıcı ve yaratıcılığa doğru gelişen bir öğrenme sevgisi veremezler. Bu nedenle bir öğretmenin başarısı, o sınıfın aldığı not ortalaması ile ölçülemez.

İyi öğretmenlik niteliklerinin tümünün öğretmen okulunda kazamlamayacağı açıktır. Öğretmenlik, özel yatkınlık gerektiren mesleklerdendir. Şu öykü, bunu çok güzel belirtir: Okullardan birine bir bakan uğrar. Bir dersi izler ve öğretmeni eleştirir: «Bu ne biçim öğretim? Bu ne biçim öğretmenlik?» Öğretmen şu yanıtı verir: «Ne yapalım sayın bakan, size bakan ol diyorlar oluyorsunuz; bize öğretmen ol deyince olamıyoruz!»

Eski tür öğretmen, yanma yaklaşılmaz bir yetke (otorite) simgesidir. Korkulur ve sayılır. Ama soru sorulmaz; söyledikleri yasadır. Öğrettiğini tartışmasız benimsemek ve ezberlemek gerekir. Bu tür öğretmenlerin bir bölümü, «Öğrenci, öğretmeninden korkup çekinmeli» diye sık sık ayıplama, azarlama ve dayağa başvurur. Kimi öğretmen de, baskı ve zor kullanmak gereğini duymadan, sınıfında düzen sağlar, bununla da öğünür. Ancak bunu, çocuklarla senli benli olmayarak, onları kendine yaklaştırmayarak yapar. Çocuklar şımarır kaygısıyla hiç gülmez. Sınıfında gülmeye ve gülmeceye de (mizah) yer vermez. Oysa, çocuklar karşılarında, hem sayabilecekleri, hem de duyguları ve tepkileriyle yadırgamayacakları canlı bir insan görmek isterler. Böyle bir öğretmenle özdeşim yapabilirler. Hoşgörülü bir öğretmenin sınıfı her zaman en sessiz, en düzenli bir yer değildir. Yaramazlık, hareketlilik ve gürültü vardır. Ancak bu ortamdan alınacak ürün daha bereketli ve daha dayanıklı olur.

İyi öğretmen, hiç kızmayan, hiç duygusal tepki göstermeyen, ermiş bir kişi olarak düşünülmemelidir. İnsanca tepkileri öğrenciler çok iyi karşılarlar. Yeter ki tepkilerin ölçüsü kaçmasın; alçaltıcı ve yıldırıcı olmasın.

Kendi iç çatışmalarını, bunalımlarını sınıfa aktarmayan bir öğretmeniçih gerekli düzeni ve öğretim ortamını sağlamak güç değildir. Sınıfta avaz avaz bağıran, çocukları sıra dayağına çeken öğretmen, kendi güçsüzlüğünü, güvensizliğini ortaya koymaktan öteye gidemez.

t

82

83

ÖRNEK ÖĞRENCİ

Hemen her sınıfta, başarı ve davranış yönünden «Öğretmenin göz bebeği» bir veya birkaç «iftiharlık» öğrenci vardır. Çoğu kez üstün yetenekli olan bu çocuklar ana, baba ve öğretmen için övünç kaynağıdır. Onları kendi emeklerinin bir ürünü, eğitimdeki başarılarının bir simgesi olarak görürler.

Örnek öğrenci çalışkandır, düzenlidir. Defterleri, ödevleri kusursuzdur. Tüm dikkatini öğretmene vermiştir. Ders aralarında bile bir şeyler okur. Okuldan döner dönmez ödevlerini yapmaya koyulur. Oyuna ayıracak vakti yoktur. Çocuksu yaramazlığını ve canlılığını unutmuş gibidir. Çalışmalarının aksaması onu çok tedirgin eder. «Ya pekiyi alamazsam?» korkusu içindedir. Öğretmenim ve anababasmı düş kırıklığına uğratmaktan çekinir. Zaman zaman arkadaşları gibi boşver-mek, doyasıya oynamak, dersten başka uğraşlara yönelmek ister. Ama dersten uzak kalınca içi rahat etmez, bir türlü eğlenemez. Bir bakıma örnek öğrenci, düşmemek için ip üstünde durmadan yürüyen bir cambaz gibidir. Beklediği notu alamayınca dünyası yıkılır. Başarılı geçen sınavlarda bile sonucu herkesten çok merak eder, uykusu kaçar. «Beşten şaşma, altıyı aşma» ilkesiyle çalışan arkadaşlarının halini anlayamaz.

Öğretmenlerin ve anababaların çalışkan ve yetenekli çocukları beğenmemesi olanaksızdır. Okulda arkadaşlarına, evde kardeşlerine örnek diye gösterilir. Başka bir deyimle öğretmen ve anababanın bu çocuklardan beklentileri hep yüksek

olur. Çocuk bu beklentilere uymak için, kendini sürekli olarak aşmak zorunluluğunu duyar. Kimi aileler çocuklarıyla övünmekle kalmazlar, başarılarını sürekli kılmak için, baskılarını sürdürürler. Pekiyileri görmez, bir iki iyi veya ortanın üzerinde dururlar.

Bu ortamda, bu tutumla yetişen çocuk hep başarının doruğunda kalmazsa ailede sevilmeyeceği duygusu geliştirir. Ne denli çabalasa, ana ve babasını sevindirmeye yetmeyecek gibi gelir ona. Ruhsal gelişme açısından bunun sağlıklı olduğunu söylemek güçtür. Bu çocuklardan kimisi gerçekten iç çatışmaları ve kuruntular içinde kıvranan'çocuklardır, özellikle yaşıtlarıyla ilişki kuramayan ya da hiç arkadaşa gerek duymayan başarılı öğrenciler için kaygılanmak yerinde olur. Başarmak ve en önde koşmaktan başka amaç gütmeyen, her türlü toplumsal ilişkiye, eğlenceye ve spora sırt çeviren bu çocuklar, ilerde uyumsuz ve başarısız olurlarsa şaşmamak gerekir. İlkokul yıllarında anababanın pek önemsemediği bu durum ortaokul ve lise yıllarında çocuğun yalnız kalışıyla dikkati çekmeye başlar. Arkadaşlarına tepeden bakan, başarısıyla üstünlük kurmaya çalışan bir öğrencinin arkadaşlığı pek aranmaz. Gerçekten çocuklar arasında yaralan aranırlık ve beğenirlilik soruşturmaları (toplum ölçer yöntemi) en çalışkan çocukların en aranan, en «popüler» çocuklar olmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte örnek öğrencilerin birçoğu üstün başarıları yanında çok iyi toplumsal uyum gösterirler. Arkadaşlık ilişkileri olumludur. Spora ve başka ilgilere zaman ayırırlar. Kısacası doğal yeteneklerini iyi değerlendirir, ama başarma isteğini içlerini kemiren bir tutku ölçüsüne vardırmazlar.

OKULDA RUH SAĞLIĞI

Okullarda ruh sağlığını geliştirmek amacıyla pek çok önlem alınabilir. Bunlardan ilki okullarımızda bugün adı var kendi yok olan kılavuzluk dersleridir. Gereken önem verilir, öğretmen seçimi ve yetiştirilmesine özen gösterilirse bu dersler çok yararlı olabilir. Eğitim ve öğretimle ilgili olarak konuların görüşüldüğü,

kişisel sorunların tartışıldığı kılavuzluk saatleri çocuklara başlama ve dertlerini özgürce dile getirme olanağı verir.

Özel sorunları birlikte tartışma yollarından biri de «Tartışma Kutusu» yöntemidir. Öğrenci kendi kimliğini açıklamadan tartışılmasını istediği özel sorunu bukağıda yazıp kutuya atar. Kutudan rasgele seçilen bu sorunlar sınıfta ele alınır ve tartışmaya açılır. Bu sorunlar birlikte konuşulur, seçenekler incelenir, öneriler yapılır. Kılavuz öğretmen gerektiğinde öğrencilerle özel görüşmeler yaparak yol gösterir ve sorunun çözümüne yardımcı olur. Sınıf içinde sorunların içtenlikle tartışılması, öğrencilere gerçek yaşam sorunlarını çok yönlü düşünme V---1 değerlendirme olanağı verir; bilinçlenmelerine katkı yapar. Genel ve özel sorunlara ilişkin tartışmalar yapılırken konuyla ilgili okuma parçaları ve kitaplardan da yararlanılır. Kılavuz öğretmen aiie ve okul yönetimi ile işbirliği yaparak öğrencinin uyumunu bozan, başarısını düşüren engelleri ortadan kaldırmaya uğraşır.

Kılavuz öğretmen, varsa okul ruhbilimcisi, okul danışmanı ve kılavuzluk merkezleriyle ilişki kurar. Çok uyumsuz çocukların incelenmesi, aileye ve okula yol gösterilmesi amacıyla Tıp Fakültelerinin Çocuk liuii Sağlığı Bölümleriyle işbirliği yapar. Öteki öğretmenler, yöneticiler ve küçük kümeler içinde ana ve babalarla toplantılar yaparak ortak sorunlara çözüm yolları arar.

Büyük bir okulda bir iki kılavuz öğretmenle böyle çok yönlü bir görevi başarmanın güçlüğü ortadadır. Okul yönetimi yardımcı olmazsa kılavuz öğretmenin başarısı çok sınırlı kalır. Baskılı bir okul ortamında bir iki kılavuz öğretmenin olumlu çabaları akıntıya kürek çekmekten öteye gidemez.

Ayrıca kılavuz öğretmenin başarısı, olgunluğu ve hoşgörüsü ile orantılıdır. Esnek olmayan; kendi düşün-
celerini kanıtlama ve sınıfa benimsetme amacı güden bir kılavuz öğretmen başarılı olamaz. Sınıfta her şeyden önce güven ortamı yaratılmalı, tüm düşünce ve duyguların çekinmeden açıklanmasına olanak verilmelidir. Kılavuz öğretmen dinlemesini bilen, tüm öğrencilerin katılmasını sağlayabilen bir öğretmen olmalıdır.

Bu nedenlerle okullarda ruh sağlığı örgütlenmesi, öğretmenlerin olumsuz tutumları düzelmeden beklenen sonuçları vermez. Önce okullardan dayağın kalkması gerekir. Ne yazık ki başkentten en uzak köye dek tüm okullarımızda dayak ve yıldırma baş disiplin aracı olmaktan çıkamadı. İlerici geçinen, demokrasi,ilkelerini savunan öğretmenler içinde bile, geleneksel baskıcı tutumu sürdürenler az değildir. Örneğin bir öğretmen, öğrencilerine sınav kâğıtlarında .yanlış değerlendirme olursa kendisine bildirnrjlerini söylemişti. Bir öğrenci kalkıp bu öğretmene doğru bir yanıtının yanlış sayıldığını söylemiş ve şu karşılığı almıştı: "Bu sınıfta senden başka ukalâ yok mu? Otur yerine!» Bu tutum demokratça tutumların daha içe sindirilmediğinin kanıtıdır.
Bir başka öğretmen sınav sonuçlarına göre sınıfı çalışkanlar ve tembeller diye iki kümeye ayırmış ve tembel öğrencileri çalışkan arkadaşlarına dövdürtmüş-tü. Çalışkanlar bu çirkin görevi yerine getirmek istememiş ama öğretmenin zoruyla ağlaya ağlaya tembel arkadaşlarına vurmuşlardı! Doğaldır ki bu dahice(!) yöntemle bütün bir sınıfa düşmanlık tohumları ekilmişti. Toplumumuzdaki kargaşanın (anarşi) kökenini başka yerde aramaya gerek var mı?
Okullarda yalnız yaramazlık, sınıf düzenini bozma ve kavgacılık gibi suçlar değil ödevini evde unutmak, bir soruyu bilmemek de dayakla ceza görür. Öğrencinin sınıf içinde dövülmesi yeter derecede onur kırıcı değilmiş gibi dayağa aşağılayıcı sözler de eklenir. Öğ-

*
retmenlerin okul başarısızlığının dayakla giderilemeyeceğini anlamaları ülkemiz eğitimi yönünden büyük bir aşama olurdu.
Sınıfta öğretim için gerekli düzen ve uyum sağlamanın dayaktan çok daha etkili yolları vardır. Dengeli ve kendine güveni olan bir öğretmen tatlı-sert bir tutumla sınıfını sindirmeden ve kendisi çocukların oyuncağı durumuna düşmeden görev yapabilir. Kısacası okulda ruh sağlığı, öğretmen kişiliğinde düğümleri-nir.
Sınıfta düzen kurup sürdürmenin en etkili yollarından biri de öğrencileri özdenetime alıştırmaktır: Öğrenciler kendi disiplin sorunlarını kendileri çözmeye çağrılırlar. Sınıf başkanı ile birlikte çalışan küçük bir onur kurulu, düzeni bozucu davranışları yargılar ve uygun cezalar verir. Büyük İngiliz eğitimcisi A. S. Neill'in kendi okulu Summerhill'de uyguladığı bu yöntem çok başarılı sonuçlar vermiştir. Yargıçlar kurulundan aykırı ya da aşırı cezalar çıkması olasılığı, beklenenin tersine gerçekleşmemiştir. Çünkü sınıf başkanlığı ve onur kurul üyeliği sırayla el değiştirmektedir. Bu nedenle herkes yargısında hakça davranmaya, ölçüyü kaçırmamaya özen göstermektedir. Öğretmen yetkesinden (otorite) kaynaklanan cezaya tepki gösteren öğrenciler kendi arkadaşlarından gelen cezaları iyi karşılamaktadırlar. Demokratça bir özyönetim ve özdenetim öğretmenin işini kolaylaştırmakta, öğretmen - öğrenci ilişkisini düzeltmektedir. Sorumluluk geliştiren böyle bir yöntem her düzeydeki okulda kolayca uygulanabilir. Oysa okullarımızdaki sınıf başkanlığı kurumu çok yozlaştırılmıştır. Sınıf başkanı, arkadaşlarıyla öğretmen arasında kalmakta, ya öğretmene yaranma çabasına girmekte ya da arkadaşlarını kollayıp öğretmenin gözünde kötü kişi olmaktadır!

Oyun çağındaki çocukların arkadaş edinmesi, ördek yavrularının suya dalar dalmaz yüzmeleri gibi doğal bir iştir. Yeter ki çocuk, yaşıtlarıyla kaynaşabileceği ortamı bulsun. Çocuklar daha birbirinin, adını öğrenmeden sıkı fıkı bir ilişkiye girerler. Onları bir araya getiren çekici güç oyundur. Dışardan engellenmedikçe çocuklar arkadaşlığı başlattıkları gibi sürdürmesini de bilirler. Başlangıçta çekişme, itişme ve bozuşma olağandır. Ama bozuşmalarıyla barışmaları bir olur. Anlaşmazlık ve küslükleri pek kısa sürer. Çocuk kavgaları yüzünden bozuşan komşular, bunu çok iyi bilirler. Kendileri küs dururken çocuklar ana ve babalarından gizli buluşup oyunlarım sürdürürler!
Arkadaş ilişkileri çocuğun evinde karşılanamayan en önemli gereksinimlerinden biridir. Arkadaş edinmek ve ilişkiyi sürdürmek belli bir olgunluk ister. Bu bakımdan bir kirflsenin ruhsal olgunluğunu kurduğu arkadaşlıklara bakarak

saptayabiliriz. Hiç arkadaşı olmayan bir kimsenin önemli ruhsal sorunları olduğunu duraksamadan söyleyebiliriz. Gerçekten çocukluğun en ağır ruhsal bozukluğu olan içe kapanıklık hastalığında, en belirgin özellik yaşıtlarına karışmamak, arkadaşlık edememektir.

Kimi anababa çocuğun yaşıtlarıyla oynamasını bilerek engeller. Çocuğuna hem anababa, hem de arkadaş olabileceğini sanır. Çocuğuyla yer, içer, oynar, gezdirir. Ama yaşıtlarıyla'ilişkisini ya açıktan ya da dolaylı »larak kısıtlar. Çeşitli oyuncaklar alınır, evde oyalamak için aşırı çaba harcanır. Çocuk yaşıtlarının oyununu camdan izler. Bir süre sonra, örneğin okul çağında, istese de arkadaşlığı nasıl başlatacağım bilemez. Evde oturmayı yeğler.

Bu anababalar ya kendileri içe dönük bir yaşam sürdüklerinden ya da çocuğun üstüne titrediklerinden

bu yola giderler. Çocuğun dışarda kötü huylar kapmasından, sövmesinden kaygılanırlar. Düşüp yaralanacağından, pisleneceğinden, üşüteceğinden korkarlar.

Kimi anababa da çocuğun arkadaşlık ilişkilerini engellemez. Ancak her adım başı karışır; arkadaşlarını kendi seçer. Kiminle oynayıp kiminle oynamayacağını belirler. Sık sık öğütler verir. Arkadaşlardan gelecek tehlikeleri abartır. Onlara karşı kuşkulu davranmayı ve güvenmemeyi aşılar.

Çocuğun arkadaş ilişkileri onun ruhsal olgunluğunun en iyi ölçütüdür dedik. Gerçekten aşırı kollanan ve kısıtlanan çocuk hem arkadaşlık kurmakta güçlük çeker, hem de ilişkilerinde edilgin olur. Hep uyan, başkasını izleyen.durumunda kalır. Böyle çocuklar kendi yaşıtlarına katılabilmek için hediyelerle, oyuncaklarla arkadaş satın almaya çalışırlar. Arkadaş kümelerine giremeyen ya da yaşıtlarıyla baş edemeyen çocuk, kendisinden küçüklerle oynar. Kimi güvensiz çocuk da tok bir arkadaş dışında kimseyle oynamaz. Kendi nazını çeken tek bir arkadaşa sıkı sıkı sarılır, tekeline alır.. Bu arkadaşı yitirince de ortalıkta kalmış gibi olur.

Saldırgan çocuklar arkadaşlarıyla sürekli çekişme içine girerler. Arkadaşlık ilişkisini hep kendi yararlarına kullanmak çabasındadırlar. Kendilerini kabadayılıkla benimsetmeye,' üstünlük kurma};a çalışırlar. Amaçlarına erişenıeyince, 3'a kavga eder-ya da arkadaş değiştirmek zorunda kalırlar. Arkadaş kümelerinden dışa itildikçe daha hırçın ve kuşkulu olurlar.

Cinsel kimliğini kazanmakta güçlük çeken bir erkek çocuk, kız çocuklarla ya da kendinden küçük çocuklarla oynamayı yeğler. Arkadaşlarıyla sürekli bozuşan ya da sık sık çatışmaya düşen bir çocuğun ruhsal uyumsuzluğu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Anababa ocağında iyi eğitilmiş bir çocuğun kötü arkadaşlara uymasından korkulmamalıdır. Bir bakıma arkadaşsızlık, kötü arkadaşları olmaktan daha sa-

I

kmcahdır. Çocuk arkadaşlarının yoluna gidiyor, onlara körü körüne uyuyorsa önce evde edindiği eğitimde bir eksiklik aramak daha doğru olur. Her çocuk deneye deneye biraz da kendi eğilimine uygun arkadaşlar bulur. Çocuğun arkadaşlık ilişkileri anababanm denetimi dışında tutulmalıdır demek de doğru olmaz. N;? var ki, oyun gibi arkadaşlık da çocuğun ev dışındaki özgürlüğünün bir ürünüdür. Toplumsal yaşamın en önemli ilişkilerinden biri olan arkadaşlığı, karşılıklı haklar gözetilerek anlaşma3'a ve güvene dayalı olarak geliştirmek her türlü çabaya değer. Çünkü aile dışında kurulan olumlu ilişkiler çocuğun toplumsal uyumunu güvence altına alır.

Çocukların arkadaşlığa verdikleri önem, ana ve babaların verdiği önemden çok daha büyüktür. İtilen ya da küme dışında tutulan çocuk çok mutsuzdur. Arkadaşlarca aranıp benimsenmek çoğu kez büyüklerce beğenilmek veya derslerde başarılı olmaktan önde tutulur. Gerçekten-çocuklar arasında yürütülen soruşturmalar en beğenilen, en çok 03 toplayan arkadaşların en uyumlu çocuklar olduğunu vurguluyor: En beğenilenler canlı, dışa dönük, atılgan, bağımsız, neşeli ve iyi huylu çocuklardır^10^. Bu çocuklar zekâ ve başarı 3'önünden ortalamanın üstünde olmakla birlikte en zeki ve en yetenekliler arasında değillerdir. Övüngen, üstünlük tasla3'an, gürültücü, mızıkçı ve saldırgan olanların en az beğenilen arkadaşlar olduğunu söyle-me3'e gerek yok. Bu nitelikleri gösteren çocukların da ruhsal uyum ve dengeleri yerinde sayılamaz.

Ruhsal sağaltım gören çocukların ilk İ3'ileşme göstergelerinden biri de arkadaş ilişkisindeki düzelmedir.
Arkadaşlık çocuğa toplumsal yaşamında gerekli olan uyumlu ilişkileri ve işbirliğini öğrettiği gibi, ezmeden ve ezilmeden yarışma yeteneği de kazandırır. Önder olma, yönetme, belli bir amaca yönelik takım çalışmasına katılabilme, sorumluluk alabilme gibi ye-
90
91
tenekler evden çok çevrede ve özellikle ilişkilerinde ka-zamlabilir.
Arkadaş ilişkileri çocuğa kendi kendini gerçekçi olarak değerlendirme olanağı verir. Başkalarına bakarak kendini tartar. Beğendiği ve beğenmediği özellikler bilinçlenir. Arkadaşlarıyla ortak yanlarım ve ayrıldığı yönleri görür. İnsanlarda beğenmediği nitelikleri hoşgörüyle karşılamaya alışır. Arkadaşlık ilişkisini sürdürmek bencilliğin yenilmesine bağlıdır. Karşılıklı alıp verme ve özveriyi gerektirir. Hem kendi cinsiyle, hem de karşı cinsle sürdürülen arkadaşlık ilişkisi çocuğun cinsel kimliğini pekiştirir.
92
SEKİZ
ÇOCUK KİTAPLARI, TV VE SİNEMA
ÇOCUK KİTAPLARI
Toplumların uygarlık düzeyi çocuklara sağladıkları olanaklarla ölçülüyor. Bu bakımdan günümüz çocukları eski kuşaklara göre eğitici araç-gereç, oyuncak, kitap bolluğu içinde yetişiyor. Çocuk daha uyarıcı ve geliştirici bir ortamda büyüyor. Okuldaki öğretimi destekleyip hızlandıran sayısız kolaylıktan yararlanabiliyor. Ancak toplumlar, uygarlığın en son ürünlerinden payını aldıkça ortaya yeni sorunlar çıkıyor. Çok çeşitli ve çelişkili etkiler arasında eğitime yön verme işi güçleşiyor. Çocuğu zararlı etkilerden esirgemek anababa ve eğitimcileri düşündüren konu olmaya başlıyor. Çocuklara ne çeşit kitaplar okutmalı, hangilerini yasak-lamaîı? Okuma beğenisini nasıl geliştirmeli? Yararlıyı zararlıdan nasıl ayırdetmeli? Televizyonun, sinemanın çocuklara kötü etkileri omuyor mu? Çocukların davranışlarının bozulmasında, suçluluğun saldırganlığın artışında yığın iletişim araçlarının payı var mıdır? Varsa ne ölçüdedir? Olumsuz etkileri gidermek için ne gibi önlemler alınmalıdır? Çok tartışılan bu konularda daha bir görüş birliğine ulaşıldığını söyleyemeyiz. Bu or-
93
tamda anababalar doğal olarak bocalıyorlar. Kimi ana-baba çocuğu kendi eğilimine bırakıp kılavuzluğu okuldan bekliyor. Çocukta gelişen kötü alışkanlık ve eğilimlerden ya okulu ya da yığın iletişim araçlarım so-runıJu tutuyor. Kimi kaygılı anababa ise çocuğun okuduğu her şeyi titizlikle seçip TV ve sinemada neyi izleyip ne}'i izlemej'eceğini sıkıca denetleme yoluna gidiyor.
Kitap basımındaki artış ve okumaya gösterilen ilgi sevindirici olmakla birlikte, ülkemiz adam başına en az kitap okunan ülke durumundan çıkmış değildir. Yayınlardaki çeşitliliğe karşın, özellikle çocuk kitapları, dil, resimleme, baskı ve içerik bakımından yetersizdir. Özenle yazılıp basılmış olanlar da ancak kentlerde okuyucu bulmaktadır. Bunun yanında dinsel yayınlar tüm köylere ulaşabilmektedir.
İyi çocuk kitaplarında aranacak nitelikleri şöyle sıralayabiliriz:
a) Çocuk kitapları, çocuğun gelişme düzeyine uygun konuları işlemeli, dili yalın, kavramlar açık olmalıdır.
b) Konular ilgi çekici biçimde sunulmalı, eğlendirici, öğretici ve düşündürücü olmalıdır.
c) Konunun işlenişi bilim verilerine ve insanlık değerlerine uygun olmalıdır. İnsanı ve çevresini gerçekçi açıdan tanıtmalı, yurt sevgisini, insan sevgisini ve yardımlaşma du3'gusunu güçlendirici olmalıdır.
d) Denemeci, araştırıcı, eleştirici, kısacası özgür düşünceli insan yetiştirme amacı göz önüne alınarak yazılmalıdır.
e) Çocuğun kendini tanımasına, kişiliğim geliştirmesine katkıda bulunmalıdır.
Çocuk kitaplarında aranacak nitelikleri, ayrıntılarına girerek uzatabiliriz. Ancak bunun, yazarın elini kolunu bağlamak gibi bir sakıncası vardır. Yazarı bir noktadan sonra yaratıcılığı ile başbaşa bırakmak daha

doğrudur. Bunun yerine çocuk kitaplarında nelerin sakıncalı olduğunu belirtmek daha uygun olur:
a) Çocuk kitapları her türlü kör inanç ve önyargılardan arınmış olmalıdır. Irk üstünlüğü, din ayrılığı, bağnazlık, dolaylı ya da doğrudan aşılanmamalidir.
b) Yurt sevgisi, ulusal değerler ve Türklük bilinci işlenirken evrensel değerler bir kenara itilmemeli, ülkeler arasında düşmanlık ve öcalma duyguları kürüklenmemelidir.
c) Yiğitlik abartılmamalı; çocuklara, yamlınaz insan, üstün insan, her şeyi bilen insan örnekleri, su-nulmamalıdır. Başka bir deyişle, etiyle kemiğiyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla insan tanıtılmalıdır. Çocuk kitaplarında, çelişkileriyle, değişen düşünce ve duygularıyla insanı görmeli; başkalarında kendisine benzerlikler bulabilmelidir. Katı ahlâk kuralları içinde sıkışıp kalmamalı, hoşgörü ve esneklik kazanmalıdır.
. d) Alın yazısı, yazgı gibi insanın boynunu büktüren, savaşım gücünü köstekleyen inanışlara yer verilmemelidir.
e) Her kitap bir dizi ahlâk yargısıyla sonuçlandı-rılmamalıdır. «Köprüaltı Çocukları», «Öksüz Ayşe» türünden acıma duygusunu sömüren kitaplar en azından yararsızdır. Polianna gibi tanınmış bir çocuk öyküsü de bu kötü örnekler arasında yer alır. Bu öyküde, çevresindekileri mutlu etmek için insan üstü çaba gösteren bir kız çocuğu anlatılır. Ne üzüntü, ne kırgınlık, ne de öfke duymayan böyle bir kahraman nasıl benimsenir? Olsa olsa erişilmez bir yaratık olarak okuyucuda bir küçüklük duygusu yaratır.
Okul öncesi çağda çocuklar için yazılmış kitapçıklara şöyle bir göz atmakla, ülkemizde çocuk eğitiminin önemli bir aksaklığını saptayabiliriz;: Bu resimli öykülerde usluluk, söz dinlerlik aşılanmakta; yaramazlık yapan, anasının sözünden çıkanların başına gelen kor-

kunç sonuçlar sergilenmektedir. Kısacası anadan ayrılanı kurtlar kapmakta, girişkenlik davranmanın yararları vurgulanmaktadır
Gelişim basamaklarına göre çocukların okuma gereksinimleri nasıl karşılanmalıdır.
Okul öncesi yıllarda bol resimli, çizgili, çocuklara okunmak amacıyla düzenlenmiş, az yazılı kitaplar ilgi çeker. Boyama ve karalamaya uygun kitapçıklar da göz yoluyla öğrenmeyi ve merakı kamçılar. Resimler hayal gücünü artırır. İyi kitaplar çocuğu somut, düşünme biçiminden soyut düşünmeye doğru götüren araçlardır. Soyut sözleri, resimlenmiş olarak algılamak kavramların yerleşmesine yardım eder. İlkokul çağında resimli dergilerin, Tom Miks, Teksas gibi zararlı sayılan yayınların çekiciliği boşuna değildir. Bu tür ki-^ taplar resme öncelik tanırlar. Dilleri yalın ve sürükleyicidir. Güldürüye ve serüvene bol yer verilmiştir. Öykünün sonunda iyiler hep kötüleri altederler. Bu tür yayınları yasaklamak sorunu çözmez. Onlarla yarışacak nitelikte kitaplar basmak ve yaymak gerekir. Kuşkusuz bu tür yayınlar içinde saldırganlığa, korku ve yıldırıya (dehşete) çok yer verenleri eve sokmamak iyi olur. Bu tür yayınları olumsuz etkileri yanında daha önemli sakıncaları da vardır. Belli bir dönemde çocuğa çekici ve kolay gelen bu yayınlar, ek okuma aracı olarak kalırsa gelişmeye katkı yapmaz. Çocuk belli bir düzeyden yukarı gidemez. Yetişkin çağında fotoroman okuyucusu olup çıkar!
İlkokul yıllarındaki serüvenlere, yiğitlik öykülerine ve gizi bulunan öykülere eğilim artar. Define Adası, Jues Verne'nin öyküleri türünden hem sürükleyici hem yazın değeri olan kitaplarla bu eğitim karşılanabilir.
İlkokuldan sonra çocuklarda soyut düşünce yeteneği hızlı bir gelişme gösterir. Ortaokul sıralarında okumaya düşkün çocuklar yetişkinlerin okuduğu bir-

çok romanı tat alarak okuyabilir. Bu çağlarda artık «Çocuk Yazım»ndan söz etmek gerekmez. Olsa olsa okunacak kitaplar çekicilik ve anlama kolaylığı bakımından bir sıraya konarak çocuklara sunulabilir. Türk ve Dünya Yazınından derlenecek bir seçmeler dizisi hazırlanabilir. Unutmayalım ki Çocuk Klâsikleri,arasına giren pek çok başyapıt çocuklar için yazılmamıştır: Robinson Kruzo, Guliver'in Gezileri, Define Adası, Tom Sawyer'in Serüvenleri, Don Kişot ve pek çok başka ünlü yapıt bu arada sayılabilir. Bu değerli ürünler batı ülkelerine belli

düzeylere göre sadeleştirilerek okuyucuya sunulmaktadır. Türk Yazarlarndan da birçok örnek verilebilir. Örneğin, Aziz Nesinin bütün öykülerini ilkokulun son yıllarından başlayarak çocuklar bayıla bayıla okumaktadırlar. Abbas Sayar'ın «Yılkı Atı» öyküsü de büyük küçük herkesin severek okuduğu bir öyküdür. Çocuklar anababayla birlikte okumaya başladıkları ve tadını aldıkları bir kitabı kendi başlarına bitirebilirler. Birlikte kitap okumak, okuma beğenisi kazandırmanın iyi bir yoludur. Ayrıca birlikte okunan ve tartışılan bir kitap çocukla anababayı birbirine yaklaştırır.

Okullarımızda, ne yazık ki ders çalışmakla kitap okumak birbiriyle çelişen iki uğraş gibi görülüyor. Çocuklarımıza kitapları sevdirebilmek için önce kendimizin okuma alışkanlığı edinmemiz gerekiyor. Bir yazarın dediği gibi «Zararlı kitap yoktur, iyi ve kötü kitaplar vardır.» Çocuk değerliyle değersizi ayırdetmeyi öğ-renebilmelidir* Kitap değerli bir öğretim aracıdır. Ancak sadece bir araçtır. Kitabın yararı onu kullanan kişinin eleştirme ve değerlendirme yeteneğine bağlıdır. Bu nedenle kitap yasaklamak demokrasi anlayışına aykırı düşen ilkel bir yöntemdir. Ancak gelişmemiş toplumlar, kitapları ya yakılacak kadar zararlı ya da tapılacak kadar kutsal sayarlar!

Çocuklarımıza okuduklarını tartma, eleştirme ve tartışma yeteneğini kazandırırsak kitapların zararlı etkilerinden korkmaya gerek kalmaz. Bu düzeye çıktığımızda, belki o zaman analar, babalar ve öğretmenler kitap okuyan çocuklara: «Kitap okuyacağına dersine çalış!» gibi saçma öğütler vermeye gerek duymazlar.

Okul programları gereksiz ve her yıl yineleyen beylik konularla doldurulur. Ancak çok yararlı olabilecek bir «kitap tartışma saati» konmaz. Oysa Türkçe ve Edebiyat derslerinde çocuklar yarım öyküler ve romanlardan kısa bölümler okuyup değerlendirmek zorunda bırakılırlar. Günümüzün değerli yazarlarını yok sayıp, okunmaz olmuş tüm eski yazarları ve ozanları tanıtmak gibi erişilmez bir amaçla yazılır ders kitapları. Her yazarı tanıtmak yerine birkaç yazarın kitaplarını sevdirmekle yola çıkmak okuma beğenisi yönünden daha verimli bir yöntemdir.

TELEVİZYON ve SİNEMA

Televizyon ve sinemanın eğitici, öğretici ve eğlendirici bir araç olarak sınırsız olanakları var. Eğitim, sanat ve iletişim alanlarındaki yararlarını bir bir saymaya gerek yok. Özellikle çocuklar yönünden, görüntü ve sesin birleştiği ışıklı televizyon perdesi, bütün dünyayı evin içine aktaran büyülü bir aygıttır. Okul öncesi çağda hiç kuşkusuz çocukları en çok çe&en filmler çizgi filmleridir. Çocuklarla hayvanların arkadaşlığını işleyen diziler, güldürü filmleri, Küçük Ev türünden aile yaşamını sergileyen filmler de çocukları çok çeker. İlkokul döneminde serüven filmleri, kovboy filmleri, vurdulu kırdılı polis dizileri, uzay yolculuklarını anlatan düşsel ve kurgusal filmler ilgiyle izlenir. Resimli kitaplarda olduğu gibi bu filmlerde de çocukları büyüleyen üstün yetenekli, korkusuz ve doğruluktan yana kahramanlar vardır. Çocuklar gördük-lerini oyunlarına aktarır, serüvenleri yeni baştan yaşarlar. Ancak herkes baş oyuncu olmak ister. Kimse kötü kişiyi oynamaya yanaşmaz. Çünkü çocuk güçlü olan ve gücünü doğruluktan yana kullanan kahramanı örnek alır. Kimi çocuk, kötü kişiyi oynamaktansa oyjı-nu bırakmayı yeğler.

Bu davranışlar bütün bu vurdulu-kırdıh filmlerin zararlı olmadığının açık kanıtıdır. Dengeli bir çocuk, içindeki saldırganlık dürtülerinin boşalmasına yol açan bu tür filmlerden olumsuz yönde etkilenmek yerine, bu eğilimlerini doğru yolda ve haklı amaçlar uğrunda kullanmayı öğrenir. Ancak her vurdulu-kırdıh filmin yararlı olduğu söylenemez. Kimi filmlerde kahraman haktan ve doğruluktan yana da olsa öyle saldırgan ve acımasız bir insan olarak canlandırılır ki, çocuğun aklı karışır. Doğru amaçlar için her yolun ve yöntemin geçerli olduğu sonucuna varabilir. Çocuklar öldürme olaylarının ayrıntılı olarak sergilendiği, boğma, şişleme, işkenceyle.,konuşturma, öldüresiye dövme sahnelerinden korkar; uzun süre etkisinde kalırlar. Bu nedenle eski kovboy filmleri günümü .îde çevrilen ve işkenceye ağırlık veren filmler yamr: da çok masum kalırlar. Saldırganlıkla en açık cinsel ilişkilerin birbirine karıştığı filmlerden çok tedirgin olurlar. Yalnız gözyaşı akıtmak amacıyla çevrilen, yaşamın acı gerçeklerini abartan ve acıma duygularını sömüren ucuz yerli filmlerin sık

izlenmesi de çocuklara salık verilmez. Ortalıkta bırakılmış çocuklar, yuvasını bırakıp kötü yola düşen analar, aileye birbiri ardından gelen kötülükler, uğursuzluklar, çok kötü ya da çok iyi insanlar, gerçek dışı rastlantılar ve olaylar bu filmlerin ortak nitelikleridir. Birini görünce hepsini görmüş gibi olursunuz.
Pek çok anne, küçük çocuklarını yanına takıp bu filmlere gidebiliyorlar. Acıklı sahnelerde anneler gözyaşı dökerken çocuklar huysuzlaşırlar. Korkutucu yerlerde saklanacak yer ararlar. Açık cinsel sahnelerde
98
99
herkesin gülüşmesine yol açan sorular sorarlar. Anneler uslu durmayan çocukları, «Susmazsan şimdi perdeden çıkıp seni götürür» diye korkutarak ya da «Beni üzersen sen de böyle annesiz kalırsın!» diyerek sindirmeye çalışırlar, in e yazık ki aydın anababalar bile çocuklarını bu türden korkunç ve açık filmlere götürebi-liyorlar. «Altı yaşından önce sinemaya çocuk alınmaz!» diyen Belediye yasağı ise hiç işlemiyor. Oysa Batı ülkelerinde küçüklerin görmesi sakıncalı filmlere daha sıkı yaş kısıtlaması konmakta, kimi filmlere 18 yaşına gelmemiş gençler bile sokulmamaktadır.
Televizyon, ülkemiz için öyle yeni ve çekici ki sakıncalarından söz etmek için vakit erken sayılabilir. Ancak şimdiden pek çok anababa, çocukların uykusuz kalışından, ödevlerin yetişmeyişinden yakmıyorlar. Bütün gün birkaç kanaldan yayın yapılan ülkelerde, televizyonun sakıncaları her gün tartışılmakta. Örneğin ABD'de bir insan yaşamının on beş yılının TV ekranı karşısında geçtiği hesaplanmış. Bütün boş saatlerini TV önünde geçirenler için «TV alıkları» deyimi kullanılıyor. Gerçekten TV izleme bu denli tutku olmaya başlayınca pek çok sakınca ortaya çıkıyor. Ge»fi çocuklar .TV izlerken uslanır, anababalarm ayaklarına dolaşmazlar. Olur olmaz şey için tutturmazlar. Ancak anneyle babanın sevdiği programlarda çocukları yatağa yatırmak ya da susturmak sorun olur. Çocuklar da soru sormak için hep bu zamanları seçerler. Anababa, çocuğu ya tersler ya da baştan savar. Kimsenin kimseye hatır soracak zamanı olmaz. Ailede söyleşi ve dertleşme ortadan kalkar. Ana, baba ve çocuklar birlikte değil de yan yana yaşamaya başlarlar. Bunun yanında okumaya istek ve ilgi azalır. Çünkü televizyon kişiyi hazıra alıştırır. Kendi başına düşünmeye, araştırmaya olanak bırakmaz. Başka bir deyişle kişiyi uyuşturur ve koşullandırır. Belli beğenileri ve görüşleri benimsetir. Özellikle TV'nin ticari amaçlarla
100
kullanıldığı kimi Batı ülkesinde durum daha da acıklıdır.
Televizyon da kitap gibi yararlı bir araçtır. Ama kişi bu araca egemen olmalı, onun kölesi durumuna düşmemelidir.
Ana babalara düşen görev TV izleyicisi olarak çocuklarına örnek olmaktır. Kendisi eve gelince TV başından ayrılmayan anababa, çocuklara, «Susun, oturun, çalışın!» diye buyruklar vermekle sorunu çözümleyemez. Kendisi neyi izleyip, neyi izlemeyeceğini seçen anababa, çocuklarına da sınır çekebilir. Çalışma ve uyku saatlerim aksatmayacak bir program çizebilir. Tüm aile üyeleri belli saatlerde TV izlemek yerine kitap okumaya, ya da başka ilgi alanlarına zaman ayırabil-melidir.
Televizyonun toplumda saldırganlığı artırıcı etkisi olduğu görüşü biraz abartılmaktadır. Aile içindeki dengesizliklerden ve toplumsal düzensizliklerden kaynaklanan saldırgan-davranışlar için TV'yi suçlamak işin kolayına kaçmaktır. Gördükleri eğitime ve kendi kişilik eğilimlerine aykırı gelen tutumları, çocuklar kolay kolay benimsemezler. TV tutsaklığının, okuma ve özgür düşünme yeteneğini kısıtlayıp, beğenileri köreltmek gibi sakıncaları üzerinde daha önemle durulmalıdır.
101
3
zekâ gelişimi
BİR ZEKÂ NEDİR?
Zekâ (anlak) insan beyninin karmaşık bir yeteneğidir. Daha doğru bir deyimle, zihnin birçok yeteneğinin uyumlu çalışması sonucu ortaya çıkan bir yetenekler bileşimidir. Zihnin algılama, bellek, düşünme, uslamlama, öğrenme gibi birçok işlevini içerir. Şöyle bir tanım yapılabilir: «Zekâ, zihnin öğrenme,

öğrenilenden yararlanabilme, yeni durumlara uyabilme ve yeni çözüm yolları bulabilme yeteneğidir». Buna göre zeki insan, öğrendiğini değerlendiren, yeni durumlara yeni çözümîşr getirebilen kişidir. Bu ise, nesneler, sayılar, düşünceler ve olaylar arasında bağlantı kurabilmeyi, oradan da yeni bir sonuca gitmeyi gerektirir. Görüldüğü gibi, zekâ, zihnin neredeyse bütün işlevlerini kapsayan bir genel güçtür. Ancak duygusal yaşamımız ve istence (irade) bağlı eylemlerimiz bunun dışında kalır.

Öğrenme ile zekâ arasında yakın ilişki vardır. En zeki kişi, en çabuk ve en çok öğrenebilen kişidir. Ne var ki bu iki yetenek arasında salt koşutluk da yoktur. Hayvanlar da öğrenebilir. Ancak öğrenmeleri sınırlı ol-

duğu gibi, öğrendiklerini yeni durumlara uygulamaları da yok denecek kadar azdır.

Zekânın kapsamına pek çok yetenek girdiğine göre, aynı zekâ düzeyindeki kişiler arasında yeteneklerin değişik olması doğaldır. Gerçekten kimi insan somut zekâlıdır. Yapım, onarım, aygıt kullanma gibi alanlarda beceri gösterir. Kimi insan zekâsı soyut konularda daha işlektir. Sayılar, kavramlar, denklemler, imgelerle düşünmede ustalaşmıştır ya da o yöne eğilimlidir. Kimi insan da toplumsal ilişkilerde etkinlik gösterir. Tecim (ticaret), yönetim ve siyasa alanlarında başarı sağlar. Zekâyı oluşturan değişik yetenekler, birbirinden büsbütün bağımsız değildir. Örneğin, matematikte çok başarı gösteren bir kimsenin öteki alanlarda da ortanın üstünde başarı göstermesi beklenir. Müzik ve resimde üstün başarıya ulaşan kişiler de ortalamanın üstünde zeki insanlardır. Bunun tersi de doğrudur: Genellikle geri zekâlı bir insanda her alanda gerilik görülür.

ZEKÂYI BELİRLEYEN ETKENLER

Temelde, zekâ doğa vergisi bir yetenektir. Doğuştan gelir ve büyük ölçüde kalıtımın etkisiyle belirlenir. Şöyle de söylenebilir: Çocuğun zekâ gücü, anasıyla babasının zekâ ortalamasına yakındır; biraz altında ya da üstünde de olabilir. Zekâ yeteneği, genellikle benimsenen görüşe göre, ana ve babadan gelen çok değişik etkenlerin rastlantısal bir bileşiminden oluşur. Bunu bir benzetmeyle açıklayabiliriz: Kırmızı ve mavi boncuk dolu bir torba düşünelim. Bu torbadan bir avuç dolusu boncuk alırsak, ya kırmızı ya da mavi boncuk sayısı yüksek çıkar. Mavi boncukları zekâyı geliştiren, kırmızıyı ise zekâyı köstekleyen etkenler olarak düşünecek olursak, sonuçta zekâ düzeyi mavi boncukların çokluğuna bağlı olacaktır. Gerçekten, ana ve babanın

döl gözelerinde, gen adı verilen ve kalıtımı belirleyen özellikler, buna benzer rastlantısal bir yolla çocuğa geçerler.

Bununla birlikte zekâyı belirleyen tek etken kalıtım değildir. Çocuğun döl yatağında uygun beslenmesi, beyin kanlanma ve oksijen alımının yolunda gitmesi gerekir. Örneğin, güç bir doğum sırasında çocuğun soluğu uzun süre kesilirse beyin gözeleri ölür ve sonuçta zekâsı etkilenir. Bunun gibi beyin dokusunu doğumdan sonra örseleyen yaralamalar ve beyin yangıları da (ensefalit) zekâ gizilgücünü (potansiyelini) düşürebilir.

Zekâ gelişmesinde üçüncü önemli etken, varolan bu cevherin işleme olanağı bulmasıdır. İlk yaşlarda uygun beslenme, ana babanın uyarması, ilgisi, zekâyı geliştirebileceği gibi, bunun tersi de olabilir. İlgi ve uyarılmanın yetersiz olduğu bir evde zekâ kolay serpilip gelişemez. Bu bakımdan ilk yıllarda, eksik uyarılma ve ilgi yokluğu; sonraki çabalarla tümden düzeltilemez. Örneğin, yoksul ve eğitimsiz bir aileden gelen çocuk, sağlam doğsa da zekâ gelişmesi yavaş gider. Okul çağına geldiğinde, ya öğrenime hazır değildir ya da yaşıtlarından geri kalmıştır. Böyle öğrenim yarışına çok geriden başlamış bir çocuk, açığını kolay kapatamaz. Genellikle bu açık gittikçe büyür. Çünkü ilk başarısızlıklar, öğrenme istek ve çabasını söndürür.

Düzgülü (normal) zekâ gücü ile doğmuş iki çocuk alalım: Bunlardan biri uygun bir ortamda eğitilmiş olsun. Bu çocuk zekâ gücünü son sınırına kadar geliştirebilir. Çok yetersiz bir eğitim ortamında yetişmiş çocuk ise, var olan yeteneğini de işlemeyecek, kunt ya da donuk zekâ düzeyinden yukarı çıkamayacaktır. Bu, eş iki tohumu alıp birini bereketli ve sulak toprakta özenle yetiştirmeye, ötekim çorak toprakta kendi haline bırakmaya

benzer. İlk tohum çabuk serpilip yemiş veren bir ağaç olur; ötekiyse cılız ve bodur bir bitki olarak kalır.
Zekânın gelişmesi ilk yıllarda hızlı, daha sonraki yıllarda yavaştır. Genellikle 15 yaşından 20 yaşına kadar zekânın yavaş geliştiği, sonra durakladığı kabul edilir. «Bu yaştan sonra kişinin zekâsı gelişmez mi?» sorusu sorulabilir. Bu yaştan sonra gelişen, bilgisi, becerisi ve deneyleridir. Kişinin temel zekâ gücü aynı kalmakta, yaşlanmayla düşüş bile göstermektedir.
ZEKÂNIN GELİŞİM BASAMAKLARI
Çocuklarda kavramların, uslamlamanın, yargıların kısacası tüm zihinsel yeteneklerin gelişmesinin bilimsel incelenmesini, büyük ölçüde J. Piaget adındaki İsviçreli ruhbilimcinin gözlem ve araştırmalarına borç-luyuz^19). Piaget iki yaşından önce kavramların belir-mediğini, gerçek anlamda uslamlama ve zekâ yeteneğinin gelişmediğini söyler. Doğumdan iki yaş sonuna kadar uzayan bu döneme Duyusal-Devinim dönemi adını verir. Bu dönemde, çocuk duyularını kullanmaya, uyaranlara uygun tepkiler vermeye ve devinimleri yinelemeye çalışır. Böylece birtakım davranış kalıpları geliştirir. Duyu organlarının, elinin, kolunun amaca uygun kullanılışı onun için önemli başarıdır. Çocuk belli devinimleri yineleyerek içine sindirir, özümser.
Bir süre sonra, bebek tek tek devinimler arasında uyum sağlamaya çalışır. Örneğin, 2-4 aylar arasında ellerini izlemeye başlar, ama bir nesneye uzanamaz. Ancak elleri kendi görüş alanı içindeyse uzanabilir. Bir süre sonra, gördüğünü kavrayıp ağzına götürmeye ve emmeye başlar. Böylece, görmek, kavramak, ağzına götürüp emmek gibi karmaşık bir işi başarır. Ancak beş aydan önce görüş alanından çıkan bir nesneyi ara-
maz. Örneğin, renkli bir çıngırak, gözü önünde yastığının altına konsa, gözünü dikip oraya bakmaz. Görüş alanından çıkan nesne onun için yoktur.
Uzakta tutulan parlak bir oyuncağa, erişebileceği yerdeymiş gibi uzanmak ister. Eline ters verilen bir süt şişesini, çevirip emmeyi düşünemez. Sekizinci aydan sonra, gözden uzaklaşan, örneğin yastık altına konan bir emziği arar bulur. Ancak emzik oradan alınır, başka bir yere konursa, emziği yine 3'astık altında arar. Nesnelerin kendi başına birer varlık oluşu zihninde süreklilik kazanmamıştır.
Çocuk birinci yaştan sonra yeni denemelere girişebilecek duruma gelir. Örneğin, bir değnek yardımıyla oyuncağı kendine çekmeye çalışır; bir oyuncağı ilk saklandığı yerde değil, son saklandığı yerde arayıp bulabilir.
İki yaşın sonundan başlayarak, çocukta kavramlar gelişmeye başlar. Piaget, 2-7 yaş arasındaki döneme «İşlem Öncesi Dönem» adını veriyor. Bu dönemi de iki evreye ayırarak inceliyor: 2-4 yaşlar arasına «Kavram Öncesi Evre» adını veriyor. Bu evrede çocuk, nesneleri başka şeylerin simgesi gibi kullanmaya başlar. Örneğin, bir değneğe binip at gibi dolaşabilir. Elindeki bebekle canhymış gibi oynar ve konuşur. Dil hızla gelişir, simgelerle konuşma ve uslamlama başlar.
Kavram gelişmesi basamak basamak yürür. Çocuğun sayı, zaman,- büyüklük, renk, ağırlık kavramları çok ilkeldir. Çocuğun daha görünüşe aldandığı 4-7 yaşlan arasındaki ikinci evreye Piaget, «Sezgi Evresi» diyor "' rneğin, iki eşit bardağa su doldurulsa, sonra bu b<<- aklardan biri daha uzun ve ince bir bardağa boşal-î a ve çocuğa hangisinde daha çok su olduğu sorulsa, • uo uzun bardağı gösterir. Başka bir örnek: Bir hart; urdan iki eşit top yapılsa, sonra bunlardan biri.si, ço-

cuğun gözü önünde yoğrulup ince uzun bir kalem biçimine sokulsa ve çocuğa hangisinin daha ağır ya da büyük olduğu sorulsa, uzun olanı gösterir. Beş yaşından sonra ise iki ayrı biçime giren hamurun eşit olduğunu söyleyebilir.
Çocuğun sayıları öğrenmesi de başlangıçta ezber yoluyla olur. Örneğin; parmaklarını sayması istenen çocuk, baş parmaktan başlamışsa, bu istek yinelenince ancak başparmaktan başlayarak doğru sayabilir. Serçe parmağından başlaması istenirse, «Bu bir değil» diyerek baş parmağının «bir» olduğunu söyler. Başka bir deyimle sayı kavramı daha yerine oturmamış, nesneden ayrı soyut bir nitelik kazanmamıştır.

Somut İşlemler Dönemi adı verilen 7-11 yaşları arasında, sayı, uzay, zaman, ağırlık, boyut, oylum (ha- • cim) kavramları iyice yerleşmeye başlar. Ancak soyut düşünme yetisi daha çok ilkeldir. Özgürlük, onur, ulus, ülke, ölüm gibi kavramlar çok iğreti bir biçimde kazanılmıştır. Çoğu kez okulda ezberletildiği gibi, tam anlamadan kullanılır. Bu çağ çocukları bu nedenle deyimleri anlamakta güçlük çeker; benzetmeleri somut anlamlarıyla benimserler. Örneğin «Büyük adam» sözünü iri uzun boylu adam diye anlarlar. «Ağır başlı» sözünü duyunca, insanın başının ağır çektiğini sanırlar.

Soyut düşünmenin yetersiz kalışı, en açık biçimde, Atasözlerini anlamaktaki güçlükte belli olur. Örneğin: «Damlaya damlaya göl olur» veya «Balık baştan kokar» Atasözlerinin gizli anlamını kavrayamazlar. Bunun gibi, soyut düşünme ve çift anlamlan sezme yeteneği gerektiren gülencekleri (likaları) anlayamazlar. Örneğin, Nasreddin Hocanın gülenceklerinin ince anlamına değil, yüzeydeki gülünçlüğüne gülerler. Piaget'ye göre gerçek soyut kavramların yerleşmesi ve özümsenmesi on bir yaşından sonra olur. Bu yaştan sonra başlayan döneme, Piaget, «Biçimsel İşlemler Dönemi» adını veriyor. Hiç kuşkusuz kavramların gelişmesi bu sırayı izlese de, kimi çocuk bu basamakları daha hızlı çıkar. Özellikle zeki çocuklarda soyut düşünce, mantık yürütme ve uslamlama (muhakeme) daha erken gelişir.

ZEKÂNIN ÖLÇÜLMESİ (ZEKÂ ÖLÇERLERİ)

Zekâ ölçerleri (Testler) çocukların yapabilecekleri işlere, becerilerine, yanıtlayabilecekleri sorulara, yaşlarına uygun sayı, söz bilgisine ve biçim ilişkisine dayandırılarak hazırlanır. Benzerlikler, tanımlar, ayrılıklar, biçim tamamlamalar, belli resimleri anlamlı bir sıraya göre dizme, parçalardan uygun bir bütüne varma, belleği ve us yürütmeyi sınayan sorular kullanılır. Bunların belli yaştaki çocukların çoğunun başarabileceği nitelikte olmasına özen gösterilir:

Diyelim ki sekiz yaşında bir çocuk, bu yaş için hazırlanmış soruların hepsini yanıtladı işlemlerin hepsini yaptı. Ama dokuz yaş düzeyine çıkamadı. Bu çocuğun zekâsı yaşına uygundur ya da normaldir. Çocuk on iki yaş için hazırlanmış soruların hepsini bilmişse, zekâsı yaşına göre çok üstündür denir. Bunun tersi olursa, yani sekiz yaş çocuğu, dört yaş düzeyinin üstüne çıkamazsa, zekâsı yaşının çok altındadır denir. Başka bir deyişle, çocuğun zekâ yaşı dörttür. Zekâ katsayısı denen zekâ birimi, zekâ ölçerinde çocuğun ulaşabildiği düzeye göre saptanır. Diyelim ki on yaşında bir çocuk, altı yaş düzeyinde bir başarı gösterdi, yani zekâ yaşı altı olarak saptandı. Bu çocuğun zekâ katsayısı (Z. K.), zekâ yaşı. gerçek yaşına bölünüp, yüzle çarpılarak bulunur:

110
111
Zekâ yaşı (6)
Zekâ katsayısı =----------------------— x 100 = 60
Gerçek yaş (10)

Normal zekâ yüz sayılırsa, bu çocukta yaşının onda altısı ya da yüzde altmışı oranında bir zekâ yeteneği var demektir. Bu kısaca Zekâ Katsayısı = 60 olarak belirlenir.

Dünya Sağlık Örgütünün önerdiği zekâ sınıflaması:

Zekâ Katsayısı (Z.K.)
Derin zekâ geriliği
Ağır zekâ geriliği
Orta dereceli zekâ geriliği (Embecilite)
Hafif dereceli zekâ geriliği (Debilite)
Sınırda zekâ geriliği
Donuk zekâlılık ya da donuk normal zekâ
Normal ya da ortalama zekâ
Parlak zekâ
Üstün zekâ
Çok üstün zekâ

Bir toplumda zekânın dağılımı çan eğrisine uygun biçimde olur. Üstün zekâlılar eğrinin bir ucunda, geri zekâlılar da öteki ucunda yer alır. Ortalama zekâlı çoğunluk ise ortada toplanır. Genellikle ülkemizde lise öğrenimini başarabilmek için zekâ katsayısının 90-110 arasında olması gereklidir.

Zekâ katsayısı bir kimsenin başarı düzeyini değil, varması olanaklı en üst sınırı gösterir. Neler başardığım değil, neler başarabileceğini belirtir. Zekâ ölçerlerinin zihnin bütün yeteneklerim öiçe-mediğini belirtmek yerinde olur. Ayrıca zekâ ölçerlerinin o toplumun ekin (kültür) ve eğitim düzeyine göre
0 — 20
20 — 35
35 — 50
50 — 70
70 — 79
80 — 89
90 — 109
110 — 119
120 — 129
130 —

uyarlanmış olması gerekir. Avrupa çocukları için düzenlenmiş bir zekâ ölçeri ülkemizde köy çocuklarına uygulanamaz. Ayrıca ölçmelerin sağlıklı çıkması, ölçeri uygulayan kişinin ustalığına ve çocuğun yaşına göre değişir. Zekâ ölçümleri çocuğun yaşı ilerledikçe daha güvenilir olur. Örneğin altı yaşından önceki ölçmelerde yanılma payı daha büyüktür. Ölçümün aynı uzmanca aralıklı olarak uygulanması daha sağlıklı sonuç verir; zekâ düzeyi doğruya daha yakın saptanır. Çocuğa ilişkin özellikler, örneğin, çekingen, korkak ve kendine güvensiz oluşu da sonucu değiştirebilir.

ZEKÂ İLE BAŞARININ İLİŞKİSİ

Öğrenmenin yolunda gitmesi, dolayısıyla okul başarısı birçok uygun koşulun bir arada bulunmasına bağlıdır. Her şeyden önce, çocukta zekâ gelişmesi çocuğun yaşına uygunluk göstermelidir. Genel zekâ dağılımında ortalamanııTaltına düşmemesi gereklidir. Okulda olduğu gibi toplum yaşamında da başarı büyük ölçüde zekâ ile orantılıdır. Ancak zekâ, başarıyı belirleyen tek etken değildir. Bunun yanında başka koşullar da aranır. Örneğin çocuğun duyu organlarında bir bozukluk olmamalıdır. Görme bozuklukları ve ağır işitme öğrenmeyi önemli ölçüde etkiler. Çocuğun zekâ yeteneğine dokunmayan, ancak algılamasını bozan kimi beyin sayrılıkları öğrenmeyi yavaşlatabilir. Örneğin, «özel okuma güçlüğü» denen bir sayrılık vardır. Çocuğun kulaktan öğrenmesi yeterli olduğu halde, okumayı sökmesi ve yazması ya çok geri kalır, ya da çok yavaş gelişir. Algılamasmdaki bozukluk nedeniyle çocuk, simgeleri kavramakta zorluk çeker. Yanlış olarak geri zekâlı sanılır.

Öğrenme uygun ortamda gerçekleşebilir. Başka bir deyişle çocuk, erken uyarılma ve öğrenim olanağı bulmalıdır. Evdeki uyarı ve ilgi, okuldaki öğretime te-

îl
meldir. Yoksul çocukların ve özellikle öksüz yuvalarından yetişen çocukların çorak toprakta yetişen bitkiler gibi, bedence ve zekâca güdük kaldıklarını daha önce belirtmiştik. Yetenekler ancak uygun ortamda ve sevgi ile beslenerek açılıp serpilir. Çocuğun öğrenme istek ve çabası ana babaya benzeme eğiliminden hız alır.

Başarıda aranacak başka bir etken de çocuğun ruhsal dengesinin yerinde olmasıdır. Çocuk öğrenmeyi köstekleyen bunalımlardan, iç çatışmalarından ve tedirginliklerden uzak bulunmalıdır. Aile içinde sürekli geçimsizlikler, yoksulluk, ağır hastalıklar, ayrılıklar öğrenmeyi olumsuz olarak etkiler. İçine dönük, sıkılgan, korkak, kuruntulu çocuklar yetenekleri ölçüsünde başarı gösteremezler

Doğaldır ki sayılan bu uygun koşullar varolduğu sürece zeki çocukların okulda ve toplumda başarıya ulaşma olasılığı çok yüksektir. Çok üstün yetenekli çocukların erişkin çağlara dek izlenmesi, bunların büyük çoğunluğunun zekâlarına uygun bir başarı düzeyine ulaştıklarını göstermektedir. Ancak küçük bir bölümün de çeşitli olumsuz etkenler sonucu, yeteneklerinin çok altında işlerde çalıştıkları saptanmıştır.29^.

Çeşitli nedenlere bağlı olarak, zihin yeteneklerinin yavaş gelişmesiyle ortaya çıkan durumdur. Geri zekâlı çocuk, anlama; konuşma, öğrenme, kavrama ve çevreye uyumda yaşıtlarından çok geri kalmış çocuktur. Örneğin on yaşında bir çocuk yedi yaş çocuğunun zekâsını gösteriyorsa, zekâ geriliği sınırına gelmiş demektir. Nedeni ne olursa olsun zekâ geriliği gösteren çocukta en belirgin özellik, konuşmanın başlamamış olması ya da çok yavaş gelişmesidir. Bunun yanında toplumsal uyum ve beceriler yaşın çok gerisinde kalır. Beden gelişmesi de yavaştır. Başı dik tutma, emekleme, yürüme, oturma, koşma genellikle geç başlar. Örneğin: 11-16 aylar arasında yürümesi gereken bebek, bir buçuk iki yaşlarında veya daha geç yürür. Ancak tek başına yürümede gecikme, zekâ geriliği belirtisi olmayabilir. Doğuştan kalça çıkığı, kemik hastalığı ve başka nedenlerle de yürüme gecikebilir. Ancak bir buçuk yaşından sonra yürüyen ve çok az söz söyleyebilen çocukta zekâ geriliğinden kuşku duyulabilir. İki yaşına dek yürüyemeyen, üç yaşında, kısa da olsa, tümce

(cümle) kuramayan bir çocukta zekâ geriliği olasılığı daha çok düşünülür. Ancak zekâ geriliği tanısı, evde ana babanın koyacağı bir tanı değildir. Başka olasılıkları da düşünmek zorunîuğu vardır. Örneğin, doğuştan sağır bir bebek, zekâsı yerinde olsa da konuşma geliştiremez. Zekâ geriliği tanısı, çocuk bakıyerinde (kliniklerde) ve çocuk ruh sağlığı merkezlerinde konabilir. Zekâ ölçümüne başvurmadan önce, çocuğun bir çocuk hastalıkları uz-manınca incelenmesi daha doğru olur.

ZEKA GERİLİKLERİNİN BASAMAKLARINA GÖRE ÖZELLİKLERİ

a) Ağır zekâ geriliği gösteren çocuklar: Zekâ katsayıları 35'in altında kalan bu çocuklar tam bağımlı çocuklardır. Sürekli bakım ve denetim isterler. Hiçbir beceri kazanamaz, kendi işlerini kendileri göremez, tehlikelerden korunamazlar. Konuşmaları çok geri ve yetersizdir. Tek tek sözcüklerle ya da iki sözcükle tümce (cümle)'lerle konuşurlar. Zekâ yaşları en çok üç yaşında bir çocuğun anlayış ve kavrayış düzeyindedir. Bu çocuklarda doğuştan gelen bedensel bozukluklar sıklıkla görülür. Pek uzun yaşamazlar; bakım ve yönetimleri aileler için çetin sorunlarla doludur. Genellikle, kurum ve hastanelerde sürekli bakım ve gözetim altında tutulurlar.

b) Orta Dereceli Zekâ Geriliği: Zekâ katsayıları 35 ile 50 arasında olan çocuklardır. Bunlar daha az bağımlıdırlar, kendi gereksinimlerini karşılayabilecek ölçüde yetiştirilebilirler. Kendi bakımlarını kendileri yapabilir ve tehlikelerden korunabilirler. Tümcelerle konuşabilirler. Kavrama ve öğrenme düzeyleri 3-6 yaş çocuklannkine uyar. Bu nedenle okuma-yazma öğrenecek düzeye erişemezler.

e) Hafif Dereceli Zekâ Geriliği: Zekâ katsayıları 50-70 arasında olan çocuklar bu kümede yer alırlar. Eğitilebilir çocuklardır. Ancak özel sınıflarda, özel eğitimle okumayı yazmayı öğrenebilir, ilkokul 3 veya 5'in-ci sınıf düzeyine ulaşabilirler. Büyüklerin desteğiyle, karışık olmayan işlerde çalışıp kendi geçimlerini sağlayabilirler. Ülkemizde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullarda, şimdilik yalnız büyük kentlerde, bu çocuklar için eğitim olanakları vardır.

d) Zekâ katsayıları 70-90. sınırı arasında olan ya da donuk zekâlı çocuklar: Ağır öğrenen çocuklar olarak bilinirler. Bunlar için özel eğitim uygulanmamakta, ilkokul öğrenimini bir iki yıl geriden izlemektedirler. Bunlar geri zekâlılık düzeyinde değillerdir ama yaşıtlarından çok daha geç ve güç öğrenirler. Çabuk kavra-yamaz, öğrendiklerini çabuk unuturlar. Çok yinelemeye ve dışardan sürekli yardıma gerek duyarlar. Bütün çabalarına karşın ağır öğrenir, sınıfın en gerisinden giderler. Bu tür çocuklar, okulda ve evde kolay tanınamazlar. Tembel, dikkatsiz ve hayiaz olarak damgalanırlar. Horlanırlar, itilirler, daha çok çalışmaya zorlanırlar. Genellikle bu çocuklar, birinci sınıfta okumayı en geç sökebilen veya ikinci sınıfta söken çocuklardır. Zekâ ölçeri uygulanınca, bu çocukların ortalama zekânın biraz altında oldukları ortaya çıkar. Başka bir deyişle, yaşıtlarından iki üç yıl geridirler. Bütün yedek güçlerini harcayarak sınıf düzeyinde kalmaya çabalayan bu çocuklar anlayışsızlık karşısında, doğaldır ki, çok bunalır, güvenlerini yitirir, okuldan soğurlar. Sonuç olarak, kendi yeteneklerinin çok altında başarı gösterirler. Bu çocukların ilk yıl içinde

tanınmaları boş yere örselenmelerini önler. «Sınıfta kalırsa üzülür, aşağılık duygusuna kapılır» kaygısıyla bir üst sınıfa geçirmek, bu çocukların zaraiinadır. Bir üst sınıfta yaşıtlarıyla aralarındaki açık büyür, daha çok örselenirler.
117
116
ZEKÂ GERİLİĞİNİN NEDENLERİ
Zekâ geriliğine yol açan nedenler çok çeşitlidir. Şimdiye dek iki yüzü aşkın neden ortaya konmuştur. Ancak baştan belirtelim ki anababaların korktuğu gibi zekâ geriliklerinin çoğu kalıtımsal değildir. Nedenler başlıca üç kümede toplanırlar:
a) Doğum Öncesi Nedenleri
Bunlar da çok çeşitlilik gösterir. Örneğin, gebelik sırasında annenin aldığı ağılı ilaçlar, geçirdiği kanamalar ve ateşli hastalıklar bunlardan birkaçıdır. Gebeliğin ilk üç ayında annenin geçirdiği kızamıkçık anne için tehlikeli olmadığı halde bebekte ağır beden bozuklukları, ayrıksılıkları (anomalileri) ile birlikte zekâ geriliğine de yol açabilmektedir. Ayrıca doğum öncesi nedenleri arasında genlerdeki bozukluğa bağlı olarak da geri zekâlı çocuk doğabilir. Bunlardan Moğolluk (Mongolizm) diye bilinen bir çeşit zekâ geriliği yaşlı annelerin çocuklarında daha yüksek oranda görülmektedir. Ana ile babanın kan uyuşmazlığı bir başka önemli nedendir. Kan uyuşmazlığının ortaya çıkardığı ağır sarılık, bebeğin beynini örseleyerek zekâ geriliğine yol açmaktadır. İç salgı bezlerinin iyi çalışmayışı da zekâ geriliğine neden olabilir. Kalkan bezinin (Tiroid bezi) yetersiz çalışması sonucu çocuğun beden ve zihin gelişmesi yavaşlar. Burada sayılamayacak sayıda özmaya (enzym) bozuklukları da zekâ geriliklerinin nedenleri arasındadır. Doğum öncesi nedenleri arasında ancak çok küçük bir oranda kalıtımsal etkenler yer alır. Başka bir deyişle ailede birden çok kardeşin geri zekâlı doğma olasılığı çok azdır.
118
b) Doğumla İlgili Nedenler
Doğum sırasında çocuğun soluk almasını bozan ya da tümden durduran nedenler beyin dokusunun beslenmesini engeller. Örneğin uzayan güç doğumlar, göbek bağının çocuk boynuna dolanması, çocuk başının incinmesi gibi durumlar zekâ geriliğine neden olabilir. Ancak her güç doğum çocukta beyin incinmesine yol açmaz. Çocuğun doğar doğmaz soluk alıp ağlamayışı da bir neden olabilir. Uzun süre soluk almadan kalan çocuklar da tehlikelidirler. Ancak bir dakikayı aşmayan bu gibi soluk durmaları beyni pek etkilemez.
c) Doğum Sonrası Nedenleri
Erken çocuklukta geçirilen ağır be'yin yangıları zekâ geriliğine yol açabilirler. Örneğin, beyin yangısı (Encephalitis) ve beyin zarı yangısı (Menengitis) zekâ geriliğine sıklıkla neden olan durumlardır. Ancak bu yangıları geçiren çocuklardan, erken ve uygun sağaltım ile zekâsı etkilenmeyenler de vardır. Erken çocuklukta beyni örseleyen kafa yaralanmaları da zekâyı geriletebilir.
Neden ne olursa olsun, sonuçta beyin dokusu bozulmakta, bu da derece derece zekâ geriliğine yol açmaktadır. Belirtmekte yarar vardır ki her geri zekâlı çocukta bu sayılan nedenler ortaya çıkarılamayabilir. Özellikle zekâ geriliğinin ağır olmadığı durumlarda nedeni bulup çıkarmak kolay değildir.
ZEKÂ GERİLİĞİNDE SAĞALTIM (TEDAVİ)
Beyin dokusu, öteki organlardan ayrı olarak, onarımı çok güç bir dokudur. Bu nedenle yerleşmiş zekâ geriliklerinde sağaltım olanakları çok sınırlıdır. Özmaya bozuklukları ve iç salgı bezlerinin yetersiz çalışması
119
sonucu ortaya çıkanlarda, erken önlem alınırsa, zekânın gerilemesi önlenebilmektedir. Ne yazık ki bunlar bir elin parmakları kadar sayılı durumlardır. Örneğin, Kalkan bezinin yetersiz çalışması (Hipotiroidizm) durumu ilk yaşlarda tanınırsa düzelme sağlanabilmektedir. Kan uyuşmazlığında, çocuk doğar doğmaz kan değiştirme yoluyla beyin gözelerinin yıkımı önlenebilir. Buna benzer belli durumlar dışında zekâ geriliklerini önlemenin etkili yöntemi yoktur. Bu alanda yapı-lagelmekte olan yoğun araştırmalara karşın yüz güldürücü ya da umut verici sağaltım yolları bulunamamıştır. Ara sıra pazara sürülen ve

etkili olduğu savla-nan ilaçlar avutucu olmaktan öteye bir yarar sağlamamaktadırlar.
Kimi hekimler ana babalan istemeden yanıltırlar. Hiçbir bilimsel temeli olmayan sağaltımlar önerir ya da etkisiz ilaçlarla uzun bir süre aileyi boş yere umutlandırırlar. Kimi hekim de bilerek çoğunlukla da bilmeyerek çocuğun zekâ geriliğini olduğundan önemsiz gösterir. İlerde konuşacağım, açığını kapatıp yaşıtlarına yetişeceği umudunu verir. Kimi hekim de çocuğun gerçek durumunu açıklarken aşırı karamsar bir gelecek çizer. Bu durumda, hekimden hekime koşan ana ve babalar umutla umutsuzluk arasında gider gelirler. Ummaktan vazgeçemedikleri için biraz da olsa umut verenlere yönelirler. Varlarını yoklarını aşı yoluyla sağaltım gibi sonuç vermez sağaltımlar için tüketir, yalancı hekimlere ve dolandırıcılara av olurlar.
Şimdilik geri zekâlı çocuklara en etkili yardım, özel eğitimle sağlanabilmektedir. Geri zekâlı çocukların eğitimi, yavaş ilerleyen, aileden ve öğretmenden katlanma ve özveri gerektiren bir iştir. Özel eğitimden tansık (mucize) beklemek de anababaları düş kırıklığına uğratır. Kimi anababa uzun yıllar, zekâda büyük bir sıçrama olacağı umuduyla yaşar. Çocuğun açığını er-geç kapatıp, yaşıtlarına yetişeceğini sanır. Kesin ta-

nı (teşhis) konmuş bir zekâ geriliğinde bu çeşit beklentiler hiç gerçekleşmez. Bununla birlikte geri zekâlı çocukların da, kendi hızlarıyla, sürekli geliştikleri unutulmamalıdır. Çok yönlü bir inceleme ile çocuğun yetenekleri gerçekçi olarak değerlendirilmelidir.
Ne yazık ki, ülkemizde özel eğitim alanında yetişmiş öğretmenler azdır. Tek tük kurum dışında yatılı ve gündüzlü eğitim kuruluşları yoktur. Oysa okumayı sökemeyecek ölçüde geri zekâlı çocuklar bile, Batı ülkelerinde yetiştirilmekte, karmaşık olmayan işlerde çalıştırılıp, üretici duruma getirilmektedirler. Ancak, bu çocukların pek sınırlı beceriler kazanabildiklerini ve sürekli denetim altında bulunduklarını da eklemek gerek.
ANA ve BABALARIN DUYGULARI
Anababalar, çocuklarının geri zekâlı oluşunu kolay kolay kabull§nemezler. İlk yıllarda bunu düşünmek bile istemezler. Göze çarpan belirtileri bile iyiye yorma eğilimindedirler. Uzun bir süre çocuğun konuş-mayışını, babasının da geç konuşmasına bağlamak isterler. «Çocuğumun bir şeyi yok, bir konuşması eksik, açılır değil mi?» diye sorarlar. Yetkili bir hekimin durumu açıklamasından sonra bile gerçeğe gözlerini kapayabilirler. Çünkü gerçek yaralayıcıdır. Geri zekâlılığı görmek, anababalar için, kendilerinde bir eksikliği kabul etmek anlamına gelir. Gerçekte doğanın bir kusuru olan bu durumdan, anababalar, kendilerine bir suçluluk payı çıkarırlar. Gebelik sırasında alman ilaçların, istemeden gebe kalışın buna neden olduğunu sanırlar. Gebelik sırasındaki cinsel birleşmenin bu sonucu doğurduğuna inanırlar. Çocuğun durumunu, işledikleri hayali bir suçun cezası olarak görme eğilimindedirler. Kimi analar, ilk aylarda, bebeklerine iyi ba-kamayışlannı, yeterli ilgi göstermemiş olmalarını, ya

da sandalyeden yere düşürmelerini tek nedenmiş gibi görürler. Bu duygular içinde olan bir anne mutsuz ve tedirgindir. Talihsizliğine baş kaldırır ama kendinden başka suçlayacak kimse bulamaz. Suçunu bağışlatmak istercesine, kendini çocuğuna adar. Öteki çocuklarının tepkisini çekecek ölçüde, geri zekâlı çocuğunu korur ve kollar. Ondan bir şey beklemeden hep verir. Böylece, bilmeden çocuğun aslında ağır olan gelişmesini büsbütün yavaşlatır.
Kimi anneler, çocuğun ağır gelişmesine gözlerini kapar. Bebeğin tepkilerindeki yavaşlığı, onun usluluğuna bağlar. Kendi işine dalar, ağlamadıkça ilgilenmez. Oysa bu çocukların daha çok uyarılmaya ve ilgiye gereksinimleri vardır. Hele çocuğun durumunu, utanılacak bir giz (sır) gibi saklamaya çalışan anababa, onun ilişkilerini kısıtlar, çevreye uyumunu geciktirir. Çocuk hafif derecede geri zekâlı ya da donuk zekâlı ise, durum daha da geç anlaşılır. Kimi zaman okul çağına gelmeden, yaşıtlarından değişik olduğu hiç düşünülmez. Öğretmen de, çocuğun öğrenmedeki yavaşlığını, dikkatsizliğine ya da tembelliğine yorar. Aslında yetenekleri sınırlı olan çocuk, evde ve okulda zorlandıkça bocalar; öğrenme isteği tümden söner.

122
BİR
AİLENİN YAPISI
Aile, «En küçük toplumsal kurum» diye tanımlanır. Ana, baba ve çocuklardan oluşan bu kuruluşun, yasalarla saptanan görevleri yanında, .geleneklerle belirlenen birçok başkjı işlevi vardır. Aile, içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak, onun özelliklerini taşır. Toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, beğenilerini, inançlarını, önyargılarını, kısacası ekinini (kültürünü) yansıtır. Bunun yanında özel bir iç yapısı ve kendine özgü bir işleyişi vardır. Bu bakımdan, toplumla sürekli alışveriş içinde bir kuruluş olarak çalışır.
Görevleri yönünden, aileye üç değişik açıdan bakılabilir: a) Aile her şeyden önce, eşlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerini karşılayan yasal bir birliktir, b) Aile, ortak amacı, çıkarları, inançları, kuralları olan bir insan kümesidir, c) Aile, çocukların beslenip bakıldığı ve eğitildiği bir ortamdır. Erişkinlerin duygusal ve cinsel gereksinimleri, aile dışında da bir ölçüde karşılanabilir. Ancak ailenin sonuncu görevi, çocukların yetiştirilmesi, tartışmasız
125
olarak en iyi biçimde aile yuvasında gerçekleşir. Bu bakımdan, aile en etkili eğitim kurumu olarak çalışır. Kişilik aile ortamında gelişir. Çocuğun toplumun değer yargılarına ve niteliklerine uygun bir birey olarak yetişmesi, önce aile çevresinde sağlanır. Başka bir deyişle, bir toplumun ekininin kuşaktan kuşağa aktarılması, ailede başlar; okulda ve çevrede sürer gider.
Aile çocuğa neler sağlar? Aile, çocuğun ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacak olan şu temel gereksinimlerini karşılar: Beslenme, bakılma, korunma, sevilme ve eğitilme. Ana ve baba severek, özenli bakım vererek, çocuğa bir güven ortamı yaratır; onun sağlıklı büyümesini güvence altına alırlar. Yeteneklerinin gelişmesine yardım ederler. Ona özgürce oynayacağı, denemelere girişeceği ve öğreneceği bir çevre sağlarlar. Yol göstererek, kuralları öğreterek davranışına yön verirler. Güç durumlarda yanında olur, desteklerler. Gerektiğinde, denetleyerek, sınır çekerek, cezalandırarak, kurallara uymasını sağlarlar. Doğru ile yanlışı ayırdetmeyi öğretirler. Ana ve baba, kız ve erkek çocuklarına, kendi davranışlarıyla örnek olarak, onların hem kişilik geliştirmesine, hem de kendi cinsel kimliklerini kazanmalarına yardımcı olurlar.
Aile, insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk bu sahnede, insan ilişkilerini, bütün karmaşık yönleriyle gözlemler ve yaşar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi olumlu nitelikleri evde kazanır. Anlaşmazlık, çekişme ve çatışma gibi olumsuz durumlarda takınacağı tutumları da evde öğrenir.
Çocuk, özellikle okul öncesi dönemde, ana ve babasının çok baskın etkisi altındadır. Onların olumlu ve olumsuz yanlarını, özdeşim yoluyla içine sindirir. Ancak çocuk hep alıcı ve edilgin kalmaz. Ana, baba ve kardeşleriyle sürekli bir etkileşim içindedir. Başka bir
126
"
I
deyişle, o da kendi yönünden onları etkiler. Doğuştan gelen yapısı ve özellikleriyle, anababa tutumlarına bir ölçüde yön verir.
Bunun yanında, çocuk keskin bir gözlemcidir. Ana ve babasının kendisiyle, birbirleriyle ve kardeşleriyle ilişkisini sürekli gözler ve değerlendirir. Sonuçlar çıkarır ve tepki gösterir.
Bu nedenle, aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi ve anlayışla sürdürdükleri karı koca ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler, ana ve babadan çocuklara doğru yayılır. Gergin ve sürtüşmeli bir karı koca ilişkisi, koca ilişkisi, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır. Olumlu da olumsuz da olsa her ailede, süregi-den kalıplaşmış bir ilişki biçimi vardır. Ana ve babanın ayrı kişilikleri ve birbirleriyle etkileşiminden doğan ve her aileye özgü olan bir ilişkidir bu. Başka bir deyişle, aile üyelerini birbirine bağlayan ortak inanışlar, değerler ve tutumlar aile uyumuna biçim verir.

Her ailenin yazılı olmayan bir yasası, herkesin uyması beklenilen bir içtüzüğü vardır denebilir. Bu özel yasalar aileye bir başka kişilik, bir kimlik verir. Her aile bir önceki kuşaktan aktarılan değer yargılarını ve amaçlan korumaya çabalar. «Bizim aile Peygamber soyundan gelmedir!.. Biz bilmem ne oğullarindanızL» gibi övünmeler kuşaktan kuşağa aktarılır ve bir bakıma varılacak amaçlar, sürdürülecek gelenekler olarak çocuklara sunulur.

En küçük toplumsal birim sayılan aile, yetişkinlerin ve çocukların oluşturduğu bir insan kümesi, bir gruptur aynı zamanda. Her kümede geçerli olan toplumsal kurallar, aile için de geçerlidir. Her küme, belli

bir amaç için bir araya gelen ve işbirliği yapan ikiden çok insan topluluğu olarak tanımlanır. Buna göre her kümede bir önder vardır. Önderlik görevi yasalar ya da geleneklerle saptanmıştır. Çoğu toplumlarda bu önderlik görevi babaya verilmiştir. Baba aile birliğini ayakta tutan, gelir getiren, aileyi dışa karşı savunan, düzeni sağlayan ve kümeyi yöneten kişi olarak belirlenmiştir. Ana ise babanın yardımcısı, besleyen, büyüten, evde sıcaklık ve sevgi sağlayan kişi olarak bilinir. Beylik deyişle «Ana, yuvayı yapan dişi kuştur!» Bununla birlikte, görev ayrımı günümüzde eskiden olduğu gibi bu denli kesin değildir. Babayı yalnız saygı uyandıran, anneyi de yalnız sevgi veren kişi olarak görmek yanlış olur.

Çocuklar da yaş ve cinslerine, kişilik özelliklerine ve anababanın beklentilerine uygun olarak aile sahnesinde yerlerini alırlar. Aile üyelerinin değişik rolleri üstlenmesi, ortak yaşamı biçimlendirir. Ortaya, her ailede ayrı görünüm kazanan bir işbirliği ve dayanışma çıkar. Rol dağılımı yerinde ise, her üye kendine düşeni yapıyorsa, aile dayanışması sürer. Rol dağılımı, yani üyelerin birbirlerinden bekledikleri gerçekçi değilse dayanışma sarsılır. Örneğin, çocuk doğurmak istemeyen ya da ev işlerini, çocuk bakımını sevmeyen bir kadın, kendinden beklenen eş ve ev kadını rolünü yapmıyor demektir. Ailesini geçindiremeyen ya da kazancını içkiye yatıran bir koca da kendinden bekleneni vermiyor demektir. Bu da, evde dengenin bozulması sonucunu doğurur. Ortaya gerginlik, sürtüşme ve çatışma çıkar, giderek yuvanın dirliği bozulur.

Bunun gibi, söz dinlemeyen çocuk, anasına yardımcı olmayan, süsüne düşkün bir genç kız, okulda başarısız bir genç de, kendilerinden beklenen rolleri oy-

nayamayan oyuncular gibi, uyumu bozarlar.

Her toplum kurumunda ve her kümede olduğu gi-128

bi, aile içinde de arada bir çatışma çıkması, denge ve dayanışmanın zayıflaması olağandır. Özellikle dıştan gelen zorlamalar, baskılar, bu dayanışmayı artıracağı gibi, yerine göre tümden bozabilir. Hastalık, uğrantı (kaza), aile üyelerinden birine yapılan bir haksızlık, tüm aileyi bir araya getirip, dayanışmayı arttırır. Buna karşılık, kocanın başka kadınlarla ilişkisi, içkisi, kumarı, üyeler arasındaki işbirliğini sarsıp çözülmeye yol açar.

Her ailede, sorunlar ayrı olduğu gibi, bu sorunların çözümleniş yolları da başkalık gösterir. Ailenin sağlamlığı, sorunlara bulunan çözümün, doğru ve gerçekçi oluşuna bağlıdır. Kimi evde, sorunlar çözülmeden de denge sürdürülür. Bu, genellikle bir veya birkaç üyenin özverisi aracılığıyla olur. Kocasının içkisine engel olmayan kadın, ya baş kaldıracak, sürekli kavga ve gürültüyü göze alacak ya da boyun eğecektir. Temel gereksinimlerden kısarak, alttan alarak, çocukları susturarak, babanın ülkesini yatıştırarak, evde dirliği sür- ' dürmeye çalışacaktır. Böyle bir evde denge vardır denebilir, ancak bu denge, sağlıklı olmayan, çarpık bir dengedir.

En sağlam, en dengeli aileler bile, yaşam boyunca, dengelerini sarsıcı durumlarla karşılaşırlar: Üyelerden birinin ya da birkaçının geçici 3'a da sürekli hastalığı, sakatlığı (körlük, sağırlık, zekâ geriliği, beden kusurları, kalp hastalığı, kan hastalığı v.b) tüm .üyelerin uyumunu etkiler. Aileyi tümden sarsan yangın, sel, deprem, zorunlu göç gibi olaylar, daha 3rıkıcı sonuçlar doğurur. Aileden bir ya. da birçok kişinin evden ayrılışı, babanın geçici ya da sürekli olarak evden uzakta çalışması, karı koca ayrılığı ya da boşanma, ana, baba, ya da kardeşlerden birinin ölümü, örseleyici durumlardır.

Aile dengesini sürekli bozan en önemli etkenlerden biri de yoksulluktur. Sürekli ya da geçici geçini sı-

kmtıları aile dayanışmasını sarsar. «Darlıkta dirlik olmaz» sözü bu gerçeği vurgular.
Her ailede, zamanla, gelişme ve değişme kaçınılmazdır. Yalnız çocuklar değil, ana babalar da büyür ve olgunlaşır. Aile sınavlardan geçerek, sorunları çözümleyerek güç kazanır. Bu da aile üyelerinin ortak sorumluluklarının bilincinde olmalarına ve uyum yeteneklerine bağlıdır. Çünkü aile ortamında, özellikle eşler, sürekli uzlaşma ve anlaşma zorundadırlar. Ayrı kişilik yapısında olan ana ve babanın uyumu, ancak, görüşme, konuşma ve anlaşma ile sağlanır. Başka bir deyişle, sevgi ve iyi dilek yeterli değildir. Üyelerin birbirinden bekledikleri açık olarak bilinmelidir. Bu beklentiler gerçekçi olmalıdır. Ailenin amacına ters düşmemelidir. Bu da ancak açık yürekli konuşmayla sağlanır.
Kimsenin kimseyi dinlemediği, herkesin ayrı telden çaldığı bir evde, iletişim sağlanamaz. Ortaya, çatışan eğilimler, yanlış anlamalar, kırgınlıklar ve küskünlükler çıkar. Ailede, sözlü ve açık anlaşmanın önemi ne denli vurgulansa azdır. Çünkü pek çok aile, yokluktan ya da çetin sorunları olduklarından değil, aile içi sözlü anlaşmanın önemi ne denli vurgulansa azdır. Çünkü pek çok aile, yokluktan ya da çetin sorunları olduklarından değil, aile içi sözlü anlaşmanın yetersiz ya da çarpık oluşundan dolayı kargaşa içinde yaşarlar. Sorunlar azalacak yerde artar. Bir aile üyesi, isteklerini açıklamadan, herkesin anlamasını bekliyorsa, düş kırıklığı, sitemler ve gerginlik kaçınılmaz olur. Kendi gereksinimlerini üne almak için direten bencil bir üye de çatışmaya yol açar.
AİLE YAPISINDA DEĞİŞME
Çağımızda,.toplumlardaki hızlı değişmeye koşut olarak, aile yapısı uda da önemli değişmeler olmaya
130
başladı. Her şeyden önce, kentleşme ve sanayileşme aileleri küçülttü. Üç kuşağın bir arada yaşadığı, geniş aile biçimi yerini ana, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye bıraktı. Bu kaçınılmaz değişme, karı koca ilişkileri ve çocuk yetiştirmede önemli sonuçlar doğurdu. Bu sonuçların bir bölümü olumlu, bir bölümü de olumsuz olarak nitelendirilebilir.
Dedenin salt egemenliği üstünfe kurulmuş geleneksel ailede, üyeler, kişiliklerini tam kazanamazlardı. Bağımlılık ve büyüğe boyun eğme her şeyden önce gelirdi. Bu sakınca yanında, büyük ailede yaşamanın verdiği bir güven, yardımlaşma ve üyeler arasında sıkı bir yazgı birliği vardı. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, yeni ve daha özgür bir aile biçimi ortaya çıkardı. Ancak bu başına buyrukluk, başka sorunları da birlikte getirdi. Kişinin sorumluluğunu arttırdı. Güçlüklerle tek başına savaşım zorunluluğu doğurdu. Oğul, baba evinde gördüğünü, kendi kurduğu çekirdek aileye uygulayamadı. Eski ile yeni arasında oocaladi. Yeniye uymaya çabalarken, ataerkil aile düdeninin alışkanlıklarından kendini tümden sıyıramadı.
Günümüz ailesinde, başlıca şu değişmeler göze çarpıyor:
a) Çekirdek aile sayısında artma, aileyi daha bağımsız kılarken, akrabalar arasındaki dayanışmayı azalttı.
b) Kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi, çalışan anne sayısında hızlı artışa yol açtı. Bunun sonucu olarak, aile içinde, annenin söz hakkı ve etkinliği arttı. Dolayısıyla baba yetkesi (otoritesi) zayıfladı. İlişkiler daha yumuşadı, eşitliğe doğru gelişti. Kadın hakları akımının güçlenmesiyle, eşler kendi rollerini bilinçli olarak gözden geçirmeye başladılar.
c) Ailede çocuk sayısı azaldı; çocuğa verilen değer arttı. Öyle ki ortaya «çocuk - erkil» diyebileceğimiz, çocuğun isteklerine göre işleyen aile türü çıktı. Çocuk
131
eğitimine, ruh sağlığına ve başarıya verilen önem arttı. Kız ve erkek çocuk ayırımı azaldı.
d) Bu olumlu gelişmeler yanında, çeşitli etkenler nedeniyle, boşanma oranı yükseldi. Yeni evlenmeler sonucu, üvey anababalı çocuklar çoğaldı.
132
İKİ EŞLER
«Ayıpsız yâr isteyen, yârsız kalır.»
. Türk Atasözü

Eşler birbhini neden ve nasıl seçerler? Eş seçiminde nelere dikkat etmek gerekir? Günlük gazete ve dergilerde, iyi bir eşte aranacak nitelikler konusunda bu çeşit başlıklar taşıyan yazılar çıkar. Çoğu beylik ve bilinen kurallar sıralanır. Kızlar, yakışıklı, geçerli mesleği olan bir erkeğin düşünü kurarlar genellikle. Erkekler de, güzel, eğitim görmüş, iyi aileden gelen bir kızı eş olarak seçmek isterler. Bunun yanında iyi huy-luluk ve görgü aranır. Seçilen eş varlıklı ise daha iyi olur. Başka bir deyişle, herkesin gönlünde yatan «dişi veya erkek arslan» birbirine benzer ama sonuç her zaman umulana uygun düşmez. Bilinçli olarak aranan niteliklerin tümünü bir eş adayında bulmak olanak dışıdır. Bununla birlikte, gençler, durmadan tanışıp sevişiyor, anlaşıyor ve evliliğe karar veriyorlar. Bu nasıl oluyor? Herkes gönlüne uyan eşi nasıl seçiyor? Hele insan kişilikleri birbirine bu denli benzemezken, gençler anlaşacakları eşi nasıl bulabiliyor?

Hemen yanıtlayalım ki, eş seçiminde, bilinçli seç-

me yanında, bilinç dışı eğilimlerin büyük payı vardır. Örneğin eş olarak seçtiği kız, düşlediği kıza hiç uymayan bir erkek, bu seçimi neden yaptığını tam olarak açıklayamaz. Sevdiğini, beğendiğini söyler ama bu yeterli değildir. Daha açık bir örnek verelim: Kendisinden yaşlı, üstelik çocuklu dul bir kadınla evlenen bir genç erkek, bu seçimi haklı göstermeye çalışır. Seçtiği kadının olgun, akıllı ve anlayışlı olduğunu söyler. Oysa gerçek başka yerde yatar. Bu genç, sorumluluk almaktan kaçınan, güvensiz ve olgunlaşmamış bir genç olabilir. Seçtiği kadında, kendisim koruyup kollayacak ve şımartacak bir anne arıyordur. Kendisinden çok yaşlı bir erkeğe varan bir genç kız da (zorla evlendirilme-

mişse), kararını kendince haklı nedenlere dayayabilir. Ancak, yakından incelendiğinde, bu kızın da bir eşten çok, sığınabileceği bir baba aradığı ortaya çıkar. Babası alkolik olan ve bu yüzden çocukluğu mutsuz geçmiş bir genç kızın, acı yaşantılarına karşın, içkiye düşkün bir genci eş olarak seçmesi, ruh hekimliğinde sıkça görülen durumlardandır.

Bu aşırı örnekleri bir yana bıraksak bile, eşlerin birbirlt rıiij seçmelerinde bilinç dışı etkenleri her zaman bulabiliriz. Eşler hem bilinçli, hem de bilinçsiz olarak, aradıkları niteliklerin çekiciliğine" kapılırlar. Evli ciltler incelenirse, kişilik yapılarının birbirine benzemediği bir bakışta göze çarpar. Ama bu benzemezlik, birbirinin karşıtı olmak biçiminde değildir. Dikkatli bir gözlem, uyuşan eşlerin, birbirini bütünleyici özellikler taşıdığını ortaya çıkarır. Suskun bir erkek, konuşkan ve neşeli bir kız seçmiştir. Eşlerden biri kuruntulu ve duyarlı, öteki rahat ve umursamazdır. Biri girişken ve insan canlısı, öteki çekingen ve içe dönüktür. Biri titiz ve düzenli, öteki savruk ve düzensizdir. Biri buyrukçu, öteki boyun eğicidir. Bu özellikler eşleri ayıracak yerde bütünler. Çünkü eşlerin birbirinden beklentileri değişiktir. Önemli olan kişilikler -

deki ayrılık değil beklentilerdeki ortaklıktır. Karşılıklı olarak doyurulan gereksinimler evlilik bağını güçlendirir.

Tanrının günü, kavgayla geçen evlilikler vardır. Dıştan bakınca, eşlerin birbirine işkence etmekten başka işleri olmadığı sanılır. Mutsuzluklarını arttırmak için ellerinden geleni esirgemez ama ayrılmayı da düşünmezler. Aslında bu işe kendileri de şaşarlar. Görünüşte, onları bir arada tutan şey kalmamıştır. Sürekli anlaşmazlık ve geçimsizliğe karşın, birbirinden kopamazlar. Çünkü, bilinç dışı gereksinimlerin güçlü bağıyla bağlıdırlar. Düşünüp taşınıp boşandıktan sonra, yeniden evlenen çiftler, bilinç dışı bağların ne denli güçlü olduğunu kanıtlar. Şaka yollu anlatılan şu öykü bu gerçeği vurguluyor: Adamın biri ilk evliliğindeki yanlışa düşmemek ve kendine en uygun eşi seçmek amacıyla, bu kez Bilgisayarla eşleştirme yapılan bir «Eş Seçme Kurumu»na başvurur. Evleneceği kadında aradığı tüm özellijderi, kendi özellikleriyle birlikte yazıp verir. Bir süre sonra Bilgisayar, ona en uygun düşen ve isteklerine en çok yaklaşan eş adayını ortaya kor, Çıka çıka karşısına kendisi gibi, yeniden evlenmek üzere o kuruma başvuran eski karısı çıkar!

Eşlerin aralarında uyum sağlamaları ve mutluluklarını sürekli kılmaları şu ana konularda anlaşmalarına ve gerçekçi çözümlere ulaşmalarına bağlıdır:

a) Eşler arasında cinsel uyum sanıldığı gibi balayı döneminde gerçekleşmez. Cinsel ilişkilerin eşler için karşılıklı doyum sağlayıcı düzeye çıkması aylar ve yıllar sürebilir. Toplumumuzda genellikle kadınlar cinsel konularda çok yetersiz bir eğitim görürler. Cinsel duygularını bastırarak utanıp sıkılarak suçluluk duyarak yetişirler. Cinsel birleşmeyi koca hatırı için katlanılan bir görev bellerler. Ondan haz almak bir yana, gerçek dışı korkular, kaygılar içinde bunalırlar. Eşinin bu duygularını hesaba kâtmaysiî bir kcC2, OniirJa uyum
135
13$
sağlayamaz. Cinsel birleşmeyi aradaki sevginin doğal sonucu olarak gören, karısına süre tanıyan ve anlayışla davranan bir koca, eşiyle daha kısa sürede anlaşabilir. Doyumsuz ve yalnız kocanın gereksinimini karşılamaya yarayan cinsel ilişkiler zamanla gerginlik ve sürtüşme yaratır. Yatak odasında başlayıp biter sanılan cinsel ilişki aslında etkisini tüm evlilik yaşamında belli eder.
b) Karı koca kendi aileleriyle ilişkilerini de başlangıçta bir düzene koyabilmelidir. Dünürler arasındaki gerginliğin evlerine yansımasını birlikte önlemelidirler. Evlilik sorunlarına, kendi ana ve babalarını karıştırmadan çözmeyi öğrenmelidir. Gelin-kaynana çekişmeleri çekirdek ailelerde azalmış görünüyorsa da ev dışından karışmalar da aile birliğini sarsıcı boyutlara ulaşabiliyor. Bu nedenle eşlerden birinin ana veya babasının birlikte yaşaması sorunu baştan açık yürekle konuşulmalı ve gerçeğe uygun düşen ortak bir karara varılmalıdır. Anababaîarıyla birlikte oturan eşlerin sonradan evlerini ayırmak zorunda kalmalarının gereksiz bozuşmalara neden olduğu unutulmamalıdır.
c) Eşler toplumsal ilişkilerini birlikte düzenlemelidirler. Kendi içine kapanmış bir aile düşünülemez. Aile içi ilişkiler pekiştirilirken çevreyle ilişkiler dengeli bir biçimde sürdürülmelidir. Bekârlık alışkanlıklarından sıyrılamayan erkekler vardır. Akşamları ya da hafta sonlarını eski arkadaşlarıyla birlikte eğlenerek geçirir. Kimi olgunlaşmamış kadın da anasının evinden çıkmaz. Ev işlerini aksatır. Her akşam yemeğini ana baba evinde yemek, her hafta sonunu onlarla birlikte geçirmek ister. Bu tür eşlerin de uyumlu ilişki kurmaları kolay değildir. Eşler birbirine belli bir özgürlük tanımalı ama dış ilişkilere de kapılarını kapa-mamalıdırlar. Toplumsal ilişkilere sırt çeviren ya da gereksinim duymayan eşler sonuna dek birbirine yetemezler. Bunun gibi toplumsal yaşamdan kendilerini
136
alamayan eşler de vardır birbirine ayıracak zamanları olmaz. Başbaşa verip söyleşmeye, dertleşmeye olanak bulamazlar.
d) Eve giren gelirin yönetimi, giyim kuşam, eğlence ve gereksinimlere ayrılacak paranın saptanması da uzlaşma ve anlaşmayı gerektirir. Bu konuda da eşler başbaşa verip çözüm yolları aramalı, vardıkları kararı birlikte uygulamalıdırlar. Evlilikte genellikle gelir azlığından çok eşlerden birinin savurganlığı ya da bencil tutumu sürtüşme ve kavga nedeni olur. Kadının bir işe girip üretici duruma geçmesi parasal sorunu çözebilir. Ancak ortaya yeni sorunlar çıkar. Ev işlerinin aksaması, çocukların bakımı gibi sorunlar karı koca ilişkisi için sınav yerine geçerler. Kimiri daha çok kazandığı ya da paranın nereye harcanacağı önemli bir çatışma yaratabilir. Bağımsızlığını kazanan - kadının evde eşit söz hakkı istemesi, evde yalnız erkeğin sözünün geçtiği inancında olan bir koca için onur konusu olabilir. Bu nedenlerle kadının çalışması da başlangıçta iyice düşünüp taşınma sonucu verilmiş bir karar olmalıdır.
e) Eşlerin çocuk sayısı ve çocuklarını nasıl yetiştirecekleri konusunda birbirine ters düşmeyen tasarıları olmalıdır. Eş olarak rollerini iyice benimsememiş genç evliler ana ve baba rolüne erken geçerlerse tökezleyebilirler. Eşlerin birbirini daha iyi tanımaları yönünden ikinci yıldan sonra çocuk yapmaları daha doğru olur. iler iki eşin candan istemeleri sonucu doğan bir çocuk, eşleri birbirine sıkıca bağlar, mutluluklarını arttırır.
Ailede dirlik düzen, hiç kuşkusuz, karı kocanın anlaşma ve uyuşmasına bağlıdır. Birbirini seven iki insanın anlaşması daha kolay olur diye düşünülebilir. Doğrudur. Ancak tek başına sevgi bağı evlilik düzenini sürdürmeye yetmez. Eşlerin birbirinden beklentileri hayal üzerine kurulmuşsa, sevginin zayıflaması önlenemez.

137
. Masallardaki prens gibi bir kocanın düşünü kurarak evlenmiş bir genç kız, eşinden her gün hayranlık gösterisi beklerse, ilk eleştiride dünyası yıkılır. Aynı biçimde, her gün uysal, yumuşak, sevecen bir eş görmeyi uman bir koca da düş kırıklığına uğrar ister istemez. Önemli olan, eşlerin birbirlerini gerçekçi olarak değerlendirmeleridir. Eşler, kendi yetişmelerinin ve deneylerinin etkisiyle, anababa ocağında yaşadıkları olumlu ilişkiyi, kendi evliliklerinde yinelemeye çabalarlar. Bunun yanında, anababalarında buldukları eksikliğin hiçbirini kendi eşlerinde görmek istemezler. Babasında hayran olduğu özellikleri, kocasında gören bir kadın mutlu olur. Ama babasının kusurlarını, kocasında bulunca o denli düş kırıklığına'uğrar.
Ancak, karı kocanın olumlu çabaları, bencillikten kaçınmaları, zamanla, daha gerçekçi bir uyuşmaya yol açabilir. Birbirlerini tutkuyla severek evlenmiş çiftler bile, uzun bir deneme - yanılma, uzaklaşma - yakınlaşma, çekişme - uzlaşma dönemlerinden geçerek uyuma ulaşırlar. Bu nedenle, «Evliliğin, sevgiye mezar olması» gerekmez. Evlilik sorumluluğunu taşıyacak olgunlukta olan eşler, sevgiyi sürekli kılacak yolları bulabilirler.
ÜÇ KARI KOCA GEÇİMSİZLİĞİ
«Dumansız baca, çekişmesiz karı koca olmaz»
Türk Atasözü
Sevişerek ve birbirini iyice tanıyarak evlenmiş eşler bile bir denenle ve bocalama dönemi geçirmeden sürekli uyum sağlayamazlar. Çünkü eşlerin birbirinden beklentileri, ilk aylarda en yüksek düzeydedir. Sevgi gözleri bağladığı için bir süre hiç sorun çıkmaz. Ancak her halayının bir sonu gelir. Kişiliklerdeki sivrilikler, ayrı eğilimler, değişik beğeniler su yüzüne çıkar. Beklenmedik bir tepki, yadırganan bir huy, eşlerde düş kırıklığı yaratır. Başka bir deyişle, kırk gün süren gelinlikten sonra sarımsağın kokusu çıkmaya başlar. Tutkulu sevgi dönemi, yerini yavaş yavaş karı koca ilişkisine bırakır. Eşler birbirini düşledikleri sevgili gibi değil, etiyle kemiğiyle insan olarak tanımaya başlarlar.
Eğlenceden başlayarak, eş dost seçimine, akrabalarla ilişkiye, para harcamaya, ev döşemeye, tasarlanan çocuk sayısına, çocuk eğitimen ve annenin çalışmasına dek uzanan bir dizi gerçek yaşam sorunu bir bir ortaya çıkar. Bu ana konularda ve daha bir sürü
138
139
yan konuda, eşler anlaşmak ve uzlaşmak gereğini duyarlar. Uzlaştırıcı çözümler bulmak yerine, kendi doğrultularında giderlerse, ya da her eş ötekini kendine uydurmakta diretirse, sürtüşme ye bozuşma kaçınılmaz olur.
Evlilik, gerçek sınavını bu ana konularda vermek zorundadır. Sevgi ve onun doğal uzantıları olan anlayış ve hoşgörü ile ayrı görüşlerin yaklaştır,İması, çelişkili tutumların yumuşatılması daha kolaydır. Ancak sevgi ne denli güçlü olursa, anlaşma o ölçüde kolay olur denemez: Eşlerin kişilikleri belli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olmalıdır. Uzun ve anlaşmalı bir nişanlılık döneminden kısa bir süre sonra fırtınalı bir yaşama dönüşen evlilikler çoktur. Böyle eşler, yeterli olgunluğu gösteremedikleri, birbirlerini gerçek yüzleriy-le tanıyamadıkları için çok çabuk çatışmaya düşerler. Birbirlerinden gerçekle uyuşmayan istekleri olur. Kimin dediği olacak çekişmesi başlar. Yaklaşmalar ve uzaklaşmalar olur. Tartışma ve kavgaların ardından ya küskünlük gelir, ya da sevişerek barışına.
- Eşler birbirini tanıyadursunlar, aileye yeni bir katılma olur: Doğan ilk çocuk, karı ve koca için yeni bir sınav dönemi başlatır. Ana ve baba olmak, yeni bir düzen ve yeni sorumluluklar getirir. Karı koca, güçlü bir bağla daha da yaklaşırlar. Daha olgun davranmak, daha sorumlu olmak gereğini duyarlar. Ancak sonuç, her zaman beklenildiği gibi çıkmayabilir. Çocuğun gelişi sevgi bağım güçlendireceği gibi. ters sonuç da verebilir. Özellikle olgun olmayan eşler, birbirlerine yaklaşacakları yerde uzaklaşabilirler. Hele koca, yeni doğan çocuğu bir mutluluk kaynağı değil de kendisiyle karısı arasına giren bir yabancı gibi görüyorsa, karı koca ilişkisi bozulmakla kalmaz, eşleri kısa sürede boşanmaya

bile götürebilir. Eşinden annelik bekleyen çocuksu bir koca, doğumdan kısa bir süre sonra, açıkça yavrusuna düşman olmuştu. Çünkü karısının kendisiyle ilgilen-

meşine engel oluyordu. İşte bu koca, karısından kendisini de bebeği gibi emzirmesini istemiş, kadın da soluğu mahkemede almıştı!
Kimi eşler, aralarında hiç anlaşmazlık çıkmayışıy-la, bir kez olsun tartışmayışlarıyla övünürler. Sayıları az da olsa böyle eşler yok değildir. Sevgi ve saygı kişisel olgunlukla bir araya gelince uyum sağlanması olanaksız değildir. Gerçekten kimi evlerde, çocuklar, açıktan bir tartışmaya ve kavgaya tanık olmamışlardır. Eşler, evdeki bu barışı nasıl sağlamışlardır? Sorunlar nasıl çözümlenmekte, a3rrı kişilik yapılarından gelen, düşünce ve beğeni ayrılıkları nasıl bağdaştırılmakta-dır? Ana konularda, görüş birliğine nasıl erişilmiştir? Evliliğin ilk yıllarında hiç sürtüşmeden, birbirlerini hiç kırmadan, nasıl uyum sağlamışlardır?
Böyle eşler yok değildir, ancak bu ölçüde uyumun da kolay gerçekleşmeyeceğini kabul etmek gerekir. Ayrı çevreden gelen, ayrı eğitimden geçmiş iki insanin hiç bocalamadan, kusursuz bir ilişki kurması güçtür. Ayrıca çok sevişen ve anlaşan çiftlerin de ara sıra, çeşitli nedenlerle birbirlerine çatmaları, eleştirmeleri olağandır. İşleri ters giden kocanın, evde surat asıp huysuz davranması olasılığı da yüksektir. Ev işlerinden yorulup, çocuk gürültüsünden bunalmış bir annenin de kocasına her an güler yüz göstermesi beklenemez.
Tartışmasız ve çekişmesiz bir evlilik ilişkisi düşünelim: Bu durumda birkaç olasılık vardır. Bu ilişki bileşin tam egemenliği üstüne kurulmuş olabilir. Evde uyum ve denge vardır; ancak bu denge eşlerden birinin özverisi, ya da boyun eğmesiyle sürmektedir. Aile yaşamı, öncelikle babanın gereksinimlerine göre düzenlenmiştir. Erkeğin her istediği önceden sezilip, rahatı sağlanmaktadır. Bir dediği iki olmamakta, her buyruğu tutulmaktadır. Ses tonundan ve duruşundan anlamlar çıkartılıp, onu kızdıracak davranışlardan sakı-mlmaktadır. Anne genellikle, baba ile çocuklar arasm-

da aracılık yapmakta, onun suyuna gitmekte, neyin söyleneceğini, neyin söylenmeyeceğini bilmektedir. Önderliğinden sorgu sual olunmayan baba da eşine iyi davranmaktadır. Ancak bu ilişkide uzaklık ve resmilik belirgindir. Bu çeşit karı kocaların tarihe karıştığı söy-lenebilirse de, bu geleneksel ilişkinin köylerde ve kentlerde sık sık görüldüğünü belirtelim. Böyle bir aileden gelen anne, kocasının, düşünceli, cömert, evine bağlı bir baba ve koca olduğunu söyledikten sonra, şunu açıklamıştı: «Kocamdan şimdiye dek kötü bir söz işitmedim; hiçbir kırıcı davranışı da olmadı. Gene de ters bir şey yaparsam nasıl tepki gösterir diye korku içindeyim. Sanırım bu korkum çocuklara da bulaştı.»
Bu çeşit ailelerde yüzeyde barış vardır ama, altta tedirginlik ve gerginlik yatar. Bu da er-geç suyüzüne çıkacaktır. Sözü geçen anne, uyumlu sandığı evlilik yaşamını, baş ağrıları ve yürek çarpıntılarıyla geçirmekteydi. Duygularını sürekli olarak içine atıp, evdeki dengeyi ve düzeni ayakta tutmaya çabalıyordu.
İkinci çeşit uyumlu evlilikte ise, kadının baskın, erkeğin de silik ve edilgin olduğu bir ilişki egemendir. Yani roller değişmiştir. Evi çekip çeviren, önemli kararları alan, her şeyde son sözü söyleyen annedir. Erkek ise, yumuşak başlı, evine bağlı, girişken olmayan, geçimli bir eştir. Denge kendi hak ve görevlerini karısına bırakmasıyla kurulmuştur. Anlaşmazlık çıkınca, erkek, «Peki senin dediğin olsun,» diyerek, çatışmadan kaçar. Geniş ve hoşgörülüdür. Kendi erincini (huzurunu) karısının isteklerine karşı çıkmamakta bulur.
Üçüncü çeşit kan koca ilişkisinde ise bu kadar belirgin üstünlük göze çarpmaz. Bu ilişkide sorunlar mantık yoluyla çözümlenir. Tartışmalar büyümez, sesler yükseltilmez. Görgü kurallarının dışına çıkılmaz. Gerginlik artarsa konu değiştirilir, ertelenir, ya da çözümlenmeden küllenmeye bırakılır. Anlaşmazlık yaratabilecek konulardan kaçınılır, az konuşulur. Herkes

bir çatı altındadır ama kendi başına yaşar gibidir. Böyle evde saygı vardır, dirlik vardır. Ancak duygu yakınlığı ve sıcaklık eksiktir. Öfke. kızgınlık, suçlama, azar gibi olumsuz duyguların açıklanmasına olanak verilmez. Buna karşılık, sevgi de kısıtlı ve sınırlı bir biçimde açığa vurulur. Önemli

anlaşmazlıklarda, sıklıkla başvurulan yol, birbirine karşı soğuk durma ya da küskünlüktür.
Başka bir aşırı karı koca ilişki biçiminde ise, durum tam tersinedir. Hiçbir sorun gürültüsüz tartışılmaz. Ortalığa heyecan ve duygular egemendir; mantık ve sağduyu hep duyguların gerisinde kalır. Herkes sesinin yettiğince yüksek konuşur. Karşılıklı bağırışma ortasında kimse kimsenin dediğini duymaz ya da yanlış anlar. Yanlış anlamalar, kavgayı-büsbütün çığrın-dan çıkarır. Karşılıklı suçlamalara girişilir. Bu arada, son söylenecek sözün, başta söylendiği çok olur: «Böyle akılsız olduğunu bilseydim seninle evlenmezdim», «Keşke baştan anlasaydm bana da büyük iyilik etmiş olurdun!» gibi iğneleme, taşlama ve alaylar birbirini kovalar. Konuyla ilgisi olsun olmasın, eskiler ortaya dökülür, «Ya, öyle mi? Emeklerim gözüne dizine dursun!» biçiminde suçlama yarışına girişilir. Bu tozkoparan fırtınasında, elbette gerçekle ilgisi olmayan aşağılayıcı sözler de alınıp verilir. Söylenecek söz kalmayınca da kadının ağlaması, ya da kocanın zorbalığa baş vurmasıyla kavga son bulur, ikinci fırtınanın kopuşuna dek araya durgun bir dönem girer. Sözle özür dilenir, gönü alınır ya da iş küllenmeye bırakılır. Her iki eş de kırgınlık ve utanma içindedir. Başka bir deyimle öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır. •
Bu çeşit bir ilişkinin sürüp gittiği ne ayrılık ne de, boşanma ile sonuçlanmayan evlilik pek çoktur. Böyle bir ortamda çocukların örselenmesinden doğal ne vardır? Anne ve babanın birbirlerine kıyasıya saldırmaları,

sözlerini esirgemeden kötülemeleri, aşağılamaları çocukları derinden yaralar. Ya tepki gösterip araya girmeye kalkarlar ya da korkup bir köşeye sinerler. Ana ve babasını tartışırken hiç görmemiş bir çocuk için tanık olunan ilk kavga çok sarsıcı olabilir. Dalgınlık ve gece korkuları yakınmasıyla bölümümüze getirilen 8 yaşında bir kız çocuğu, bunun iyi bir örneğidir. Aileyle yapılan görüşmeler şunu orta3;a çıkardı: Bir gece yarısı, büyük bir gürültüyle uyanıp, ana ve babasının kavgasına tanık olmuş. Önce korkup ağlamış; sonra, yatıştırılmış ve uykuya dalmış. Tartışma bir daha yinelenmemiş. Ancak küçük kız, ilk kez tanık olduğu bu olaydan sonra, anile ve babasının her an ayrılabilecekleri korkusuyla yaşamaya başlamış, uykuya dalanı az olmuş. İler gece, korkuyorum diye, anneyle yatmakta direnmiş. Kuşkusuz bu bilinçsiz davranışıyla, anne ve babama kavga etmelerini önlemek amacını güdüyordu. Bir süre önce, çok sevdiği bir arkadaşının ana ve babasının tin ayrılmış olmaları korkularını artırıyordu."
Gerçekten süregideıı karı koca kavgalarında, çocukların dışa vuramadıkları en önemli duygulan, ana babanın ayrılmasıyla, kendilerinin ortada kalacağı korkusudur. Ayrıca, kavgalara kendilerinin neden olduğu duygusuna kapılırlar. Aile kavgalarının önemli bir bölümünün, çocukla)' yüzünden çıktığı, sonra da ana babanın kişisel kavgasına dönüştüğü düşünülürse çocuklardaki bu suçluluk duygusu daha kolay anlaşılır.
Kimi evde çocuklar, karı koca kavgasının içine bile bile sokulurlar; yan tutmaya zorlanırlar. Haksızlığa uğradığına inanan bir anne, kızından ya da oğlundan yardım umar. Babaya karşı kendine ortak ve destek arar. Daha ileri giderek, kavgalarında, çocuklarından hakem rolü oynamasını bekleyen anababalar vardır, bu ise çocuğu, bir yanı kayırıp öbür yanı gücendirmek
gibi bir çıkmaza iter. Her kavganın sonunda, azarlanan, «Uslu dursaydınız, babanız kızmaz, öfkesini benden çıkarmazdı» sözlerini işiten çocuklarda da eziklik, kırgınlık ve kendilerinin kötü olduğu duygusu yerleşir. Sanıldığının tersine bu duruma düşürülen çocuklardan çoğu sinip bir köşeye çekilmezler. Tedirginliğin ve suçlamaların sonucu olarak, daha yaramaz ve hırçın olurlar. Ne ölçüde sevildiklerini anlamak istercesine, anababanm katlanışını (Sabrını) sınayacak davranışlarda bulunurlar.
Kimi ezilmiş analar, yukarda değinildiği gibi çocuklarından birini, kendine dert ortağı seçer: Çok içen, içince kabalaşan, önüne gelene bağıran, vurup kıran bir adamın karısı, 10 yaşındaki kızını Çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne getirmişti. Çocuğun çok durgun olduğundan, yüzünün hiç gülmediğinden yakmıyordu. Kızı çok duyguluydu; vara yoğa ağlıyordu. Okulda arkadaş-sızdı ve çok çekingendi. Aile öyküsü biraz değilince, bu mutsuz annenin, iki erkek çocuktan sonra gelen kızım, kendine dert ortağı edip yanından ayırmadığı ortaya çıktı. Kızıyla ağlıyor,

sıkıntılarını onunla paylaşıp rahatlıyordu. Çocuk annesini üzmemek için olağanüstü çaba gösteriyor; onu, babasından koruyordu. Babanın hışmını çekmesin diye, annesi yerine, içki sofrasında o hizmet görüyordu. Anne ara sıra bayıldığı için, yanından ayrılmıyor, yaşıtlarından ve oyundan uzak kalıyordu. Kısacası bu kız çocuğuna yaşının çok üstünde sorumluluk verilmiş, taşıyabileceğinden çok çileye ortak edilmişti.

Çocukları karı koca kavgalarına katmanın başka -tehlikeli bir yönü daha vardır. Bu da, çocukların bilerek ya da bilmeyerek durumdan yararlanma yolunu seçmeleridir. Babayı anaya, anayı da babaya karşı kullanarak istediklerini yaptırırlar. Ya da onları karşı karşıya getirerek geçimsizliğin bir kısır döngü içinde sürüp gitmesine neden olurlar.

Karı koca kavgalarına, dedelerin, ninelerin karışması ya da karıştırılması da içinden çıkılmaz sorunlar yaratır. Olgun bir karı kocanın kendi anlaşmazlıklarını, evin dışına taşırmadan çözümlemeleri en doğru yoldur. Ancak, özellikle genç evlilerde, destek almak için anababa evine koşmak oldukça sık rastlanan sakıncalı bir yoldur.

Çocuk, öfkeyi de, kızgınlığı da, sevgi ve hoşörüyü de evde görerek, yaşayarak öğrenir. Sevgi, acıma, anlayışlı olma gibi duygular, öğütlerle aşılanabilir nitelikler değildir. Ancak, anababa örnek alınarak, yavaş yavaş geliştirilir. Çocuğun, çevresinde hep tatlı dil, güler yüz görmesi gerekir diye bir kural yoktur. İnsanca duygular olan, kızgınlık, öfke gibi olumsuz duyguları da tanımalıdır. Ancak, çocuk bu olumsuz duyguların nasıl dizginlendiğini, nasıl uygarca dışa vurulduğunu da evinde öğrenir. Saldırganlığını smırlayamayan bir baba, ya da öfke saçan bir anne, çocuğuna ölçülü olmayı öğretemez.

Bu bakımdan, sanıldığının tersine, karı koca tartışmalarının, çocuklardan gizli yapılması önemli değildir. Çünkü bir ev içinde, çocuklardan pek az şey gizlenebilir. Çocuklar için örseleyici olan, tartışılan şu ya da bu konu değil, anababa ilişkisinin bozulmasıdır. Ancak, özel konuların, ortalıkta tartışılması da elbet sakıncalıdır. Çığırından çıkmayan, uzlaşmayla biten tartışmalar, çocuklar için öğretici ve yararlıdır. Olumsuz duyguların açıklanmasıyla ilişkinin bozulmadığını,, sevgini;) azalmadığını gören çocuğa güven gelir.

Eşlerde ağır kişilik bozuklukları ve ruhsal dengesizlik yoksa, geçimsizlikler, yıllar geçtikçe, seyrelerek en aza iner. Aradaki sevgi, anlaşmazlıkların, çığırından çıkıp, evlilik bağını koparacak ölçülere varmasını önler. Ancak yaşam koşullarına bağlı olarak, aile üzerinde dış baskıların yoğun olduğu dönemlerde, eşlerin birbirlerine düşmeleri olağan sayılmalıdır. Böyle buna-

lım dönemlerinde birbirlerini suçlamak yerine birbirine destek olmayı bilen eşler, evlilik gemisinin, su almasını ya da karaya oturmasını önleyebilirler. Ne yazık ki olgun olmayan eşler, birbirine güç verecek yerde, köstekleyerek, küçük fırtınalarda bile geminin yara almasına neden olurlar. Onları birbirine bağlayan ortak yanlarını pekiştiremez, anlaşmazlıkları abartıp, birbirinden uzaklaşırlar.

Aşağılayıcı suçlamalar ve dayakla birlikte giden ve sık yinelenen karı koca kavgaları çocukları örseler. Her tartışmanın kavgaya dönüştüğü, ayrılmalar ve evden gitmelerle sonlandığı ailelerde, çocukların ruhsal sağlıkları, uzun süre yerinde kalamaz. Kocanın, başka kadınlarla sürüp giden ilişkisi, aile gelirini tüketecek kadar ileri giden kumar, babanın sağlığını bozan içki, evde dirlik düzenlik komaz. Bu ortamda, çocuklar, şaşkın, tedirgin ve çaresiz kalırlar. İçleri, kızgınlık, düşmanlık duygulan ve kötümserlikle dolar. Geçici ve kalıcı ruhsal sorunlar geliştirirler. Okul başarıları düşer. Erkek çocukların davranışları bozulur. Kız çocukları ise korkak, kuruntulu ve kaygılı olur. Evlilikten korkarak büyürler. Ya ana ile baba arasında kalır, ya da birine sığınmak isterler. Yan tutmaya zorlandıkça bocalar, suçluluk duygusuna kapılırlar. Tutunacak dal kalmadığını gördükçe, güven duygulan sarsılır. Ana ve babanın sevgisinden kuşku duyarlar.

SAĞLIKLI TARTIŞMA KURALLARI

Anlaşmazlıkları çözmek, geçimsizliği azaltmak için, karı kocanın gözetmesi yararlı olacak kuralları şöyle sıralayabiliriz:

a) Eşler, ayn görüş,-düşünüş ve'beğenileri olduğunu baştan bilmelidirler. Çünkü, birbirlerine sevgi ve evlilik bağı ile bağlı olsalar da, ayrı çevrelerden, ayrı eğitimden geçerek gelmişlerdir. Değişik anlayış ve eği-
147
limlerin evlilikteki uyumu bozması gerekmez. Ayrılıkların bilinip, ortak bir çizgiye doğru yaklaştırılması önemlidir. Bu ise eşlerin birbirini tanımaya ve anlamaya istekli oluşlarıyla sağlanabilir.
b) Sorunları örtbas edip biriktirmektense, ortaya döküp tartışmak daha iyidir. Eşler birbirinden beklediklerini açıklıkla bilirlerse daVranış ve tutumlarını ona göre düzenleyebilirler. Hem susup, hem de eşinden kendi istekleri doğrultusunda davranış beklemek düş kırıklığı ile sonuçlanır. Uzlaşmanın en kestirme yolu, açık yürekli konuşmaktan geçer.
c) Tartışma ve konuşma için uygun yer ve zaman seçilmelidir. Eşlerin yorgun ve aç oldukları vakit en uygunsuz zamandır. Eşlerden birinin zor duruma düşebileceği yer ve topluluklarda tartışmadan kaçınmak iyi olur. Eşler, tartışmanın çığırından çıkmayacağına güveniyorlarsa çocukları önünde tartışmalarında bir sakınca yoktur. Ancak çok özel konuların, karı kocanın başbaşa kaldıkları bir zamana ertelenmesi gerekir.
d) Tartışmaya suçlayarak girmektense, soru sorarak, eşi belli bir konuda açıklama yapmaya çağırarak başlamak daha iyi olur. Bu yolla eşe, haksızlık yapma olasılığı azalır. Kısacası, eşe kendini savunma olanağı vermeden saldırıya geçmemelidir.
e) Tartışma, yolundan ve konusundan saptırılma-malıdır. Belli bir konuda tartışılırken, eskiler ortaya dökülmemeli, hele kişilikler işin içine karıştırılmamalıdır. «Senden, başka ne beklenir ki!» gibi toptan suçla-maya girişilmemelidir. Genelleme yapmaktan sakınmalı, konu dışına çıkılmamahdır. Sık yapılan bu yanlış, eşleri yaklaştıracak yerde uzaklaştırır. Tartışmada, kimi zaman, ses yükseltmekten, duygusal ve abartmalı konuşmaktan kaçınmak zor olabilir. Ancak «İstemiyorsan ananın evine gidersin!» gibi son sözler baştan söylenmemelidir. «Ben böyleyim işte, ister kabul
148
et, ister etme!» diyerek tartışma çıkmaza sokulmamalıdır.
f) Tartışmayı kazanmak değil, bir çözüme varmak amaç olmalıdır. Seçenekler gözden geçirilmeli ve en uygun seçenek üzerine uzlaşmaya gidilmelidir. Uzlaşmayla biten tartışma, yapıcı ve yaklaştırıcı olur. Eşlerden birinin yenik düşmesi, onda kırgınlık yaratır. Yenilen erkekse, çoğunlukla gücüne ve evin başı olmanın verdiği yetkiye sığınır: «Ben böyle istiyorum, benim dediğim olacak, anlaşıldı mı?» diye kestirip atar. Yenilen kadınsa boynunu büker, ağlar ve «Sen beni sevsen, böyle konuşmazsın!» diye duygusal silahlara başvurur. Bu nedenle her iki eşin haklı olduğu noktalarm açıklığa kavuşması, işin tatlıya bağlanmasını kolaylaştırır.
g) Tartışma ve çekişme evin dışına taşırılmamahy analar, babalar yan tutmaya ya da hakemlik etmeye^ zorlanmamalıdır. Hele çocuklar tartışmaya hiç karıştı-* rılmamahdır. Bir suçlamaya, başka bir suçlamayla karşılık vermek de havayı gerginleştir'r. Ortamın uygunsuz, sinirlerin çok gergin olduğu durumlarda «ateş kes»e gidilmeli, tartışma uygun bir zamana ve yere ertelenmelidir. Ancak evden çıkıp gitmek ya da öteki eşi dize getirmek için küslüğü inatla sürdürmek yoluna gidilmemelidir.
h) Sırasında özür dileyebilmek, gönül almak tartışmayı kısa yoldan iyi sonuca götürebilir. Kendi kusurunu görebilmek ve eşin haklı olduğu noktaları belirtmek de ortak bir çözüme yaklaşmayı sağlar. Gülmece (mizah) yerinde kullanılınca havayı yumuşatır, arada^ ki buzları eritiverir."
Açıktır ki, ağır kişilik bozukluğunun ya da ruhsal dengesizliğin egemen olduğu evliliklerde, bu kurallar çarpık ilişkileri düzeltmeye yetmez. Buna karşılık birbirini seven ve bencillikten kaçınmasını bilen eşler kendilerine en uygun uzlaşma yollarını deneye deneye bulabilirler. Sağlıklı tartışma, anlaşma ve çözüme
149
ulaşma kurallarım, kendileri geliştirebilirler. Ne var ki hiçbir kural, sevgi yokluğunun sonucu olan çekişme, sürtüşme ve kavgaları önleyemez. Eşini belli bir kalıba sokmak ve kendi üstünlüğünü kurmaktan başka amaç gütmeyen eş, sonunda

kendisi zararlı çıkar. Çünkü zorbalık, göz korkutma, yalan, dolan ya da acındırma gibi yöntemlerle sağlanan üstünlük hem geçici, hem de aldatıcıdır. Tolstoy'un dediği gibi «Mutlu aileler hep birbirine benzerler. Ama mutsuz aileler kendilerine özgü biçimde ve çok değişik yollardan mutsuz olurlar.» Evlilik bağı sevgi üstüne kurulmamışsa, eşler birbirini mutsuz kılmak için akla gelmedik yollara başvururlar. Her eş kendi mutsuzluğunu öteki eşe yansıtır. Vermeden almayı bekler. Oysa evlilikte, açık yüreklilik, tatlılık ve anlaşma yoluyla sağlanmayan her kazanç, yitirilen sevgi karşılığında elde edilir!

DÖRT KARDEŞLER

Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş.»

- Türk Atasözü

KARDEŞ KISKANÇLIĞI

Kıskançlık, insanoğlunun en doğal, en evrensel duygularından biridir. Kıskançlık, sevilen kişinin başkasıyla paylaşılmasına katlanamamak olduğuna göre, sevginin varolduğu her yere girer. Sevgililer arasında kıskançlık, belli bir ölçüyü aşmadığı sürece, sevgi gülünün dikeni sayılır. Ancak bu doğal duygu insanı kemiren bir tutku olmaya başlayınca, sevgiyi gözeten bir duygu olmaktan çıkar, sevgiyi yok eder. Othello örneğinde olduğu gibi, kimi zaman sevgiyi yok etmekle kalmaz, sevgiliyi de ortadan kaldıracak ölçüye varır! Karısını sokağa çıkarmayan, hor süslenişinde, «Kiminle buluşmaya gidiyorsun?- diye -.ıran bir koca, bu amansız duygunun tutsağı durunuma düşmüştür. Rub< al bir sayrılık olan bu kor tutku, Koku çocukluğa dek u>" ;-nan bir güvensizlik duygusundan ka-
.paklanır.

Bu örneklerin kardo? kirkançiu'sv ia no Hgisi v-.ıp denebilir. Gerçekten durum ayrılık göstermez. Ççc k

için en değerli varlık anne olduğuna göre onu başkalarıyla bölüşmek kolay, dayanılır bir duygu değildir. Sevgilisini başkasının kolunda gören bir erkekle, annesini, kucağında «Yabancı» bir çocukla gören kardeşin duyguları pek ayrılık göstermez. Hele küçük bir çocuk için, kendisi varken, ikinci bir kardeşe neden gerek duyulduğunu anlamak çok güçtür. Anne sevgisini yitirmek korkusu, daha yeni bir kardeş geleceğini öğrendiği anda içini sızlatmaya başlar.

Annenin, gebeliğin son aylarında ağuiaşmasıyla isteksiz ve yorgun oluşu, kucağına alamayışı, çocukta sevilmediği duygusunu yaratmaya başlar. Tedirgin bir bekleyiş içinde, annenin sevgisini sınamaya girişir. Çevresinde dolaşır, olmadık isteklerde bulunur. Huysuzlaşır, ağlar, tutturur. Anne sabırsız davrandıkça tedirginliği artar. Kafası sormaya korktuğu sorularla doludur. Ancak asıl fırtına, kucağında hiç tanımadığı bir yaratıkla anne eve dönünce kopacaktır: Evde esen bayram havası, bebeği görmek için eve doluşan insanlar, «Maşallah nur topu gibi yavru!» gibi sözler, çocuğun iyice boynunu büker. Artık korkusu gerçekleşmiştir: Anneyi bütün gün uğraştıran, bütün ilgiyi üstünde toplayan bu yaratık onun gerçekten yerini almıştır! Kendisi erkekse, gelen kardeş kız olduğu için daha çok sevildiği sonucunu çıkarır. Gelen erkek bir bebek ise, neden ikinci bir erkek çocuğa gerek duyulduğunu anlamaz. Bir süre duygularını uinde saklar. Bebeği sever, getirdiği hediyelerle oyalanır. Birkaç gün geçince, «Bebeği sevdik, artık geldiği yere gitsin!» diye bir yoklama yapar. Bebeğin geri gitmeyeceğini anladıktan sonra kıskançlık belirtisi su yüzüne çıkmaya başlar: Bebek emzirilirken o da anne kucağına tırmanır. Bebeğin biberonundan emmek ister. Onun gibi kakasını, çişini kaçırmaya başlar. Yemeğini kendi başına yerken, annenin yedirmesinde direnir. Böylece kendini tahtından indiren yumurcağa benzeyerek annenin ilgisini üstün-

de tutmaya çalışır. Bebeksi konuşmaya özenir. İtmeler, vurup kaçmalar başlar. Bu davranışları karşısında çevreden sert tepkiler geldikçe, pabucunun dama atıldığı kanısı iyice yerleşir. Bebekle doğrudan ilgili görünmeyen huysuzluklar, hırçınlıklar, tutturmalar baş-gösterir. İstedikleri yapılmayınca uzun uzun ağlar, tepinir.

Kimi çocuk kıskançlığını doğrudan açığa vurmaz. Kardeşine büyük bir düşkünlük gösterir. Onu öpmeye, okşamaya doyamaz. Bebeğin bakımında anneye yardım etmeye can atar. «Ne cici, ne tatlı değil mi anne?» der. Daha da

ileri gider, kraldan çok kralcı kesilir: «Anne bebeği öyle tutma, düşürürsün» der. «Bırak ben besleyeyim» der. Bu sözler anneleri sevindirir, «Benim çocuğum kardeşini kıskanmıyor» diye övünürler. Aslında çocuk kıskançlık duygulundan kurtulmuş değildir, içine atmıştır. Kıskançlığını dışarı vurursa, annenin kendisinden büsbütün uzaklaşacağı korkusuyla onun yanında yer almayı yeğlemiştir. Gösterdiği sevginin yapmacıklığı ve aşırılığı, asıl duygusunun, bunun tam tersi olduğunu kanıtlar. Bu gibi çocuklar dikkatle izlenirse, altta yatan duygularını ele veren davranışları gözden kaçmaz: Bebeğin yanağım okşarken biraz fazla sıkmak, gizlice burmak, ağlatacak ölçüde kucaklamak, bebeği sözde «kaza ile» yere düşürmek, «Anne, bebeğimiz çok cici değil mi?» dedikten sonra, hastaneye geri gidip gitmeyeceğini sormak...

Kardeş kıskançlığının çok doğal olduğunu bilen bir anne bu belirtilerin uzayıp gitmesini önleyebilir. Anne sevgisini tümden yitirmediğini gören çocuk, zamanla yatışır. Ama kardeşe karşı duyguları birden değişmez, dalgalanma gösterir. Kimi çok sever görünür, kimi de kardeşini gözü görmek istemez. Zamanla kardeşe karşı olumlu duygular artacak, olumsuzlar ise

153

azalacak, ya da içe atılacaktır. Bu, ancak, çocuğun duygularının anlayışla karşılandığı evlerde gerçekleşebilir.

Çocuk, kardeşini sevmek zorundaymış gibi bir duyguya kapılmamalıdır. Olumsuz duygularını dışa vurunca, suçlanmamalıdır. «Kardeşimi hiç sevmiyorum» diyen bir çocuğa «Aman o nasıl söz, o sana ne yaptı ki? Böyle sevimli, böyle cici bir kardeş sevilmez mi?» demek, çocuğun kardeşine karşı öfkesini bilemekten başka bir işe yaramaz. Bunun yerine, «Ona kızmakta haklısın, bak beni de çok uğraştırıyor, ara sıra ben de kızıyorum» demek çocuğu hem şaşırtır, hem de içine su serper. Olumsuz duygularının anlayışla karşılandığın] görmek onu rahatlatır.

Anne, çocuğuna, «Kardeşini kınanıyorsun» demeden bu duygusunu anladığını belli edebilir: «Kardeş geldi diye, kardeşin beni böyle uğraştırdı diye, seni eskisi gibi sevmediğimi düşünebilirsin, anıa ben seni eskisi kadar seviyorum. Benim de kardeşjin doğduğu zaman öyle sanmışım, hem kardeşime hem de anneme kızmış, huysuzlanmışun» gibi sözler .'nineyle çocuğu yaklaştırır, çocuktaki kuşkuları siler. Ama kıskançlığı toptan gidereceğini söyleyemeyiz. Önemli olan kıskançlık duygusunu yatıştırmaktır, ortadan kaldırmak değil.

Ayrıca sözler davranışlarla desteklenmelidir. Çocuğun ilgisini ve sevgisini sürdüren bir anne, çocuk bebeğe yaklaştıkça, «Aman kardeşine dokunma!» diye tepki gösterirse, hele kardeşe vurup kaçtığında, «Ne yapıyorsun, kardeşini öldüreceksin!) ya da «Kardeşin ölürse ne yaparız?» derse, çocukta kardeşine karşı öfike artar, onun el üstünde1 tutulduğu duygusu kök salar. Çocuğun duyguları anlayışla karşılanmalı, ancak kardeşine vurmasına izin verilmeyeceği de kesin bir dille anlatılmalıdır.

154

Anne ve evdeki herkes, bebeği, çocuğun önünde gösterişli bir biçimde okşayıp sevmekten kaçınmalıdır. Annenin bebekle çok uğraştığı bir sırada, babanın çocukla ilgilenmesi yararlı olur. Anne, bebeği doyurup, uyuttuktan sonra, çocuğuyla ayrıca ilgilenmeli, ayağına dolaşıyorsa, «Gel .-uı işleri bitirip seninle oynayalım» demelidir. Çocuğun yatma vakti gelince yatağının kıyısına oturup, konuşarak ya da masal anlatarak uykuya dalışım kolaylaştırmak çok iyi olur.

Annenin sevgisini kanıtlamak ivin aşırı bir çaba göstermesi gerekmez. Ö; ar .m öteden beri kendi odasında yatan bir çocuğu, ı-ıaiıba koynunda uyutmak gereksiz bir önlemdir. An.<!. J>j odasında yatan bir çocuğun, bebek geldikten s< ıra odasmı 3'. ırmak da o ölçüde sakıncalıdır. Oda ivunrı i-min c<k (inceden yapılması gerekir.

Kardeşi görüp) kisl.ai.rni -m Jr, o, üç-dört yaş çocuğunu kardeş geldikten !.r-a \>r -kp s-onra anaokuluna göndermek de çok y;:mli:v hır taunudur. Çocuk haklı olarak, kendi iyiliği iç iri okula verildiğini düşünmeyecektir. Bu davraiMşı e--..lnn atılmak olarak yorumlayacaktır.

Çocukla kardeşi ara sın dala yaş ayrımı ne kadar azsa kıskançlığın o övnh büyük olduğu doğrudur. Kendisi üç sayından kuvuk oian, ananın bakım ve desteğine gereksinimi arıi?iı muş çocuğun yeni gelen kardeşe tepkisi büyük o!ar

Oyun ve ol ni m s enir.

,'ağında, kardeşler daha kolay be-
Ancak bu bir kural değildir. Durum, çocuktan çocuğa ve an ıbaba tutumuna göre değişir. Örneğin sekiz yaşma ü> ı;m, ana ve babanın tek çocuğu olarak bütün.
155
sevgiyi üstünde toplamış ve şımartılmış bir çocuk, kardeşini kolay kolay bağrına basmayacaktır.
Böyle 8-10 yaşma dek evin tek egemeni olan bir çocuk, günün birinde bir kardeş isterim diye tutturur. Kimi anne, çocuğun hatırı için bir kardeş doğurur. Doğumdan sonra çocuğun kardeşe karşı ters tutumunu görerek şaşırır. Kaç çocuk sahibi olacaklarını anne ve baba kendileri kararlaştırmak, böyle önemli bir kararın sorumluluğunu çocuğa bırakmamalıdırlar. Sonradan çocuğu azarlamak, «Sen kardeş istemiştin ya!» diye başına kakmak yararsızdır.
Böyle bir anababa 12 yıldan sonra çocuklarının yalnızlığına acıyıp, bir kardeş tasarlamışlardı. Ancak gebelik, düşükle sonuçlanmış, annenin sağlığı bozulmuştu. Çocuk bundan etkilenmiş, her şeye kendisinin neden olduğu duygusuyla, çeşitli korkular geliştirmişti.
Genellikle çocukların ilk kardeşe tepkileri daha büyük olur. ikinci kardeş gelince o ölçüde etkilenmezler. İlk kardeşle çekişmeyi sürdürüp, ikinci kardeşe karşı, koruyucu bir tutum takınırlar. Özellikle ablalar, en küçük kardeşe dört elle sarılır, bakımında annenin en iyi yardımcısı olurlar.
Aileler, birkaç erkek çocuktan sonra gelen bir kız çocuğu ya da birkaç kız çocuktan sonra doğan erkek çocuklara ne kadar gizleseler de aşırı düşkünlük gösterirler. Çocuklar bu karşı cinsten kardeşin ayrıcalıklı durumu karşısında, yaşları ne olursa olsun tepki göstermeden edemezler.
KARDEŞ GEÇİMSİZLİĞİ
Kardeş çekişmesinin, kardeş kavgasının bulunmadığı ev parmakla gösterilir. Küçük yaşların açık kıskançlığı, yaş ilerledikçe üstü örtülü olarak, çekişme ve anlaşmazlıklar biçiminde sürer gider. Ana ve babanın,
156
kıskançlığı en uygun yollardan ele aldığı, ayırım gözetmediği evlerde bile, belli ölçüde yarışma ve çekişine vardır. Kıskançlık gibi, kaba ve yıkıcı olabilen bir duygunun yarışmaya dönüşmesi, önemli bir gelişmedir. Bunu sağlayabilen ana ve baba başarılı sayılmalıdır. Bununla birlikte, kardeşler arasındaki çekişmenin, ara sıra alevlenmesi de olağandır. Çünkü kardeşler hem birbirine bağlıdırlar, hem de karşıdırlar. Özellikle anababa yanında birbirinden yakınmaları ya da çekişmeleri en üst düzeye varır. Oysa yalnızken daha az çekişirler. Hele dışarda birbirlerinin koruyucusu kesilirler. Biraz önce saç saça baş başa dövüşürler, biraz sonra canciğer kuzu sarmasıdırlar. Kardeşine soluk aldırmayan çocuk, annesi kardeşini döverken, araya girmeye çalışır. Kendisi dayak yeme pahasına başka çocuklara karşı kardeşini savunur.
Türkçede, kardeşlerin bu çelişkili bağlılıklarını belirten çok güzel sözler vardır: «Kardeş kardeşin ne olduğunu, ne de öldüğünü ister», «Kardeş kardeşi bıçaklar, yar başında kucaklar!» Bu sözlerin belirttiği evrensel gerçek, kardeşlerin birbirlerini hem sevdiği, hem de çekemediğidir. Kimi kardeşler ne geçinebilirler, ne de ayrı durabilirler. Genellikle yaş ilerledikçe sevgi ağır basar. Ancak bu karşıt duygular, bu ikili duygular etkisini uzun yıllar sürdürebilir. Erişkin yaşa gelip de, çocuklar gibi didişen kardeşler az değildir.
Kardeş kavgaları, en mutlu evlerde bile, arıababa-yı her gün uğraştıran bir sorun olabilir. Her zaman da kolay bir çözümü yoktur. Bu durumda ana ve babanın yapacağı en iyi şey, yangına körükle gitmemektir. Kardeşler arasındaki bu çelişkili ilişkiyi akıldan çıkarmayan anababa, yanlış tutumlardan kaçınabilir. İlk kural çocukların oyununa gelmemektir. Çocuklar anababayı kendi anlaşmazlıklarına çekmekte ustadırlar. Kavgayı
157
kimin başlattığını aramaya girişen anababa, bu işin çok zor olduğunu görür: Biri ötekine vurmuştur. Niçin vurmuştur? Çünkü önce o sövmüştür. «Ama o benim defterimi yırttı!», «Yırttım ama o da benim kalemimi kırdı»... Bu suçlamalar uzayıp gider. Kimin gerçek suçlu olduğunu ancak gizli polis ortaya çıkarabilir. Diyelim ki ilk başlatan bulundu. Kavgayı başktan sonunda dayak yemişse anababa ne yapacak? Başlatan mı, yoksa döven mi ceza görecek? Birinden birine hak

geçmişse, bu kez haksızlığa uğrayan yaygarayı basar. Kimi anababa kestirmeden gider, iki kardeşi birden döverek işin içinden çıkar. Ancak bu durumda gene birisi haksızlığa uğramıştır.
Tutulacak doğru yol nedir? En doğrusu olanak ölçüsünde araya girmemek, anlaşmazlığı kendi aralarında çözümlemeleri gerektiğini söz ve davranışla kardeşlere anlatmaktır. Küçük çekişmelerde, tartışmanın kavgaya dönüşmediği durumlarda, anababayı yardıma çağırsalar da araya girmemek en uygun çözümdür. Tartışma büyüyor ya da kavgaya dönüşüyorsa en iyisi kardeşleri birbirinden ayırmak, ayrı odalara göndermektir. Kavga anababanın gözü önünde geçmemiş-se, kural olarak cezaya ve dayağa başvurmamak gerekir.
Kardeş kavgalarına sık karışan ana ve babaların yanlışlığa ve haksızlığa düşmemeleri olanaksızdır. Sık karışma, ortalığı yatıştıracağı yerde, yeni çekişmelere ortam hazırlar. Anababa sahneden çekilince yeni bir çatışma çıkar. Bu durumda sıklıkla büyük kardeş haksız çıkarılır. Başlatan küçükler de olsa «Sen büyüksün, sen abisin, sen ablasın» diye büyüğün hakkı yendiği çoktur. Hele küçük kardeşler, yalancı ağıtlarla anneyi yardıma çağırmada pek ustadırlar. Küçük kardeşin sürekli kayırılması, ağabeyde ya da ablada düşmanca duygular biriktirir.
158
Çekişmeler yoluyla, anababanın dikkatini çeken çocuklar, Dundan kolay vazgeçemezler. «Ona hiçbir şey söylemiyorsunuz!», «Neden ona her istediğini alı-' orsunuz da bana almıyorsunuz?», «Ona çoğunu, bana azını verirsiniz hep.» Bu örnekleri böylece uzatabiliriz. Çocuk bu davranışıyla, gerçek olan veya olmayan kayırmalara, ayrıcalıklara karşı tepkisini dile getirir. "Bunlar karşısında suçlanan anababa, çocuklara kılı kırk yararcasına, eşit davranma çabasına girer. Ama bununla da çekişme ve yakınmalar azal-

maz.
Bu biçimde sürüp giden ve yıllar geçtikçe azalmayıp artan kardeş sorunları nereden kaynak alırlar? İlk akla gelen soru, gerçekten, kardeşler arasında ayırım yapılıp yapılmadığıyla ilgilidir. Ne yazık ki birçok evde, bilerek çoğu kez de bilmeyerek bu ayrım gözetilir. İlk ayrım biraz önce değindiğimiz, büyük küçük ayrımıdır. Evde, sağlığı bozuk ya da sakatlığı olan çocuğa daha çok ayrıcalık tanınmıştır. Kimi evde süreğen (müzmin) hastalığı olan çocuk, hastalığının gerektirdiği bakımdan çok ilgi görüyorsa, bu durum kardeşlerde acıma duyguları değil, kızgınlık uyandırır.
Birkaç kız kardeşten sonra gelen erkek kardeşe karşı da özellikle yaşı yakın olanların tutumları buruk olur. Bunda haksız da değillerdir. Bir yandan, baba tek erkek çocuğuna özel davranırken, öte yandan, babaya bir erkek çocuk doğuran ana da oğluna, babanın tahtına oturacak prens gibi ayrıcalıklı davranır.
Ancak böyle durumlarda, bilerek tutumlarını düzenleyen, ayrımı en aza indirmeye çalışan anababalar da yok değildir. Uysal, anababa sözü dinleyen çocukların ailede daha özel bir yeri vardır. Ama bunlar içinde saman altından su yürütenlere de rastlanır. Anababa
159
yanında göze batan bir davranışta bulunmaz, öteki kardeşleri kışkırtıp öne iterler.
Kimi zaman, anababa ayrım göstermezken bir çocuk belli bir nedenle, nine ve dedelerin sevgilisi olup çıkar. Örneğin, ilk torun ya da anneannenin, babaannenin elinde büyümüş çocuk, genellikle «seçilen çocuk» olur. «O bir tanedir, O başkadır» diye şımartılır, bir dediği iki edilmez. Ona söz söyletilmez, anababaya ve öteki kardeşlere karşı ,korunur> kollanır ve kayıtılır.
İLK ÇOCUK
İlk çocuğun gelişi eşlerin toyluk dönemine rastlar. İlk gebelik ve ilk doğum eşler için en heyecanlı olaydır. Eşler çoğu kez kendilerine sakladıkları duygularla yüklü bir bekleyiş içindedirler. Çocuk kız rtıı yoksa oğlan mı doğacak? Açığa vurmasalar da babaların gönlünde yatan ilk çocuk erkektir. Kadınlar kız çocuk özlemi içindedir ama babayı sevindireceği için, bu özlemi kendilerine saklar, oğlan olsun derler. Baba da anneye, oğlan doğurmazsa üzülmesin diye «Benim için hepsi bir!» diyebilir.

Evliliğin bu ilk ürünü, en yüksek beklentilerle karşılanır. Eşler en çok ilk çocuklarını kendilerinin bir örneği gibi görmek eğilimindedirler. Gizli ve açık kaygılar da beslerler: Ya çocuk sağlıklı doğmazsa, ya iyi gelişmezse, zekâ ya da beden kusurları olursa?.. Bu çeşit kaygılar, umutlu bekleyişe eşlik eder. Ama umut ve iyimserlik ağır basar genellikle.

Çocuğun adı seçilir. Bu ya sevilen bir insanın, ya ölmüş bir sevgili akrabanın adı ya da ana ve babanın özlemini yansıtan ad olur. Çocuğa çok yaygın adlardan biri konmamışsa, seçilen ad, çocukta gelişmesi istenen en önemli özelliği vurgular. Harika, Melek, İnci, Acar,

Sarp, Yaman, Yiğit, Zeki gibi... Ancak çocuğun adından sjnuç çıkarmak, yanlış olur. Ad korken, anababa-nın ne Leklentiler içinde olduğunu bilmek gerekir. Eğer çocuğun adı gerçekten anababadan birinin özellikle taktığı bir adsa bu durum, çocuk ile anababa ilişkisini etkiler.

Bir baba Acar adlı çocuğunu, Çocuk Ruh Sağlığı Kliniğine getirmişti. Sporcu ve girişken olan baba, oğlanım ela kendisinin bir (vnpğı .olmasını islemiş, bu adı ü.'i bilerek seçmişti. Ama baba, çocuğunda umduğunu bulamamıştı. Oğlu pısırık, sessiz, arkadaşsız, kendini savunamayan bir çocuk olup çıkmıştı. Bu babanın düş kırıklığını kestirmek zor değildir sanırız. Ancak, Acar'ın bu çeşit sorunlar geliştirmesinde kendine seçilen adın bir payı olmamış nndır? Aile incelendiğinde, babanı», oğlunu bu beklentileri doğrultusunda, çok erkenden ve kaldıramayacağı ölçüde zorladığı ortaya çıktı. Babanın istediği ölçüde girişken, güçlü ve yürekli olamayacağını anlaj'an çocuk, babadan uzaklaşmış, annesine sığınmıştı. Sonunda babasının oğlu değil, «anasının kuzusu» olup çıkmıştı.

Gebelikte ve doğumda her şey yolunda gitmişse ana ve baba mutludur. Çocuğu en iyi biçimde ve sağlıklı büyütme çabasına girişilir. Burada, genç eşlerin, kendi annelerinden destek görmeyen annelerin daha çok kaygılandıkları bilinir. İyi annelik yapıyor muyum? Çocuğuma en uygun bakımı veriyor in uyum? diye tasalanma olağandır. Sağlık sorunları yanında, çocuk, büyüyüp serpildikçe, «Davranışı yaşına uygun mu? İyi yetiş tire biliyor, gerekli disiplini sağlıyor muyum?» kaygıları hem anaya, hem babaya egemen olur. lüsacası ilk çocuğun üstüne olumlu ya da olumsuz, her bakımdan düşme vardır. Çocuk hem çok sevilir, hem de sıkı bir gözetim altına alınır. Küçük sorunların üstünde çokça durulur. Çocuğun özgürlüğü kısıtlanır.

Başka bir deyişle anababa ilk çocuklarında hem büyük umutlar içindedir, hem de gergindirler. Çocuğu rahat bir ortamda, tadını çıkararak büyütemezler. Ancak anababanm bu gerginliği ve güvensizliği aileden aileye büyük değişme gösterir. Bu nedenle ilk çocuğun sorun yaratması kaçınılmazdır diyemeyiz.

Bu sakınca yanında, ilk çocuğa verilen önem ve anababanm gösterdiği yakın ilgi toyluklardan doğan yanılgıları önemsiz kılabilir. Bir kural olmamakla birlikte, yapılan incelemeler, çok başarılı insanlar arasında, ilk çocuk olma oranının, sonra doğanlardan yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak bunun tersi de olabilir. İlk çocuk, anababa beklentilerini karşılayacak yeteneklerden yoksunsa sonuç düş kırıklığı olur.

ORTANCA ÇOCUK

Bu çocukların durumu biraz daha karışıktır. İkinci kardeşin aileye katılışı, daha az heyecanlı, daha olağan sayılan bir olaydır. Karı koca, ana ve baba rollerini daha iyi öğrenmiş, toyluk ve tedirginliklerinden sıyrılmışlardır. İkinci çocuğun sorunları, ilk çocuğunki gibi abartılmaz. Daha hoşgörülü, daha az kaygılı bir tutumla ele alınır. Beklentiler ve bunun sonucu, ilk çocuğa yapılan baskılar azalmıştır. Daha az kollanan çocuk da kendi doğrultusunda gelişme olanağını daha kolay bulur. Oynayacak bir abla ya da bir ağabeyi vardır. Çevreye daha kolay uyar, daha çabuk arkadaş edinir. Ablanın ya da ağabeyin kıskançlığını çekerek büyüdüğü için, daha girgin ve girişken olur. Ancak anababanm tutumlarına, çocuğun özelliklerine bağlı olarak, gelişmesi olumsuz yönde de olabilir. Kendinden büyük ve kendinden sonra doğan kardeş arasında sıkışıp kalabilir. ' -

EN KÜÇÜK ÇOCUK

En küçük çocuğa genellikle her evde «bebek» gözüyle bakılır. Anababa yaşlandıkça tutumlarında gevşeklik ölçüsüne varabilen bir yumuşama olur. Çoğunlukla tasarlanmadan doğan bu son çocuğun uzun bir süre çocuk kalması istenir. Disiplin daha gevşemiştir. Çocuk evin en küçüğü olmanın bütün önceliklerinden, üstünlüklerinden yararlanır; isteklerinin hepsini elde eder. Abla ve ağabeylere karşı «O daha küçük!» diye korunur. Yaramazlıkları daha hoşgörüyle karşılanır. Kısacası, bencil ve şımarık büyütülmesi için iyi bir ortam bulmuştur. Delikanlılık çağına gelse de evin «koca bebeği»dir. Bu özel durumunu kendi çıkarına kullanmaması için de bir neden yoktur.

Böyle «tekne kazıntısı» ve evliliğin son ürünü sayılan en küçük kardeşin, her ailede, ortanca çocuklardan daha ayrıcalıklı bir yeri vardır. Hele bu son çocuk, uzun bir aradan sonra gelmişse, durum çok daha belirgin olur. Anadolu'da «Buldumci-K» denir böyle çok geç gelenlere. Bunların yazgısı çok önceden çizilmiştir diyebiliriz. Anababalar «Buldumcuğu» öteki çocuklardan çok değişik bir düşkünlük ve kollama ile büyütürler.

Böylece, kardeşlerin doğum sıraları, ailedeki yerleri, kişiliklerinin oluşumunda bir etken olarak ele alınabilir. Ancak kişiliği biçimlendiren nedenler zincirinde doğum sırası sadece bir halka olarak düşünülmelidir. Yoksa, çocuk kişiliğini belirleyen en önemli etken değildir.

Çok çocuklu ailelerde, kardeşlerin birbirinden ne denli değişik roller aldıklarını herkes bilir. Biri sorumlu ve güvenilirdir. Az destekle, kendi işini kendi yapar. Çalışkandır. Arkadaşsız sayılmasa da, pek dışa

dönük değildir. Bu çocuk genellikle ilk ve en büyük çocuktur.

Başka bir kardeşin toplumsal yönü ağır basar. Arkadaş canlısıdır, evde pek durmaz. Çünkü yaşıtlarınca aranır, sokulgan ve dışa dönüktür. Sınıfta kalmayacak ölçüde çalışır; ders dışında pek çok ilgileri vardır. Okuma yerine, el becerisi gerektiren işlerle uğraşmayı sever.

Bir başka kardeş, sessiz ve içlidir. İlgileri topluma yönelik olmaktan çok, ev içinde kalır. Okumak, resim ve müzik gibi uğraşları vardır. Çağrılmayınca çıkıp arkadaş aramaz; kendi kendine yeter gibidir. Sevincini ve kaygısını pek açığa vurmaz.

En küçük kardeşin «evin bebeği» rolünü başka kardeşler de üstlenebilir. Hasta ya da sakat bir çocuk, sürekli kollanıp, bakıldığı için bağımlı, nazlı ve kolay ağlayıp küsen bir bebek durumuna geçebilir.

Kimi çocuk da ev içinde canlılığı, iyi huyluluğu, sokulganlığı ile hem anaya hem de babaya kendini be-nimsetmiştir. Yardım severdir, vericidir. Abla ise kardeşlerine ikinci bir anne olur. Yaşından büyük bir olgunluğu var gibidir. Anababa çekişmelerinde aracılık eder, uzlaştırır. Kimsenin darılıp gücenmemesi için aşırı bir çaba gösterir. Anneye yardım etmeye gönüllüdür her zaman. Böyle çocuk evde bir çeşit «Poliana» görevi yapar. Sorumluluk almaktan kaçınmadığı için iş görmeyen kardeşlerin işlerini de üstlenir. Annenin birçok ev işini tek başına yürütür. Yakınma alışkanlığı olmadığı için taşıyabileceğinden ağır görevler yürüttüğü unutulur. Çocuğun ezilip bunaldığı gözden kaçar. Çalışkan, özverili ve elsever oluşu olağan karşılanır. Dolayısıyla hep bir şeyler beklenir ondan. Onun duygu ve .tii!"t.klf?ri hiç hesaba katılmaz. Bu durum sürüp giderse .:ocuk, ancak hastalanınca ilgiyi üstüne çekebilir. Bun-

lar ıçmden bunaltısını bedensel hastalığ! anımsatan ruhsal tepkilerle açığa vuranlar olur. Çok darda kalanlardan kimisi de beklemediği bir tepki karşısında ilaç içerek özüne kıymaya kalkabilir.

BİR ÇOCUK YETİŞTİRME SANATI

«Çocuk belden olmaz, elden olur»

Halk Deyimi

Çocuk yetiştirmede, eski deyimle, «çocuk terbiyesinde amaç, sağlıklı kişilik oluşturmaktır. Kişilik, bir insanın duygu ve davranış özelliklerinin bileşimi olarak tanımlanabilir. Her kişi çevresine uyum sağlamak için kendine özgü ve oldukça tutarlı tepkiler geliştirir. Başka bir deyişle, kişi belli durumlarda belli davranışlar gösterir. Kişinin kendi eğilimlerine ve dış koşullara uygun düşen tepki ve davranışlarının tümü onu başkalarından ayırır.

Kişiliğin temelleri ilk beş altı yıl içinde atılır. Her çocuk eninde sonunda kendine özgü bir kişilik geliştirir. Ancak bu kişiliğin dengeli ve uyumlu olabilmesi, :; Hîjını b;"i:;am;ddannın örselenmeden aşılmasına bağlıdır. Ana çizgileriyle çocuklukta beliren kişilik, az çok •i'.'ğişme ve düzenlemelerden geçerek delikanlılık ça-../'.nda son biçimini alır.

Kişilik, kalıtımsal niteliklerle çevrenin sürekli et-kıi> .- ıııji Korucu biçimlenir. Çocuğun kimi davranış ve i pı. :- ; i anababadaıı destek görür, kimisi de engelle-

nir. Çocuk kendi yararına olan ve karşı çıkılmayan tepkilerim yineleme eğilimi gösterir. Kendisine kolay gelen ve amacına ulaştıran tutum ve davranışları benimser. Böylece çevre koşullarıyla kendi isteklerim uz-laştıran tepkiler aracılığıyla çevreye uyum sağlar. Ancak değişik tepkilerden hangisinin daha iyi sonuç verdiğini deneme ve yanılmalarla bulacaktır. Çocuk davranışının çelişkilerle dolu olması ve değişkenliği bu sürekli arayış ve denemeden ileri gelir.

Yinelenen tepkiler giderek kalıplaşır ve kişilik çizgilerini oluştururlar. Bu tepki kalıpları ya da kişilik çizgileri benliğe sinmişlerdir ve kolay değişmezler. «Huy canın altındadır», «Can çıkmayınca huy çıkmaz» gibi sözler bu gerçeği belirtir.

Kişiliklerin sayısız çeşitliliği, bir yandan kalıtımla beliren yapısal özelliklerin, öte yandan da her insanın yaşantı ve deneylerinin çok ayrı oluşundan ileri gelir. Kalıtımsal olarak birbirine çok benzeyen tek yumurta ikizlerinde bile durum böyledir. Anneler ikizlerine karşı sanıldığı gibi eşit davranamazlar. Genellikle birisi daha gelişmiş, canlı ve girişken; öteki ise daha çelimsiz ve sessiz olur. Anne bilmeden zayıf olanı daha çok koruyup kollama yoluna gider. Baba ise birinciye daha çok yaklaşabilir, ikizler bu ayrı tutumlara değişik tepkiler verecekleri için, uzun sürede, kişilikleri ayrı yönlerde gelişir.

Çevre etkisiyle değişmeye uğramayan pek az kalıtımsal özellik vardır. Aslında doğa vergisi olan zekâ, çevre etkileriyle sıkı bir ilişki içinde ya gelişir ya da körelir. Ancak, zekâ gelişmesine oranla kişiliğin oluşmasında çevre etkenleri çok daha ağır basar. İçgüdü olarak bilinen pek çok hayvan davranışı bile eğitimle değiştirilmektedir. Örneğin, farelerle bir arada büyü-" tülen kedi yavruları erişkin çağda, farelere saldırmaz ve avlamaz olurlar.

Kalıtım, insan yapısının toprağı olarak düşünülürse, kişilik de o toprakta yetişen bitkidir. Bunun gibi, öyle ruhsal nitelikler vardır ki, çekirdekleri insan yapısında var olsa bile eğitimle büyük değişmelere uğrarlar. Örneğin, korku doğal bir tepkidir. Ama bir çocuğun aşırı korkak ya da yürekli olması, yetişmesine bağlıdır. Kıskançlık, yalancılık, çalma, savrukluk-dü-zenlilik, temizlik-pislik, tutumluluk-savurganlık gibi daha pek çok özellik hep eğitimin ürünleridir.

Saldırganlık insan doğasında vardır. Ancak insanın çok saldırgan olmasını ya da ince, duygulu bir kişi olarak yetişmesini eğitim belirler. Kuruntular, kaygılar, önyargılar ve beğeniler de hep eğitimin meyveleridirler. Kişinin uğrunda ölümü göze alabildiği inançları, tutkuları da sonradan kazanılan niteliklerdir. Erdemler, töreler, ahlâk değerleri ve görgü kuralları da doğuştan gelmezler. Doğuştan gelen cinsel ayrılıklar bile eğitimle ters yüz olabilirler. Dahası var, duyu organlarının işlevi olan tat alma, işitme, koklama gibi duyular bile eğitimle büyük değişikliğe uğrayabilirler. İnsan yediği yemeğe, duyduğu müziğe koşullanır. Yeni tatları, yeni sesleri yadırgar.

Kişiliğin oluşması büyük ölçüde çevresel etkenlere bağlı olsa da eğitimin etkisi sınırsız değildir. Her çocuk, anababa ya da eğitimciler elinde hamur gibi yoğ-rulup istenen kalıba sokulamaz.

Çocuğun doğuştan getirdiği kimi özellikleri ve yatkınlıkları çevresine ya uygun düşer ya da ters. Örneğin ilk çocuğu uysal ve sessiz olan bir annenin ikinci çocuğu, hırçın ve tedirgin olabilir. Anne doğal olarak bocalar ve bebeğe nasıl yaklaşacağını bilemez. Tutumu sert ve tedirgin olabilir. Böylece ilk günlerden başlayarak anne ile bebek arasında sürtüşme gözlenir. Bu da ilişkilerini birinci çocuktan çok değişik bir yönde geliştirir.

170
171
Her çocuğun yapısının ve eğilimlerinin değişik olduğunu göz önünde tutan ana ve babalar, çocuğu belli bir kalıba sokmaya uğraşmazlar. Çocuğa aykırı gelen zorlamalardan kaçınır, esnek bir yaklaşımla, doğal eğilimlerini olumlu yönde geliştirmeye çalışırlar. Çocuktaki yapısal özellikler, anne ve baba tutumuyla büyük ölçüde çatışmazsa, kişilik ayrı yönde gelişse de ruh sağlığı bozulmaz.
Çocuğun yetiştirilmesi her şeyden önce temel ruhsal gereksinimlerinin karşılanmasına bağlıdır. Bunlar üç ana başlık altında toplanabilir: Sevgi, Disiplin ve Özgürlük. Bu üç ana gereksinim birbiriyle sıkı sıkıya ilintilidir. Daha doğrusu birlikte karşılanırlar. Tartışma kolaylığı bakımından sevgi ve disiplin konusu ayrı ayrı ele alınacaktır. Özgürlük gereksinimi ise ayrı olarak değil, sevgi ve disiplin konuları işlenirken vurgulanacaktır.
Çocuğun bu temel gereksinimleri birbiriyle kaynaşmış da olsa gelişme basamaklarında biri veya öteki öncelik taşır. Örneğin, süt çocukluğu döneminde sevgi eğilimi ön sırayı alır. Bu basamakta özgürlük ve disiplinden söz edilmez. Oysa ileri yaşlarda özgür olma gereksinimi artar; bununla birlikte çocuğu sınırlama gereği ortaya çıkar. Ancak sevgi gereksinimi azalmadan sürer gider. Olsa olsa çağlara göre biçim değiştirir.
Bu gereksinimlerin en uygun biçimde aile ortamında karşılandığını yinelemeye gerek yok. Çocuk sevgi ve disiplini uyuşan ve anlaşan ana ve babadan edinirse en sağlıklı yolda gelişir. Başka bir deyişle bu gereksinimlerin düzenli olarak doyurulması çocukta güven duygusu yaratır.
Çocuk yetiştirmeyi bir dizi kurallar ve yöntemler olarak düşünmek de yanılmalara neden olur. Çocuğun kişiliği, kendisine örnek aldığı erişkinlerle kurduğu sürekli ilişkilerinden çıkan bir sonuçtur. Bu nedenle
172 '
sonucu, yöntemler ve tutumlardan önce, örnek alınan erişkinlerin kişilikleri belirler. İşin güçlüğü de buradan kaynaklanmaktadır. Belli yöntemleri uygulamakla çocuğun sağlıklı yetişmesi gerçekleşseydi, her ana-baba çocuğunu en iyi biçimde yetiştirebilirdi. Oysa uygulamada alman sonuçlar çok ayrılık göstermektedir. Bu da her anababanın sevgi ve disiplin anlayışının bir olmayışından ileri gelir. Çünkü çocuk yetiştirmek, yemek kitabına göre yemek pişirmeye benzemez. Yemek kitabım okuyan herkes iyi kötü bir yemek pişirebilir. Ancak ortaya tadı tuzu yerinde bir yemek çıkarmak ustalık ister. Usta bir aşçı pişirdiği yemeğe kendinden bir şeyler katar ki, bunu başkasına sözle aktarması kolay değildir.
Çocuk yetiştirmede yöntemlerin önemsiz olduğunu söylemek istemiyorum. Sadece mekanik bir iş olmayıp, incelikleri olan bir sanat olduğunu belirtmeye çalışıyorum. Büyük eğitimci Pestalozzi, çocuk eğitimini çiçek yetiştirmeye benzetmişti: Yetiştirici toprağı kazıp tohumu eker. Filizlenmesi için gerekli koşulları sağlar ve bekler. Yeşeren bitkiyi kötü dış etkilerden korur. Zamanında sular, gübreler, toprağı çapalar, asalak otları ayıklar. Kısacası bitkisine sevgi ve özenle bakar. , Ama ne çok dokunup örseler, ne de başıboş bırakıp kurutur. Çocuk yetiştirmek de bir bakıma bu denli sade, ama beceri isteyen bir iştir. Her şeyden önce ilgi, özen ve sağduyu işidir.
Çocuk da bitki gibi sevgi ve bakımla büyür. Ancak işin güçlüğü çocuğun, duyguları ve tepkileri olan bir canlı varlık oluşundan gelir. Anababa ve çocuğun duygusal etkileşimi, çocuk yetiştirmeyi çok karmaşık duruma sokmaktadır. Anababalar kendi eğilimlerine ve çocuktan gelen tepkiye göre, aslında sade olan yöntem ve ilkeleri değiştirerek, kimi zaman da çarpıtarak uygularlar. Ayrıca çocuk, ana ve babasından başka pek çok kişiyle etkileşime girer. Kardeşler, nineler, öteki
173
akrabalar ve çevredeki pek çok kişiyle duygusal alışveriş içindedir. Ana, baba ve üç çocuktan oluşan bir aile düşünürsek, bu ailede birbiriyle karşılıklı etkileşen beş kişi var demektir. Böylece ortaya nitelikleri ayrı olan en az 25 çeşit ilişki çıkar.
Çocuk yetiştirme anlayışının çağlara göre değiştiği bir gerçek. Her çağda değişik bir yaklaşım moda olmuştur. Amerika'da bir oyuncakçının camına asılmış

olan şu, «Anababalara Öğütler» yazısı, son altmış yıldaki değişmeyi alaylı bir dille sergiliyor:
1910 — Çocukları döverek eğitin!
1920 — Çocukları yoksun bırakarak eğitin!
1930 — Çocukların yaramazlıklarını görmezden gelin!
1940 — Çocukları inandırarak eğitin!
1950 — Çocukları sevin!
1960 ;— Çocukları severek dövün!
1970 — Çocuklar mı? Hepsinin canı cehenneme!..
Hiç kuşkusuz bu sonuncu öğüt Amerikan toplumunun çocuk eğitimindeki şaşkınlığını ve düş kırıklığım yansıtıyor. Gerçekten çocuklara daha hoşgörülü davranmakla, daha çok ilgi ve anlayış göstermekle eğitimden beklenen sonucun alınmayışı, pek çok anababayı umutsuzluğa sürüklemiştir. İlerici eğitim yöntemlerine bel bağlanmış, sorunsuz ve dengeli bir kuşak yetiştirmek umulmuştu. Oysa ortaya uyuşturucu ilaçlara tutkun, topluma başkaldıran bunalımlı bir kuşak çıkmıştı. Bunun suçu ilerici yöntemleri savunan eğitimcilere, çocuk eğitiminde çok etkili olmuş Dr. Spock gibi ruh hekimlerine yüklenmek istenmişti. Oysa umulan sonucun alınmayışı çağdaş eğitimin yanlışlığından değil, yanlış yorumlanmasından ileri geliyordu. Ayrıca çağdaş eğitimi gerçek anlamıyla uygulayan ailelerden nice sağlıklı ve dengeli kişilikler çıktığı da unutuluyor-' du. Bu eğitimciler hoşgörüyü, sevgiyi öne alırlarken

hiçbir zaman disiplinin önemsiz olduğunu söylememişlerdi. Ama katı disiplinin, baskı yöntemlerinin çocuğun gelişmesini engellediğini, kişilik oluşumunu bozduğunu anlatmaya çalışmışlardı.
Kimi anababalar okuduklarını .ve duyduklarını çarpıtıp, kendi eğilimlerine göre ya da işlerine geldiği gibi yorumlarlar. Bunu iki örnekle açıklamakta yarar var: Bir kitapta, «Çocukların, kendi kendilerini oyalayacak uğraşları olmalıdır. Boş zamanını kendi başına değerlendirmesini bilen çocuk dengeli çocuktur» gibi bir söz okuyan anne, bundan kendi çocuğunun çok sağlıklı ve dengeli olduğu sonucunu çıkarmıştı. Çünkü oğlunun evde kendi kendini oyalayacak bir sürü uğraşı vardı. Kitabın dediği yanlış değildi. Ancak bu anne oğlunun dışarda uyumsuz ve arkadaşsız olduğu gerçeğini görmezden geliyordu.
Başka bir anne, bebeğini okuduğu kitaplardaki re-' çetelere göre büyütmek istemişti. Bebeği uzun uzun ağlatıyor, saati gelmeden emzirmiyordu. Şımarır diye kucağına almıyor, yatağında kendi başına bırakıyordu. Okumuş bir kadın olan anneye bu yöntemleri nereden öğrendiğini sorduğumda Dr. Spock'un ünlü «Bebek ve Çocuk Bakımı» kitabında okuduğunu söylemişti. Oysa Dr. Spock bu çeşit katı yaklaşımlara karşı çıkıyor; esnek ve çocuğa uygun yaklaşımlar öneriyordu.
Çağdaş eğitimi nasıl olsa gelip geçecek bir moda gibi görenler vardır. Oysa bu yanlış bir değerlendirmedir. Eğitim anlayışının çağlara ve toplumlara göre değiştiği bir gerçek. Ancak eğitimin tarihsel gelişimi incelendiğinde ana ilkelerin pek değişmediği görülmektedir. Çağdaş saydığımız çocuk yetiştirme ilkeleri aslında yüzyıllar boyunca uygulanagelmiş yöntemlerin, günümüzde daha bilimsel ve tutarlı bir biçimde derlenmesinden çıkmıştır. Ayrıca insan ruhunun daha iyi tanınması ve ruhsal gelişimin bilimsel incelenmesi,

sağduyuya dayalı yöntemleri doğrulamıştır. Çocuğu yolundan saptıran olumsuz etkenlerin ve yanlış tutumların daha iyi anlaşılması, eğitimin hangi koşullarda ve hangi yöntemler izlenirse başarılı olabileceğini ortaya koymuştur.
ÇOCUK YETİŞTİRMENİN TOPLUMSAL YÖNÜ
Bir toplumun yaşam biçimi, o toplumdaki çocuk yetiştirme anlayışını ve yöntemlerini belirler. Ekonomik ilişkiler, gelenek ve görenekler başça olmak üzere, bir ülkenin tarihi, coğrafyası, ulusal kişilik yapısını oluşturur. Aile. çevre ile sıkı ilişkide olan bir kurum olarak, toplumun genel eğilimlerini ve eğitimdeki amacı bir sonraki genç kuşağa aktarmakla görevlidir. Aileler arasındaki ayrılıklar çok olmakla birlikte, eğitimin genel doğrultusunu toplumun gereksinimleri saptar. Örneğin bir köylü çocuğu, ilk yıllardan başlayarak doğa ile sıkıca kaynaşmak zorundadır. Erkenden hayvan gütmeyi, tarlada çalışmayı, kuş avlamayı öğrenir. Okula gitsin, gitmesin, ailenin üretici bir üyesi olması beklenir ondan. Korkusuz, dayanıklı, becerikli olması istenir. İliz çocuk ise,

kardeşlere bakmak, ev işleri görmek gibi sorumlulukları çok küçük yaşta üstlenmek zorundadır. Buna karşılık, kent toplumunda çocuklara öğrenme dışında, uzun yıllar, pek az sorumluluk verilir..El becerilerinden çok zihin yeteneklerini geliştirme önemsenir.
Savaşçı bir toplumda, çocuklar ve gençler siki bir düzende yetişirler. Buyruklara boyun eğme, büyüklere aşırı saygı aşılanır. Yiğitlik, bağlılık, özveri gibi kişilik özellikleri, en yüce değerler olarak kazandırılmaya çalışılır. Örneğin, Osmanlı dönemindeki geleneksel Türk eğitimi bu amaçlara yöneltilmişti. Ülkeleri egemenlik altına almak, yüzyıllar süren bir yönetim düzeni kurmak, ancak bu niteliklere dayalı bir eğitimle başarıla-
176
bilirdi. Bu yaşam biçiminde tecim (Ticaret) ve bilime öncelik tanımaya gerek duyulmamıştı. Buna karşılık, küçük toplumlar ya da azınlıklar yaşam savaşını sürdürebilmek için, başka niteliklere ağırlık vermek zorundaydılar. Örneğin, Yahudiler, azınlık olarak yaşadıkları dönemlerde, kurnazlık, girişkenlik, esneklik gibi insan ilişk'i'erinde üstünlük sağlayan niteliklere önem vermişlerdir. Başka bir deyişle, beden ve silâh gücüyle değil, uyum yetenekleriyle varlıklarını sürdürmeye çabalamışlardır. Bilim ve tecim alanındaki bilinen başarıları, onların üstün bir ırk oluşlarından değil, yüzyıllar boyu sürdürdükleri yaşam kavgasının ve yaşadıkları topluma uyma çabalarının bir ürünüdür.
Ulusal kişilik özelliklerinin çocuk yetiştirme yöntemleriyle ilişkisini iki karşıt örnekle açıklamaya çalışalım/33-1
Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan insanların, ortak kişilik özellikleri şöyle özetlenebilir: Örnek bir Amerikalı kişisel özgürlüğüne düşkün bir insandır. Paraya ve başarıya tutkundur. Yarışmaya önem verir. Bununla ilgili olarak, özgür girişimi baş ilke sayar. Gelenek ve soyluluğa dudak büker. Bir yabancı gözüyle bakılırsa, günlük yaşamında, görgüsüzlük ölçüsünde bağımsızdır. Davranışı belli kurallara göre biçimlen-memiştir. Buyuranlar ve yaşlılar yanında saygısız denecek ölçüde senli benlidir. Başı eğik değildir. Buna karşılık, insan ilişkileri yüzeyseldir. Aile bağları zayıftır. Kendini ana ve babasına borçlu saymaz. On sekiz yaşından sonra baba ocağında kalan Amerikalı parmakla gösterilir. Genç, bir an önce, kanatlanıp yuvadan uçmaya çalışır. Aile ilişkileri demokratiktir. Çoğunlukla evde sözü geçen baba değil annedir.
Buna karşılık; geleneksel Japon veya Türk eğitiminde, (her ikisi de birçok ortak yönleri olan doğulu
çocuk ruh ..-ağlığı
177/12
eğitimi simgelerler) Amerikalının bu ulusal özellikleri hiç de övünülecek nitelikler sayılmazlar. Örnek bir doğulu davranışında, ölçülülük ve kısıtlılık belirgindir. Doğulu, gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Büyükler yanında konuşmaz veya aşırı bir saygı ile konuşur. Girişken değildir, paraya tapmaz. Dostluğa ve arkadaşlığa önem verir. Güçlü bir ödev duygusu vardır ama kararlarını bağımsız olarak veremez. Aile bağları çok güçlüdür. Doğulu, anne ve babasına minnet duyguları ile bağlıdır. «Anne baba borcu ödenmez» ilkesiyle davranır. Evden ayrılsa bile, aile üyeleriyle sıkı ilişkir sini sürdürür. Evde baba egemendir ve buyurganlığı tartışılmaz. Anne, yumuşak, sevecen, ama silik ve ezilmiş bir kadındır.
Bu iki karşıt ulusal kişilik, ayrı yaşam biçimlerinin ve koşulların sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Hiç kuşkusuz, bu ayrılıklar, çocuk yetiştirme yöntemlerine yansıyarak sonucu saptarlar. Gerçekten bu iki ayrı toplumun çocuk yetiştirme yolları birbirinin tam karşıtıdır. Amerikalı çocuk, okul öncesi çağda oldukça sıkı kurallara göre eğitilir. Yatması, kalkması, beslenmesi, yıkanması belli bir düzene göredir. Çocuk ilk yıl-/larda belli kalıplara sokulmaya çalışır. Okul çağında ise üstündeki baskı ve kollayıcılık azalır. Daha bağımsız olmaya, kendi işini kendi görmeye zorlanır. Girişkenliği, kendi yaşıtlarıyla yarışması desteklenir. Araştırıcılığı ve denemeciliği kısıtlanmaz. Aile varlıklı olsa bile çocuğun, örneğin kendi bahçelerindeki meyveyi satıp para kazanması, okul dışında kendine iş bulması desteklenir. Bir Amerikan ilkokulunu şöyle bir gezmekle, bağımsızlık vermeye yönelik bu eğitim, kolayca gözlemlenebilir. Çocuklar sınıfta özgürce dolaşır; girer, çıkar, konuşurlar. Dayak ve öğretmen

korkusu yoktur. Çocuk düşündüğünü söylemekte özgürdür. Ezbere zorlanmaz. Yaşamla doğrudan ilgili, somut konuların işlenmesine önem verilir. Öğrencilerden kendi aralarm-
178
daki anlaşmazlıkları kendilerinin çözmeleri istenir. Önemsiz çekişme ve itişmelerde öğretmen yardıma koşmaz, yan tutmaz.
Geleneksel Japon ve Türk eğitiminde ise, bunun tam tersi bir yol izlenir. Çocuk ilk yıllarda, sınırsız denebilecek bir özgürlük içindedir. Sevilir, okşanır, şımartılır. «Çocuktur yapar. Çocuk ne bilsin?» sözleri sık sık disiplindeki hoşgörüyü haklı göstermek için kullanılır. Kurallar gevşek olmakla birlikte, koruyuculuk ve kollayıcılık çoktur. Girişkenlik ve merak desteklenmez. Buna karşılık okul çağına gelen çocuk, «Eti senin, kemiği benim» diye öğretmenin eline bırakılır. Bu çağda evde olduğu gibi, okulda da çocuk üzerinde gittikçe artan baskılı bir eğitim uygulanır. Örnek bir Japon ve Türk ilkokulundaki görünüş bu eğitim anlayışını yansıtır: Sınıfta çıt çıkmaz, izinsiz girip çıkılmaz. Sağa sola dönüp konuşmak yasaktır. Öğrencilerden, öğretmenin gözünün içine bakması, öğretileni olduğu gibi bellemesi istenir. Öğretmenin yanlışını çıkarmak düşünülemez. Yaramazlık, karşı gelmek, ders çalışmamak, çoğu kez dayakla cezalandırılır. Kendini savunmak için bile kavga etmek hoş görülmez. Çocuklar, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözme yerine, öğretmene yakınma yolunu seçerler. Deneme ve araştırıcılık desteklenmez. Bağımsızlık ve kendine güven değil, usluluk ve boyun eğme ödüllendirilir...
Yaşam koşulları değiştikçe, çocuk eğitimi de önemli değişikliklere uğruyor. Bununla birlikte sanayileşen toplumlarda, eğitimin ortak bir amaca doğru yaklaştığı gözleniyor. Ancak toplumsal ayrılıkların tümden ortadan kalkacağı da söylenemez.
Ayrıca, yukarda karşılaştırılan iki karşıt eğitimin biri ötekinden üstündür diye bir sonuç çıkarmak da yanlış olur. Her iki eğitim uygulamasının da olumlu ve olumsuz yanları gösterilebilir. Bağımsızlık, girişkenlik olumlu niteliklerdir. Amerikalıların ekonomide ve tek-
179

nik alanda başarısı, büyük ölçüde bu niteliklerin ürünüdür. Ancak, Amerikalı, erken kazanılan bağımsızlığını başka bir alanda ödemektedir. İnsan ilişkilerinin sıcaklıktan yoksunluğu, aile bağlarının gevşekliği, kişiyi birçok ruhsal tedirginliklere götürüyor. Yaşamındaki boşluğu ve anlamsızlığı, içki ve uyuşturucu ilaçlarla kapatmaya yöneliyor. Acımasız bir yarışma ve para tutkusu kişiyi ruhsal bunalımlara sürüklüyor. Doğulu eğitimle yetişenler, sıcak insan ilişkilerinin verdiği güven içinde yaşarlar. Buna karşılık, bağımlı ve kısıtlı kalırlar.
Sorun, aslında «Kime benzeyelim?» sorunu değildir. Asıl sorun, geleneksel eğitim anlayışımızı çağın gereklerine göre nasıl düzenleyeceğimiz sorunudur. Geleneksel eğitimimizin sağlıklı yönlerini yaşatırken, yeni yaşam koşullarına göre nasıl geliştireceğimizi araştırmak sorunudur. Asıl başarı, insan ilişkilerini ye aile bağlarını gevşetmeden, bağımsız ve girişken insan yetiştirebilmektedir. Değişme kaçınılmaz olduğuna göre, eski değerleri olduğu gibi saklamak olanak dışıdır. Aslında, değişmede en az esneklik gösteren toplumlar en ilkel toplumlardır. Değişmeye karşı çıkanların unuttukları bir şey var: Sağlıklı bir değişmeyle kendi kendimize yabancılaşmayız. Çünkü değişirken, ancak kendimize özgü bir biçimde değişebiliriz. Kendimizi asmak istiyorsak, değişmemiz kaçınılmazdır.
Sözü edilen toplumsal ve ekinsel ayrılıklar şu gerçeği değiştiremez: Çağdaş eğitimin ve ruh hekimliğinin araştırına ve gözlemlerine dayalı olan ana ilkeleri evrenseldir. Eğitim tarihi bu gerçeği doğrulayan örneklerle doludur. Bir tek örnek vermekle yetinehm: İb-ni Sina yaklaşık bin yıl önce, «Kanun» adlı yapıtında çocuk yetiştirme konusunda bugün de geçerli olan şu sözleri söylemiş^: «Çocuklar özenle bakılmalı, davranışlarında ölçüyü kaçırmamaları için denetlenmelidirler. Öfkeli tepkileri, korkulan ve kaygılan giderilmelidir. Bu, en iyi biçimde, çocuğun istek ve eğilimleri yanında, hoşlanmadığı şeyler de göz önünde tutularak sağlanır. Çocuğun doğal yetenekleri desteklenirken, onu tedirgin eden nedenler ortadan kaldırılmalıdır. Böyle bir yetiştirme hem beden, hem de ruh için yararlıdır. Çünkü kazanılan iyi alışkanlıklar ve davranışlar

daha ilk yıllarda kişiliğe siner. Çocuk altı yaşına gelince, öğretim ve eğitim için bir öğretmenin yanına verilmeli; onu gereksiz bilgilerle yüklemeden, basamak basamak giden bir öğretim yolu izlemeye çalışılmalıdır.»
181
180
İKİ
SEVGİ
«Sevgi gelince tüm eksikler biter»
Yunus Emre
„ İnsanları bir arada tutan en önemli etken, karşılıklı yararlanma ve dayanışma gereksinimidir. Ancak sevginin karışmadığı insan ilişkileri, çıkar ilişkileri olmaktan öteye gidemez. Sevgi insan topluluğunun bulunduğu her yerde vardın Ailenin olduğu gibi toplumsal yaşamın da kaynaştırıcı gücü ve mayasıdır.
Sevgiyi en geniş anlamda, «İnsanları birbirine yaklaştıran olumlu ve iyi duyguların tümü» olarak tanımlamak yanlış olmaz. Anababa sevgisi, çocuk sevgisi, kardeş, arkadaş, eş sevgisi, yurt ve insanlık sevgisi evrensel olan tek bir duygunun değişik görüntüleridir. Sevecenlik, ilgili, anlayış, hoşgörü, acıma, bağlılık ve beğenme de bu duygunun ürünleridir.
Sevgi üzerine uzun övgüler yazılabilir. Bu yola girmeden ruhbilimin ve ruh Hekimliğinin ortaya koyduğu şu gerçeği bir kez daha belirtmekle yetinelim: İnsanoğlu sevme yeteneğini sevile sevile kazanır. Sevmeden önce sevilmeyi öğrenir. Türkçemizde bunu belirten pek çok Atatsözü ve deyim bulabiliriz. Örneğin: «Sen sever-
182
sen yavrunu, o da sever yavrusunu!» sözü bu gerçeği vurgulamaya yeter. Süt çocukluğu konusunda tartışırken sevginin, kaynağını ana ile yavru arasındaki sıcak ilişkiden aldığını belirtmiş, sevgi yoksunluğunun ve yetersizliğinin yol açtığı kötü sonuçlara değinmiştik. Gerçekten çocukluğunda sevgiye doymamış insanın dengeli bir kişilik geliştirmesi de, başkalarını sevmesi de olanaksızdır. Kişi yeterince almadığını başkalarıyla paylaşamaz!
Çocuklukta sevginin ana ve baba gibi bir iki kaynaktan alınması önemlidir. Ayrıca sevgi ilişkisinin sürekli olması gereklidir. Çok değişik kişilerden gelen sevgi, doyurucu olmaz. Örneğin çok kalabalık ailelerde, sevgi gereksinimini çok değişik kişilerden ve düzensiz olarak karşılayan bir çocuk güven duygusu ge-liştiremez. Akrabalar arasında elden ele gezen çocuklar, sevilseler de doyumsuz kalırlar. Dilimizde bu sakıncayı çok iyi anlatan bir Atasözü var: «Bir çocuğun kırk ebesi olunca ya kör kalır, ya topal!»
Sevgi konusunda başka bir gerçek daha var. O da sevilme gereksiniminin yaşam boyu sürdüğüdür. Sevgi, açlık ve susuzluk gibi sürekli doyurulmak isteyen bir duygudur. Yaşamda sevgi boşluğunu dolduracak, onun yerine geçebilecek başka bir şey gösterilemez. Ana kucağındaki yavru da, seksen yaşma gelmiş insan da onsuz edemez. Doğaldır ki her çağda sevilme gereksinimi bir değildir. İlk yaştan başlayarak, anadan alınan sevgi gelişerek ve çevreye yayılarak zenginleşir. Ama sevilme gereksinimi azalmadan, yalnız biçim değiştirerek sürüp gider. Hep alıcı durumda olan çocuk önce aile üyeleriyle, sonra da çevresiyle sevgi alışverişine girer. Başka bir deyişle çeşitlilik kazanır. Sevgi ilişkisini ailesi dışına taşıramayan bir kişi, bu gereksinimi tam karşılansa bile olgun bir kişi sayılamaz.
Kişi yaşamında ne denli başarılı, ne denli varsıl olsa da sevgiyi yitirdiği zaman kendini boşlukta bulur.
183
Bilinçli ya da bilinçsiz olarak giriştiğimiz birçok işler, başarıya ulaşma tutkusu hep bu beğenilme ve sevilme gereksiniminin karşılanması amacını taşır. Victor Hu-go'nun dediği gibi, «Yaşamda en yüce mutluluk, sevildiğini bilmekten gelir.»
iler çocuk eşit ölçüde sevilir mi?
Şurası bir gerçek ki göze batan bir ayrını yapılmasa da her çocuk değişik ölçüde sevilir. Bir kez, çocuklar, zekâ, yetenek ve sevimlilik bakımından ayrılık gösterirler. Doğuştan gelen bu ayrılıklardan başka, çocukların geliştirdiği kişilik özellikleri de anababanm hoşuna giden ya da yadırgadıkları cinsten

olabilir. Genellikle çocuklarda beğenilmeyen huylar, yarı şaka ya- . rı ciddi öteki eşe maledilir. İyi huylar ise hep bizden geçmiş gibi övünürüz.
Sevgi ayrımı her zaman görünür nedenlerle açıklanamaz. Kimi nedenler anababanm bilinçaltında saklıdır. Daha zeki, daha başarılı çocukların daha az sevildiği aileler vardır. Bunun yanında, yaramaz, başarısız ve sevimsiz bir çocuğun annenin babanın gözdesi durumuna geçmesi de olanak içindedir. Bunun gibi, ölmüş bir dedeye, amcaya, dayıya, teyzeye benzetilen, onların adı verilen çocukların da aile içinde özel yerleri vardır.
Çocuğun benimsenmesinde cinsi, doğumun zamanı ana ile babanın ilişkisi, önceden tasarlanıp tasarlanmadığı gibi pek çok etken önem taşır. İstenmemiş çocukların az sevildiği, başka ailelere verildiği, cami kapısına bırakıldığı olmaz değil. Halk arasında, hattâ aydın çevrelerde istenmeyen çocukların az sevilecekleri, dolayısıyla sorunlu çocuklar olacakları kanısı vardır. Oysa tersi olasılık daha güçlüdür. İstenmemiş, hattâ düşürülmeye çalışılmış bir çocuk, sonradan üstüne titrenen çocuk olup çıkabilir.
İstemeyerek gebe kalan ya da çocuk düşürme denemelerine girişen anne, dünyaya gelen bu sevimli
yavru karşısında suçluluk duygusuna kapılır: «Tanrı beni .utandırdı-, ben islemedim, o bana en sevimli yavruyu verdi!» sözleriyle bu duygularını açıklar, daha ileri gider, «Ellerim kırılsaydı da düşürmeye kalkışma-saydı-m!» der. Bunun ardından kendini bağışlatmak istercesine düşkünlük göstermeye başlar. Çocuk her hastalandıkça kötü bir şey olacakmış gibi korku çeker. Çünkü ölürse, baştan istemediğini düşünerek bundan kendini sorumlu tutacaktır. Kısacası, istenmeyen çocuk sevilmediği için değil, böyle suçluluk duygusuyla karışık, aşırı koruyucu ve kollayıcı tutum nedeniyle ruhsal sorunlar geliştirir.
Çocuklarımızı değişik sevişimiz, bir yandan onların ayrı özellikler taşımalarından, öte yandan kendi tutumumuzu etkileyen bilinçli ya da bilinçsiz nedenlerden ileri gelmektedir. Bu nedenle, açığa vurmaya çekinsek de, her birine biraz değişik biçimde kanımız kaynar. Ama, gönlümüzde hepsinin ayrı ve vazgeçilmez bir yeri olduğunu da biliriz. Kimi daha zekidir; kimi daha sokulgan ve sevimlidir; kimi daha söz dinler ve yardımcıdır. Çocuklarımıza duyarlı teraziyle tartarak sevgi dağıtamayız. Çocuk yönünden önemli olan sevildiğine güvenmektir. Başka bir deyişle başarılı, sevimli, uslu ya da güzel olduğu için değil; çocuğumuz olduğu için, kendisi olduğu için sevildiği inancını ona verebilmektir.
Bu bakımdan, çocuklar arasında karşılaştırma yapmanın yıkıcı etkisini belirtmenin tanı sırasıdır. Her anababanm, ara sıra başvurmadan edemediği bu yöntem, sanıldığından daha sakıncalıdır. Bu yöntem, çok seyrek ya da hiç kullanılmasa daha iyi olur. Aslında anababalar, bu yolla çocuğun kımıldanıp çabasını artıracağını sanırlar. Oysa istenenin tam tersi sonuç alınır. «Daha düzenli çalış, sen de başarılı olabilirsin, istersen bir dene!» demek yüreklendirici bir tutumdur. Buna karşılık, «Utan! Şu notlarına bak aptal! Ahinden
184
185
örnek alsana!» sözü ağabeye karşı hınç besleten ve kendine güvenini sarsan bir yaklaşımdır. «Bunu küçük kardeşin bile bilir! Sen beceremiyorsun, götür de o yapsın!» gibi sözler çocuğu kırdığı gibi, kardeşleri de birbirinden soğutur.
Kimi evde, çocukların açıktan paylaşıldığı görülür. «Benim kızım, senin oğlun» ayrımı yapılır. Ana en büyük kızını, baba da bir oğlunu kendine ayırmış gibidir. Ana, oğullardan birini kendine dayanak olarak seçer, «Benim hakikatli oğlum! Sen başkasın, bana senden hayır var;» diye, onu kendi yanma çekip gerektiğinde babaya karşı kullanır. Baba da kızlardan birine ayrı bir düşkünlük gösterir. Açıkça «Biricik kızım! Babasının kızı! Bu evde beni anlayan bir tek sen varsın!» diyerek, kendine ortak yapar. En sakıncalı tutum olan bu biçim bir paylaşma, çoğunlukla ana ile baba arasındaki çatışma sonucu ortaya çıkar. Bu çatışmaya itilen kardeşlerin ilişkileri de hiçbir zaman uyumlu olmaz.
Sevginin açığa vuruluş biçimi çok değişiklik gösterir. Sevgi gösterisi bakımından, anaba^a tutumlarını iki aşırı uçta inceleyebiliriz:
a) Aşın Sevgi Gösterisi

Sevgilerini çok aşırı ve abartılmış biçimde açığa vuran anababalara çevremizde adım başı rastlayabiliriz. Böyle bir anneyi ele alalım önce: Doğumun ilk gününden başlayarak, çocuğuna aşırı bir düşkünlük gösterir. Bebek yeteri kadar besleniyor mu? Gereken bakımı verebiliyor muyum? diye sürekli kaygılanır. İlk aylarda göze çarpmayan ve olağan sayılan bu düşkünlük, çocuk büyüdükçe belirginleşir. Anne çocuğun ağlamasına dayanamaz, aksırsa hapşırsa hekime koşar. Çocuk ayaklandıktan sonra, ya düşerse diye kaygılanır. Bir an gözünün önünden ayırmaz ya da kucağın-

dan indirmez. Dişleri çıktıktan çok sonra bile, ezmelerle süzmelerle beslemeyi bırakmaz. Hele kendi kendini beslemesine hiç olanak vermez. Çocuk beş altı yaşma gelmiş, daha kendi başına yemek yemenin tadını tatmamış, eline kaşık almamıştır. Anne, çocuğun yediğini bir türlü yeterli bulmaz. Oyalayarak, masal söyleyerek, elinde tabak ardında koşarak doyurmaya uğraşır. Çocuk nazlanır, huysuzlanır, hattâ yediğini çıkarır. Ama anne direnir. «Babanın hatırı için, benim hatırım için!» diye diye büyük bir insanı doyuracak kadar dolu tabağı bitirtir. Kalori hesabı yapar, proteinin, vitaminin eksiksiz olmasına özen gösterir!.. Kimi ailelerde, çocuğun ağzına besleme alışkanlığı on yaşından sonra bile bırakılmaz. Oyun çağına gelen çocuk, düşer diye oyuna bırakılmaz, ya da anne başında bekler. Yaşıtlarına karşı her an korur. Giyinebilirken giydirir. Üstü açılır, üşür diye anababa odasında, sıklıkla anababa yatağında yatırılır. İstekleri önceden sezilir, bir dediği iki edilmez. Gece yarısı canı dondurma istemişse, ne yapar ne eder yaratırlar!

Çocuk okul çağma gelir, her çocuğun kendi gittiği okula o elinden tutularak götürülür, getirilir. Bu tutum, yalnız okulun ilk günlerinde değil, daha yukarı sınıflara geçtiğinde de sürer gider. Anne her gün okula taşınır. Çocuğun yemesine yardım eder, terleyip terlemediğini yoklar!.. Kısacası çocuk el bebek, gül bebek büyütülür, kol kanat gerilir, şımartılır. Çocuğa yardım amacıyla gerekli gereksiz her işine karışılır.

Çocuk Ruh Sağlığı Bölümlerine getirilen çocukların önemli bir bölümü böyle bir tutumla yetişmişlerdir. Bu çocuklar, kendi yaşlarından çok küçükmüşler gibi korunup kollanırlar. Örneğin, sekiz yaş çocuğuna üç yaşındaymış gibi davranılır. Bu durumda, çocuğun yaşına uygun ruhsal olgunluk geliştirmesi beklenemez. Bu çocuklara, okulda, çevrede, «Anasının kuzusu»,

«Muhallebi çocuğu», «Koca bebek» gibi adlar takılması-, na şaşılmaz. Bu annelerin yanılgısı çocuğu sevmekle, sevgiye boğmak arasındaki ayrımı yapamayışlarmdan gelir.

b) Sevgi Yetersizliği

Sevgi gösterisi bakımından, karşı uçta yer alan anababa, verici olmayan anababadır. Çocuğun ruhsal gereksinimleri çok yetersiz olarak karşılanır. Çocuğa yaklaşım sıcaklıktan yoksundur. Anne ya da baba, genel olarak çocuğu benimseyememiş gibidirler. Sevecenlik gösterdikleri zaman bile, hallerinde bir zorlama ve yapmacıklık göze çarpar. Çocuk hakkı olan kollanma ve korunmadan yoksun kalmıştır. Çocuk bakımı anneye ağır bir yük gibi gelir. Çocukların kendisini eve bağladığından, gezmesine, çalışmasına engel olduğundan yakınır. Yanına sokulmalarını istemez. Öpüşü, kucaklayışı soğuktur. Kimi anne bu soğukluğu bilinçli olarak açığa vurur. İçinden öpmek gelmediğini, başka anneler gibi, içinin kaynamadığını belirtir. Çocuğu, ya anneanneye ya da çocuksuz bir teyzeye baktırma yolunu seçer.

Böyle itici ve soğuk annelerin, her zaman çocuğu hırpalayan, sık sık döven anneler olması da gerekmez. Ama içlerinde acımasızca dövenler de yok değildir. Annedeki soğuk tutumu sezen çocuk, onun ilgisini çekmek için, daha çok gözüne batacak davranışlara girişir, ayağına dolaşır. Bu da annenin daha itici olmasına yol açar. Ana-çocuk ilişkisi iyice düğüm olur. Anne çocuğun olumlu niteliklerine karşı kör gibidir, kusurlarını ise hiç kaçırmaz. Gerçekten itici bir anne bu tutumunu haklı göstermek istercesine, «Çocuk dediğin anababadan korkmalı, çekinmeli. Çocukları şımartmaya gelmez. Ben onların hiçbir şeylerini eksik etmem ama yüz göz olmam» gibi mantık yürütür. Tu-

tumunu başkalarından olduğu gibi kendinden bile gizlemeye çalışır. Çünkü anababa için en güç şey çocuğunu sevmediğini kendi kendine ve başkasına itiraf etmektir. Soğuk anne, çocuğun hiçbir yaramazlığını bağışlamaz. Her şeyi görür, abartır ve başına kakar. Onu başkasıyla karşılaştırır ve aşağı bulur. Olumlu davranışlarını işe ödüllendirmek şöyle dursun, görmezden gelir, olağan sayar. Çocuğa doğuştan kötüymüş duygusu aşılar. Aslında, bu anne ya da baba kendi içindeki olumsuz duyguları, çocuğuna yansıtmakta, ondan kaynaklanıyormuş gibi göstermektedir. «Böyle anneler de olur muymuş?» sorusu akla gelebilir. Seyrek de olsa ne yazık ki vardır. Evlilik dışı doğum yapan kimi annede bu açıkça görülebilir: Böyle talihsiz anneler çocuklarını «Günah ürünü» olarak gördüklerinden, benimseyemezler. Bilinç dışı bir dürtüye uyarak uğradıkları haksızlığın, utandıkları yaşantılarının acısını çocuklarından çıkarırlar. Bunların içinde, çocuğu cami kapısına bırakanlar, öksüzler yuvasına verenler, döve döve sakat bırakanlar vardır.

İtici ve soğuk annenin her çocuğuna karşı aynı duygular beslemesi de gerekmez. Evliliğin en sarsıntılı döneminde ya da sağlığının en bozuk döneminde, istenmeden doğan bir çocuğa karşı-anne uzak kalabilir. Öteki çocuklarını ise sevecenlikle büyütebilir. Kimi an- • neler de vardır ki hiçbir çocuğunu bağrına basamaz, kanı kaynayarak sevemez. Bu annelerin geldikleri aileler incelendiğinde, kendilerinin yeterli sevgi görmedikleri ya da annesiz büyüdükleri anlaşılır. Ruhsal dengesi çok bozuk olan annelerin de, çocuklarına yeterli ya da sürekli sevgi vermeleri çok güçtür. Kimi anne kadınlığından yakınır; anneliği aşağı ve küçültücü bir görev gibi görür. Kendi cinsel kimliğini benimseyememiş ve her alanda erkeklerle yarışmaya çabalayan kadınlar bu tür; anne olmaya yatkındırlar.

Ailede bir veya birkaç üyenin soğuk ye itici davranışı bir çocuk üzerinde toplanabilir. Kız ya da erkek olabilen bu çocuk kimi ailede çeşitli nedenlerle özel bir role itilir. Bu çocuk haklı haksız kardeşlerin ve ana-babamn üstüne çullandığı çocuktur. İyi nitelikleri görülmez, hep olumsuz yanları göze batar. Ne yapsa ne etse kimseye yaranamaz. İki kardeş kavga etse, kabak onun başına patlar. İşlemediği suçların hesabı ondan sorulur. Ona karşı ön yargıyla davranılır: «Sen başlatmışsmdır, kardeşin sen kışkırtmışsındır, ben seni bilmez miyim?» diyen anababa cezanın ağırını ona uygun görür. «Sen hiç adam olmayacaksın. Nedir senden çektiğimiz? Yaptığın yetmiyormuş gibi, babanla da aramı açtın. Sen olmasan bu evde ne gürültü olur ne de dırıltı! Tanrı seni bana ceza diye vermiş, bir günahım varmış ki seni bana lâyık görmüş!» der. İşin ilginç yanı, ananın babanın ya da tüm ailenin yüklendiği bu çocuk, hep en yaramaz, en başarısız, en sevimsiz kardeş değildir. Ana ve baba, bilinçdışı nedenlerle belli bir çocuğu şamar oğlanı olarak seçmişlerdir. Onda sevilmeyen bir akrabanın özelliklerini görür gibi olmuşlardır. Örneğin, baba, çocukta, dayısının sorumsuz, geçimsiz, bencil kişiliğini görmektedir. «Bu çocuk adam olmaz, daha şimdiden dayısının örneği.» ya da anne benzer bir yaklaşımla çocuğu sevmediği birine benzetmektedir. Anne, evliliğin en sıkıntılı günlerinde doğan çocuğunu, mutsuzluğunun tek nedeni gibi görmüştür. Bu bilinçdışı nedenler daha da çoğaltılabilir. Sonunda belli bir çocuk, ailenin olumsuz yöndeki odak noktası durumuna getirilir; bütün öfke onun üstüne boşaltılır.

Bu-durumda sevilmediğini ve itildiğini gören çocuk, gösterdiği olumsuz tepkilerle, anababayı haklı çıkaracak durumlar yaratır. Sonunda kendi de bu rolü

benimser. Oluşan bu kısır döngü içinde ilişkiler gittikçe bozulur. Belli bir çocuğun, şamar oğlanı durumuna geçerek, bütün şimşekleri üstüne çekmesi, ailenin dengesini ve iç düzenini sürdürmeye yaramaktadır. Gerilen hava, öfkenin şamar oğlanına boşaltılmasıyla bir süre yatışmaktadır. Ana ve baba birbirlerine yöneltmedikleri düş kırıklıklarını, birikmiş kızgınlıklarını şamar oğlanına yansıtarak ilişkilerini kopmadan sürdürürler. Başka bir deyişle şamar oğlanı aile içinde ağır bir görev yüklenmiştir. Ailenin dengesini ayakta tutarken kendi ezilmektedir. Ailelerde olduğu gibi, topluluklarda da şamar oğlanı görevini üstlenen çocuklar ve büyükler vardır.

Bir örnek verelim; Çocuk Ruh Sağlığı Bakıyerine (kliniğine) 12 yaşında bir erkek çocuk getirilmişti. Anne ve babanın ellerinde uzun bir yakınma listesi vardı: Çocuk başarısızdı, sorumsuzdu, savruktu, söz dinlemez ve dalgındı... Yakınmalar bitmek bilmiyordu. Ana ve babanın çocukta beğendikleri bir özellik yoktu. Olumlu tek bir yanını göremiyorlardı. Söz arasında, çocuklarının zekâsından kuşku duyduklarını söyleyerek ölçülmesini istediler. Okulda çok başarılı olan iki kardeşine hiçbir bakımdan benzemediğini belirttiler. Ana ve baba öbür iki kardeşten söz ederken övünçleri gözlerinden okunuyordu. Çünkü onlar örnek çocuklardı! Düzenli, çalışkan, söz dinler ve olgundurlar. Ana ve babanın beklentilerine tıpatıp uymuş, istedikleri çocuklar olmuşlardı. Ama Mazlum (Çocuğun asıl adı Mazlum değil, evdeki durumuna uysun diye bu adı taktık) ailenin özlediği çocuk örneğine her yönden ters düşüyordu. Mazlumla yapılan konuşma, hekimi çok şaşırttı. Sanki bu çocuk ana ve babanın tanımladığı çocuk değildi. Aklı başında, rahat ve açık konuşan, yaşına uygun merakları olan, uyumlu bir çocuk izlenimini veriyordu. Daha da şaşırtıcı olan bu çocuğun okul başarısının iyi ile pekiyi arasında bir düzeyde oluşu idi.

Ev öde\k-:rini önemsemeyişi ve oyuna düşkünlüğü nedeni}'^ en başarılı öğrenciler arasına girmediğini kendi de biliyordu. İkinci görüşmede anne ile baba, çocuğun başarısız olmadığını isteksizce doğrulamak zorunda kaldılar. Neden zekâsından kuşkulandıkları sorulunca şu ilginç örneği verdiler: «Yazılı sınavlarda sınav kâğıdına adını yazmayı unutuyordu. Oysa sınav kâğıdı pekiyilikti!

Ailenin rubsal yönden incelenmesi, gerçekte Maz-lum'un ailenin en sağlıklı üyesi olduğunu ortaya koydu. Ana ve babanın tutumları çok katı, çocuklarından beklentileri gerçek dışı idi. Evde sıkıyönetimi andırır bir düzen ve kuralcılık egemendi. Ana ve baba ilk iki çocuklarını istenen kalıba sokmakta başarılı olmuşlardı. Mazlum ise daha sağlıklı bir tepki göstermiş, özgürlüğünü savunmaya çalışmıştı. Ancak bu tepkisiyle ana ve babasının şimşeklerini üstüne çekmişti. Kardeşleriyle sürekli olarak ve olumsuz biçimde karşılaştırılmış; başarısız ve sevilmeyen çocuk kimliğine iyice alışmıştı. Çünkü bu ailede sevilmenin tek koşulu çok başarılı olmaktı!

Sevecen annelerin bile ara sıra çocuklarına karşı itici ve soğuk davranmaları doğaldır. Günlük sıkıntılar, yorgunluklar, gerginlikler anneleri geçici olarak soğuk ve itici yapar. Çocukların aykırı istekleri, ayağa dolaşmaları, en uygunsuz zamanda ortaya çıkan yaramazlıkları anneleri bunaltır; sert tepkilerine yolaçar. Ancak annenin azarına, öfkesine, kısacası dış görünüşüne bakarak onun sevgisiz ve soğuk olduğu sonucu çıkarılamaz. Ayrıntılı bir ruhsal inceleme yapmadan anneleri şu ya da bu kümeye sokmak yanlış olur. Ayrıca aşırı sevgi .gösterisi ile sevgisiz tutum arasında pek çok ara basamağın yer aldığını söylemeye gerek yok. Bununla birlikte aşırı sevgi gösterisi daha kolay saptanabilir.

Çocuğu sevmek, ona her an güler yüz göstermek, durmadan sarılıp öpmek değildir. Genellikle en sevdiğimi? kişilere sevgimizi de kızgınlığımızı da kolay açığa vururuz. Başka bir deyişle temeldeki sevgi değişmeden de tutumlar dalgalanma gösterebilir. Bu durumlarda çocuklar ana ve babalarının sevgilerinden kuşku duymazlar. Ancak bu dalgalanma büyük iniş ve çıkışlar gösteriyorsa ve daha önemlisi sık oluyorsa, çocukta bocalama ve güvensizlik başgösterir. Özellikle küçük çocuklar birden değişen, sevgi ve sevgisizlik uçları arasında gidip gelen tutumlar karşısında çok duyarlıdırlar. Biraz önce sevip okşayan, sarılı öperi annesinin, yemeğini yemediği için «Seni sevmiyorm artık, annen olmayacağım!» gibi sözlerini sanıldığından çok ciddiye alır ve tedirgin olurlar.

Kimi çocuk da vardır. «Sen beni sevmiyorsun artık!» diye yakınır ya da «Anne beni sevdiğini söyle. Beni seviyorsun değil mi?» diyerek sevgisini belirtmeye zorlar. Anne de çocuk yatışsın diye sevgisini kanıtlamak çabasına girer. «Vallahi seviyorum! Hiç anne çocuğunu sevmez mi?» der, sarılır öper. Bu davranış anneleri kaygılandırır. «Çocuğuma yeterli sevgi vermiyor muyum?» kuşkusna düşürür. Oysa içindeki sıcak duyguların bilincinde olan bir annenin kendisine yönelen bu sorulardan kaygılanması gerekmez. Ancak çocuk sık sık anneden sevildiğini duymak istiyor, anneyi yeminlere zorluyorsa, durup düşünmekte yarar vardır. Bu durumda ya çocuk çok şımartılmışır, alıştığı sevgi gösterisi zayıflayınca ilgiyi üstüne çekmek istiyordur; ya da annenin sevgi gösterisi çok

tutarsızdır. Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır: Gerçekten sevgi yoksunluğu çeken çocuklar sevgisizlikten yakınmayı bile bilmezler!
Kızının sürekli olarak sevilmediğinden yakınma-sıyla bunalmış bir anne Çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne gelmişti. Kendini suçlama eğilimindeydi. Oysa anne

sevecen, sıcak ve çok ilgili bir anne idi. Ancak kocasıyla arası çok gergindi. Sık tartışmalar ve kavgalar oluyordu. Anne bir gün, sinirli bir anında, «Babandan da bıktım senden de, başımı alıp gideceğim!» demişti. O günden sonra çocuk annesine aşırı düşkünlük göstermeye, sık sık sevgisini yoklamaya başlamıştı.
Sevgi yalnız öpmelerin, okşamaların sayısıyla ölçülecek bir duygu değildir. Onu açığa vurmanın çok çeşitli yolları vardır. Bir sıcak bakış, tatlı gülüş, bir dokunuş, sevgiyi sözlerinden ve antlardan (yeminlerden) daha etkili olarak belirtebilir. Çocuklar yapmacık sevgi gösterilerine kanmazlar. Sezmekte en az yanıldıkları şey de gerçek sevgi ve sıcaklıktır!

ÜÇ
ÇOCUK YETİŞTİRME İLKELERİ VE TUTUMLAR

DİSİPLİN
Konuşma dilinde disiplin sözü baskılı eğitim anlamında kullanılır. Dar anlamıyla disiplin, davranışı belli kalıplara sokmak amacıyla uygulanan katı kuralları ve yöntemleri kapsar. Okulda olsun, kışlada olsun öğrenciyi ya da eri yola getirmek için kullanılan cezaları anımsatır. Türkçe sözlükte yer alan sıkıdüzen sözcüğü de bu anlamı belirtir. Oysa geniş ve daha doğru anlamıyla disiplin, «Öğretici, düzenli davranış ve yetkinlik kazandırıcı yetiştirme» demektir.Bu sözün aslı da Latince öğrenmek (discare) kökünden çıkmış. Bir meslek dalında yetişen çırağa ustasının beceri, düzen ve etkinlik kazandırmak amacıyla uyguladığı yöntemlerin tümüne de disiplin (disciplina) denmiş.
İyi bir ustanın çırağına sanatını öğretirken bağlı kaldığı ilkeler iyi bir eğitimde de geçerlidir: Usta, çırağını işin kolayından başlayarak eğitir. Öğretimini ondaki gelişme hızına göre ayarlar. Yavaş yavaş sorumluluk verir. Başarısını destekler, yanlışını düzeltir. Ne-

rede güveneceğini, nerede başında durup denetleyeceğini bilir. Ona yanılma payı bırakır; toyluk yanılgılarını bağışlar. Beğenildiğini gören çırak da işine dört elle sarılır. Ustasına benzemek ve ona yetişmek için tüm yeteneğini ve çabasını ortaya kor.
Bu anlamda kullanılınca disiplin tanımı çocuk eğitimindeki sağlıklı tutum ve kuralları içine alır: Çocuğa da öğrenmesi, beceri kazanması ve yeteneklerini geliştirmesi için kılavuzluk edilir. İyi davranış örnekleriyle toplumsal kuralları benimsemesi sağlanır. Olumlu gelişmeler desteklenip olumsuzlar düzeltilmeye çalışılır. Kendine güveni arttırılır; bağımsız davranışları desteklenir. Bunlar yapılırken çocuğa sevgi, anlayış ve hoşgörü ile yaklaşılır. Bunun yanında çocuğun gelişme dönemi ve yetenekleri göz önünde tutulur. Çocuk gerektiğinden çok kollanmaz ya da yeteneklerini aşacak ölçüde zorlanmaz. Eğilimleri ve kişilik özellikleri gerçekçi olarak değerlendirilir. Onu anlamaya ve daha iyi tanımaya çalışılır. Kısacası çocuğa kulak verilir. İzlenen yöntemlerin çocuğa uygun düşüp düşmediği araştırılır. Ona süre tanınır. Özgürlük gereksinimi karşıla-
nır.
Doğaldır ki kuralları öğretmek ve çocuğu bir düzene sokinak yetmez. Çocuk denetim altında değilken de öğrendiklerim uygulayabilmelidir. Tek başına kaldığı. zaman da kurallara uyuyor, davranışını kendi düzen-leyebiliyorsa, yetiştirme başarılı olmuş sayılır. Başka bir deyişle, çocuk düzenli davranışı içine sindirmiş, özümsemiştir. Kendi kendini yönetme yeteneğini kazanmıştır.
Bir işi başkasının zoruyla yapmaya, insanoğlu hep direnç göstermiştir. İşi kendi başımıza ve kendimimiz için yaptığımızda daha verimli oluruz. Bunun en güzel örneğini ilkokullarda uygulanan küme çalışmalarında buluruz: Bir masa çevresinde

kendi başlarına belli bir konuyu işleyen çocukların içten gelen bir çabayla çalış-
106
tıkları görülür. Onları, bir de sıralara dizilip öğretmenin gözlerinin içine bakmaya zorlandıkları zaman izleyin. Dersi dinler görünüp sağa sola bakar, gülüşmek ve konuşmak için fırsat kollarlar. Katı kurallar, insanda kaçamak yapmak ve boşluklardan yararlanmak eğilimi doğurur. Denetim gevşeyince de kuruldu sanılan düzen dağılıverir. Baskıcı yönetim altında yaşayan toplumlarda bunun örnekleri sıklıkla görülür. Her baskı döneminin ardından bir kargaşa ve başkaldırma dönemi gelir.

Bu çerçeve içinde ele alınınca, disiplini insanın elini kolunu bağlayan yasaklamalar değil, özgürlüğün en uygun biçimde kullanılmasını sağlayan kurallar bütünü olarak görmek kolaylaşır. Halkçı ve özgürlükçü yönetimi benimseyen bir toplumda başka bir eğitim anlayışı da düşünülemez.

Disiplinde özgürlüğün yerini daha da vurgulamakta yarar var. Özgürlükle bir arada gitmeyen sevgi, nasıl boğucu bir koruyuculuğa dönüşürse; özgürlük payı bırakmayan disiplin de gerçekten sıkıdüzen olup çıkar. Çocuk yetiştirmeyi bir bakıma yüzme öğretmeye benzetebiliriz: Çocuk işe suyla oynayarak başlar. Suya girer çıkar, kovasına su doldurup boşaltır, ıslanır, ıslatır. Kısacası suyla iyice tanıştıktan sonra yüzmeye çabalar. Biraz gösterme, biraz da yüreklendirme ile kısa sürede suyun üstünde kalmayı başarır. Çocuk uzun süre kendi başına bırakılırsa bu beceriyi kazanması gecikir. Anababa çocuğu sıkı sıkı tutup bırakmazlarsa o zaman da yüzme öğrenemez. Yerinde tutup yerinde bırakmayla, destek ve yüreklendirmeyle çocuk yüzmeyi en kısa sürede öğrenir.

Öğretim ve eğitimde özgürlük, yani oyun başta gelir. Toplumsal kuralların kazandırılmasında da en doğal ve etkili yol budur. Sanat dallarında ve spor alanındaki beceriler de böyle özgürlük ortamında gerçekleşir. Bundan sonra, kuralları ve yasakları öğrenme
197
i
aşaması gelir. Resim eğitiminden bir örnek verelim: Çocuk, bulaştırma, sıvama ve karalama ile işe başlar. Sonra biçimler ve çizgiler belirir. Çizgileri ve boyaları özgürce kullanır. Kendi kurallarını kendi koyar. Picas-so'yu anımsatan yüzler çizer. Başkaları ne der diye tasa etmeden en aykırı renkleri kullanır; oranlara boyutlara aldırış etmez. «Böyle adam resmi olur mu?» diyen olursa, «Elbet olur! Ben adamı böyle çizerim!» der. Bir yuvada çocuklara anne resmi çizmeleri söylenmişti. Çocuklardan biri pörtlek gözlü, fırlak dişli ve diken saçlı bir kadın çizmişti. Öğretmen kendini tutamamış ve gereksiz olan şu tepkiyi göstermişti: «Böyle anne çizilir mi?» Çocuğun yanıtı hazırdı: «Çizilir ya! Ben, çocuğunu döven kızgın bir anne çizdim!»

Her ailenin, çocuk davranışlarıyla ilgili, yazılı olmayan bir yasası vardır. Bu yasaya göre davranışları üç kümede toplayabiliriz: İlk kümede hiç beğenilmeyen, hiçbir zaman onaylanmayan ve hep ceza gören davranışlar yer alır. Örneğin; çalma, hiçbir evde hoş görülmez. İkinci kümede her zaman beğenilen ve ödüllendirilen davranışlar vardır. Söz dinlerlik, doğruluk, çalışkanlık gibi. Bu iki kümenin arasındaki bir üçüncü kümede ise, bu denli belirlenmemiş davranışlar ve özellikler toplanır. Bu davranışlar kimi zaman cezalandırılır, kimi zaman görmezlikten gelinir, kimi zaman da hoş görülür. Gürültü etmek, ev içinde koşmak, bir şey kırmak, kardeşle kavga etmek, üstünü başını kirletmek, eve geç gelmek gibi daha bir sürü davranış, zamana ve anababanm o günkü eğilimine göre, ya bağışlanmaz suç olurlar ya da üstünde durulmayan küçük yaramazlıklar sayılırlar. Ayrıca, kesinlikle onaylanmayan davranışların düzeltilmesi ya da cezalandırılmasında evden eve önemli ayrılıklar görülür.

Disiplin yönünden ailelerde saptanan aşırı tutumları üç başlık altında inceleyebiliriz:
198
a) Sıkı Tutum

Sıkı eğitim uygulayan anababa, çocuğu kendi tasarladığı bir kalıba göre yoğurmak amacım güder. Çocuk sürekli bir denetim altındadır. En küçük yanılgıları ve yaramazlıkları gözden kaçmaz; hemen üstünde durulur ve düzeltme yoluna gidilir. Çocuğun kurallara sıkı sıkrya uyması beklenir. Lütfensiz konuşması, kötü söz

söylemesi ayıplanır. Evde ve çevrede görgü kurallarına uygun davranmalıdır. Çalışması, oynaması, yatması, saatli ve düzenli olmalıdır. Anababa sözünden hiç dışarı çıkmamalı, tartışmamalı ve hiç karşı gelmemelidir. Durum ve koşullar ne olursa olsun, anababa-ya boyun eğmelidir. Annenin, aldığını giymeli, onun seçtiği arkadaşlarla oynamalıdır.

Eğitimde, ceza önde tutulmuştur ve suçla orantısızdır. Ceza aileden aileye değişirse de amaç aynıdır: Çocuk ne pahasına olursa olsun yola getirilmelidir. Kimi evde bu dayakla; kimi evde de ayıplama, suçlama ve korkutmayla sağlanır. Kimi evde de sert bir bakış yeterlidir. Disiplin, bunaltan, sıkan dar bir giysi gibi çocuğu sarar. Ona' tanınan haklar en aza indirilmiştir. En doğal hakları bile ona usluluğunun karşılığı olarak sunulur. Sürekli ders çalışması, hep iyi notlar alması istenir.

Çocuk, anababasınm eleştirisinden çekinir ve attığı her adımda ya^nlış yapma korkusu içine düşer. Duygularına ve isteklerine önem verilmediğini görerek bunları içinde tutmaya çalışır. Çocukla anababanm ilişkisi gergindir. Oyundan birkaç dakika gecikerek eve gelmek büyük sorun olur. Üstünü kirletmemeli, yemeğini son lokmasına kadar yemeli, dakika geçirmeden yatağına yatmalıdır. Kısacası böyle bir evde beğenilmeyen, hoş görülmeyen davranışların sayısı kaharıktır. Yaşa uygun çocuksu yaramazlıklar bile hoşgörüyle karşılanmaz. Ço-

cuktan yaşının üstünde olgunluk beklenir. Daha doğrusu çocukluğunu yaşamasına olanak verilmez. Davranış esnekliği tanınmamış ve özgürlük sınırları bir hayli daraltılmıştır.

b) Gevşek Tutum

Birinci tutumun tersine kimi ailelerde disiplin yok denecek ölçüde gevşektir. «Çocuktur yapar! O daha çocuk, ne bilsin!» denerek, çoğu olumsuz davranışlar aşırı bir hoşgörüyle karşılanır. Çocuk, bile bile kırıp dökse de, anababadan belirli bir tepki görmez. «Varsın kırsın, benim oğlumdan değerli mi?» diye destek bile görür. Çocuğa sayısız haklar tanınmıştır, ancak nerede duracağı kesinlikle belirlenmemiştir. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu öğretilse bile uygulama ve denetleme düzensizdir. Başka bir deyişle davranışlara sınır çekilmez. Verilen cezalar çok yetersiz kalır, ve çocukça ciddiye alınmaz. Çünkü cezanın ya ertelendiğini, ya unutulduğunu, hep «Bir daha yaparsan karışmam» diye geçiştirildiğini önceki deneylerinden öğrenmiştir. «Küserim ama. Yalvarırım yapma! Anneni seviyorsun dur!» gibi yalvarma yöntemiyle, çocuk yola getirilmeye uğraşılır. «Uslu durursan bak sana ne alacağım» diye çocuğa ödün de verilir. Ailede çocuk anababadan çekineceği yerde, anababa çocuktan çekinir olmuştur. Çocuk evde dilediği gibi at oynatır. Anne bir vursa üç vuruşla karşılık verir. Çocuk elinde oyuncak olan anne, ağlayarak kendine acındırmaya uğraşır.

Bu disiplin yöntemi, yanlış bir anlayışla, çağdaş eğitim uyguladıklarını sanan anababalarm başvurduğu salt (mutlak) hoşgörü yöntemidir diyebiliriz. Ancak bu anababalar hoşgörü ile boşvermeyi birbirine karıştırırlar. Ara sıra sertleşmek gereğini duydukları zaman da kararsız davrandıklarından, çocuğu etkileye-mezler. Bu tutumla, çocukların bencil, sorumsuz ve şımarık yetişmesi doğaldır.

c) Tutarsız Tutum

Kimi evde disiplin yok değildir, ancak ne zaman, nerede uygulanacağı belirsizdir. Anababanın tutumu aşırı hoşgörü ile sert cezalandırma arasında gidip gelmektedir. Çocuk hangi davranışın nerede, ne zaman istenmediğini, önceden kestiremez. Tutumunu anababanın keyifli ya da öfkeli oluşuna göre ayarlamaya çalışır. Başka bir deyişle, çocuk davranışının doğru ya da yanlış oluşuna değil, «Ne zaman yaparsam cezadan kurtulurum?» sorusuna kafa yorar. Kimi zaman, ceza öyle beklenmedik anda gelir ki çocuğun başkaldırmasına yol açar. Tutarsızlık, tek tek annenin ya da babanın, bir gününün bir gününe uymaması biçiminde olabileceği gibi; ana ve babanın birbirine çok aykırı ceza ve eğitim anlayışlarının çatışmasında da doğabilir. O zaman çocuk, davranışını kime uyduracağını bilemez. Ancak burada sözünü ettiğimiz tutarsızlık sürüp giden türden olanlardır. Yoksa hiçbir eğitim yönteminde salt tutarlılık sağlamak olanağı yoktur. Bir evde, bir gün görmezlikten gelinen yaramazlık, ertesi gün

ağır ceza görüyorsa, annenin yapağını baba bozuyor ya da babanın verdiği cezaya anne karşı çıkıyorsa, tutarsızlık gerçekten var diyebiliriz.

DAYAK CENNETTEN Mİ ÇIKMIŞTIR?

*

Bu soruya hiç duraksamadan hayır diyebiliriz. Dayak, çocuk eğitiminde, gittikçe daha az başvurulan bir yöntem olma yolundadır. Çocuk dövmenin, anababanın en doğal hakkı sayıldığı toplumumuzda, artık anababalar çocuklarını okula verirken öğretmene, «Eti se-

nin, kemiği benim» demiyorlar. «Kızını dövmeyen dizini döver», «Öğütle uslanmayanın hakkı kötektir» gibi sözler de eskisi gibi sık ^duyulmuyor. Özellikle okumuş anababalar döverek çocuk yetiştirmenin sakıncalarını biliyorlar. Bununla birlikte dayak ortadan kalkmış değildir. Ne evde ne okulda... Çünkü görenekler ve eski* alışkanlıklar kolay değişmiyor. Yanlış olduğu bilinse de baba evinde yaşanan ve edinilen tutumlar etkj£fun,,. sürdürüyor. Ancak döven anababalarm, eskisi gilji ic-f leri rahat değil bugün. Çocuklarını dövdüklerini övü-, nerek açıklamıyorlar. Pişmanlık ve suçluluk duygularına kaptırıyorlar kendilerini. "

Gerçekten dayak, atanı utandıran, dövüleni küçülten, tanıkları da en azından üzen bir davranıştır. Ahmet Rasim çocukluk anılarına dayanarak yazdığı «Falaka» adlı öyküde, bu duyguları pek güzel dile getirir: Hocası kendisini kayırdığı için falaka cezasına çarptırılmaz. Ancak arkadaşlarının falakaya yattığım gördükçe içi burkulur, korkuya kapılır. Korktuğunu gören hoca ona, «Üzülme, seni falakaya yatırmam» der, ama o yatışmamıştır. İçinden şöyle der: «Bilmez ki, dayağı seyretmek de, dayağı yemek kadar ağırdır!»

Dayak bir anlık öfkeyle verilen, çoğu kez de amacını aşan bir ceza yöntemidir. Kolayca ölçüsü kaçar, kusurlu çocuğu «mazlum» yapar; dayağı atanı da suçlu duruma düşürür. Öğretici değeri az, etkisi kısa süren bir yıldırma yöntemidir. Analar, babalar son birkaç ay içinde, dayağa yol açan durumları bir yere yazıp üstünde düşünseler, çocuğun, dayakların çoğunu hak etmediğini söylemek zorunda kalırlardı. Çocuk çoğu kez hak ettiği için değil, anababa sinirli olduğu için dövülmüştür.

Dayağın tanımı ve ölçüsü aileden aileye değişiklik gösterir. Burada sözü edilen dayak, kimi anababanm «Tanrı yarattı» demeden uyguladığı, kıyasıya dövmeler değildir. Çocuğun ağzından burnundan kan getiren,

bedenini çürük içinde bırakan dövmeleri de tartışmamızın dışında tutuyoruz. Ne yazık ki gözü hiçbir şey görmeyen, elinden alınmazsa çocuğunu öldürürcesine döven anababalar sanıldığı kadar az değil. Çocuklarına, düşmana yapılmayacak işkenceler uygulayanlar var. Hem de yalnız bizim ülkemizde değil, öğretim düzeyi en yüksek Batı ülkelerinde de, ezikler, çürükler ve kırıklarla hastanelik edilen çocukların sayısı hayli kabarıktır. Hekimlikte, «Örselenmiş çocuklar» adıyla bilinen bu çocuklara ve bebeklere son yıllarda sık sık rastlanmaktadır^15^. Kimi Batı ülkelerinde, çocuklarım acımasızca döven anababaların, yetkili kurumlara bildirilmesi, radyo ve televizyonlardan duyurulur. Ancak bunlar konumuzun dışında. Bizim tartıştığımız dayak, sorumlu, dengeleri yerinde anababaların uyguladığı, olağan diyebileceğimiz dövme biçimleridir.

«Çocuk Eğitiminde Ödül ve Ceza» konulu bir televizyon programında tartışma dayak konusuna kaymıştı. «Nasıl dövmeli?» ve «Ne zaman dövmeli?» diye konuşurken, 12-13 yaşlarında uyanık bir öğrenci söz almış, herkesi utandıran ve şaşırtan şu düşündürücü sözleri söylemişti: «Dayağın disiplinde yeri yoktur. Dayak, atanı da atılanı da küçülten, insana yakışmayan bir davranıştır. Bu tartışmada hiç sözü edilmemesi gerekirdi!»

Arasıra ya da sıkça dayağa başvuran annelerin, bu konuda içtenlikle söyledikleri sözlerden birkaç örnek verelim:

«İnanın, her sabah kalktığında bugün çocuğumu dövmeyeceğim diye kendi kendime söz veriyorum ama olmuyor. Bir de bakıyorum elimde terlik çocuk kovalıyorum. Bunaltıyor beni. Başka bir yol bilsem onu deneyeceğim. Babasına söylüyorum,

«Hanım sen sinirlisin» diyor, «Sen döveceğin kadar dövmüşsün, bir de ben mi döveyim yani?»
n
203
«Bağırıyorum, çağırıyorum, yalvarıyorum, dinlemiyorlar, gene bildiklerini okuyorlar. Bir sabır, iki sabır şurama geliyor. Ben de kalkıp bir güzel dövüyorum. Sonra da bütün gün, pişman oluyor hasta gibi dolaşıyorum. Onlarsa hiçbir şey olmamış gibi haylazlıklarını sürdürüyorlar!»
«Çocuğumu dövdükten sonra öyle vicdan azabı çekiyorum ki, beş dakika geçmeden kucağıma alıyorum. Biliyorum doğru değil ama ağlamasına dayanamıyorum!»
.
«Küçükken bir süre sesi çıkmaz, uslu dururdu, şimdi gücüm yetmez oldu. Ben bir vuruyorum o iki vuruyor. İyice yüz göz olduk galiba!»
«Ben kendim her gün dövüyorum da babası dövünce dayanamayıp elinden alıyorum. Aslını sorarsanız, o benim kadar kıyasıya dövmez!»
«Ben vurdukça o ya gülüyor ya da «Vur, daha vur! Öldürsen de ağlamayacağım işte!» diyor. Öyle suçlanıyorum ki, ne yapacağımı şaşırıyorum.»
Uzayıp giden bu küçük itirafların şu ortak yanı dikkati çekiyor: O da beklenen sonucun alınmayışı ve annelerin, başvurduklan bu cezadan, çocuklardan çok kendilerinin etkilendikleri gerçeğidir. İçtenlikle konuşan bu anneler, bugün ailelerin içine düştükleri çıkmazı dile getiriyorlar: Dayak etkisiz bir yöntem olsa da, alışkanlıkla, ilk başvurulan yöntem olmaktan çıkmadı. Ancak, eskiden anababanm rahatça benimsediği, üstünde pek düşünmeden başvurduğu bu ceza yolu, günümüzde o denli iç erinciyle (huzuruyla) uygulanamıyor.
Yukardaki örneklerden çıkan bir başka sonuç da, annelerin, disiplin uygulamada, yalnız kaldıkları, kocalarından bekledikleri desteği bulamadıklarıdır. Gerçekten, çocuklarla günboyu uğraşıp, didişen an-
204
nelerdir. Yükün ağırı onların omuzlarına yüklenmiştir.
Bir evde, dayak, çok sık kullanılan eğitim aracı durumuna gelmişse, durup düşünmekte yarar vardır: Ya ana ve babanın tutumu çok yanlıştır, ya da çocuk davranışıyla sürekli olarak onları dayağa zorlamaktadır. Daha doğrusu aile içi ilişkilerinde ciddi bir bozukluk vardır. Çocukların yaşı büyüdükçe, dayak azalacak yerde artıyorsa, nedenleri üzerinde durup düşünmek gerekir. İçinden çıkılmayan durumlarda, Çocuk Ruh Hekimlerine danışılmalıdır.
Kimi babaların dayak konusundaki tutumları pek katıdır: «Babamızın elinden sopa düşmezdi. Yediğim dayağın sayısını unuttum. Dayaktan korkardım ama benim iyiliğim için döverdi. Adam olayım diye döverdi. Bu yüzden hiç zararını görmedim!» Böyle konuşan baba, adam olmuşsa, dayak yediği için değil, dayağa karşın adam olmuştur. Kişiliğinde, aransa, kendi göremediği yara izleri bulunabilir. Tek başına dayakla adam olmuş insan gösterilemez!
ÇOCUK DÖVÜLMEDEN EĞİTİLEBİLİR Mİ?
Dayağı en aza indirme yollarım tartışmadan önce, bir noktayı vurgulamakta yarar var. Dayağın sar kıncalannı belirttikten sonra kişisel kanımı açıklamak isterim: Seyrek olarak başvurulur ve ölçüsü kaçırıl-mazsa, dayağın çocuk kişiliğini örseleyeceğini sanmıyorum. Ancak, dayağın çocukta bir eziklik ve tortu bırakmaması önemlidir. Çocuk dayağı gerçekten hak etmiş olmalıdır. Anababanm kendi öfkesini çocuktan çıkarmak için dayağı araç yapmaması koşulunu da eklemeliyiz. Çocuğun suçunun da eskiden hep hoş görülen, ya da görmezlikten gelinen bir suç olmaması gerekir.
205
Bir anne çocuklarını dövmemeye söz verdiğini ve bunu da başardığını söylemişti. Nasıl başardığı sorulunca: «Dişimi sıkıyorum, bağırıyor çağırıyorum. Saçımı başımı yolup duvarı yumrukluyorum. Ama kendimi tutup dövmüyorum. «Her ne pahasına olursa olsun dövmeme kararı, annenin elini kolunu bağlamıştı. Belli ki annenin o güne dek, tek disiplin aracı dayakmış! «Böyle yapacağınıza kıçına bir iki vursay-dınız» dediğimde anne derin bir soluk almıştı. Ancak bunun ardından, benzer durumların, dayaksız nasıl ele alınabileceği üstünde durup konuşmayı sürdürmüştük. Kullanmasa bile, elinde, sıkışık anlarda başvuracağı bir araç olduğunu bilmek anneyi rahatlatmıştı.

Gerçekte, çocuklar en soğukkanlı anababaları bile çileden çıkaracak durumlar yaratabilir. Zamanında ve yerinde uyarılara aldırmayan, yaptığında direnen çocuk, dayağa çanak tutuyor demektir. Böyle durumlarda, çocukların, ölçüsü kaçmayan bir dayağa büyük tepki göstermediklerini pek çok anababa bilir. Bir çocuğun kendisini az önce döven annesine söylediği sözler bunu çok iyi kanıtlar: Anne, yanına sokulan oğluna, «Biraz önce dayak yedin, konuşma benimle, yaklaşma yanıma» dediğinde, çocuk, «Ama anne! Beni dövsen de sana kızamıyorum ki! Beni sevdiğini biliyorum!» yanıtını verir. Arada bir kabaya, kol ve bacaklara vurmanın aradaki sevgi ve güveni sarsacağı düşünülemez. Ancak kemerle, sopayla atılan dayaklar, hiçbir koşulda onaylanamaz.

Şimdiye değin, dayağı kötü bir eğitim aracı, geri tepen bir yıldırma yöntemi gibi tartıştık. Belirtilen sakıncalar saklı kalmak koşuluyla, dayaktan çok daha yanlış cezalar olduğunu söylemek gerekir. Yıldırma ve sindirme, daha kötü, daha kalıcı sonuçlar doğuran bir yöntemdir. Korkutma geleneksel eğitimimizde önemli

bir yer tutar. Daha da ortadan kalkmış değil. Korkutma yöntemine, çocuk korkularını tartışırken gene döneceğiz. Burada şu kadarını belirtmekle yetinelim: Küçük çocuklarını evden gitmekle korkutan, «Annesiz kalırsın, üvey anne ellerinde büyürsün, o zaman anlarsın değerimi!» diyerek yıldıran anne, çocuğunu sürekli tedirgin etmek pahasına, ancak kısa bir süre için uslan-dırabilir.

Gene bizim toplumumuzda, annelerin sık sık başvurduğu bir yol da acındırma yoludur. «Beni çok üzüyorsun, canımdan bezdirdin, birazcık seviyorsan acı bana, yapma!» diye başlayıp, «Yataklara düşeceğim» diye sürüp giden yalvarmalar, ancak annenin güçsüzlüğünü ortaya koyar. Bu yolla çocuk kolay tedirgin olur ama uslanmaz.

Dayaktan daha sakıncalı üçüncü yöntem çocuğa küserek yola getirmeye çalışma yöntemidir: «Konuşma benimle! Ben senin annen değilim. Git kendine başka anne bul!» Çocuk anneyi kızdırdığı durumlarda, annenin soğuk durması doğaldır. Az konuşmasının, sorularına kısa cevaplar vermesinin de bir sakıncası olmaz. Ancak, günlerce, hiç konuşmadan sürdürülen küslük olgun bir davranış sayılamaz.

Dayaktan kaçınmak için gün boyu bağıran, azarlayan, anneler de vardır. En yüksek perdeden, avazları çıktığı kadar bağırmazlarsa içleri rahat etmez. Bu durumda çocuk davranışını, annenin ses tonuna göre ayarlamayı öğrenmiştir. Anne en yüksek perdeye çıktığı zaman dinler, yoksa duymaz bile. Annenin, «Sana söylüyorum duymuyor musun?» demesi karşısında, «Ama anne bağırmadın ki! Ben kızdığını nereden bileyim!» der.

Bağırmaları, ilençler (beddualar) sıralayarak pekiştirmek de oldukça yaygın bir alışkanlıktır: «Allahın-dan bul, emi? İnşallah sen de çocuklarından çekersin!».

Çocuğu suçlandırarak yola getirmek amacını güden bu tutumla da pek sonuç alınmaz. Zamanla, çocuklar annenin ilençlerini ezberler ve kulak arkasına atarlar. Ancak, Tanrıyla korkutulmak çocuklarda kalıcı tedirginliklere neden olabilir. «Tanrı her yaptığını görür, cehennemde yanarsın, o nasıl söz? Ağzın yüzün çarpiT lir!» gibi sözler, özellikle küçük çocukları çok ürkütür. Korkmakla kalmaz, Tanrıyı da bağışlayıcı olmayan acımasız bir varlık olarak tanırlar.

Çocuklar, başkalarının yanında aşağılanmaktan, küçültücü sözler işitmekten çok incinirler. Bunu, «Başkalarının yanında bana kötü söz söyleme, istersen döv» diye dile getirirler.

Kimsenin yüzde yüz olgun olması beklenemeyeceğine göre, seyrek olarak dayağa başvuran anababala-rm, bundan suçlanmalarına gerek yoktur. Çocuğa suçluluk duygularımızı göstermemek yerinde olur. Ancak haksız yere dövdüğümüzü sonradan anlayınca, bunu açıklamakta ve çocuğun günlünü almakta bir sakınca yoktur. Çocuk için hiç yamlmayan anababa değil, insanca davranan anababa daha eğiticidir. Anababanm ara sıra yanılması ve bunu kabul etmesi çocukları rahatlatır. Örneğin, çocuklar ana ve babalarının bir şey kırdığım görünce çok sevinirler. Bu durumda yapılacak şey, onu azarlamak değil, çocukla birlikte gülmektir. Bardak tabak kırdıkça ceza gören çocuklar hem gücenir hem de, «Biz kırınca suç, siz kırınca kaza!» diye taşı gediğine korlar.

Başka cezalar gibi, dayak cezası da geciktirilmeden verilmelidir. Günlük olağan suçlar için, «Dur, baban gelsin de seni bir güzel dövdürteyim!» diye çocuğu

bütün gün tedirgin etmek anlamsızdır. Bu yol ancak çok ağır suçlarda denenmelidir. Her durumda çocuğu babayla korkutan anne, kendi çaresizliğini ortaya kor.
208
Ayrıca bu tür göz korkutmaların çoğunun gerçekleşmediğini biliriz. Ya anne unutur ya da baba dövmeye yanaşmaz.
Baba döverken anne, anne döverken de babanın karışması doğru olmaz. Bu kural aslında öteki cezalar için de geçerlidir. Diyelim ki baba, çocuğu gereğinden çok dövüyor. «Bırak artık, yavrumu öldüreceksin!» diyerek araya girmek yerine, annenin soğuk kanlı bir tutumla, «Bu kadarı yeter, cezasını çekti» diyerek babayı durdurması uygun bir yaklaşımdır. Dayağın ardından çocuğa sarılıp öpme, herkesin bildiği sakıncalı tutumlardan biridir.
Dayakla sonuçlanacak durumları önceden sezip önlem almak gerekir. Örneğin: İki yaşında bir çocuğu sokağa kaçtı diye dövmek yersizdir. Bunun yerine çocuğun denetlenmesi, böyle tehlikeli bir durumdan esirgenmesi gerekir. Ortalıkta bırakılmış değerli bir eşya veya araçla oynayıp bozan bir küçük çocuğu dövmek haksızlıktır. Gevşek bir sesle, «Yapma diyorum, bırak onu elinden!» diyen bir anne, çocuğu durduramayacağı için sonunda dayağa başvurmak zorunda kalacaktır. Bunun yerine oynanmayacak nesneyi çocuktan alıp, eline bir oyuncak vermek yeterli olur.
Kimi anneler, oyuncaklar her yana dağılınca, kalkar çocuklarını döverler ya da söylene söylene kendileri toplarlar. Bunun yerine, kesin bir dille, dağıttıkları oyuncakları yerine koymalarını söylemek daha iyi sonuç verir. «Hadi sen toplarken ben de yardım edeyim» demek daha öğretici olur. Sürtüşmeyi ve karşı çıkma olasılığını azaltır.
Kimi evlerde, çocukların saç yolma ve ısırmalarına göz yumulur. «Isır oğlum ısır. Çek saçımı kızım» diye kışkırtırlar. Sonra aynı çocuk, kardeşini, ya da başkasını ısırınca tepki görür, dayak bile yer. Babanın ya da

dedenin desteklediği bir davranışı, annenin dayakla cezalandırması çocuğu bocalatır.
Dayağın hiç kullanılmaması gereken dönemler vardır: Bebekler kesin olarak dövülmemelidir. Ne ya^ zık ki altı aylık bebekleri, yemiyor, ağlıyor, susmuyor diye hırpalayan anababalar vardır. Bir de, ergenlik ve delikanlılık dönemlerinde, dayaktan önce anababanm çok düşünmesi gerekir. Bu yaşlarda, gençlerin, kimi koşullarda bir tokada bile beklenmedik tepkileri olabilir.
Yüze, kesin olarak vurmamak gerekir. Öfkeyle yüze atılan tokadın yeri ve ölçüsü kolay kestirilemez. Ağız ve burun kanaması çocukları çok ürkütür. Kabaya vurulan bir tokat da aynı işi görür. Önemli olan çocuğu sertçe uyarmaktır, yoksa vurulan yerde iz bırakmak değil. Kimi anneler çocuğun kabasına toz silker gibi vururlar. Bu çeşit âdet yerini bulsun diye dövmeler de etkisiz kalır.
NASIL CEZA VERMELİ?
Dayağa başvurmayan ya da çok seyrek başvuran anababanın elinde, yukarda belirttiğimiz sakıncalı yöntemlerden başka eğitici kurallar; yerine ve koşullara göre, esnek olarak uygulayabileceği yöntemler bulunmalıdır.
^ kural davranış çığırından çıkmadan ya da suç işlenmeden çocuğun durdurulmasıdır. Bu kesin bir dille \ve kararlılık belirten bir ses tonuyla yapılmalıdır. Soğukkanlı bir tutumla daha iyi sonuç alınır. Aslınd,a çocuklar neyin niçin yapılmaması gerektiğini çok iyi bilirler. Uzun söylevler çekerek, çocuğa suçunun sonuçlarım abartarak anlatmak etkisiz bir yoldur.
210
\
İkinci etkili yöntem, suçuna karşılık, çocuğu sevdiği bir şeyden yoksun bırakmaktır. Bu sokağa çıkma yasağı olabilir; televizyonu izlememe yasağı olabilir; sinemadan, oyundan alıkoyma cezası olabilir. Odasına kapama cezası da olabilir. (Ama karanlık odaya değil!) Ancak ceza suçla orantılı olmalıdır. Günlük kardeş çekişmeleri için, çocuğu beş, altı saat odasına kapatmak doğru değildir. Küçük yaramazlıklar için ya da itişip kakışmalar için çocuğu bir hafta oyundan alıkoymak acımasız bir cezadır. Bunun gibi «Bir hafta TV izlemeyeceksin!» gibi bir söz de hem ağır, hem de uygulaması güç bir

yasaklamadır. Başka bir deyişle, ceza hem suçu aşmamah hem de uygulanabilir ve gerçekçi olmalıdır. Terlik giymemek, yemekten önce elini yıkamamak, sofrada eğri oturmak, ev içinde koşmak, cezalandırma nedenleri olmamalıdır.
Çocuklar için gerçekten önem taşıyan durumları, ceza aracı olarak kullanmamak iyi olur. Örneğin; çocuğun bir suçundan dolayı, tasarlanan doğum gününü kutlamaktan caymak çok ağır bir cezadır. Bunun gibi, önceden kararlaştırılmış bir geziden, bir arkadaş toplantısından, söz verilmiş bir armağandan yoksun bırakmak da çocuğun başkaldırmasına yol açar.
Üçüncü ceza yöntemi, çocuğa yaptığını düzelttirmek yoludur. Bilerek kırdığı arkadaşının oyuncağını ya da bir camı, çocuk harçlığından ödemelidir. Bu durumda yiyeceği dayak çabuk unutulur ama camın parasını ödetmek, onun için unutulmayacak bir ders olur. Kardeşlerinin eşyalarına ya da arkadaşlarının malına bilerek verdiği zararı da ödemelidir. Bu yol, çocuğa davranışının sonucuna katlanması gerektiğini öğrettiği için etkisi sürekli olur.
Ceza gerçekçi olduğu sürece, kesinlikle uygulanıp sonu getirilmelidir. Ancak duruma göre esnek olmakta
*

yarar vardır. İlk kez işlediği bir suçtan ötürü «Bağışla anneciğim, bir daha yapmam!» diye yalvaran bir çocuğa bir şans tanınabilir. Ancak çocuğa, bir suçu bir daha işlememesi için tövbe ettirmek, sözler almak, pek etkili olan bir önlem değildir. Özellikle küçük çocuklarda bu yöntem yürümez.
Cezanın suça uygunluğu kadar, tutarlılığı da önemlidir. Daha önce değindiğimiz gibi, aynı davranış bir gün hoş görülüyor, ertesi gün cezalandırılıyorsa ee-zarım eğitici değeri düşer.
Çocuktan, anında boyun eğmesi, buyruğu yerine getirmesi beklenmemelidir. Örneğin, dışarda oynayan çocuk, annesi çağırır çağırmaz eve gelmedi diye ceza görmemelidir. Beş on dakikalık bir süre tanınmalıdır. Çocukların birdenbire oyundan kopmaları güçtür. Bunun gibi, ortalığı dağıtan bir çocuğa da süre tanımak, «Hemen şimdi topla diyorum sana»>demek yerine, «Yemekten önce bunlar kalkmış olacak!» diye kesin konuşmak daha iyi sonuç verir.
Ceza vermeden önce çocuğu dinlemek yersiz, haksız ya da aşırı cezalandırma olasılığını azaltır. Anaba-baya düşünme süresi verir. Çocuk kendini savunduktan sonra cezaya daha kolay katlanır. Bu bakımdan «Vur, ama dinle!» ilkesi çok geçerli bir ilkedir. Çocuğa kendi yaptığını daha iyi görme ye düzeltme olanağı verir.
Önemle üstünde durulması -gerekli bir kural da, çocukların duygu, düşünce ve isteklerinden dolayı değil, davranışlarından ötürü cezalandırılmalarıdır. Başka bir deyişle çocuk, içtenlikle dile getirdiği yakınmaları ve açıkladığı olumsuz duygularından dolayı ceza görmemelidir. Annesine, öfkeyle, «Seni sevmiyorum artık», «Senden nefret ediyorum!» dediği için ceza vermek yerine çocuğu dinlemelidir. Analık hakkını kullanıp çocuğa suçluluk duygusu vermemelidir. Bu yola giden anne, çocuğun öfkesinin nedenini bulup çıkarabi-

lir. Çocuğuna kızmanın sevmemek demek olmadığını öğretebilir. Duygularını içinde tutmak zorunluğunu duyan ya da dışarı vurmaktan ürken çocuklar, bu duygularım olumsuz davranışlarla belli ederler.
Öfkelenmek, kızmak; olumsuz duyguları açıklamak, anababalarm hakkı olduğu gibi, çocukların da hakkıdır. Büyüklere tanınan insanca haklar, küçük diye çocuklardan esirgenmemelidir. Tutacağımız yol, duyguları bastırmak, gücümüze güvenerek çocuğu susturmak olmamalıdır. Duyguların nasıl açığa vurulacağını, öfkenin nasıl dizginleneceğini çocuk bizden öğrenecektir. Öfkeyle gözü kararıp karısını döven bir baba, çocuklarına ölçülü olmayı ve ılımlılığı öğretemez. Konuşarak ve anlaşarak sorun çözme alışkanlığı kazandı-ramaz. Çocuğu, öfkesinden ve olumsuz duygularını açığa vuruşundan ötürü ayıplamaktan kaçınmalıyız. Ancak, öfkeyle kalkıp zararla oturmama yollarım da kendi örneğimizle göstermeliyiz. Örneğin çocuk, kardeşine kızmasının değil, vurmasının istenmediğini öğrenmelidir.

ELEŞTİRME VE ÖVGÜ

Çocuğu yaramazlığından, yanılgısından ve söz dinlemeyişinden dolayı kınamak ve eleştirmek en sık başvurulan eğitim yöntemidir. Burada önemli olan eleştirinin

ölçüsüdür. Bir kural olarak, çocuğun kişiliği değil, yanlış davranışı eleştirilmelidir. Kimi anababa-lar, dayak atmazlar ya da dayaktan kaçınmaya çalışırlar ama çocuklarım sözleriyle döverler. Kimi evde, «Sen adam olmazsın!» sözü, çocuğun irili ufaklı bütün kusurlarında ilk akla gelen suçlamadır. Kimi evde beğenilmeyen her davranış delilik olarak tanımlanır. «Sen delisin oğlum, ben uslandıramadım, Tanrı uslandırsın!», «Sen aptalın birisin, senden başka şey beklenmez ki!» sözleri sanki ağızlarda sakız olmuştur. Bu çe-

şit toptan suçlama, çocukta şu duyguyu yerleştirir: «Ne yapsam yararsız! Adım çıkmış bir kez, ne denli çabalasam yaranamıyorum, öyleyse değişmeye çalışmak boşuna!» Sürekli yinelenen böyle suçlamalar çocukta, anababanın kendisine uygun gördüğü kişiliğe bürünme eğilimini doğurur. Buna karşı koymaya çalışsa da, davranışını düzeltme gereğini duymaz. «Ne yapayım ben aptalın biriyim!» diye boyun büküp savunmaya geçer. Eleştiriyi, «Sen aptalın birisin zaten» diyerek, çocuğun kişiliğine yöneltmek yerine, «Bu yaptığın çok saçma bir iş! Senden beklemezdim!» ya da, «Sen yaptığını beğendin mi?»> demek daha az örseleyicidir. Çocuğa sorumluluğunu anımsattığımız gibi, ondan daha iyi davranış beklediğimizi de göstermiş oluruz.

Bunun gibi, çocuğu överken de ölçüyü kaçırmamakta yarar vardır. Çocuğa başarılarından ötürü, «Aferin oğ-lum! Senden üstünü yok, bunu kimse senin gibi başaramazdı!» gibi abartarak değil, ortaya koyduğu işi, gerçekçi bir biçimde değerlendirmeliyiz. «Benim oğlum bir tane, üstüne yok», «Benim kızımdan güzeli yok» ya da «Senin arkadaşlarından ne)dn eksik, ister- . sen hepsini geçersin!» gibi övgüler gerçekçi olmadığı gibi, sanıldığının tersine dokuncalıdır da. Bu sözleri duyan çocuk, babasının beklentilerinin çok yüksek, bunları gerçekleştirmenin de çok zor ve yorucu, olacağını anlar. Sevilmek ve bu sevgiyi yitirmemek için, hep en uslu, en çalışkan, en başarılı olmak gerekirmiş duygusuna kapılır. Başka bir deyişle, anababanın desteklemek amacıyla yaptığı bu övgülerin sık söylenmesi, köstekleyici bir etki yapabilir.

EN ETKİLİ DİSİPLİN: ÖZDENETİM

Disiplinde amaç, çocuğa, davranışlarını düzenlemesini sağlayacak kendi kendini yönetme yeteneği kazandırmak

olmalıdır. Anababası yanındayken, dayak ya da ceza korkusuyla sesi kesilen, anababa denetimi kalkınca çığrından çıkan çocuk, bu özdenetim yeteneğini kazanmamış demektir. Başka bir deyişle, doğru olanla olmayanı özüne sindiremenıişıir. Ancak bu durumun çocuklukta bir ölçüde olağan olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü çocuk, yanlışla doğruyu, yapılırla yapılmazı öğrense bile, davranışlarını buna göre ayarlaması zaman alır. Bu nedenle ilk yaşlarda anababa denetimi kaçınılmaz olmaktadır: Çocuk zamanla kendi isteklerini ve dürtülerini dizginlemeyi öğrenir. Yer, zaman ve koşullara göre neyin doğru, neyin eğri olduğunu kendi saptayabilir. Ancak arada bir yanılması ya da «şeytana uyması» olağandır.

Ceza korkusuyla da davranışa bir çeki düzen verilebilir. Ancak sağlanan düzen sürekli olmaz. Bu nedenle çocuk eğitiminde ceza korkusu hiçbir zaman ön sırada yer almamalıdır. Düzenli ve sorumlu davranış öncelikle anababa ve çocuk arasındaki anlayış ve güven temeline dayanmalıdır. Anababa ve çocuk ilişkisinde bu temel nitelik yoksa, tartışageldiğimiz bütün yöntemler etkisiz kalırlar. Aslında güven ve anlayış ortamında sert ve aşırı yöntemlere pek gerek kalmaz. Arada bir beliren çocuksu yaramazlıklar kesin ve tat-lı-sert yaklaşımlarla ele alınıp kolayca düzeltilebilir.

Eğitimde disiplin konusunu büyük bir eğitimcinin, Pestallozzi'nin şu sözü ile bağlayalım: «Temelinde sevgi olan hiçbir eğitim başarısızlığa uğramaz!»

ÇOCUK EĞİTİMİNDE BABANIN YERİ

Çocukla daha yoğun ilişki kuran, bakımında ve eğitiminde yükün ağırını çeken anne üzerinde çok yazılıp çok konuşulmuştur. Bir yandan annelerin önemi

vurgulanmış, öte yandan da eleştirilerin çoğu onlara yöneltilmiştir. Eğitimdeki aksamalardan en çok anneler sorumlu tutulmuş, buna karşılık babanın rolü üzerinde gereğinden az durulmuştur.

Süt çocukluğu bölümünde tartışıldığı gibi annenin ilk yaşlarda çocuk gelişimine katkısı gerçekten çok büyüktür. «Ana hakkı ödenmez. Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar» gibi Atasözleri bu gerçeği belirtir. Özellikle ilk yaşlarda ana ölümünün, baba ölümünden çok daha yıkıcı sonuçlar doğurduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Ancak on yaşından sonra baba ölümü ile ana ölümü denk ölçüde örseleyici olabilmektedir.

Kuşkusuz bu bulgular, çocuğun yetişmesinde babanın katkısının önemsiz olduğunu göstermez. Babanın evden kısa ve uzun süreli ayrılıklarının bile çocukları olumsuz yönde etkilediğini gösteren gözlemler var-dır^17). Örneğin baba askerlik ya da iş gereği aileden uzun süre ayrı düştüğünde, özellikle erkek çocukların okul başarılarının düştüğü, daha güvensiz ve anneye daha bağımlı oldukları, davranışlarının bozulduğu saptanmıştır. Babanın ayrılığı okul öncesi yıllara rastlarsa, çocuk erkek kimliğini kazanmakta geri kalır. Uzun ayrılıklar anneye de taşınması güç sorumluluklar bırakmakta, onu güvensiz ve tedirgin kılmaktadır. Evin bütün yükünü taşımak zorunda kalan anne, çocuklarına karşı daha sabırsız ve daha az hoşgörülü davranmaktadır.

Baba her şeyden önce eşi ve çocukları için güven kaynağıdır. Çocuklar babayı daha güçlü, daha çok bilen, daha çok saygı uyandıran kişi olarak bilirler. Babaların eskiye göre çok yumuşadığı çağımızda bile, çocukların babayı algılayışları pek değişmemiştir. Ceza vermese de, korkutmasa da baba daha çok çekimlen ve korkulan kişi olarak tanınmaktadır.

Günümüzde babalar ailenin başı ve her dediği tartışmasız yapılan kişi niteliklerini yitirmektedirler. Babalar artık evin geçimini üstlenen tek kişi durumunda da değildirler. Özellikle annenin çalıştığı evlerde karı ile kocanın yetki ve rolleri birbirine yaklaşmaktadır. Rollerin ters yüz olduğu da görülmeye başlandı: Kimi Batı ülkelerinde işsiz baba, evde kalıp ev işlerini yapmakta, çocuklara bakmakta, anne de dışarda çalışıp evin geçimini sağlamaktadır.

Babalar eskiden el sürmedikleri birçok işi kanlarıyla paylaşmak zorunda kalmaktadırlar. Çok değil, on yıl öncesine kadar erkeğin mutfağa girmesi, sofra kurması, ev toplaması yadırganırdı. Bu işlere kalkışan babayı önce anne durdururdu. Şimdi anneler babaların ev işlerine yardımcı olmadıklarından yakınır oldular.

Bu değişmelere karşın günümüzde babaların çocuk eğitimine daha etkin biçimde katıldıklarını söyleyemeyiz. Kentlerin küçük olduğu çağlarda ya da tarımla geçinen ailelerin yaşadığı kırsal bölgelerde, babalarla oğulların yakınlaşması daha kolaydı. Babanın uğraşına herkes katıldığı için baba oğluyla daha olumlu ilişki kurabilirdi. Oğul her an babayı yanı-başmda bulur, erkek gibi davranmayı, becerileri, ondan öğrenirdi. Oysa kentlerde, babalar ve çocuklar, ancak yorucu ve uzun bir günün sonunda, dinlenme saatlerinde ya da tatil günlerinde bir araya gelebiliyorlar.

Günümüzde analar çocuklarıyla gereğinden çok babalar da gereğinden az ilgileniyorlar. Oysa, çocuklarına verecek zamanı olmayan baba pek azdır. Çocuklara ayrılacak bir yarım saat, kısa bir gezinti, yemekte söyleşmek, çocuklar için önem taşır. Ayrıca, babalar dinlenmeyi çocuklarıyla birlikte de yapabilirler. Okunmamış bir gazete çocukların yatışından sonraya da bı-

rakılabilir. Hafta sonu birlikte bir gezinti, evde onarım işlerinin birlikte yapılması, çocuklara susadıkları baba yakınlığını sağlayabilir. Birlikte geçirilen bu saatler, gün boyu çocuklarla iç içe yaşayan ve bunalan anaya da soluk aldırır.

Oysa, öyle baba vardır ki, çocukları yalnız sevmek için yanma yaklaştırır. Olumsuz davranışlarım görünce anayı suçlar kolayca. Çocuklar sorunların çözümü için sokuldukça, «Gidin annenize sorun» diye geri çevirir. İstek anneden gelince, baba, «Bildiğin gibi yap» diyerek sorumluluktan kurtulur. Yaz tatillerini bile çocuklarından ayrı geçiren babalar yok değildir. İşinden başını kaldıramayan, eve gergin ve yorgun dönen baba, sorumluluktan kaçışını haklı göstermeye çalışır. «Sizler için çalışıp didiniyorum. Hele biraz bekleyin işler yoluna girsin!» Böylece çocuklarıyla ilgilenmeyi er-teleye erteleye bir de bakmış ki yıllar geçmiş. Kimi varlıklı b,aba da aldığı hediyelerle yokluğunu bağışlatmaya çalışır. Bu çeşit babalar çocuklarını gerçekten tanıyamazlar.

Dolayısıyla sorun çıkıp da, ilgilenme kaçınılmaz olduğunda, takınacakları tutumda yanlışlık yapmaları doğaldır.
Çocuğun, babanın toplumsal konularda, politikada, dünyada olupJjitenler konusunda ne düşündüğünü bilmek hakkıdır. Bunlar ise rahat bir söyleşi ortamında sağlanır. Bu fırsatlar, çocukların çevreden edindikleri yanlış izlenimleri düzeltmeye yarar. Çocuğu daha kapsamlı düşünmeye, kendi kanılarını oluşturmaya götürür. Çocuk, kitapların yazmadığı, öğretmenlerinin öğretmediği pek çok yaşam bilgisini babadan öğrenir. Ergenlik çağına gelmiş genç ise, baba istese de, vakti olsa da, yaşam bilgisini dışarda aramaya yönelir. O zaman da baba çok geç kalmış olur.
218
DEDELER, NİNELER
Torunların varlığı, dedeler ve nineler için ayrı bir mutluluk kaynağıdır. Çocuğun ana ve babası dışında kurduğu sevgi ilişkilerinde, dedeler, nineler önemli yer tutar. Onlardan sevgi ve ilgi yanında alacakları pek çok şey vardır. Dedeler ve nineler genellikle daha hoşgörülüdürler. Çocuğa, çocukluğunun payını vermesini bilirler. Ayrıca, kendi çocuklarını yetiştirirken düştükleri yanlışları yinelememeye çalışırlar. Sık sık anayı babayı uyarırlar. Çocukları eğlendirir, gezdirir, masal söylerler. Çocukla sıcak ilişki kuracak zamanları vardır. Torunlarını sabırla dinler ve anlamaya çalışırlar. Çalışan anne sayısının gittikçe arttığı günümüzde, nine ve dedelerin.desteği ve yardımını küçüm-semez.
Bu gerçekler yanında, belirtmek zorundayız ki, dede ve ninelerin birçoğu gereğinden çok yumuşaktır. Hoşgörüleri kimi zaman anababaları kızdıracak ölçülere ulaşır. Ana ve babaların yetiştirme anlayışına sürekli ters düşen karışmaları olur. Kendi çocuğunu sıkı bir disiplinle büyüten dede ister ki, torununa fiske vurulmasın, bir dediği iki edilmesin. Onların şımartması ve aşırı yumuşaklığı ise, anababayı daha sert tutum takınmaya zorlar. Böyle bir ortamda, çocuk iki karşıt tutum arasında kalır. Kentli çocuklarını istedikleri biçimde yetiştiremeyen anne ve baba tedirgin olur. Dede ve nineleri incitmekle, çocuklarını yola getirmek arasında bocalarlar. Evde gerginlik ve sürtüşme başlar. Çocuklar bu tutarsızlıktan yararlanma yoluna gider, olmadık isteklerini dedelerine, ninelerine yaptırırlar. Dede ve nineyle birlikte yaşanan evlerde, çatışma daha belirgin olarak sürer. Gelin-kaynana anlaşmazlığı da buna eklenince büyük küçük kimsenin mutlu olmadığı bir hava yaratılır.
«Ev üstüne ev olmaz» diye boşuna dememişler. Gergin bir ev ortamında baba, dedenin etkisiyle çocu-
219
ğuna ya çok kararsız ya da çok sert davranır. Ya dedeye saygısızlık etmek pahasına çocuğunu bildiği gibi yetiştirir ya da boyun eğip işi oluruna bırakır. Bu sonuncu durumda çocuk, babasını sözü geçmeyen, güçsüz ve silik bir kişi olarak tanıyacaktır.
En iyi çözüm, dede ve ninelerin aileye yakın ama ayrı bir evde oturmalarıdır. Böylece yardımlaşma ve sıcak ilişkiler sürer. İç içe yaşamanın doğurduğu sakıncalar da ortadan kalkar. Anababalar çocuklarını dledikleri gibi eğitirken, çocuklar da dede ve ninelerin sıcak ilgisinden yoksun kalmazlar.
220
DÖRT AHLÂK EĞİTİMİ
Her anababa çocuğunu en iyi biçimde yetiştirmek çabasındadır. Çocuğun erdemli bir insan olarak toplumda yerini alması, en az iyi bir öğrenimden geçip başarılı bir erişkin olması kadar önemsenir. Erdemler hemen her toplumda ulaşılmaya çalışılan yüce değerler olarak bilinir. Doğruluk, büyüklere saygı, törelere ve görgü kurallarına uyma, küçüklere ve güçsüzlere yardım, hak gözetme her yerde ve her ça&'üa aranan nitelikler olmuştur. Toplumsal yaşamın du^t di gitmesi için yasalara uymak yetmez. Ortsk değerlerin, görenek ve geleneklerin birleştirici gücüne de gereksinim vardır. Başka bir deyişle, insancıl değerler olmadan toplum çarkı dönmez. Örneğin, bütün dinler v -oplum yasaları adam öldürmeyi, çalmayı, başkasının hakkım çiğnemeyi, namusuna el uzatmayı günah ve suç saymışlardır. Ama doğruluk, konukseverlik, güçsüze el uzatma, hoşgörü, saygı ve sevgi gibi değerler yasa gücüyle benimsetilemezler. Toplumsal ilişkiler, kişilerin tek tek ve toplu olarak insancıl değerlere bağlılığı ölçüsünde düzenli yürür.

221
ÜSTBENLİK
Erdemlerin kazanılması çocuğun kişilik gelişimi ile sıkı sıkıya ilgilidir. Doğruyu yanlıştan ayırmak ve doğru olanı seçip uygulamak kolay kazanılan bir nitelik değildir. Sayısız olasılıklara ve durmadan değişen koşullara göre en uygun tepkileri ve davranışları geliştirmek, uzun süren deneme ve yanılmalardan sonra gerçekleşir. Çocuk yürümeye başlayınca kendini bir sürü yasaklar ve kurallarla çevrili bulur. Önce bunları tanıması," sonra da benimsemesi gerekir. Başka bir deyişle, ahlâk kavramları belli dönemlerden geçerek olgunlaşır. Bunu bir örnekle açıklayalım: İki yaşında bir çocuk bencildir ve beklemesini bilmez. Sınır ve yasak tanımaz. Arkadaşının oyuncağına yapışıp, «Benim! Benim!» diye tutturur. Üç yaşma geldiğinde, benzer bir durumda arkadaşının eline sarılacağına annesine koşar. O oyuncaktan kendisine de alınmasını ister. Dört yaşma gelince büsbütün başka davranır: Arkadaşının oyuncağında gözü kalınca saldırıya geçmez. Ağlayarak annesine de koşmaz, bunun yerine, «Al sen benim oyuncağımla oyna, ben de seninkiyle oynayayım!» der. Başkasının malına saygı gösterileceğini, almak için vermek de gerektiğini kavramıştır. Anlaşma ve işbirliği yoluyla da isteklerinin karşılanabileceğini öğrenmiştir. Bu davranışıyla çocuk, hem dürtüsünü dizginlemiş, hem de zorbalığa kalkışmadan, kimsenin hakkını yemeden, istediğini elde etmiştir.
Bu davranışın ortaya çıkması kolay olmamıştır. Anababanm denetimi, yol göstermesi, sınır çekmesi gerekmiştir. Çocuk kendine kılavuzluk eden bir özyönetim gücü kazanmıştır. Ancak, çocuğun her durumda, aynı olgunluk ve işbirliği duygusu ile davranması beklenemez. Arada bir çizgiden çıkacak, ama yaşı ilerledikçe davranışları daha tutarlı olacaktır.
222
Çocuk kendisini yönetmeyi, yanlışlardan kaçmayı nasıl başarmaktadır? Ana ve baba korkusuyla mı? Cezadan kaçtığı için mi? Her şeyden önce anababasına sevgiyle bağlı olduğu, onların sevgisini sürdürmek istediği için! Sevdiği anasına ve babasına benzemek çocuk için en güçlü eğilimdir. Anababanm beğendiği davranışları yineleyerek özümser. Önce çok yüzeyde olan bir öykünme ile başlayan bu benimseme, giderek anababanm özelliklerinin kendi kişiliğine sindirilmesi yolunda gelişir. Başka bir deyişle, çocuk anababasıyla özdeşim yapar; onlara kendini uydurarak, daha çok sevilmek çabasına girer. Çocuğun anababaya benzeme eğilimi, onu daha uysal ve söz dinler duruma getirir. Ana, baba, çocuk ilişkisi olumlu ise, çocukta onların hoşuna giden davranışı benimseme doğal olarak gelişir.
Başlangıçta, kuralları, yasakları olduğu gibi benimser çocuk. Okul öncesi dönemde ana ve babanın koyduğu kurallar çocuk gözünde gökten inmişcesine katı ve tartışılmaz nitelik taşırlar. Kuralların dışına çıksalar da bu inançları pek değişmez. Ruhbilimci Pia-get yedi yaş öncesindeki bu ahlâk anlayışına «Buyruk Ahlâkı» adını veriyo/18l Gerçekten bu dönemde bir çocuk, annesi izin vermediği halde sokağa çıkabilir. Ama d'jşüp dizi sıyrılınca bunu söz dinlemeyişinin cezası olarak yorumlar. Onun gözünde anababa hep haklıdır. Her suçu, anında, bir cezanın izleyeceği inancındadır.
Altı ile sekiz yaşlarındaki çocuklara, «Bir çocuk annesine kızıp elindeki bardağı yere atarak kırıyor. Başka bir çocuk da ayağı halıya takıldığı için elindeki tepsiden on bardak yere düşüp kırılıyor. Sence bu iki çocuktan hangisi daha suçlu?» sorusu sorulduğunda çoğunluk ikinci çocuğu daha suçlu buluyorlar. Bu gözlem çocukların niyete göre değil kırılan bardak sayısına göre yargıya vardıklarım kanıtlar.
223
t
Okul çağında yerine oturmamış olsa da bir iç denetim düzeneği (mekanizması) oluşmuştur. Çocuk yanlış olduğunu bilerek, ara sıra anababa sözünden çıkar, kaçamaklar yapar. Görülmediği sürece, onların beğenmediği işleri yapmakta bir sakınca görmez. Daha doğrusu şeytana uyar, dürtülerine boyun eğer. Ancak her an yakalanacağını, suçunun gözlerinden okunacağını sanır. Ruhbilim dilinde Üstbenlik (Süperego) adı verilen vicdan çalışmaya başlamıştır. Giderek, çocuk ana-babanm yokluğunda da içten gelen bu dizginleyici sese kulak verir. Bu içten uyarılma çocuğun davranışını düzenleme görevi yapar.

Okula başlayınca, bir süre de öğretmenin buyrukları ve koyduğu kurallar, çocuğun üstbenliğine egemen olur. Çocuk sevdiği kişilerden ödünç aldığı bu yargılama ve doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini gittikçe pekiştirir, özüne sindirir. Gelişmeyle birlikte bu kurallar ve değerler bütünü, kendi benliğinin ayrılmaz parçası durumuna geçerler. Piaget'nin dediği gibi çocuk dış baskılardan gelen ahlâk anlayışından, içe sindirilmiş bir yasadan kaynaklanan ahlâk anlayışına yönelir. Başlangıçta biçimsel olarak uyulan kurallar, Özü kavranarak uygulanır. Kuralların duruma göre değişebileceğini, yumuşatılacağım anlar. Örneğin; aç bir insanın çalmasıyla, tok bir insanın çalmasının aynı şey olmadığını görmeye, yani, gerçekçi olmaya başlar.

«Göze göz, dişe diş» ahlâk anlayışında olan çocuk, yedi yaşından sonra suç ve ceza konusunda daha esnek olur. Suç ve ceza anlayışının yaşlara ve toplumsal düzeye göre değişmesini gösteren ilginç bir soruşturma yapılmış^13'. Arkadaşının oyuncağını bilerek kıran bir çocuğa ne ceza verilmeli? sorusu, varlıklı ve yoksul aile çocuklarına sorulmuş. Bu soruyu 6-11 yaş kümesindeki yoksul çocukların büyük çoğunluğu «Da-

yak atmalı!» diye yanıtlamışlar, ise «Yeni bir oyuncak a':v-< et> karşılık vermişler. Getir < ailelerde daha çok dayadı uygulanır. Hiç kuşkusu?: . anababalarınm suç ve av dır.

jcuk büyüdükçe, Kii; ku. , JmaksfZin uymaya b^^i bu jul. kendi yararınadır -* başkası da aymaz, oyun I; .,' > -sen başkası da edebilir, Ji yapmasını istemediğim şeyır ;.• > malıyım» aşamasına gelir, i •. ahlâk anlayışıdır. Doğaüstü arınmış bir usçu (akılcı) ahlâk da varılan başka bir ahlâk aş, elseverlik aşamasıdır. Bu d : :•.: na zarar vermemekle, doğ . . başkalarına yardım da edeı I kollar, yardımlaşmaya ve işi:, ye hoşgörü ile davranır

Kimi çocukta, bu ustbenlik s mistir. Çocuk dıştan ! ; ' ; > ludur. Kuralları çv > -

içinden tedirgindir i,

kuşu içindedir. Eleşî; < -dini denetler. HaksizhK '-mekten kaçınır. Davranı ı tulu ve kararsızdır. Suçu im Böj'le bir çocuğun üstben';i Sinirce (nevroz) adı verilen r,-. ye yatkın bir çocuktur.

Öte yandan, kimi ç.pcukî. lunda gitmez. Ahlâk anlayış

çocuk ruh sağlığı

İUi

Varlıklı aile çocukları

m ya da ödesin» diye

:.'; düzeyi düşük olan

i ;a dayalı bir eğitim

n yanıtları kendi

rını yansıtmakta-

salara ceza kor-e görmüştür ki ıra uymazsan, aksizlık eder-«Başkasının îsına yapma-ve olgun bir baskılardan ; " İleri yaşlarına vardır, o da m kişi, başkası-akia yetinmez, i uzatır, küçüğü . ıtkmdır. Özveri

. edan çok gelişz dinler ve us-' -,t< rır. Ancak vapraa kor-'ıer an ken-alannı üz-r Kurun-ı- a hazırdır. yoksundur. : ;.:elişti rme-

lışmesi yo-~ : ıdığın süre-

ce kuralları çiğneyebilirsin!» düzeyinden yukarı çıkmamıştır. Ahlâk kurallarını bilir, ama yan çizer. Amacına ulaşmak için gerçekçi yollardan gitmek yerine, kestirme yolları seçer. Beklemeyi bilmez, çünkü dürtülerini dizginleme yeteneği zayıftır. Küçük çıkarlar ardında koşarken uzun süreli çıkarlarını yıktığını görmez.

Sağlıklı gelişen bir çocukta üstbenlik ile benlik arasında uyumlu çalışma gittikçe artar. Üstbenlik hep yasaklayan, ayıplayan veya suçlayan bir buyrukçu durumundan çıkar. Yol gösteren ve uyaran iyicil bir kılavuz olmaya yönelir. Freud'un dediği gibi üstbenlik ile benlik, sürücü ile binek atı gibi uyum içinde koşarlar. Üstbenlik, benliği ürkütmeden yönetir. Gereksiz yere dizginlemez ya da başıboş bırakmaz. Doğru yolda kalması için uyarmakla yetinir.

Böylece ustbenliğin iki önemli görevi ortaya çıkıyor: Birincisi ayartılmalara ve gelecek tehlikelere karşı benliği uyarma; ikincisi de yanlış davranışları hoş görmeyerek, ayıplayarak, suçlayarak benliği doğru yola çekmek. Yanlış bir iş yapan kişi kendisini kimse görmese de içinden utanç duyar, suçlanır. Ustbenliğin baskısını ya da «Vicdanının sesini» duyar.
Ustbenliğin gelişmesi, kuşkusuz, yaşlara ve çocuktan çocuğa değişir. Örneğin, sınavda kopya çekmek, ayıplanan bir davranıştır. Kimi çocuk hiç kopya çekmez. Yakalanmayacağını bilse de eli varmaz. Kimi çocuk soğukkanlılıkla ve önceden tasarlayarak kopya çeker. Kimi çocuk da bu iki aşırı ucun ortasında yer alır. Olanak bulunca kopya çekmeye kalkışır, ama eli ayağı dolaşır. Yakalanmasa bile öğretmenini aldattığı için kendini ayıplar.
Ustbenliğin oluşmasında bu türlü kaçamaklardan edinilen deneylerin payı büyüktür. Kişi, başkalarının

düştüğü yanlışlardan ve ortaya çıkan kötü sonuçlardan da kendine ders çıkarabilir. Ustbenliği ile sürekli çatışmaya düşen kişi., davranışlarında tutarsız olur, bocalar. Başka bir deyişle özsaygısı sarsılır.
Üstbenlik gelişmesinde ödüllemenin de yeri vardır. Çocuk anababanm beğendiği davranışları sürdürür. «İyi çocuk» olmanın kendi yararına olduğunu görmek olumsuz davranışlardan kaçınmasını sağlar. Arada bir yanılma ve yoldan çıkmalarında anababasının kılavuzluğuna ve desteğine güvenir. Ödülleme, Özellikle küçük yaşlarda daha etkili olan bir yöntemdir. Ancak bu yöntemin sık kullanılması da sakıncalıdır. Çocuğun her yaramazlığında, «Uslu durursan sana dondurma alırım!» ya da «Anneni üzmezsen, oyuncak getireceğim!» demek, çocukta sürekli bir usluluk sağlamaz. Olumlu davranışını hep bir çıkar karşılığında sürdürmek yolunu seçer. Oysa ödülleme dolaylı yollardan da yapılabilir. Övücü bir söz, bir okşayış, ya da sıcak bir bakış, ödül yerine geçer.
Kimi evlerde Üstbenlik gelişmem anababanm örnek davranışıyla değil, Tanrı korkusu ve dLısel baskılarla sağlanır. Cehennem ateşinde yanmak, sırat köprüsünden geçmek gibi Öte Dünya'da çekilecek işkencelerle çocuk sindirilir. Tanrının her yaramazlığı gördüğü, her yalanın günah defterine yazıldığı söylenir. Anababaya karşı gelenin çarpılacağı abartılarak anlatılır. Kısacası, anababa, kendilerinin sağlayamadığı disiplini Tanrıdan bekler, Tanrıyı araç olarak kullanır. Kuşkusuz bu yöntem ne doğru bir din eğitiminin, ne sağlıklı bir Üstbenlik oluşturmanın yoludur. Çocuk, geliştirdiği sorumluluk duygusuyla değil, kendi dışındaki üstün güçlerin korkusuyla davranır. Böyle bir kişi doğru ve erdemli olabilir. Ancak din kitaplarının yazmadığı durumlarda bocalar. Esnek ve gerçekçi olamaz. Katı buyruklara bağlı kaldığı için hoşgörülü dav-
ranamaz.

OKULDA AHLAK DERSLERİ
Çağdaş eğitim, okullarda ahlâk öğretiminin en azından yararsız olduğunu ortaya koymuştur. Çocuk gelinimin incelenmesi, kişilik ve Üstbenlik oluşmasından ayrı bir ahlâk eğitimi olamayacağını açıkça gösteriyor. Olumlu nitelikler ve erdemler, tıpkı bir halının süsleri gibi, daha ilk yaşlardan başlayarak kişiliğin dokusuna işlenirler. Kaldı ki okulda ahlâk dersleri başladığında çocuğun temel kişilik yapısı çoktan belirmiştir. Eğitimci J. Dewey'in dediği gibi, eğitimde amaç kişilik kazandırmak olunca, okulda ahlâk kuralları ezberletmek boşuna bir çabadır. Yok, amaç çocukları koşullandırmak ve bir kalıptan çıkmış yurttaşlar yetiştirmek ise, ahlâk dersleri bir araç olarak kullamlalilir. Nitekim küçük bir azınlığın büyük çoğunluğu baskı altında tuttuğu toplumlarda ahlâk öğretimine önem verilir. Çocuklar ve. gençler katı- bir öğret ;u s isi buyruklarına göre yetiştirilir. Doğaldır ki ba.''k;i.'a aşılanan ahlâk, sağlıklı bir ahlâk değildir. İii~ . < v;ıhîüğünü yok etmek, kişiliğini silmek arnac's. ; , ulanan koşullanr dır ma '- utemleridir.
Arfluıda çocukların ?a ahLik konusunda erişkinlere öğreteceği çok şey .~ ,y '.•: ('ocuklar, büyüklerin ı,;'üileriyle davranışları a .,.- \<. çelişkiyi sezmekte usiadırtn • ;,ocuk Ruh ' • . :n ortaya koyduğu bir ge; 'ar. D.ivra:. * 'jZıik olan çocuklar,
öfi'd;! u". iay . • . : evlerden çıkar. Karı-
si'ii i.ur-:..: . '-r. i :" jvicşini dövmemeyi öğ-

ı •< ?!;< : ';> an sonra da, «Sana
. . : ::-dirn. mi?» diye oğlunu
• ...- rvn,jki}'i çocuk hemen gö-.i Ki.': inden zayıiı ezer. Toplumu-i'îeae» anlayışının egemen olması-. jriur.
-
vıın ahlâk eğitimi okulda da sarer gi-i» . ;;ı-ı üu, ahlâk dersleri yoluyla u?^1' oğretmen-
228
lerin örnek davi'anışlarıyla sağlanır. Beğendiği öğretmenleriyle özdeşim yapan çocuk, evde gelişen erdemlerini yeni örneklerle zenginleştirir.
Bir okulda, «Ahlâk öğretmeni» birbirine silgi atan öğrencilerini «Terbiyesizler!» diye azarlamış, sonra da yüzlerine tükürmüştü. Öğrenciler, hiç kuşkusuz, öğretmenin bu davranışından bir ders almışlardı. Ama bu dersin öğretmenin vermek istediğinden çok değişik bir ders olduğunu söylemeye gerek yok. Kuçuk yara sazlıkları hoş görmeyen, aşağılayan, kişileri yarala;, <-., bir öğretmenin, öğrencilerine verecek bir şeyi olama/ Olsa'olsa gençlerde şu düşünce >er eder: Fm-Ju^-'e: İYıki göstermelik ve iki yüzlü bir ahlâk anlayışıdır. Bu nedenle kişiye, zamana ve yere göre durmadan depşen ahlâk ölçütleri olduğunu üzülerek görürler.
Okullarda ahlâk konuları işienemez mi? Kuşkusu./: işlenebilir. Ancak bu, zorla okutulan ve geçme notuna bağlanan bir dizi ahlâk dersiyle başarılamaz. Eğitimci A. S. Neil'in belirttiği gibi, «Ahlâkı zorla öğretmek kadar, ahlâk eğitimini baltalayan bir şey düşünülemez!» Bu olsa olsa dolaylı yoldan yapılabilir. Okullara konan kılavuzluk dersleri çerçevesinde ahlâk konuları da tartışılabilir. Ahlâktan kırık not almak, sınıfta kalmak korkusu olmadan çeşitli konular işlenebilir. İyi seçilmiş kitaplar ve okuma parçaları, eleştirici bir yaklaşımla ele alınabilir. Ancak bu, hoşgörülü ve aydın bir öğretmenin yöneticiliği ile yapılırsa başarılı olabilir; eli tesbihli bir hocanın vaazlarıyla değil! Böyle bir hojca bir gün öğrencilerine, «Dindar olmayan kimse ahlâklı sayılmaz», demişti. Ancak çocuklardan gelen şu soruyu yanıtlayamamış ve sözü değiştirmişti: «Hocam sizce İslamlığı benimsemeden önce Türkler ahlâklı değil miydi?»
Din eğitimi ile ahlâk eğitiminin çelişmesi gerekmez. Baskıya ve korkutmaya dayanmayan bir din eğitimi de kişinin iyi bir insan olarak yetişmesine yar-
229
dımcı olur. Yaşamını kendi inançlarına göre düzenlemek herkesin saygı duyulması gereken bir hakkıdır. Çocuk pek çok değer yargısı gibi dinsel inançlarını da sağlıklı bir aile ortamında ana ve babasını örnek alarak geliştirir. Bu nedenle anababalar, dindar olsun olmasınlar, erdemli kişilerse çocuklarını da erdemli yurttaşlar olarak yetiştirebilirler. Bu bakımdan din eğitimi aileye bırakılmalı, din kültürü okullarda seçmeli ders olarak okutulmalıdır. Anayasası laiklik ilkesini benimsemiş bir ülkede doğru olan yaklaşım da budur.
230
BEŞ
CİNSEL GELİŞİM VE CİNSEL EĞİTİM
Geleneksel Türk evinde cinsel konular konuşulmaz. Töreler ve gelenekler, cinsel yaşamı ayıplar ve yasaklarla çevirmiştir. Cinsel eğilim ve davranışlar sanki yok sayılır. Cinsel konular ancak yakın arkadaşlar arasında büyük bir gizlilik içinde tartışılır. Böyle bir ortamda çocukların soruları ya duymazdan gelinir ya da «Sen daha küçüksün, büyüyünce anlarsın!» diye geçiştirilir.
Büyük ruh hekimi S. Freud'un gözlemleri cinsel ilgilerin çok küçük yaşta başladığını ortaya koydu^7-1. Cinsel duygu ve eğilimlerin kişilik gelişiminde sandığımızdan da etkin ve önemli olduğunu gösterdi. Freud bununla da kalmadı, çocuklukta cinsel duygulara bağlı çatışmaların ve saplantıların ruhsal gelişmeyi yolundan saptırdığını da ruhçözümleme (Psikanaliz) yöntemiyle kanıtladı.
Genellikle üç yaşında çocuklar, soru ve davranışlarıyla cinsel konulara ilgilerini belli ederler. İki, üç yaşında bir erkek çocuk, ortalıkta çıplak ya da donsuz dolaşır. Hiç sıkılmadan pipisini eline alır, inceler, oynar. Cinsel konuda ilk karışma bu sırada yapılır. Anne

çocuğa «Ayıp! Ayıp!» diyerek uzaklaştırıp, giydirir. Örtünmek ve gizlenmek gerektiğini öğretir. Kimi evde, bu durumda gösterilen tepki öyle serttir ki, çocuk suçunu birden kavrayamaz; şaşırıp kalır.
Üç yaşına doğru, çocuklar kız erkek ayrılığını sezip, incelemeye koyulurlar. Doktorculuk ve evcilik bu merakı gidermek için bulunmaz oyunlardır. Kız çocuk, erkek kardeşini yıkanırken izler, kendisiyle karşılaştırır. Neden onlar gibi ayaktan işeyemediğini sorar ya da kendi denemeye kalkışır. Kız çocuklar bunu eksik doğmuş olmalarıyla açıklarlar. «Anne büyüyünce benim de pipim olacak değil mi?» derler. Erkek çocuklar da, kızların pipilerinin olmayışını açıklamak için kafa yorarlar. Sünnet edilmekle ilgili korkularını buna bağlarlar. «Anne kızkardeşim sünnet olmuş da ondan pipisi yok değil mi?» diye sorarlar. Kızlar da benzer korkular içine düşebilirler. Bir kız çocuk, kız oluşunu şöyle açıklamıştı: «Anne, ben önce oğlan doğdum; sonra sünnet oldum, yarası iyileşmedi açık kaldı, ben de kız oldum!» Bu örnek çocukların ne denli meraklı olduklarını göstermekten başka, gözlemlerini çarpıtarak ne yanlış sonuçlara varabileceklerine de iyi bir kanıttır.
Bu durumda annenin yapacağı en yanlış şey çocuğu ayıplayıp susturmaktır. Bunun yerine «Kızım sen kız olarak doğdun ve kız olarak hiçbir eksiğin yok. Erkek kardeşin de erkek olarak doğdu, onun da eksiği, fazlası yok!» demek yeterli olur. Annenin, soğukkanlı, açık ve sade açıklaması çocuğun merakını doyurmaya' yeter.
Üç yaşından sonra, çocuklar, bebeklerin nereden geldiklerini sormaya başlarlar. Çocuğa bu yaşta, bebeklerin hastaneden getirildiği, çarşıdan alındığı, leyleğin getirdiği, söylenir. Ancak şimdi, okumuş annelerin çoğu, bebeğin anne karnında büyüdüğünü söylüyorlar. Doğrusu da budur. Çocuğa, bebeğin ana karnında özel bir torbada ya da yuvada büyüdüğünü söy-

lemek gerekir. Çünkü bu yaşlarda, çocuklar çok yemek yemeyi ve şişmanlığı gebelikle bir tutarlar. Bebeğin anne midesinde büyüdüğüne inanırlar. Bebeğin göbekten doğduğu ya da doktorun anne karnını yarıp çıkardığı kanısı yaygındır. Bebeğin büyüdüğü yeri öğrendikten sonra, çocuğun soracağı öteki soru, nereden ve nasıl çıktığıdır. Ona gerçeği sade bir dille açıkça söylemenin bir sakıncası yoktur: «Bebek iyice büyüyünce, doktor ya da ebe yardımıyla, annenin bacakları arasındaki bir açıklıktan doğar!» denebilir. Ancak, anne bu durumda yukarıdaki yanıtı vereceği yerde ne söyleyeceğini bilemez, «Doktor hastanede karından çıkarır» demekle yetinir. Annenin korkusu, çocuk sorularına yanıt aldıkça, işi ileri götürüp zor sorular soracağıdır. Oysa çocuk 3-4 yaşlarında cinsel ilişkiler konusundan uzaktır. Sorularını tek tek ve aralıklı sorar. Kimi zaman sorduğu bir soruyu bir daha sorar. Aldığı yanıt onun için 3 yaşında başka, 5 yaşında başka anlam taşır. Ayrıca çocuk hazır olmadığı soruyu pek sormaz, açıklama yapılsa da onun için anlamlı olmaz. Bebeklerin annenin bacakları arasındaki bir açıklıktan doğduğu söylenen çocuk, önce bu açıklığın dışkılama yolu olduğunu sanır. Bu durumda annenin düzeltici bir açıklama yapması yerinde olur.
Çocuk bir süre sonra, bebeğin anne karnına nasıl girdiğim soracaktır. Bu soru, «Ana karnındaki bebek tohumlarının özel bir yuvada büyümesiyle olur» diye yanıtlanabilir. Ancak, annelerin çoğu daha karışık açıklamalar yapmak gerektiği duygusuna kapılıp bocalarlar. Kendisi ayıplanarak, cinsel merakı kısıtlanarak yetişmiş bir anneden de çocuklarına açık ve doğru yanıt vermesi beklenemez elbet.
Anneleri en çok ürküten soru genellikle babasının rolüyle ilgili olandır. Genellikle bu tür soru beş yaşından sonra sorulur. Çocuk babanın anneye nasıl yardım

ettiğini öğrenmek ister. Ayrıntıya girmeden sözü evirip çevirmeden, «Bebek tohumunun biri annede vardır, birini de baba verir» demek meraklarım gidermeye yeter. Çocuk bu açıklama ile yetinmezse annelerin işi güçleşir. Bu durumda kızarıp bozaran, dili dolaşan pek çok aydın anne vardır. Çocuk, annenin

tepkisinden tedirgin olur ama merakı da büsbütün kamçılanır. Dolambaçlı yola sapmadan şöyle bir açıklama yapılabilir: «Anne ile baba, çocuk istedikleri zaman, yatakta bir araya gelirler. Babanın pipisinden gelen tohum annenin doğum yoluna geçer. Tohumlar anne döl yatağında birleşince küçük bir yavru oluşur ve büyümeye başlar.» Ancak belirtmek gerekir ki pek az anne kendinde bu açıklamayı yapacak gücü bulur. Ana ve babalar çocuğa yapılan açıklamaların onun merakım artıracağı korkusunu taşırlar. Ayrıca öğrendiklerini uygulamaya kalkışacağından çekinirler.

Asıl, yanıtlanmayan sorular çocuğu daha meraklı ve araştırıcı olmaya iter. Anne ve babasının odasına beklenmedik baskınlar vererek, anneyi ya da babayı banyoda gözetleyerek kendince yanıtlar aramaya girişir ya da arkadaşlarından duyduğu yalan yanlış bilgilerle yetinmek zorunda kalır. Arkadaşların birbirine aktardığı bilgiler ise yanlış olmaktan başka korkutucu ve ürkütücü de olabilir.

Kimi anababa çocuğun cinsel konularda hiç soru sormadığını ileri sürer. Böyle bir çocuk genellikle sorularına yanıt bulamadığı için susan çocuktur. Bu çocuk, meraklarım sözle değil davranışlarıyla belli eder. Evcilik ya da doktorculuk oyunlarında aradığı yanıtları bulmaya çalışır. Odasına oynamaya çağırdığı komşu kızın eteklerini kaldırıp, gerçeği kendi gözleriyle görmek ister. Oğlunu suçüstü yakalayan anne, ne yapacağını bilemez. Donar kalır ya da çocuğun üstüne yürür, döver. Ağzına geleni söyler, ayıplar, korkutur ve suçlar. Böyle bir durumla karşılayan annenin yaklaşımı

şöyle olabilir: «Kız çocukların neden senden değişik olduklarını merak ediyorsun. Sorsan ben sana anlatırdım» dedikten sonra açıklamasını yapar, sonra da kesin bir dille herkesin bedeninin kendine özel olduğunu belirtir. Başka sorulan olursa sorarak da öğrenebileceğini söyler. Merakı giderilen ve gereksiz yere suçlanmayan çocuk da sonraki sorularını anababasına yöneltmekten çekinmez.

Aydın ve ileri görüşlü geçinen kimi analar ve babalar da çocuktan hiçbir şey gizlemeyerek cinsel eğitimin en doğrusunu verdiklerini sanırlar. Ortalıkta açık saçık hatta çıplak dolaşır; çocukla birlikte yıkanırlar, bu çeşit davranışlar çocuğun merakım gereksiz yere kamçılar. Kavramaya hazır olmadığı gözlemlerle usu karışır. Ayrıca ailenin bu tutumu, toplumun cinsel davranışlardan beklediği gizlilik ve özellik anlayışı ile çelişir.

Çocukların ana ve babanın yatağında yatması da bu nedenle sakıncalıdır. Çocuk gereksiz yere uyarılmış olur. Özellikle cinsel ilişkiye tanık olmak çocukr lar için çok ürkütücüdür. Dört, beş yaş çocukları cinsel ilişkiyi babanın anneye saldırması olarak yorumlarlar. Ana ve babanın yatak odasında yatan çocukların her zaman uyumadıklarını anımsamak yerinde olur!

Çocukta cinsel ilgi okul öncesi çağda en yoğundur. Okula başlamasıyla birlikte ilgi ve merakta bir azalma gözlenir. Çocuk cinsel konulardan kaçar gibidir. Televizyonda bir öpüşme görse gözlerini kapar, utanmış gibi davranır. Okulda kiz çocuklarına sokulmak yerine kaçar. Çevresi genişleyen çocuk, bedeninden başka ilgi alanlarına yönelmiştir. Üstbenlik gelişimi ile birlikte cinsel konuların ayıp ve yasak olduklarını öğrenmiş, bilinçaltına itmiştir. Cinsel ilgileri uykuya yatmış gibidir. Ancak bu ilgi ve merakın arada bir depreştiği de olur.

KENDİ KENDİNE CİNSEL UYARMA (MASTÜRBASYON)

Çocuklar pek küçük yaştan başlayarak cinsel organlarıyla oynarlar. Anneler de durmadan elini oradan çekmesini söyler çocuklarına. Kimi çocuk aldırmaz, kimisi de uğraşım gizlice yürütür. Kimi çocuk yere uzanıp ileri geri sürtünerek kendini uyarır. Soluk soluğa kalır, terler; cinsel doyum sağlar gibidir. Bu görünüş anneleri ürkütür ve sert tepkilerine yol açar. Gösterilen tepki annenin bu konudaki kuruntu ve saygısıyla orantılıdır. Kızının ilerde erkek delisi bir kadın olup çıkacağından korkan anne, büyük bir kızgınlık gösterir. Çocuğu azarlar, döver ve korkutur. Çocuğun ellerini bağlayarak bu işe; engel olmaya çalışan anneler bile vardır.

Sıkça başvurulan bu cinsel uyarma türü, annelerin sandığı ölçüde korkulacak bir durum değildir. Ancak ortada çözülmesi gereken bir sorun da vardır.

Bebekliklerinde çok uzun süre kendi başlarına bırakılan çocuklarda bu durum daha sık görülür. Özellikle meme emmemiş ya da emzik verilmemiş çocuklarda daha çok rastlanır. Başka bir deyişle, uyarılma eksikliği çeken çocuk, emziksiz kalmanın

boşluğunu kendi kendini uyararak doldurmaya çalışır. Emziği zorla elinden alman çocuklarda da bu durum ortaya çıkabilir. Yeni bir kardeşin doğumu ve ilgi azlığı gibi nedenler de çocukta kendi kendine doyum sağlama gereksinimi yaratabilir. Kimi zaman kaşıntıya yol açan kılkurdu ya da sünnet derisinin yangısı çocuğun bu uyarmadan hoş-. lanmasına ve yinelenmesine yol açar. Bu nedenlerin ortaya çıkarılması ve giderilmesi yönünde önlemler alınması en uygun yol olur. Çocuğu korkutup yıldırmakla bunun önüne geçilemez. Olsa olsa çocuğu gizliliğe zorlar. Bu işi sürdürürse pipisinin düşeceği ya da. anne olamayacağı gibi sözlerle korkutmaktan sakın-
malıdır. Yıldırma ve sindirme çocukta kalıcı ruhsal çatışma ve saplantılara neden olur.

CİNSEL KİMLİĞİN GELİŞMESİ

Çocuk, kendi cinsine özgü duyuş, tutum ve davranış özelliklerim nasıl kazanır? Her şeyden önce kız ve erkek çocuk beden yapıları, cinsel iç salgı bezleri (Hormonlar) bakımından doğuştan ayrı yaratılmışlardır. Başka bir deyişle, çocuklar doğal olarak, yapılarında var olan cinsel donanımları doğrultularında gelişirler. Çocuk kendi cinsinin eğilimleri desteklendiği sürece, kız ya da erkek kimliğini benimseyecektir. Bir çocuğun kız ya da erkek doğması, cinsel kimliğini kazanması için ilk koşuldur ama yeterli ve tek koşul değildir.

İlk aylardan başlayarak, ana ve baba bebeğin cinsine uygun davranmaya özen gösterir. Kız çocuğun saçına kordela takılır, renkli giysiler seçilir. Anne, kız çocuğun süsüne daha çok süre ayırır. Kıza ayrı, oğlana ayrı oyuncak seçilir. Babalar oğlan çocuklarını daha çok hoplatır. Kız çocuk daha çok gözetilir. Erkek çocuk ağladıkça «Erkekler ağlamaz» diye susturulur. Sövme, her iki cinste de ayıplanmakla birlikte, erkek çocukta daha hoşgörüyle karşılanır. Kız çocuğun sövgüsü ve ayıp sözleri üstünde anne daha çok durur. Konuklar yanında küçük kızların şeker tutmaları, «Hoş geldiniz!» demeleri beklenir, erkekten beklenmez. Kibarlık ve görgü kuralları, kız çocuklar için daha sıkı uygula-
nır.

Sokakta dövülen erkek çocuğa, «Sen de ona vur» denir ama kendini savunsa da kız çocuk sokakta kavga ettiği için ayıplanır. Kızlar, «Benim cici kızım, tatlı kızım» diye sevilir. Erkekler «Benim aslan oğlum» diye övülür. Baba kızının elinden su ya da i.ahve içerken daha övücü ve sevecen davranır. Erkek çocuklardan daha çok beceri isteyen işler beklenir. «Erkekler kor-

kar mı?» diye yüreklendirilir. Babalar erkek çocuklarıyla daha çok güreşir, boğuşur. Anneler erkek çocuğa, «Baban yokken evin erkeği sensin, beni sen koruyacaksın» derken, kızını da «Sen benim en iyi yardımcımsm» diye överler. Anababamn kız ve erkek çocuktan beklentileri değişiktir. Erkek çocuğun, güçlü, dayanıklı, yürekli, tuttuğunu koparır ve girişken olması istenir. Başına buyruk olma gibi nitelikler aranır. Kız çocuğunun ise, usluluk, kibarlık, yumuşaklık ve sevecenlik gibi nitelikler kazanmasına önem verilir. Kızın atılgan, girişken, başına buyruk olması aranan özellikler değildir. Erkek çocuğun, pısırık, çekingen, korkak olmaması üzerinde daha çok durulur. Ancak bu aranılan niteliklerde, bölge ve çağlara göre, önemli değişiklikler olduğunu da anımsamak gerekir. Böylece, bilinçli ya da bilinçsiz bir yolla, anababalar, çocuklarında, kıza ve erkeğe yaraşan nitelikleri destekler ve pekiştirirler. Kıza ya da erkeğe yakışmaz diye bilinen davranışlar ise kösteklenir, yerinde cezalandırılır. Erkek çocuk çarşıya pazara gitmeye alıştırılırken, kız çocuk evden uzaklaşmaması için öğütlenir.

Çocuğun, cinsel kimlik kazanmasında en önemli etken, oyun çağını tartışırken sözünü ettiğimiz, özdeşim olayıdır. Başka bir deyişle, çocuk erkek ve kız davranışlarını, ana ya da babasına özendiği için, onlara benzemek istediği için benimser. Bu, bilinçli bir öykünmeden çok daha derine inen bir ruhsal olaydır. Çocuk, oturuşundan duruşuna, konuşmasından giyinişine değin, ana veya babasının birçok özelliğini bilinçsiz olarak yineler, kendi kişiliği içinde yoğurur. Kız çocukla anası, erkek çocukla babası arasındaki ilişki ne denli yakın ve olumlu ise özdeşim o denli kolay oluşur. Ayrıca kız çocuk, babasına kendini sevdirmek için anasına benzemeye çalışır. Babasının kahvesini getiren kız çocuğu da ondan duyduğu övgüyle, kız özelliklerini daha

238
pekiştirir. Başka bir deyişle kız çocuk, yalnız anasından değil, babasından da etkilenerek, onun beğenisini kazanmak için kendi kız kimliğini geliştirir. Aynı biçimde anne de oğluna, erkekliğini geliştirmede destek olur. Kızların ve erkeklerin bu cinsel ayrışması, oyunda ve arkadaşlık ilişkilerinde de sürer gider.
Küçük çocuğun, çevresindeki, ağabey, abla, teyze, amca gibi örneklerden de etkilendiğini eklemek yerinde olur. Çocuklar oyunlarında, aynı cinsten arkadaşlarının olumlu ya da olumsuz özelliklerini de benimserler. Kendi cinsel kişiliklerini onlarla karşılaştırır, erkek ve kız olarak yarışırlar. Evde kazanılan cinsel kimlikler, çevrede pekişerek olgunlaşır.
CİNSEL KİMLİK SAPTAMASI
Bir yaşma doğru, çocuklar davranışlarından ve görünüşlerinden kız ve erkek olarak seçilebilir duruma gelirler. İki yaşında kız ve erkek çocuklar, yalnız giyinişlerinden ve saçlarından değil, oyunlarından, seçtikleri oyuncaklardan ve genel olarak davranışlarından açıkça ayırt edilebilirler. Üç yaşına doğru, kız ya da erkek oluşlarının bilincine varmışlardır. Oyunlarda kendi cinsinden arkadaşlara yönelme artmıştır. Kız ve erkek olmakla övünme başlamıştır. Şaka yollu «Sen erkek değilsin» ya da «Kız değilsin» deyince tepki gösterilir. Başka bir deyişle, duyuş ye davranış olarak kız ve erkek kimliği kök salma yolundadır. Bu kimlik oluşması sürüp gidecek, ergenlik çağında son biçimini alacaktır.
Cinsel gelişmenin yolunda gitmesi, önceki tartışmadan anlaşılacağı gibi, kimi temel koşullara bağlıdır. Analı babalı büyüyen çocuk bu gelişmeyi önemli bir güçlüğe uğramadan tamamlar. Doğaldır ki ana ve babanın kendi cinsel kimliklerinin olgunlaşmış ve iyice belirlenmiş olması gereklidir. Erkekte toplumun ara-
239
dığı nitelikleri taşıyan bir baba, çocuğuna iyi örnek olacaktır. Kadın kimliği belirgin bir anne kızma iyi bir özdeşim örneği olduğu gibi, oğluna da erkek kimliği geliştirmesinde yardımcı olur.
Babanın uygun bir erkek örneği olmadığı çocuklarından uzak kaldığı durumlarda, erkek çocuk cinsel kimliğini geliştirmede bocalayabilir. Örneğin yalnız ablaların, teyzelerin, başka bir deyişle kadın örneklerin bol olduğu bir ev ortamı kız çocuğu için, uygun ortamdır ama erkek için değildir.
Babanın uygun bir erkek örneği olmadığı durumlarda da, erkek çocuğun bocalaması kaçınılmaz olur. Örneğin babanın silik, güçsüz, güvensiz bir kişiliği varsa, erkek çocuk babasını benimsemekte güçlük çeker. Annenin kadınsı özellikler göstermeyişi de, kız çocuk için benzer bir güçlük yaratır. Sevecen, duygusal, yumuşak özellikler yerine sert ve buyrukçu olan, yani erkeksi davranışları belirgin olan bir anne, kız çocuğuna uygun bir örnek olmayacaktır. Bu durumda yalnız kız çocuk değil erkek çocuk da ana ve baba kişiliği ortasında kalacaktır.
Erkek ve kadın kişiliklerinin ters yüz olup, yer değiştirdiği ailelerde, bütün çocukların kimlikleri etkilenir. Erkeksi özellikleri baskın olan bir anneyle özdeşim yapan bir kız çocuk, «Erkek Fatma» gibi davranabilir. Özellikle anababa arasında çekişme varsa, kız çocuk anası gibi güçlü, kararlı ve kendine güvenli olmayı yeğleyecektir. Erkek - kadın ilişkisini bir üstünlük kurma savaşı olarak görecektir. Bu tutum, hiç kuşkusuz, ilerde eş seçmesini etkileyecek, karı koca ilişkisini belirleyecektir. Böyle bir kadın, kendine, güdebileceği bir eş arayacaktır.
Kimi ailelerde ise böyle rol değişmesi görülmez. Koca, koca kimliğinde, kadın da kadın kimliğindedir. Ancak, kocanın erkeklik anlayışı abartılmıştır. Karısına hiç söz hakkı tanımadan evini yönetmektedir. Kadın eş ve anne olarak silinmiş gibidir. Bu durumda ka-
240
dınlığı kölelikten ayırdedilmeyen bir anne de kızı ve oğlu için iyi bir örnek olamaz. Bu ortamda büyüyen bir erkek çocuk, erkekliği kabadayılıkla karıştırır. Kadına değer vermeyen, onları «Saçı uzun aklı kısa» yaratıklar olarak gören bir koca adavı olarak yetişir. Kız çocuk ise, anasının ezilmiş !< -'••)i benimseyebilir.
Geleneksel Türk nidennü'e kimi zaman rastlanan bir tutum da erkek çocukları kız gibi yetişirme eğilimidir. Örneğin ardı ardına üç erkek çocuk doğurmuş bir

anne, kendine can yoldaşı olacak bir kız çocuk ister. Sonuncu çocuk da erkek doğunca anne bu çocuğuna bilerek ya da bilinçsiz olarak kız çocuğu gibi davranır. Yanından ayırmaz, saçını uzatıp kordela takar, etek giydirir. Çocuğun yabancılarca «Kız mı, erkek mi?» diye karıştırılmasından gizli bir sevinç duyar. Ona ayrıcalıklar tanır. Annenin derdine ortak olan, sözünden çıkmayan, onu üzgün görünce çevresinde dönen içli bir çocuğu anneler sevmez mi? Böyle bir çıkmaza giren çocuk annesinin sevgisini sürdürmek için elinden geleni yapacaktır. Onun hoşuna giden işler görecek, «Kız gibi uslu» davranmaya önem verecektir. «Ben oğlumu hiçbir kıza değişmem!» gibi övgüleri duydukça kız gibi davranmaya daha çok özenecektir. Hele baba sert ve yanına yaklaşılmaz bir kişilikte ise, çocuk annenin daha çok etkisi altında kalacak, ona sığınacaktır.
Babanın evden uzak olduğu, teyze ve ablaların çok olduğu evlerde böyle çocukların erkek kimliğinden sapmaları daha da kolaylaşır. Üstüne titrenen, evden çıkarılmayan çocuk,- arkadaşlıktan da yoksun kalınca, kız kimliği daha da belirginleşir. Sokağa çıksa da erkek çocuklara uyamaz. Onların alayıyla karşılaşır. Oyunlara alınmaz. Erkekler arasında yeri olmadığını gören çocuk da kızlara yönelip onlarla kaynaşır. Kendi cinsel kimliğinden gittikçe uzaklaşan çocuk, çıtkırıldım, edilgin ve güvensiz bir kişilik geliştirir. Süslen-

meye, kız giysileri giymeye yatkınlık doğar. Önlem almakta geç kalınırsa kız yapılı bir erişkin olup çıkar. Böyle bir çocuk ergenlik çağında karşı cins yerine, kendi cinsine eğilim duymaya başlar. Başka bir deyişle Eşcinselliğe (Homoseksüalite) yatkın bir kişilik yapısı oluşur. Kendinden büyük çocukların ya da erişkin erkeklerin ayartması gibi cinsel yaşantılar da bu yöndeki eğilimini güçlendirir. Bu tür çocukların cinsel kimlik bocalamasını sürdüren bir başka etken de onlara takılan adlardır. Hem erkek hem kızlara verilen Muzaffer, İrfan, Tanju, Deniz, Sevinç, İlhan, Nurhan, Ayhan, Engin gibi adlar da alay konusu olursa, çocuğun iççatışması artabilir.
Çocuğun cinsel kimlik geliştirmesinde eğitimin ne denli baskın çıktığını gösteren başka bir örnek verelim: Doğanın bir yanlışlığı ya da oyunu diyebileceğimiz bir bozukluk sonucu, kimi bebekler kızla oğlan arası bir yapıyla doğarlar. Dış cinsel organları yarı kız, yarı erkek görünümündedir. Daha doğrusu her iki cinsin özelliklerini göstermekle birlikte ya kız ya da erkek yapısına daha yakındırlar. Hekimlik dilinde Erselik (Hermafrodizm) denen bu durumun anlaşılması kimi zaman çok gecikir. İç organları kız yapısında olan bir çocuk doğumdan sonraki incelemede, erkeğe daha yakın dış görünümde olduğu için erkek olarak yetiştirilir. Üç, beş hatta on yaşına gelinceye dek gerçek anlaşılmaz. Anlaşıldığı zaman da iş işten geçmiştir. Çünkü beş yaşma dek erkek olarak büyütülmüş bir çocuğu, iç yapısı kız olduğu için, kıza döndürmek olanaksızdır. Düzeltici ameliyatlarla, böyle bir çocuk kıza çevrilse de erkek gibi duyup, erkek gibi davranmayı bırakamaz^) çü^ü insan yerleşmiş cinsel kimliğini giysi değiştirir gibi çıkarıp atamaz. Ne yazık ki bu gerçeği bilmeyen ya da önemini kavrayamayan pek çok hekim vardır. On yaşma değin erkek gibi büyütülmüş ve erkek kimliğini benimsemiş bir çocuğu, ameliyatla kıza

çevireceklerini sanırlar. Bu tür yanlışlıklara kurban giden çocukların yıllar sonra bile bu ikinci kimliklerine alışamadıkları ve ameliyatla eski durumlarına gelmeye çalıştıkları çok görülür.
Son yıllarda erselik gösteren çocuklar erken tanınmakta; organların onarım kolaylığına göre, kız veya erkek yapıları pekiştirilmekte ve o cinste yetişmeleri sağlanmaktadır. Bu düzeltici işlemler iki-üç yaşından önce yapılırsa çocukta ruhsal bir bocalamaya yol açmaz. Uç yaşından sonra ise çocuk hangi cinsel kimlikte yetışmışse onarımların, zor da olsa, o doğrultuda yapılması gerekir.

6
özel sorunlar
BİR HASTALIKLAR VE ÇOCUK
«Hastalandığına yanmam huyu değişir!.»
Halk Deyimi

Beden hastalıkları, büyük küçük herkeste ruhsal tepkilere yol açar. Erişkinler, olağan sayrılıklarda bile karamsar olur, huysuzlaşırlar, işinden gücünden kalma, özgürlüğün kısıtlanması insanda bunaltı yaratır. Kişi kendini eli kolu bağlı ve güçsüz görür. Kötü bir hastalığa tutulduğu korkusu ve iyileşip iyileşmeyeceği kuşkusu içindedir. Yetişkin ve olgun kişiler bile biraz uzayan sayrılıklarda belli ölçüde çocuklaşırlar. Kişi daha tedirgin, kuruntulu ve güç beğenir olur. Çevresindekilerin ilgi azlığından yakınır; çocuksu istekleri olur. Kısacası kişinin ruhsal dengesi sarsılır, dayanıklılığı azalır.
Uzunca süren yatmalarda, çocuklar çeşitli huy değişiklikleri gösterirler. Büyüklerin çocuklaşması gibi, çocuklarda da bebekliğe doğru bir gerileme olur. Hasta çocuk, tutturmalarıyla, olmadık istekleriyle anneyi bunaltır; hep yanında otursun, hep onunla ilgilensin ister. Nazlanır, mızmızlanır, ilacı beğenmez, yemekte güçlük çıkarır, ağlar...

Ancak yetişkinlerden ayrı olarak, çocuk hastalığının cinsi ile pek ilgilenmez. Onu ilgilendiren tek şey oyunundan kalmasıdır! Anneler ateşli durumda bile çocukları yatakta tutmanın güçlüğünü bilirler. Özellikle ağrı ve sızı yoksa çocuğu hasta olduğuna inandırmak güçleşir.
Çocuğun, hastalıklardan etkilenmesi, hastalığın kısa ya da uzun sürüşüne, yaşına ve ailenin tutumuna göre değişir. Çocuğun hastalanışı hiç. kuşkusuz, anaba-bayı üzer, tedirgin eder. Kaygı ve üzüntüyle eski tutumlarını bırakırlar. Çocuğun üstüne düşer, bebeksi davranışlarını hoşgörüyle karşılarlar. Yediririer, nazlandırırlar, kısacası bir dediğini iki etmezler. Huysuzluklarına katlanırlar. Bir ölçüde olağan olan bu tutum aşırıya kaçtıkça çocuğun tedirginliği artar, kendini olduğundan daha hasta sanır. Sonra bu ilgi artışını kendi yararına kullanmaya başlar. İsteklerinin sonu gelmez. Anne başında bekleyip gözünün içine baktıkça, çocuk tedirginliğini anababaya yaslanarak, daha çok ilgi beklt>verek gidermeye uğraşır.
HASTANFVk YATIŞ
ba,:
s !.=.; ;, çocuğun yaşına ve yatış nedenine . t. ölçülerde örseleyici olabilen bir du- • * .'kul çağına gelmemiş çocuklar için, .-;jrsıcı bir deneydir. Her şeyden önce ;Aiven içinde olduğu bir ortamdan , Anababa desteğinden yoksun kal-' . -a etmeye yeter. Ayrıca gittiği yer bi-<j la, ürkütücü bir yerdir. İğneler, acı «kt (ameliyatlar), tanımadığı hekimler, : alışık olmadığı bir ortam... tedirginliğini artıran bir neden daha var-:i t an ey e yatışını kendisine uygulanan bir ur. İğnelerle, hekimlerle korkutulmuş ço-

çuk, hastaneyi iyileşme yeri olarak değil, sevilmediği için atıldığı bir işkence yeri olarak algılar. Yaptığı bir yaramazlıktan dolayı sürgün edilmiş ve acımasız hekimlerin eline bırakılmış sanır.
Korkutulmuş çocuklar için hastaneye yatışın daha örseleyici olması doğaldır. Hastanedeki yaşantılar da bu korkuları pekiştirici nitelikte olursa, çocuğun ruhsal tepkisi kalıcı bozukluklara dönüşebilir.
Hastanede kalışa bağlı olarak ortaya çıkacak ruhsal belirtiler çok çeşitlilik gösterir: Çocuğun yaşma, kişiliğine, eski örselenmelerine, ana ve babanın desteğine ve hastane içindeki yaşantısına göre değişir. Davranış bozuklukları, korkular, hırçınlıklar, uyku bozuklukları, karabasanlar ortaya çıkabilir. Çoğu zaman geçici olan bu bozukluklar, yatış uzadıkça sürekli uyumsuzluklara yol açabilmektedir. İşlemce (ameliyat) için yatışlar genellikle daha örseleyici olurlar. Süreğen hastalıklar, yinelenen ağrılı işlemler kalıcı bozukluklara neden olur.
HASTANEYE YATIŞIN OLUMSUZ ETKİLERİNİ GİDERİCİ ÖNLEMLER
Dört yaşından küçük çocuklar, anne ayrılığına güç dayanırlar. Çağdaş hekimlik anlayışında, böyle küçük çocukların hastanede anneleriyle birlikte kalmaları en etkili önlem sayılmaktadır. Dört ve yedi yaşlar arasındaki çocuklar, sık görüşme olanağı sağlanabilirse, hastanede yalnız da kalabilirler. Bu amaçla annelere hastaneye kolay giriş-çrkış olanağı verilir.
Hastanede yatışı katlanılır duruma getirmek için, oyun odaları düzenlenir. Öğrenci hemşire ya da toplumsal çalışmaların ve gönüllülerin çocuklarla ilişki

kurmasına önem verilir. Hastanedeki hızlı gidiş gelişten, alışık olmadığı işlerden çocuğun başı döner. Onun için kendisiyle düzenli olarak ilgilenen bir kimse, sık
249
sık gördüğü bir yüz güvenini artırır. Çoğu kez hemşire ve hekimlerin hızlı çalışma düzeninde çocukla özel olarak ilgilenmeleri güçtür. Bu yardımcı kişi, çocuğun hastane görevlileri ve hekimiyle ilişkisini kurar, sorularını yanıtlar, yapılacak işlemleri açıklar, korkularını yatıştırır. Hastanede, en az önemsenen konu gerçekte budur.
Çocuk anlamaz ya da korkusu artar diye, yapılan işlemler anlatılmaz. En olağan işlemleri bile abartma ve yanlış yorumlama eğiliminde olan çocuk daha da tedirgin olur. işbirliği yapacak yerde, kendini savunma içgüdüsüyle ağlar, tepinir, güçlük çıkarır. Özellikle yanlış bilgi «verilip aldatıldığında, hastaneye ve hekimine güveni tümden sarsılır.
Uygulamalar göstermiştir ki, çocuk ne denli küçük olsa da, yapılan sade ama gerçek açıklamalar olumsuz tepkileri azaltmaktadır. Hiç acıtmayacak deyip de acıtan bir iğne, büyük tepkilere yol açar. «Acıtacak ama dayanabilirsin, bana yardımcı olursan daha az acıtır» gibi doğru bir açıklama çocuğu yatıştırır. Çocuk ağlasa da acı veren işlemler sürekli ruhsal iz bırakmazlar.
Ağrılı işlemlerden önce hekimin çocuğa vakit ayırıp konuşması, sorularını yanıtlaması kaygısını ve gerçek dışı korkularını azaltır. Kaldı ki çocuğun kendine uygulanan işlemleri bilmek hakkıdır. Diş hekimine giden bir yetiş'dn de kendisine ne yapılacağını bilirse daha kolay işbirliği yapar, daha dayanıklı olur.
Çocukların en kolay işleri bile nasıl çarpıtıp, yanlış yorumladıklarına küçük bir örnek verelim: Parmağından kan alman bir küçük çocuk, sonradan kendisiyle konuşan annesine şöyle demişti: «Cadı gibi bir kadın geldi, kocaman bir çiviyle parmağımı deldi, sonra da bir hortumla kanımı emdi!»
Açıklamaların ana ve babaya da yapılması, onların desteğini sağlar. Hiç değilse, kaygılı anababalarm çocuğun kaygısını büsbütün artırması önlenmiş olur.
Çocuklar daha çok ağlıyor diye kimi zaman anababa-lar hastaneye alınmazlar. Bu çok yanlış bir uygulamadır. Ana ve babasını görmeyen çocuk, belki daha az ağlar, ancak korktuğunun başına geldiğini düşünerek iyice mutsuzlaşır. Başka bir deyimle, kendisini sevmedikleri için hastaneye bırakıp kaçtıkları inancı, içine iyice siner. Uzun süre hastanede kalan çocuklarda içe kapanış belirtileri çok görülür. Çocuk ağlamaz, güçlük çıkarmaz ama içten örselenir. Uzun yatışlar, anne yoksunluğunun ortaya çıkardığı belirtilere benzer değişiklikler yaratır. Çevreyle ilişkiyi kesme, yerinde sallanma, başım yastığa vurma gibi alışkanlıklar başgöste-rir.
Yapılan gözlem ve araştırmalar ilgi gören, kendisiyle konuşulan ve duygularının açıklanmasına olanak verilen çocukların hastaneye yatış belirtilerini daha kısa sürede atlattıklarını ortaya koymuştur^22'.
Görüşme, resim çizme ve oyun yoluyla duygularını dışa vurma olanağı verilirse, çocuk örseleyici yaşantıları daha kolay unutur. Ameliyat öncesi doktorculuk oyunları, oyuncak şırınga ve araçlarla oynanan oyunlar ruhsal boşalım sağlar. Hastaneye yatış, çocuğun kişiliğini güçlendiren bir deney de olabilir. Hastane görevlilerinin, çocuğun gereksinimlerini bilip, ona uygun ortam sağlaması ve anababa desteğiyle, çocuk bu deneyden daha olgunlaşmış olarak çıkar. Ancak, ürkütücü, ağrılı işlemler, uzun yatışlar, çocukta iz bırakır. Bu nedenle, küçük yaşlarda, bunlara çok gerekmedikçe baş vurulmamalı-dır. Ameliyat kaçınılmaz ise çocuk daha önceden ana-babası ve hekimin yardımıyla hazırlanmalıdır.
Küçük çocuklara, çok önceden ameliyat olacaklarını söylemek onları tedirgin eder. Zaman kavramı iyi gelişmemiş olan çocuk her an ameliyat kaygısı içinde yaşar. Yatması kesinleştikten sonra çocuğa; «Doktorun, iyileşmen için yakında hastaneye yatman gerekti-
250
251

ğini söylüyor» diye önceden hazırlık yapılmalı, yatıştan bir iki gün önce de ameliyat olacağı kendisine açıklanmalıdır. Bu açıklamayı, hekim anne ve babasının yanında yapmalıdır. Acı duymaması için nasıl uyutulaca-ğı açık bir

dille anlatılmalıdır. Ameliyattan önce çocuğa bir yatıştırıcı verilmesi, çocuğun kaygı ve korkusunu önemli ölçüde azaltır. Ancak en önemli etken, ana-babanm kararlı ve anlayışlı bir tutumla çocuğa yaklaşmalarıdır.
Hastane görevlileri de kaygılı ve tedirgin anababa-ya yardımcı olabilir. Hemşireler ve hekimler, çocuğa ve anababaya doğru bilgiler vererek, ne beklediklerini açıklıkla belirterek, onları daha kolay işbirliğine çekerler. Kendisinden gizli işlerin çevrildiğini sanan bir çocuğun güvenini kazanmak ve işbirliğini sağlamak güçtür. Yanında dikkatsizce yapılan tanı tartışması ve hastalıkla ilgili konuşmalar çocuğu kuşkulandırır. Çocuğu dışarı çıkarıp ana ve baba ile gizli görüşen bir hekim de ondan işbirliği bekleyemez.
Özel bir alçı takılmak üzere sedyeyle taşman dokuz yaşında bir çocuk, ortalığı birbirine katmış, ağlamış, kendini tutmaya çalışan bakıcıları tekmeleyip ısırmıştı. Alçı takılamamış, çocuk ruh sağlığı bölümüne yollanmıştı. Yapılan kısa bir görüşme, çocuğun bu anlaşılmaz tepkisinin nedenini ortaya koymuştu: Bacağının alçıya alınacağı çocuğa önceden söylenmemişti. O da, koğuşta yatan ameliyatlı bir çocuğun etkisinde kalarak bacağının kesileceğini sanmıştı. Çocuğun kuşkuları giderilip, hekimiyle görüştürülünce, delirdi sanılan çocuk, en uisal hasta olup çıkmıştı.
KALICI SAKATLIĞI OLAN ÇOCUK
Ne yazık ki her hastalık iz bırakmadan iyileştirile-miyor. Çocuki uk inmeleri (felçler), kalça çıkıkları, yüzde biçim bozuklukları ya da sonradan geçirilen kazalar

ve hastalıklar sonucu beliren sakatlıklar ve biçim bozuklukları, aile için sürekli üzüntü kaynağı olur. Çocukluk şeker hastalığı ve erkek çocuklarda görülen kanarca (kanama hastalığı) gibi süreğen hastalıklar da aile ve çocuk için önemli uyum sorunları yaratırlar.
Birinci kümede toplanan sakatlıklar, hem bedenin çalışmasını kısıtlarlar, hem de çirkin görünüm nedeniyle sorun yaratırlar. Yüzde olan tavşan dudağı gibi doğuştan bozukluklar, yanıklar, çocuğun görünümünü bozdukları için üzüntü nedeni olurlar. Şeker hastalığı, tutarık (epilepsi) ve kanarca türünden hastalıklar ise sürekli olarak bakım ve gözetim gerektirdiği için ailenin ve çocuğun ruhsal dengesini bozarlar. Başkalarından ayrı görünüm ve yapıda olmak çocuğun oyununu, arkadaş ilişkisini ve sonunda toplumsal uyumunu bozacak boyutlara ulaşabilir. Zekâ gerilikleri konusunda olduğu gibi bu kalıcı bozukluklarda da ailenin, durumu gerçekçi olarak benimsemesi çok güçtür. Anababalar çocuğun durumundan sorumlu imiş gibi davranır, kendilerini suçlu görürler. İşledikleri bir suçun karşılığını ödüyormuş gibi mutsuz ve tedirgindirler. Acıma ve suçluluk duygusuna kapılıp üstüne düşer, aşırı korur ve kollarlar. Suçlarını bağışlatmak istercesine kendilerini çocuğa adarlar.
Kısacası, ortaya daha önce sözü edilen, aşırı kolla-yıcı-koruyucu anababa tutumu çıkar. Anababalar bu tutumlarıyla çocuğu daha da kısıtladıklarını göremezler. Çocuğun yapabileceklerini de engellerler. Bu tutumla yetişen çocuk, kendini olduğundan daha güçsüz ve çaresiz görür. Bu durum anababaya bağımlılığını arttırır. Çevreden itildiğini, yaşıtlarına uyamadığını gören çocuk, evden ayrılmak istemez. Çocukların alayları, söz atmaları, ad takmaları, yetişkinlerin ise «Yazık yavrucağa!» diyerek, düşüncesizce açığa vurdukları acıma duyguları, çocukta kendini ayrı bir yaratık gibi görme sonucunu doğurur. Böyle bir çocuk alınyazısma

baş kaldırır, kendisi gibi olmayan çocuklara kızgınlık ve kıskançlık'duyguları besler. Ailenin yanlış tutumu da buna eklenince kolaylıkla aşağılık duygularına kapılır.
Sakat bir çocuğu olmak anababalar için onulmaz bir yürek yarasıdır. Bu anababaları çocuklarına acı-, dıkları ve kolladıkları için eleştiremeyiz. Ancak çocuğun ilerdeki uyumunu ve ruhsal denges;ni düşünerek bu tutumlarda aşırıya gitmemelerini öğütleyebiliriz.
Önce çocuğun tüm yetenekleri iyi değerlendirilmelidir. Bu yeteneklerin olanak ölçüsünde işlenmesi yoluna gidilmelidir. Ayakları iyi çalışmayan bir çocuğun el becerilerini geliştirerek, hareketleri kısıtlı bir çocuğun kafa yeteneklerini

öne alarak eğitmeye önem verilmelidir. Sakatlığına karşın, anababa çocuktan bir şeyler beklediğini belli etmelidir.
Hep almaya alışmış bir çocuk yeteneklerini geliştirme çabası göstermez. Çocuğun durumuna uygun sorumluluk verilmeli, iş beklenmelidir. İşe yaradığını görmek kadar, bir sakatı mutlu eden başka bir şey düşünülemez. Başkalarına yük olmadığını görmek, sakat kişinin özsaygısını artırır.
Çocuğun, toplumdan uzak tutulmaması gerekir. Genellikle, var olan yetenekleri desteklenen böyle bir çocuk, zamanla eksik yönünü denkleştirdiğini, başka alanlarda yaşıtlarını geçtiğini de görecektir. Sakatlıklarını yenmek için olağanüstü çaba harcayan, yeneme-se de büyük başarı sağlayan pek çok insan vardır.
Ne yazık ki aile yapımız ve geleneklerimiz acıma duygularımızı öne geçiriyor. Sakata iş vermektense, sadaka vermeyi daha kolay buluyoruz. Sakatlara, topluma katkısı olabilecek yurttaşlar gibi değil, asalak ki-şilermiş gibi davrandığımızı göremiyoruz.
Batı ülkelerinde sakatları, en verimli olacakları işte eğitip yetiştirmek için, devlet önayak olmaktadır. Bir arada eğitilen sakat çocuklar, dert ortaklığından guç almakta, başarılı olanları görerek kabuklarından sıyrılmakta, kendilerini aşmaya çalışmaktadırlar
Hu konuyu bir anımı anlatarak bitirmek isterim-Batı ülkelerinin birinde, çalıştığım hastaneye yakın bir akaryakıt durağında sakat bir genç görmüştüm Gencin ne eli ne de ayağı tutuyordu. Dengesiz bir yürüyüşle gelryor, titreyen ellerle, arabalara akaryakıt dolduruyordu. Türkiye'de yetişmiş bir insan olarak ilk tepkim gence acımak olmuştu. Gencin babasının tanınmış bir hekim olduğunu duyduğumda çok şaşırmış böyle varlıklı bir insanın, isterse oğluna, ölünceye dek sıkıntısız bir yaşam sağlayacağını düşünerek babaya kızmıştım. Ancak böyle bir tutumun, gence hiç yararı olmayacağı açıktı. Sonuna dek, baba evinde beslenip bakılan bir gencin mutlu olmak bir yana, kendisine saygısı kalmazdı.
İKİ
ÖLÜM VE ÇOCUK
ÇOCUKTA ÖLÜM KAVRAMI
Ölüm, kavranması.hele benimsenmesi çok zor bir gerçektir. İnsanoğlu ölüm karşısında her zaman ürküntü duymuş, ona bir anlam vermeye çalışmıştır. Bilinmezlerle dolu bu acı gerçeği açıklayamayınca, dinsel inançlara sığınmak yolunu seçmiştir. Ölümün her şeyin sonu olduğuna inanmak istememiş, onu daha mutlu bir öte dünyaya götüren yol saymış, yaşamın bir başka biçimde sürüp gitmesi olduğuna kendini inandırmıştır. Her şeyi bilen ve yöneten bir ulu güce, Tanrıya sığınma eğiliminde ölüm korkusunun payı büyük olmuştur.
İlk çocukluk yaşlarında ölüm korkutucu değildir; çünkü çok belirsiz ve bulanık bir kavramdır. Çocukların ölüm karşısındaki tepkilerini incelemeden önce ölüm kavramının yaşlara göre gelişmesini izlemek yararlı olur:
Çocuklar ölümle pek erken yaşlarda ilgilenmeye başlarlar. Anababa konuşmalarını dinleyerek, ölüm

haberlerini duyarak ve ölü. hayvanları görerek sorular sorar, bir anlam çıkarmaya uğraşırlar. Ancak pek etkilenmiş görünmezler. Genellikle beş yaşından önce «ölüm, ölmek, ölmüş» gibi sözler tam kavranmadan ve duygulanım olmaksızın söylenir. «Ölürsün inşallah!» diyen bir dört yaş çocuğu, kızgın görünse de, ne demek istediğinin bilincinde değildir. Üç dört yaş çocukları için ölüm, uzun bir ayrılık ya da dönüşü olan uzun bir yolculuktur. Bu yaşlarda ölümün yalnız canlılar için değil cansızlar için de olabileceğine inanılır. Üç yaşında bir çocuk «Bir adam ölmüş, sonra evi de ölmüş» diyebilir. Giderek ölümün uzun bir uyku ve kımıldamadan yatma olduğu düşüncesi gelişir. Bu yaş çocukları yere yatarak ölmüş gibi yapar, sonra ayağa fırlayıp, «Bak, dirildim!» derler. Bu çağda ölümün sürekli ve ge.r_ ri dönmez bir olgu olduğu kavranamaz. Örneğin dört yaşında bir çocuk, kafesinde ölmüş bir kuşu «Anne bak, kuşumuz ölmüş,» diye doğru olarak bildirebilir. Ancak biraz sonra «Neden kalkmıyor, kalksın artık!» diye tutturur, «İlaç verelim, iyileşsin!» diyebilir. Bu yaş çocuklarının ölü kuşlara yem ve su vererek diriltmeye çalıştıkları sık sık gözlenir.
Beş yaşlarında, ölüm, uzun bir uyku ile eş anlama gelir ve yavaş yavaş korkutucu olmaya başlar. Çocuk annenin babanın ölüp ölmeyeceğini sık sık sorar. Eğer anne

yatıştırmak amacıyla ölümün uykuya benzediğini anlatmışsa kimi çocuklarda yatağa yatmaktan, uykuya dalmaktan korkma ortaya çıkabilir. Gene bu yaşlarda çocuklar gömülmeyle ilgili yanıtlanması oldukça güç sorular sorarlar: Ölülerin toprak altında nasıl kımıldayabildikleri, ne yiyip, ne içtikleri, nasıl hava aldıklarına ilişkin sorulardır bunlar. Bu sorular çocukların, ölümün bir son, geri dönülmeyen bir bitiş olduğu düşüncesini benimsemekte güçlük çektiklerini kanıtlar.

Beş - altı yaşlarında, çocuklar ölümle hastalık ve yaşlılık arasında bir ilişki olduğunu kavramaya başlarlar. Yaşlı ve ak saçlı herkesin yakında öleceğini sanırlar. Gene de, ölümden, uykudan uyanır gibi geri dönülebileceği düşüncesi baskındır. Çocukların çok sevdiği öykülerde ve masallarda öyle değil midir? Uyuyan Güzeller, Pamuk Prensesler bir öpücükle dirilirler. Çizgili filmlerde, yutulan canlılar, dipdiri çıkar; ezilen, uçuruma yuvarlanan kahramanlar ayağa kalkıverir-ler. Masal ve öykülerde hep kötüler ölür! Ölüm hep kötü kişiler için bir ceza olarak gösterilir. Böylece çocuk ölümü kendinden uzak, kendisiyle hiç ilgisi olmayan bir olay olarak tanınır.

Bu yaşlarda çocuklar olayları somutlaştırarak, kendileri için daha kolay kavranır duruma getirirler. Ölümün cezalandırıcı bir Tanrı, bir Azrail ya da Şeytan gibi can alıcı bir varlığın işi olduğu düşüncesi yer eder. Kimi evlerde Tanrı'nın hep cezalandırıcı, korkutucu ve acımasız yönü belirtilir. Çocukta kaygı, kızgınlık ve sağlıksız bir Tanrı korkusu yerleşebilir. Çünkü çocuklara, vurulan gençlerin, depremlerde yitirilen analaron, yavruların hatta can veren kedi yavrusunun bile Tanrı'nm isteğiyle öldüklerini anlatmak çok güçtür. Ancak öldükten sonra iyilerin Cennete gideceklerini öğrenmek, onlar için çoğu zaman yatıştırıcı olur. Hiç değilse gömüte (mezara) girmek düşüncesi gibi ürkütücü değildir.

Oyun çağı çocuklarının ölüm korkusu, yetişkinlerin ölüm korkusundan değişiktir. Küçük çocukların doğrudan doğruya ölümle ilgili gibi görünen korkularının altında bile yalnız kalma korkusu yatar. «Beni üzersen hastalanır, ölürüm, annesiz kalırsın!» diye sindirme yolunu seçen anneler çocuktaki bu korkuyu iyice pekiştirirler. Böylece çocuk, sevdiklerinin ölümünü de kendisine yönelmiş bir ceza, bir sevgisizlik belirtisi olarak düşünmeye başlar. Sevdiği dedesi ölen bir

küçük çocuk bunu çok güzel dile getirmişti: «Dedem, beni bırakıp Cennete gitti, orada başka çocuklarla oynuyor!»

Genellikle 8-10 yaşlarında ölümün yaşamın geri dönülmez bir sonu olduğu gerçeği benimsenmeye başlar. Ancak şurası belirtilmelidir ki ölüme kendi yakın çevresinde tanık olmamış bir kimsenin, çocuk ya da yetişkin, ölümü kavrayışı tam sayılmaz. İnsanlar sevdiklerini yitirince ölümü yeniden ve gerçekten öğrenirler!

AİLEDE OLUM

Aile içinde ölüm, ana, baba ya da kardeş ölümü, büyük küçük bütün aile bireyleri için en sarsıcı ve en örseleyici yaşantıdır. Yetişkinler, ölüm karşısında, yas tutarak tepki gösterirler. Ağlama, üzüntü, uykusuzluk, yemeden içmeden kesilme, çahşma isteksizliği, umarsızlık (çaresizlik) duygusu ve karamsarlık bu tepkinin belirtileridir. Başka bir deyişle yakınlarımızın ölümü bizde belli bir süre ruhsal çökkünlük yaratır. Bu ruhsal çökkünlük düzelse de, içimizi yakan ateş küllense de, yeri dolmayan bir boşluk kalır.

Yetişkinler için olağan olan bu tepkiler çocuklarda değişiklik gösterir. Elbet çocuklar da üzülür, «Annemi isterim!» diye ağlarlar. Ama onların tepkisinde daha çok ortada kalmış olmaktan doğan acılarını dile getiriş sezilir. Bir küçük çocuğun «Annem gitti, bana şimdi kim yemek yapacak?» deyişi bunu çok açık bir biçimde kanıtlar. Aslında bu 'duygu yetişkinlerde de vardır. «Beni bırakıp nerelere gittin?» yakınmasında ölene sitem yok mudur?

Yetişkinlerden ayrı olarak küçük çocukların yas tutma yetenekleri çok kısıtlıdır. Çocuk yetişkin gibi uzun süre üzüntülü ve acılı kalamaz. İçinden ne kadar

tedirgin olsa da, yaslı görünümü yoktur. Çocuk uğraşlarından ve oyunundan uzun süre geri kalmaz. Kimi çocuklar da donmuş, uyuşmuş gibi davranırlar. Ağla-

şanlara şaşkın şaşkın bakarlar. Ölüden söz edilirken duymuyormuş gibi davranır, soru soramazlar. Bir kaza ya da hastalık sonucu ölen ana, baba ya da kardeşle ilgili hiç soru sormayışları yanlış yorumlanır. Çocuğun okula gitmekte direnişi, oyundan alıkonmak istenince huysuzlanışı aileyi şaşırtır.
Çocukların ölüme karşı tepkileri daha da şaşırtıcı olabilmektedir. Kimi çocuklar ölüm, karşısında umursamazlıktan da öte ruhsal bir durum içine girer. Evde acı ve üzüntü değil de bayram varmışcasma sevinçli, canlı ve yerinde duramaz olurlar. Olmayacak şeyler isterler, yersiz güler, başsağlığma gelenlerin önünde aileyi utandıran soytarılıklar yaparlar. Aile, onları kızdıran ve sert tepkilere zorlayan bu duruma bir anlam veremez. Ya sert tepki ve azarlarla çocuğu yola getirmeye uğraşırlar ya da çocuğun olağan dışı durumundan ürküp bir ruh hekimine götürürler. Gerçekte çocuğun umursamaz davranışı ne sevgisinin yokluğundan ne de üzüntü çekmeyişindendir. Bu davranış kendini ezip geçen bir vuruş (darbe) karşısında yadsıma (inkâr) yoluyla kendini savunmasıdır^23). Bu yadsıma gereksinimi daha az ölçüde yetişkinlerde de vardır. Örneğin, beklenmedik ölümler karşısında ilk tepkimiz inanmamaktır: « Olamaz Tanrı'm!» Ancak bu inanmama kısa sürer. Çünkü, gerçekten uzun süre kaçamayız. Oysa çocuk, bu denli acı ve katlanılmaz yitim karşısında, yadsıma biçimindeki savunmasını uzatmaya çabalar. Gerçeği benimsemek, üstesinden gelemeyeceği duyguların baskısına yol açacaktır. Bunların en tedirgin edeni, hiç kuşkusuz, kendini ortada bırakıp giden ana ya da babaya duyacağı öfkedir. Ancak bu durumda öfkesinin bilincine varmak onda suçluluk duyguları

doğuracaktır. Yaptığı yaramazlıkların ve «kötü çocuk» oluşunun ölüme neden olduğunu düşünmek de ayrı bir suçluluk kaynağı olacaktır. Kendi öleceğinden korkma, geri kalan ana ya da babayı da yitirme duyguları, iç dünyasını büsbütün karıştıracaktır. Başkalarının ölümünü olağan bulabiliriz; ama sevdiklerimizin yitimi bize inanılmaz ve olağandışı gelir. Çocukta görülen saydığımız aşırı tepki onun çok sevip aradığı kimsenin (anne, baba ya da kardeş) yitimi karşısında inanmama ve yadsıma duygularına sığınması sonucu ortaya çıkar. Aslında çocuk yasını dolaylı yollardan açığa vurmaktadır.
Çocuk Ruh Sağlığı Bölümümüzde bu çeşit aşırı tepki gösteren çocuklarda yaptığımız gözlemler bunların ailedeki ölümden sonra çok çeşitli ruhsal belirtiler geliştirdiklerini ortaya koydu: Gece korkulan, karabasanlar, iç sıkıntıları, seyirceler (tikler), bayılma ve titreme nöbetleri, belirsiz bedensel yakınmalar, dalgınlık, okul başarısızlığı ve çok çeşitli hırçınlıklar ya da davranış bozuklukları...
Aile içindeki ölümün ortaya çıkardığı ruhsal sorunlar çocukların yaşına göre önemli değişiklikler gösterir. Genellikle okul öncesi çağda anne ölümü, sonuçları bakımından, çok ağır ruhsal bozukluklara neden olabilir 3'a da önemli ruhsal uyumsuzluklara yatkınlık yaratır. Ruh hekimliğinde depresyon denen ruhsal çökkünlüğün erken yıllarda ana ya da babayı yitiren kişilerde daha sık görüldüğü saptanmıştır. Ancak her ana ya da baba yitirmiş kişilerde ruhsal çökkünlüğe uğrar diye bir kural yoktur. Burada çocuğun ana ya da baba ölümünden sonraki yaşantısı önem kazanır. Sonuç, annenin ya da babanın boşluğunu kimin doldurduğuna, çocuğun onlarla kurduğu ilişkiye bağlı olacaktır.

NELER YAPMALI, NELERDEN KAÇINMALI?
1) Ana ya da babanın ölümünde, sağ kalan eşe çok ağır görevler düşmektedir. İlki; belki de en zoru, ölüm haberim çocuğa duyurmaktır. Bu görev başkasına bırakılmamalıdır. Çocuk acı haberi sığınacağı ve dayanacağı kimseden duymalıdır. Ancak beklenmedik ölümlerde, küçük çocuğun alıştırılması uygun olur. Ağır hasta olduğu, hastanede yattığı, doktorların onu (anneyi ya da babayı) iyileştirmek için çalıştıkları söylenerek zaman kazanılabilir. Gerçek, çocuktan uzun süre de gizlenmemelidir. Sağ kalan anne ya da baba kendini toparladıktan ve çocuk hazırlandıktan sonra bu zor görev daha çok geciktirilmeden yapılmalıdır. Çocuğun yaşma göre, bu bekleme birkaç haftayı geçmemelidir.
2) Çocuk, ölüm sonrası dönemde başka bir kente gönderilmemeli yaşayan ana babaya yakın ve çocuğun çok iyi tanıdığı bir akraba yanında kısa bir süre tutulmalıdır. En sık rastlanan yanlış tutumlardan biri çocuğu eğlendirmeye

çalışmaktır. Bu tutum, yaslı havayı gören ve sezen bir çocuk için büsbütün us (akıl) karıştırıcıdır.
3) Gerçek açıklandıktan sonra yas tutanların yaslarım çocuktan gizlemek için aşırı bir çaba göstermediği unutulmamalı, üzgün görünmediği için suçyılmala-rı, dövünmeleri ve haykırışları görmemesi uygun olur.
4) Çocuğun yetişkinler gibi bir yas tepkisi göstermediği unutulmamalı, üzgün görünmediği için suçlamaktan kesin olarak kaçınmalıdır.
5) Çocuk, ölümü yadsıma davranışı içine girmişse, bekleyin ve anlayışla davranın. Bu durum birkaç haftadan çok sürmez genellikle. Taşkınlık etse bile, yaralayıcı sözlerden kaçının. Çok sevdiği dedesinin ölümünden sonra şımarık ve taşkın davranan sekiz yaşın-
da bir kıza ninesi sertçe çıkışmış, «Dedeni mezara yol-ladm, şimdi de beni yollayacaksın!» gibi sözler söylemişti. O günden başlayarak, bu küçük kız, her gece yinelenen karabasanlar görmeye başlamış ve hekime getirilmişti.
6) Çocuğun soru sormasını destekleyin. Şimdi soru soramayacak kadar üzgün ve şaşırmış olduğunu, aklını kurcalayan birçok soru olabileceğini kendisine söyleyin. Hep yanında olacağınızı, yaşamınızı birlikte yürüteceğinizi anlatın. Bu durumda üzüntü göstermenin ve ağlamanın ayıp olmadığını belirtin. Büyükler gibi üzüntüsünü dışa vurmasa da, içten üzüntülü olduğunu bildiğinizi söyleyin.
7) Özellikle, okul çağına gelmemiş çocukları gömme törenlerinden uzak tutun.
8) Çocuğa «Annen ya da baban Tanrı'nm sevgili kulu olduğu için erken öldü!» biçiminde açıklamalardan kaçının. Ölümü sevimli ve aranacak bir şey gibi göstermeye çabalamayın. Ancak sevdiği kişiyle bir gün öte dünyada buluşmak umudunu da kırmayın. Yanıtlayamadığınız soruları olursa açıkça bilmediğinizi söyleyin.

üç

BOŞANMA VE ÇOCUK

Hukuk yönünden boşanma, evlilik sözleşmesinin sona ermesidir. Ancak ruhsal açıdan, ailenin bölünmesine ya da tümden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olaydır. Boşanmaların büyük çoğunluğunun evliliğin ilk yıllarında olduğu düşünülürse, aile birliğinin bozulmasından en çok zarar görenlerin, küçük çocuklar olduğu ortadır. Gerçekten, kişiliğin geliştiği bu ilk yıllarda, çocuk için en önemli şey, analı babalı bir yuvada, sevilerek, güven duyarak yetişmektir. Ne yazık ki, çağımızda boşanma oranı gittikçe yükseliyor; tüm karı kocalar da bir yastıkta koca-mıyorlar. Kimi batı ülkelerinde, her dört evlilikten biri boşanma ile bitmektedir. İkinci evlilikler ise yarıya yakın oranda başarısız olmaktadır. Ülkemizde de boşanma sayısında, gün günden artma olduğu bir gerçek. Yurttaşlık yasasında (Medenî Kanun) boşanma nedenleri şu başlıklar altında toplanıyor:

1. Eşlerden birinin, evlilik dışı cinsel ilişkisi ve aldatması;
2. Eşlerden birinin, onur kırıcı suçlardan hüküm giymesi, onursuz bir yaşam sürmesi;
3. Eşlerden birinin, ötekini bırakıp gitmesi (Terk);
4. Eşlerden birinin, ötekinin canına kıyma girişimleri ve çok kötü davranması;
5. Eşlerden birinin ağır ruhsal hastalığı;
6. Aşırı geçimsizlik ve uyumsuzluk.

Bu sonuncusu, boşanma nedeni olarak en sık ileri sürülenidir. Ayrıca hep bilinir ki ne sürekli geçimsizlik, ne de yukarıda belirtilen daha ağır nedenler, her zaman evliliği yıkmaz. Ağır ruhsal dengesizliklere, çok kötü davranışlara, evlilik dışı ilişkilere karşın sürüp giden nice evlilik gösterilebilir. Eşlerden birinin ya da her ikisinin mutsuzluğu pahasına sürdürülen evlilikler hiç de az değildir. Boşanma kertesine varmadan, cehennem işkencesine benzer bir yaşam sürdüren çiftler çoktur. Bu çiftlerin, evliliği nasıl sürdürdüklerine şaşmamak elde değildir. Bunun yanında, öyle mutlu görünen evlilikler de vardır ki, sudan ve yüzeysel nedenlerden ötürü, kısa sürede boşanmayla biter. Bu neden böyledir? Ruhsal bakımdan, eşlerin birbirini birtakım bilinçli ve bilinçsiz nedenlerle seçtikleri daha önce tartışılmıştı. Her evlilikte dile getirilen ya da açıklanmayan beklentiler, ruhsal gereksinimler vardır. Bu beklentiler gerçek dışı ise ya da eşlerden biri bu beklentileri karşılamakta yetersiz kalırsa, sonuç düş kırıklığı olur. Sürekli olarak boşa çıkan beklentiler ve başarısız

kalan yaklaşma çabaları, duygusal bağı sarsar. Evlilik, duygusal alışverişin dengeli olarak sürdürüldüğü bir ortak yaşam olmaktan çıkar. Eşlerden birinin sürekli özverisi ve ezilmesi aracılığı ile yürüyebilir duruma düşer. Boşanma, bir çözüm olarak tartışılmaya başlanır. Karşılıklı suçlamalar, gerginlikler, ağız ve el kavgaları ile yüklü, çetin bir döneme girilir. Arada kısa süreli uzlaşma ve ateşkes dönemleri olsa da, evlilik ayakta kalabilmektedir. Eşlerden birinin umu-

dunu kesmemesi ya da yalnız başına yaşamını sürdürme zorluğu, çocukların sorumluluğu, daha bir süre katlanmayı gerektirir. Başka bir deyimle, eşler duygusal olarak birbirlerinden çoktan boşanmışlardır ama bir çatı altında oturmaktadırlar!

Geçimsizlik nedenleri çok önemli olsa da, boşanmayı göze almak, eşler için hiç de kolay değildir. Her eş bundan örselenir. Sessizce sona erdirilen evlilikler yok değildir. Ancak çoğu evlilikler gürültülü ve çekişmeli bir dönemden sonra, acı veren bir kopuşla biter. Her boşanmanın sonu bir rahatlama ve kurtuluş değildir. Her iki eş de yenik düşmüş gibi bir eziklik ve tedirginlik içindedir. Başka bir deyişle, kusur oranı ne olursa olsun, her iki eş kendini bu başarısız sonuçtan belli ölçüde sorumlu tutar, suçluluk duyar. Ancak bunu açığa vuran eşlerin sayısı azdır. Çoğu karı veya ko- _ ca, bu suçluluk duygusundan kendini sıyırabilmek için eşini suçlamaya girişir. Kendi suçlarını önemsiz gösterip, eşininkilerini abartma yolunu seçer. Ancak içinden bu denli rahat değildir. «Şöyle yapsaydım, böyle etseydim, evliliği yürütebilir miydik?» gibi dışa vuramadığı sorular kafasını kurcalar. Evliliğin bozulmasında, eşlerden biri başlıca sorumlu kişi olsa bile, öteki eş kendim tümden kusursuz bulamaz. Örneğin başka bir kadın yüzünden bırakılan bir eş bile, kocasını mutlu edemediği, dışarıya ittiği için haklı veya haksız, kendini sorumlu tutar. Başka bir deyişle, boşanmanın kurbanı olan eş, kendim bilinçdışmda suçlu bulur. Hiç değilse, yanlış eş seçtiği için kendini bağışlamaz.

Boşanma kesinleştikten sonra kimi zaman duygusal bağ birden kopmaz. Eşlerden hiç değilse birinde, yeniden bir araya gelme umudu bir zaman sürer gider. Çocuklar nedeniyle soğuk da olsa ilişkinin sürdürülmesi zorunludur. Bu yeni dönemde, daha yatışmayan kırgınlık ve kızgınlık, çocuklar aracılığıyla bir eşten ötekine taşınır durur. Geçimlik (Nafaka) sorunları, ço-

cukarın ana ve baba arasında gidip gelmeleri soğuk bir savaşın sürdürülme nedenleri olur. Bu gergin ortamda, çocukların arada kalıp örselenişleri gözden kaçar. En aydın eşlerin bile, çocuklarını bu soğuk savaşta birbirine karşı dama taşı gibi kullandıkları görülür.

Boşanma, ne denli kaçınılmaz olsa da, eşler için, aslında çetin bir dönem başlangıcıdır; yoksa mutsuzlukların sonu değildir. Eşler kendilerim bir süre boşlukta kalmış görürler. Eski alışkanlıklarından sıyrılmak, yeni bir yaşam düzeni ve yeni ilişkiler kurmak gereksinmesini duyarlar. Özellikle, baba evine sığınmak zorunda kalan kadının durumu daha güçtür. Böyle bir kadın, kendini, sınıfta kalmış başarısız bir öğrencinin eve dönüşüne benzer bir'duygu içinde bulur. Kendini sığıntı durumunda görür. Baba evinde ne denli iyi karşılansa da bu duyguyu üstünden kolay atamaz. Ana babasına yük olmamak için, yabancısı olduğu yeni bir yaşama yönelmek, iş bulmak zorunluğunu duyar.

Bizim toplumumuzda boşanmanın acısını daha çok kadınların çektiği bir gerçektir. Hele çalışmak zorunda kalan ve çocukların sorumluluğunu da yüklenen bir anne için gelecek ürkütücüdür. Böyle bir annede karamsarlık, kendine ve kendisini yüzüstü bıraktığına inandığı eski eşine kızgınlık, iç sıkıntıları, belirsiz bedensel yakınmalar, kime dayanacağını bilememe, tutacağı yolu kestirmeme gibi, duygular çok olağandır. Bakım ve ilgi bekleyen çocukların sızlanmaları, tutturmaları ve ayağa dolanmaları eklenince annenin bunalımı dayanılmaz kertelere ulaşır. Gerçekten boşanmış kadınların üçte ikisinde, erkeklerin de üçte birinde önemli ruhsal sorunlar gözlenmektedir^).

Boşanma öncesinde ve boşanma sırasında en büyük kavga çocukların çevresinde döner. Ancak bu gürültü patırtı arasında, en çok yüz üstü bırakılan da yine çocuklardır. Ana ve baba bilerek ya da bilmeyerek

çocuğu, kendi çekişmelerinin ortasına atarlar. Onu yan tutmaya, kimi zaman da arabuluculuk yapmaya zorlarlar. Oysa çocuk için en zor şey, ana baba arasında seçim yapmaktır.
Boşanmadan sonra da ana ve. baba, çocukları aracılığıyla çekişmelerini sürdürürler. Yanlış olduğunu bile bile eşlerden biri ötekini kötüleyerek, kendini haklı çıkarmaya, çocuğu kazanmaya çalışır. Çocuğun söz getirip götürmesini ister. Hiç değilse ağzını yoklayarak karşı yanda ne olup bittiğini öğrenmeye çalışır.
Analar, kimi zaman çocukları babaya göstermeyerek, öç alma yolunu seçerler. Bu yolla, asıl çocuğun cezalandığını görmezler. Anne, babanın sorumsuzluğunu, düzensiz yaşayışını, içkisini, başka kadınlarla gez-, meşini ileri sürerek kendi bencil davranışını haklı göstermeye uğraşır. Kimi babanın davranışı da anneyi haklı çıkaracak niteliktedir. Baba, ayrılık ve arkasından gelen boşanma sırasında çocuklardan uzaklaşıp ilgisiz kalabilir. Bu arada karısıyla birlikte çocuklarım da gözden çıkarmış gibi davranan, aylarca çocuğunu arayıp sormayan, bağlarını tümden koparanlar da yok değildir. Daha olgun davranan eşler, çocuklarıyla ilişkiyi kesmez ya da bozacak girişimlerde bulunmazlar. Ancak bu eşlerin de sıklıkla düştüğü bir yanılgı vardır. Özellikle, kızgınlık ve kırgınlığın yatışmadığı dönemde çocuğu sevme yarışı başlar. Ayrı eşler, çok ilgili davranarak, daha iyi ana, daha iyi baba olduklarını kanıtlamaya çabalar. Özellikle çocuğundan ayrı düşmüş eşte, çocuğu armağanlara boğmak; aşırı sevgi gösterileriyle şımartmak eğilimi baskındır. Çocuğu yanında tutan eş, çoğunlukla anne, bu durumda öfke duyar. Kendisi geçim sıkıntısı çekerken, babanın çocuğa bol keseden para harcamasına içerler. Çocukların doğal isteklerini, «paramız yok» diye geri çevirmek ağırına gider. Hele babanın geçimlik vermekten kaçtığı durumlarda anne-

nin, babaya duyduğu kızgınlığı çocuklardan gizlemesi çok zor olur. Ağır yükü taşıyan kendisi iken, çocuğun babaya düşkünlüğü anneyi incitir. Çocuğunu, haftada, ayda bir görüp eğlendiren babayla yarışabilmek için umutsuzca çabalar. Çok hoşgörülü davranır, nazını çeker, huysuzluklarına katlanır. Annenin ve yakın akrabaların acıma duyguları, giderek çocuğun eğitimini yolundan saptırır. Çocuğun tedirginliği ve annein bunalımlardan gelen tutarsız davranışları ilişkiyi bozar. Umarsızlık içine düşen anne, arada sert tepkilerle çocuğu itebilir. Düş kırıklığı çok plan annelerden, içine düştüğü yenik durumdan, çocuğu sorumlu tutacak kadar ileri gidenler vardır: «Başımı alır giderim, annesiz kalırsın!» ya da «Benim çektiğim yeter, biraz da baban çeksin!» gibilerden korkutmaya kalkışır. Bu tutum, çocukta hem anası, hem babasınca sevilmediği ve baştan atılmak istendiği duygusunu yerleştirir.

ÇOCUĞUN TEPKİLERİ

Böyle bir ortamda çocuğun yaşadığı ruhsal durum nedir? Boşanma, çocukların kolay kavrayıp benimseyecekleri bir durum değildir. Hele okul öncesi yaşlarda büsbütün anlaşılmazdır. Onlara, boşanmanın, bir sözleşmenin sona ermesi demek olduğu anlatılamaz. Boşanma öncesindeki dönem, ana ve babaların, çocukların gereksinmelerine kör ve sağır oldukları bir dönemdir. Çocuğun aklı karışmıştır, tedirgindir. Kimsenin kendisini sevmediği, düşünmediği duygusuna kapılmıştır. Ortalıkta kalmamak için, anaya da babasından vazgeçmek zorunda olduğunu sanmaktadır. Anlam veremediği bu gerginlik ve çalışma ortamında, kimse olup bitenleri ona açıklamamıştır. Hele yaramazlıkları da sert tepkilerle karşılanınca, büsbütün bocalar. Bu durumda kendini, kavgaların baş nedeni olarak görür. Kendisi için vazgeçilmez iki sevgili varlı-

ğın, ana ve babanın, onu sevmedikleri için ayrılmaya kalktıklarım düşünmeye başlar.
Karı kocanın, ayrılık öncesinde çocuklar nedeniyle sık sık tartışmaları da çocuktaki bu duyguyu pekiştirir. Çocuk, kötü, yaramaz, söz dinlemez olduğu için, sevgilerini yitirdiğini, yakında yüz üstü bırakılacağını düşünür. Boşanmanın kesinleşmesi, korktuğunun başına geldiği duygusunu destekler. Baba sahneden çekilmiş, bir görünüp bir kaybolmaktadır. Anne, bildiği annesi değildir. Bir yandan çok sever gibi davranmakta, öte yandan babaya göndermekle korkutmaktadır.

Bu karışık duygular içinde, çocuk, yine de birine sığınmak ister. Anne itse de, dövse de ona sokulacaktır. Annenin ilgisini çekmek için değişik yollara baş vurur. Yaramazlıktan, aslı olmayan beden yakınmalarına değin birçok yol dener. Saçma isteklerle annenin sevgisini sınamaya çalışır. Başaramazsa «Beni sevseydin alırdın, sen almazsan babam alır!» diyerek anneyi en duyarlı yerinden vurur. Ana ve baba bu oyuna gelirlerse, çocuk onları birbirine karşı kullanma yöntemini uzun
süre bırakmaz.
Özellikle küçük çocuklar, boşanma ile babayı yitirmeyi bir tutarlar. Anneye yöneltilen «Ben şimdi babasız ne yapacağım?» ya da «Şimdi benim babam kim olacak?» gibi sorular bunu açıkça kanıtlar. Okul çocukları, anababa ayrılığını ayıp bir olay gibi saklama eği-lindedirler. Kimi çocukta, baba ayrılığından sonra ortaya çıkan bu bırakılma korkusu, o denli güçlüdür ki, çocuk ancak anneye yapışarak, anneyi gözünün önünden ayırmayarak tedirginliğini gidermeye çalışır. Annenin zamanında eve gelmeyişi ya da habersiz bir yere gidişi ürkü (panik) derecesine varan ağlamalara, öfke nöbetlerine yol açar. Hele bu durumda bir çocuk, babanın gidişinden anneyi sorumlu tutuyorsa, annenin zor durumu daha iyi anlaşılır. Anneyi şaşırtan bu durum, çocuğun kendi tedirginliğini annesine yansıtmasından
270
başka bir şey değildir. Çocuk karmakarışık duygularını, ana babasına ve kendine beslediği öfkeyi, doğal olarak nazmın geçtiği kimseye, yani annesine boşaltır. Çocuklarda, ana ve baba ayrılığına bağlı olarak ortaya çıkan ruhsal belirtiler çok çeşitlidir. Huysuzluk, hırçınlık, tedirginlik ve saldırgan davranışlar en sık gözlenen belirtilerdik30'. Uyumsuzluk belirtileri, çocuğun yaşına, boşanmadan önceki örselenmesine ve boşanma sonrası dönemde, ana ve babayla ilişkilerinin niteliğine göre değişir. Bu belirtilerin kalıcı olup olmaması da yine çok çeşitli etkenlere bağladır. Bu bakımdan boşanma, çocukta ruhsal dengesizlik yaratan tek neden olarak görülmemelidir.
Tek bir çatı altında yaşamasalar da anababa sevgisinden ve desteğinden yoksun kalmayan bir çocuğun ruh sağlığının bozulması gerekmez. Ancak her boşanmada, çocukların belli ölçüde örselendikleri de bir gerçek. Bunu en aza indirmek, ana babanın yanlış tutumlardan kaçınmalarıyla sağlanabilir. Başarısız eşlerin, ana ve baba olarak da başarısız olmaları gerekmez. Kendi duygularına yenilmeyen anababalar, boşanma fırtınası atlatıldıktan sonra, çocukların sarsılan güvenlerini geri getirebilir, yaraları sarabilirler. Bu bakımdan boşanması kesinleşmiş eşlere şunları anımsatmakta yarar vardır:
1. Çocuğa boşanmanın ne demek olduğunu açık ve yalın bir dille anlatın. Bunu, eşinizi kötülemeden ve suçlamadan yapın. Geçinemediğinizi, bir arada mutlu olmadığınızı, çabaladığınız halde anlaşmazlıkları gideremediğinizi belirtin. - Yeniden birleşme umudu vermeyin. «Sen istersen barışırım» gibi sözlerden kaçımn.
2. Boşanmanın, onu bir süre mutsuz edeceğini bildiğinizi söyleyin. Boşanmada bir suçu olmadığını, onunla ilgisi bulunmadığını belirtin. Anababa olarak sevginizin süreceğini, boşanmayla, ana ve babadan birini yitirmeyeceğini vurgulaym.
271
3. Çocuğu, eşinizle olan çatışmanızın dışında tutmaya çalışın. Onu kazanma yarışına girmeyin. Barışmak için aracı yapmayın.
4. Duygularınıza yenilip, çocuğu, yan tutmaya zorlamayın. Size yaranmak için eşinizi kötülemesine izin vermeyin. Eski eşinizi olduğundan daha iyi gösterme çabasına girmeyin.
5. Eski eşinizden öcalmak için, çocuğu ondan yoksun bırakmayın. Bu durumda, asıl cezalanan eski eşiniz değil, çocuğunuzdur.
6. Çocuk ana ve baba arasında top gibi gidip gelmemelidir. Bir evi, asıl evi olarak benimsemelidir. Çocukta sarsılan güven duygusu, ayrı yaşayan ana ve babayı sık görmesiyle değil, düzenli aralarla ve sürekli görmesiyle onarılabilir.
7. Çocuğu, acıma duygularıyla ya da şımartarak eğitmeyin. Çocuğun da tedirgin ve güvensiz olduğunu düşünerek, aşırı tepkilerden kaçının. Hele ana veya babasına göndermekle korkutmayın. Çocukta gördüğünüz olumsuz davranışları eski eşinize benzetmekten kaçının: «N'olacak! Babasının oğlu, babandan ne hayır gördüm ki senden göreyim!» gibi ağır sözler kullanmayın.

DÖRT ÜVEY ANABABA VE ÜVEY ÇOCUK

Boşanmalar arttıkça, ikinci evlilikler çoğalmakta, bunun sonucu üvey anababa ve üvey çocuk sorunu öne geçmektedir.

Bütün toplumlarda üvey ananın adı kötüye çıkmıştır. Masallar, romanlar bu konuyu-şık- sık işler. Çocukların, yüreksiz ve acımasız üvey ana elinden çektikleri, göz yaşartıcı yerli filmlere konu edilir. Üvey aha, «Ariâlık, kara yamalık!» diyen halk deyirhlerine de iyice yerleşmiştir.

Bunca kötüleme ve ön yargılar ortasında, üvey ananın, annelik yapması kolay olmaz elbet. Oysa üvey babalar bu denli kötülenmez. Annenin, kendi çocuklarını üvey babaya ezdirmeyeceği düşünülür. Buna karşılık üvey aha çocuklarla iç içe yaşar. Öz baba bütün gününü dışarda geçirdiğinden, çocuklar üvey ananın acımasına bırakılmışlardır. Halk deyimlerinde, üvey anayı bu yönde uyarıcı sözlere de yer verilmiştir: «Üveye etme özünde bulursun; geline etme kızında bulursun!»

Üvey ananın bu kötü ünü nerden geliyor? Yalnız kötü ve yüreksiz kadınların üvey ana oldukları düşü-

nüiemez. Gerçek şu ki, üvey analar, asıl;;üv.ey analık görevine başladıktan sonra kötü olup çıkıyorlar. Çünkü ondan öz ananın yerini tutmak gibi insan üstü bir görevi üstlenmesi bekleniyor. Üvey ana huyunu suyunu bilmediği, kendi doğurup büyütmediği çocuklarla karşı karşıyadır. Bu çotuklar ya analarını yitirmişlerdir ya da boşanma sonucu, anadan ayrı düşmüşlerdir. Her iki durumda da tedirgin ve güvensizdirler. Üvey ana, öz ananın bıraktığı yerden görevi sürdürecektir. İşe iyi dileklerle başlar. Çocuklara anasız kaldıklarını duyurmamak üzere kolları sıvar. Bunda amma duygusu kadar, kocasını sevindirmek isteğinin de payî vardır. İlk günler kızmamaya, sabırlı davranmaya çalışır. Çocuğu sevindirecek işler yapar. Çocuktan yakınlaşma bekler. Ancak beklediği olumlu tepkiyi görmeyince biraz burulur. Önceleri yaramazlığını, söz dinlemeyişini, nöşğorü ile karşılar. Sevecen bir yaklaşımla çocuğu îryarır, yine aldırmadığını görünce sinirlenir ama belli e$nez. Ceza vermek ister, vazgeçer; yanlış bir çıkış yapmak korkusuyla .-öfkesini-içine atar. Giderek çocuğun, kendisini düşman gibi gördüğünü anlar. En yumuşak uyarılar karşısında çocuğun baş kaldırması, onu sevindirmek için gösterdiği çabanın boşa gitmesi, üvey anayı umutsuzluğa düşürür. Arada yetkesini (otoritesini) göstermek ister. Ancak çocuğun beklenmedik tepkisi, «Sen bana karışamazsın, sen benim annem değilsin ki, babama söyleyeyim de gör!» gibi sözleri üvey anayı çileden çıkarır. İşin içine baba da karıştırılır. Ya çocuk üvey anayı babaya çekiştirir ya da usanan üvey ana: «Ben senin çocuğunla baş edemiyorum. Ne yapsam yaranamıyorum!» der.

Çocuk açısından bakarsak, onun durumunun da güç olduğu anlaşılır: Çocuk da, anasının yerini, alan bu yabancı kadına baştan kızgınlık duyar. Anasından ayrı düşmenin tedirginliği içinde, üvey anaya yaklaşmaz. İyi davRanışjnı bile kuşkuyla karşılar^.Öte yandan ge-

•rekBimnıleri'ıçiıı ü-vey-auây?. tatlanmak zorunda oldü-ğ'un.u, babanın her an yardımına koşamayacağım bilir. Kendini ortada bırakılmış gibi görür. Eleştiriye, azarlanmaya karşı aşırı duyarlık gösterir. Uzun uzun ağlar ya da. babaya yakınır. Babayı hep kendi yanında görmek ister. Babasıyla üvey anasını birbirine düşürdüğü zaman için için sevinir. Üvey ana sabırlı ve olgun bir kişiyse, çocuğun kendisini benimsemesinin zaman alacağını bilir. Ama çocuk üvey anayı bilerek veya bilmeyerek sınamayı elden bırakmaz. "Kendisine nereye kadar katlanacağını, gerçekten sevip sevmediğini denemek ister, üvey anayı sevmeye başlarsa'bundan da suçluluk duyar. Öz annesine haksızlık ediyormuş gibi gelir; çelişkili duygulara kapılır.

Öte yarıdan, baba da yeni'eşinin çocuklarını benimseyip benimsemeyeceği kaygısı içindedir. Kimi baba çocuklarını ezdirmemeye kararlı olarak ikinci evliliğe girmiştir. Çocuğun yakınmalarında soğukkanlı davranamaz. Çocuğunu koruduğu zaman da üvey ana incinecek,'ne yapsa boş olduğunu görecektir. Evde.öz ve üvey çocuklar bir arada yaşıyorlarsa, durum daha da karmaşıkiaşlr. Çocukların geçimsizlikleri, hem üvey anayı hem de babayı bocalatıp kolayca birbirlerine düşürebilir. 'Ayrılık gözettin, gözetmedin» kavgası başlar. Çocuklar kendi

annelerini görüp döndükten sonra, daha tedirgin, şımarık ya da söz dinlemez olacaklardır. ' '• • ;
:
Görüldüğü gibi, kötülük üvey anadan Çofc durumun çetin oluşundan kaj/nak almaktadır. Bu ortamda üvey ananın kötü kişi olmaktan kurtulması çok zordur. Gerçekten bu sorunun kolay çözümü yoktur. Eşler anlaşan kişilerse ve çocukların ruhsal'durumunu kav-rayabiliyoriarsa umut var demektir. İlişkiler el birliğiyle düzeltilebilir. Eşler olgun davranamaz ve duygularına yenilirse, üvey ana - üvey çocuk sorunu evliliği sarsacak boyutlara ulaşabiliri r' -' ' :
: •
275
»i
Üvey ananın, her şeyden önce, öz ananın yerini tutamayacağım bilmesi ve öyle davranmaktan vazgeçmesi gerekir. Halk dilinde bunun güçlüğünü belirten uygun bir deyiş var: «Üvey öz olmaz, ipek bez olmaz». Bunu bilerek yola çıkan bir üvey ana gerçekten başarılı olabilir. Çocuk zamanla, üvey ananın yapmacık dav-, ranmadığını görerek güven duyar. Aradaki kuşku kalkar. Bir yandan öz ana gibi sevip, öte yandan çocuğu incitmeden, sınır çekmeden büyütmek olanaksızdır. Orta bir yol tutan ve beklemesini bilen bir üvey ana, çocukları daha kolay kazanır. Öz annesine haksızlık etmek korkusu çeken çocuk, «Anne» demek zorunda kalmadan üvey anneye ısınır. Doğaldır ki küçük çocuklarla ilişki kurmak, ergenlik çağında bir üvey kız ya da oğlanla geçinmekten daha kolaydır. Benimsenen bir üvey çocuğun, üvey annesine hep soğuk durması olanaklı değildir. Başka bir deyişle işin güç yanı üvey anneye düşmektedir. Üvey anne, babanın anlayış ve desteğiyle, yerine geçmese de, öz anayı aratmayabilir. Çocuktan da, kendisini öz ana gibi sevmesini beklemeyen bir üvey ana, daha gerçekçi olur; daha az düş kırıklığına uğrar.
Çocuk Ruh Sağlığı Bölümünde, hekime dert yanan bir üvey; ana şöyle diyordu: «Üvey kızımı, kendi çocuklarımdan hiç ayırmadan büyütmeye çalıştım. Hiçbir şeyini eksik etmedim, kendi çocuklarımdan önce oru düşündüm. Çocuklarımı azarladım, onu azarlamadım. Gene de üvey kızımı kendime bağladığımı söyleyemem.» Aydın ve olgun bir kişi olan bu üvey anne, gerçekten kendinden pek çok şey yermişti ama karşılığını görmemenin ezikliği içindeydi. Ancak bu anne, üvey kızını kendi çocuklarından bir yerde ayırmıştı: Gerektiğinde onu da eleştirmemekle çocuklarından bir bakıma ayrı tutmuştu. Yanılgıya düşmeyen kişi olmadığına göre bu da önemli sayılmaz. Genç kız, üvey anasının değerini şimdi anlamasa bile sonra anlar. Gerçek
276
şu ki, üvey anadan gördüğü anneliği, öz anasından görmeyen kişiler az değildir!
ÇOCUK EDİNME
Ülkemizin yasaları, çocuksuz eşlere çocuk edinmeyi güçleştiriri niteliktedir. Eşlerden ancak kırk yaşım aşmış olanlar, yasal olarak çocuk edinebilirler. Oysa ülkemizde, öksüz ve kimsesiz çocuk sayısı, batı ülkelerinden kat kat yüksektir. Batı ülkelerinde ise durum tersinedir: Yasalar çocuk edinmeyi kolaylaştırmıştır, ama istekli eşlere yeter sayıda çocuk bulunamamaktadır.
Çocuk edinen eşler, genellikle uzun bir evlilikten sonra, kendi çocukları olmasından umut kesince, bu yola başvururlar. Bu yasal anababalar ya da «manevi anababalar», genellikle çocuklarına çok düşkün olurlar. Aldıkları «emaneti» büyük bir öı-^nle yetiştirirler. Hiçbir şeyini eksik etmemeye çalışırlar. Belki kendi çocukları olsaydı bu denli üstüne titreme gert-ği duymazlardı. Kısacası, yasal anababalar her çeşit özverilerine karşılık, en aşırı ölçüde koruyucu - kollayıcı an ab aba olup çıkarlar. Sevmeye hakları varmış da, cezalandırmaya hakları yokmuş gibi çekingen davranırlar. Bu, çocuklarına yeterinden çok sevgi ve ilgi gösteren yasal anababaları eleştirmek anlamına gelmez. Çok sevilip, çok kollanmak, hiç kuşkusuz, ortalıkta kalmaktan ya da öksüz yuvalarında yetişmekten daha iyidir. Ancak her anababa gibi, yasal anababalar da yanılgıya düşebilirler. Ara sıra çocuğa, istemeden itici davrandıkları da olur. Çocukta beğenmedikleri huylan, öz anababa-ya mal ederken, bütün iyi özelliklerin kendilerinden geldiğini sanmak eğilimindedirler.
Bu anababaların, çocuğa yapacakları en büyük kötülük, bir kızgınlık anında, geldiği yere geri göndermekle korkutmaktır. Çocuk bundan çok yaralanır; bü-

1ı ıı e/c vf ılg nı™ v^'a'i olduğu sonucun' v fi Bu
ti , u-| rnr-ı ıj (ıljt,ıç ı, i aniden kopili' '"> A} ^
b oM 1^1 ı ı.ij%emi7 !<- pf>k la^tumniriz Çun-
î ı m »c u MıP^n c^'eı c^ıçepı > ı sıktan "1/
İP. ' \ u^ı ' f-) ü<V Ut
clldlıfı' cı ')lm<r t -fi 1-
ikna m
l |s ılı ' 1O!
iaı.
jtÜJ"
uygu: .ygur-beş ' çağı
rlar. Bun-
^erçeği yab.ı: da toplumsal -ilke budur :.. var mıdır?-Var-içinde bu konuyu .
işe gencin tepki-seçmemek doğru \n yaşlardır. Hem muş, hem de ana-.'.
ağlanmıştır.
• . .-.,;.:.-.. çın, < -şîai
Altı yaş ile on yaş aı en ı :;• durumu anlayacak kj-dar b b.:-. -tn
soğumayacak kadar onla
Gerçeği açıklama işini, ana ve baba birlikte yapmalıdır. Çocuğun sorularına açık ve doğru yanıtlar vermeli, tepki gösterebileceğini de beklemelidirler. Ama çocuğun tepkisi, hiçbir zaman bu gerçeği başkalarından duyması gibi örseleyici olmayacaktır. Çocuğu

en çok yatıştırıcı yaklaşım şudur: «Biz senin öz anan baban değiliz ama seni öz çocuğumuz gibi seviyoruz. Çünkü birçok çocuk içinden seni seçtik.!» Çocuğun kendi öz anababasıyla ilgili soruları da dosdoğru yanıt-lanmalıdı-r. Ana ve babadan biri sağ ise bunu çocuktan gizlememelidir. Çocuk isterse, ana, veya babasını görmesi sağlanmalıdır. Bu-davıamşlar, sanıldığının tersine, çocuğu yasal anababadan uzaklaştırmaz: daha çok bağlar. ..
.
Çocuk Ruh Sağlığı .-/ölümümüze danışmaya gelen bu durumdaki eşler gerçeği açıkladıklarında çocuktan korktukları tepkinin gelmediğine sevinerek anlatmışlardır.Üstlerinden büyük bir yükün kalktığını çocukla ilişkilerinin daha sağlıklı bir yola girdiğini söylemişlerdir. Ancak ülkemizde yasal ana babaların çoğu işi oluruna bırakıp sıkıntılı bir gizliliği sürdürmeyi yeğ tutarlar. Gerçeği dolaylı yollardan öğrendiğinde çocuğun dünyasının yıkılacağını kendilerininde onunla birlikte acı çekeceklerini düşünmek istemezler.
283
Çocukta ruhsal sorunlar
Bir: Uyumsuz çocuk kimdir?
Uyumsuzluk belirtileri:
Gelişim dönemlerini tartışırken, çocuğun sorun olabilecek pek çok ruhsal belirti gösterdiğine değinmiştik. Kişili k en uygun ortamda bile birçok sorunlar çözülüp engeller aşılarak geliştirilir. Çocuk bir yandan yeni yetenekler yeni beceriler kazanarak çevresine daha iyi uyum sağlamakta öte yandan gelişmenin gereği olarak yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Kişilik sürekli bir uyum çabası sonucu oluşmakta biçim almaktadır. Çözümlediği her sorun aştığı her yeni engel çocuğun ruhsal gücünü arttırmaktadır. Başka bir deyişle çocuk olgunlaşmakta kendi kanatlarıyla uçmayı öğrenmektedir. Ana babanın koruyuculuğuna daha az gereksinim duyarak ama onların desteğine güvenerek bağımsız davranışa yönelmektedir. Gelişme basamaklarında çocukların karşılaştığı sorunlar çok çeşitlidir. Bunların bir çoğu o döneme özgü olan ana babanın desteğiyle çözümlenecek nitelikte sorunlardır. Ancak, çocuk bu desteği bulamaz ya da anababa tutumu yanlış olursa, olağan sorunlar büyür. Örneğin iki - üç yaşlarında çözümlenmesi gereken tuvâlet eğitimi başarılamaz, kendi başına yeme alışkanlığı verilemezse, bu sorunlar sonraki dönemlere aktarılır ve yeni donem sorunlarıyla katlanarak büyür. Oyun çağında oyuna doymamış ya da arkadaşlık ilişkisi kuramamış bir çocuk, okul çağında, toplu oyunlara katılamaz, yaşıtlarıyla yarışamaz. Dolayısıyla olgunluk düzeyi yaşıtlarından geri kalır. Onlarla kaynaşarak Çağını yaşamak yerine, bir önceki dönemin sorunlarıyla başa çıkmaya uğraşır.

Çocuklarda ruhsal sorunlar dış etkenlerden de kaynaklanabilir. Aileyi tümden sarsan, aile birliğini ve düzenini bozan baskı ve zorlayıcı nedenler de gelişimi yolundan saptırır. Böylece çocuğun kendi yapısından gelen yatkınlıklar, anababa tutumları ve ev yaşantıları dış etkenlerle birlikte, kalıcı ruhsal bozukluklar yaratabilir. Yerine göre bu etkenlerden birisi ağırlık kazanır veya çoğunlukla görüldüğü gibi, hepsi birlikte çocuğun ruhsal dengesini geçici veya kalıcı olarak bozarlar.
Bunu bir örnekle açıklayalım: Kaçırılan, araba kazası geçiren ya da cinsel saldırıya uğrayan bir çocuk, çeşitli korkular ve bunalımlar geliştirir. Orselenmesi-nin ağırlığına bağlı olarak, çeşitli ruhsal belirtiler ortaya çıkar. Böyle bir durumda ana babanın hiç suçu yoktur. Onlar kendilerini suçlu saysalar bile, sorumlu olan dış etkendir. Ancak kimsenin elinde olmayan bu çeşit dış örselenmelerde bile ailenin sonraki tutumu önem kazanır.
ikinci çeşit sorunlar, öncelikle çocuğun yapısı veya geçirdiği hastalıklarla ilgilidir. Örneğin beyin incinmesiyle doğan, sakatlığı veya kanarca gibi süreğen hastalığı olan çocuklar uyumsuzluk belirtileri gösterirler. Bunlardan da anababayı sorumlu tutamayız. Ancak, anababa tutumu sorunu düzeltici yönde de, çocuğun uyumsuzluğunu büsbütün artırıcı yönde de olabilir.

Üçüncü küme uyumsuzluklar ki, uyum bozukluklarının büyük çoğunluğunu oluşturur, aile içi etkileşim, yaşantılar veya yanlış yetiştirme sonucu ortaya çıkarlar. Bu sayılan nedenlerden ötürü, çocuğun uyum bozukluklarında, aile yaşamının olumsuz etkilerinden başka pek çok etkeni değerlendirmek ve paylarını belirlemek gerekir. Ruhsal belirtiler, tek başlarına çocuğun uyumsuz ve dengesiz olduğunu kanıtlamazlar. Bir belirtiyi değerlendirirken şu etkenleri göz önünde tutmak gerekir^:
a) Çocuğun gelişim dönemi: Belirti, belli bir gelişim döneminde, sıklıkla görülen geçici bir durum olabilir. Örneğin: 4-5 yaşına kadar çocukların gece işemeleri olağandır. Okul çağında bile ara sıra yatağa işeme bir sorun sayılmaz. Bunun gibi, üç-dört yaşlarında beliren korkular, iki üç yaşlarında ortaya çıkan uyku bozuklukları, ara sıra korkulu düş görme, kısa süren konuşma düzensizlikleri, tek başlarına kaygı verici belirtiler sayılmazlar.
b) Belirtinin sıklığı ve gücü de bir başka ölçüt olarak kullanılabilir. Vardan yoktan ürken, her şeyden korkan çocuk, yaşı küçük olsa da ruhsal sorunlu bir çocuk sayılabilir. Okul çağında her gece yatağını ıslatma, bir sorun olarak ele alınabilir. Bir çocuk, temiz, titiz ve düzenli olabilir. Ancak bu çocuk mikrop korkusuyla, bir yere dokundukça elini yıkıyor, üstü tozlanınca huylanıp giysi değiştiriyorsa, titizliği sorun boyutlarına ulaşmış demektir.
Ara sıra söz dinlememek, yaramazlık yapmak, çocuklukta olağan davranışlardır. Her söylenenin tersini yapan, yaramazlıkları okulda ve çevrede sürüp giden bir çocuk ruhsal bakımdan incelenmelidir. Pek çok çocuk evde huysuzluk, hırçınlık yapar; kardeşleriyle çekişir, didişir. Ancak bu çocuklann çoğu, çevrede daha

uyumlu davranır; Davranışlarını özellikle çevreae diz-^ gmieyeroeyeıı bir çocuk sorunlu sayılabilir.
c s Belirtilen sıklığı ve çeşitliliğinden başka, sürekliliği deönemlı bir ölçüttür.-Dış baskılara bağlı olarak ortaya çıkıp bir sun» .-,onra yok oları belirtiyle süreklilik gösteren belirti bir tutulmaz. Örneğin, yeni bir kardeş doğumundan su uru görülen hircinljl-.it r, huysuzluklar, çiş ve Kaka iiLçırrr.a olağan tepkiler olarak değerlendirilir. Ancak çeşitli nedenlerle bu belirtilerin sürüp gitmesi uyumsuzluk'olarak saptanabilir.
d) Bir belirtinin ağırhği vı- . .kliği yarımda, başka hangi belirtilere eşlik ettiğini t.,.:.";H-i: de>önemlidir: Her gece yatağına işleyen bir çocuk, yalnız bu belirti' nede* niyle uyumsuz olarak beiirlenenıez. Bünufı yanında, korkular, kekemelik*-davranış bozuklukları görülmesi uyumsuzluk tanısını destekler.
e) Çocuklar bütün ruhsal sorunlarım dışa vurmazlar. Bu nedenle dıştan belirti göstermeyen bir çocuğun her zaman uyumlu ve dengeli sayılması gerekmez. Kuruntu ve üzüntülerini açığa vurmayan; içi fırtınalı, dışı durgun çocuklar da vardır. İç tedirginliklerini dışa yansıtmamak için kendi kendileriyle sürekli savaşır, yorgun düşerler. Küçük dış baskılar altında kalınca dengeleri kolayca bozulur ve belirtiler ortaya çıkar.

f) Son olarak, çocuğun geçmişteki uyumunun ye olumlu niteliklerinin de incelenmesi yararlı olur. Çocuğun zekâsı, becerileri, özel yetenekleri, toplumsal ilişkileri uyum yeteneğinin göstergesi olabilirler. Önceki dönemlerdeki gelişmesi önemli sapmalar göstermeyen bir çocuğun karşılaştığı sorunları çözme gücü daha yüksek sayılır. Ana ve babanın çocuğa destek olmaları, ya da belirtiler karşısındaki olumsuz tutumları-da uyumsuzluğun geçici veya kalıcı olmasını belirler.

Bu tartışmadan anlaşılacağı gibi ruhsal uyumsuzluklar çok çeşitli ve karmaşık etkenlerin sonucu olarşık ortaya çıkarlar. Bu nedenle önerilecek çözümler ve sa-

ğaltım yöntemi,-çocuğun ailesi ve çevresiyle birlikte ele alınıp incelenmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, benzer belirtiler gösteren çocuklarda bile sağaltım yaklaşımı değişik olabilir. Çünkü her çocuk değişik koşullar ve yaşantılardan geçerek belirtiler oluşturur. Çözümün soruna denk düşmesi çocuğun ve çevresinin iyi tanınmasıyla gerçekleşebilir.

Geçici sorunları saymasak bile, çocukluk çağında' gerçek uyumsuzluk oranı sanıldığından yüksektir. Çeşitli taramalar göstermiştirîlii, örneğin, okul çağında uyumsuzluk oranı j'üzde on dolaylarındadır. Bu oran çocuğun gfabşr/ an' ^ecıkıı. /» saptııan, kalıtı uler bı-rakabılen ve aıU >mı ,ai umsız .çözemeyeceği nitelikteki ruhsal -ıcnunJa t n.ap .»maktatan Kum aı altıncılar uyumsuzluk oltutle ını tuk geniş tutaıak çotukların üçte birini uyumsuzlar kümesine sokarlar. Her uyumsuz ya da yan uyumsuz çocuğun ilerde ruh hastası olup çıkacağını söylemek yanlıştır. Ancak sorunlarını yardımsız çözmeye çalışan bir çocuk, hiç kuşkusuz, kendi başına yüzme öğrenmeye çalışan bir insan gibi boşa çabalar ya da çabuk yorulur. Böyle bir çocuğun, tedirgin ve mutsuz olması yânında ruhsal olgunlaşması da yaşıtlarından geri kalır.

ÜYUMSUZLUK ÇEŞİTLERİ

Zekâ geriliklerini ve öğrenme bozukluklarını katmazsak, çocukluktaki ruhsal sorunları dört ana kümede toplayabiliriz:

.: - £'-• s; div

a) Davranış Bozuklukları. *;,

Sürekli.hırçınlık, sinirlilik, geçimsizlik, kavgacılık, okuldan kaçma, çalma, yangın çıkarma, sürekli başkaldırma ve kuralları çiğneme gibi belirtiler bu kümede toplanır. Davranış bozuklukları, çocuğun çeşitli

V ı

ruhsal ve bedensel nedenlere bağlı olarak, iç çatışmalarını davranışına aktarması sonucu ortaya çıkar. Başka bir deyişle, bu çocukların çevreleriyle ilişkileri sürekli olarak gergin ve sürtüşmelidir.

b) Duygusal Bozukluklar.

Bu kümede yer alan sorunlar, çocuğun çevresinden çok kendisini tedirgin eden ruhsal belirtilerdir. Korkular, kuruntular, saplantılı düşünceler, uyku bozuklukları, kekemelik, seyirceler ve benzer sorunlardır Bu belirtileri gösteren çocuklar çevreleriyle ilişkileri çok bozuk olmayan, gergin, güvensiz ve çekingen çocuklardır. Kendi,iç sorunlarını dışa yansıtmaktan çok, kendilerine yönelten kaygılı çocuklardır.

c) Alışkanlık Bozuklukları.

Parmak emme, mastürbasyon, gece işemeleri, dışkı kaçırma gibi alışkanlıkların düzensizliğiyle ilgili belirtiler bu kümede toplanır.

d) Ağır Ruhsal Bozukluklar.

İçe kapanlıkîık veya çildin (psikoz) denen ve çocuğun uyumunu her alanda ve sürekli olarak bozan ruhsal hastalıklar bu kümede yer alırlar

İKİ KORKULAR

Korku, canlı varlıkların, görünen ve görünmeyen tehlikeler karşısında gösterdikleri en doğal tepkidir. Aslında her korku, canlıyı uyaran ve kendini savunmasını sağlayan yararlı bir düzenektir (mekanizma). Canlı, kaçarak, saklanarak, zorda kalınca da savaşı göze alarak kendini korumaya çalışır. Genellikle, yeni olan ve bilinmeyen her şey ürküntü verir. Çocuğun güçsüzlüğü ve bilmediklerinin çokluğu düşünülürse, özellikle ilk yıllarda, korkuların bolluğu anlaşılır. Çocuk çevresini tanıdıkça, beden gücü ve zihin yetenekleri geliştikçe, korkularını bir bir yener. Bir bakıma, insan yavrusu çevresinden ve

kendi içinden gelen korkuları yene yene olgunlaşır. Örneğin bir bebek için her şey korkutucudur: Gürültüler, alışılmamış bir nesne, bir yabancı yüz. Bebek, acıkma, susama, altının ıslanması gibi kendi içinden gelen nedenlerle de korku tepkisi gösterir.
İki - üç yaş çocukları yüksek seslerden, tuvaletin çekilmesinden, elektrik süpürgesinden, gök gürültüsünden ürkerler. Üç-dört yaşlarında bunlara, karanlık, dilenci, hırsız, polis ve öcü korkuları eklenir Bu yaşlarda anababadan ayrı kalmak tedirginliğe yol açar. Ka-

labalıkta, birkaç dakika anasından ayrı kalan üç-dört yaş çocuğunun uğradığı ürkü (panik) herkesçe bilinir. Çocuk yırtmıreasma ağlar; gözlerinde korku ve şaşkınlık okunur. Çoğu kez de altını ıslatır. Balta girmemiş bir ormanda tek başına yol arayan yetişkin bir insanın durumu da bu çocuğunkinden değişik değildir. Çarşıda pazarda tutturan çocukları, anneler bundan yararlanarak kolayca susturur: "Uslu durmazsan bırakır giderim!" derler.
Gerçekten çocuklar için düşünülebilecek en büyük korku anababadan ayrı düşmek, ortaklıkta kalmak korkusudur. Her tehlikede sığındığı anababanm kendisini bırakıp gitmesi olasılığı, çocuğu sınırsız biçimde tedirgin eder; güvenini sarsar. Dört yaşında doruğa varan korkularda yavaş yavaş, azalma görülür. Korkular daha somutlaşır. Köpekten, düşüp yaralanmaktan, bir yerin sıyrılıp çizilmesinden, kesilip kanamasından korkulur.
Anaokulundan dönüşte, anneyi evde bulamamak da, katlanılması güç bir şeydir çocuk için. Altı yaşında, korkularda yeni bir artma' gözlenir4 Hayalet, cadı ve hortlak korkusu alevlenir "Karyolanın altında biri var" diye odalarında yatır-ve hırsızdan korkarlar. Bu yaşLuda'i =.s.,ı a olur aoı.i t-bk< 1> ı yende/ii« 1
i an çekinirler. Yangından ;;riii çok etkisinde kahr-\ ky].. i kularda yatışma ia tn depreşmesi ya da
i7 d vale yetenekleri-
j<-cii..:. ; u ve duydukla-cîn t ; r Benzeterek, arak .< >ipyerek korkulu da .-.• uuklerî korkunç sak i;-.:..-j a umacıdan and
j.ui Lıi< ^zeıiıkitirı guz 'imme alınırsa, urk.n\ v*- ti?*..: :»ıı,nın çok kolay oi.ıu^u sonu-
cu ortaya çıkar. Gerçekten ülkemizde, anababalar, nineler, dedeler, korkuyu bir disiplin aracı olarak, bol bol kullana gelmişlerdir. Çünkü uyumayan çocuğa, "Hav hav geliyor! Uyumazsan, ueü gelir, seni alır götürür!" denince sesi soluğu kesiiiverir. Bu yol anababaya hem kolay gelir, hem de çocuğu hırpalamaya gerek bırakmayan sakıncasız bir yöntem sanılır. Ne yazık ki çocuk yetiştirmede en kestirme ya da en kolay görünen çözümler her zaman en doğru olanlar değildir! İş burada da bitmez. Çocuk yaramazlık yaptıkça, «Bekçi geliyor! Uslu durmazsan torbalıya veririm, dilenciye veririm! iğneci geliyor!» sözleriyle çocuğun içine iyice korku salınır, özellikle doktorla korkutmak, çok sık başvurulan bir yoldur. Ancak ana ve babalar çocuğu, doktora, hastaneye götürmek gerektiğinde bu yöntemin acısını çok çekerler.
Ülkemizde köy olsun, kent olsun her yörede ağıza sakız edilen bir korkutma yolu da erkek çocukları sünnetçiyle korkutmaktır. «Pipini keserim, sünnetçi amcaya veririm!» sözleri şaka yollu söylense de, okul öncesi çağda, çocukların çok ciddiye aldıkları sözlerdir. Ancak korkutarak sindirme, okul çağında da bitmez. Seyrek de olsa kimi 1. sınıf öğretmenleri çocukları ilk günden korkutup sindirirlerse, daha iyi disiplin sağlayacaklarını sanırlar.
Kimi evde çocuk, korkutulmadığı halde ürkektir, korkaktır. Anneler çocuklarını hiç korkutmadan eğittiklerini övünçle söylerler. Doğrudur. Ancak, yapılan görüşme, annenin kendisinde birçok korkular olduğunu ortaya çıkarır. Bunlar, yanlarına kedi köpek yaklaşınca ürküp sıçrayan, evde böcek görünce çığlığı basan, kocası evde yokken çocuklarını koynuna almadan ya-tamayan annelerdir. Çocuklara sık sık kapıyı yabancılara açmamalarını öğütleyen, kapıya ikiden çok kilit ve sürgü taktıran annelerdir. Kısacası, böyle bir evde

' i
korkutma yoktur ama annenin aşırı korkaklığı ve ürkekliği çocuklara bulaşmıştır. Korkutma yönteminin hiç kullanılmadığı evlerde sıklıkla görülea başka bir durum da daha önce sözü edilen, aşırı koruyucu ve kollayıcı tutumdur. Bu tutumla yetişen çocuğa, «Aman düşersin! Çocuklara sokulma, döverler. Sen karşıya geçemezsin, dur ben geçireyim» diyerek, çevrenin tehlikelerle dolu bir yer olduğu inancı aşılanır. Çocuk adım atsa yanında birisi yardıma hazırdır. Özgürlüğü bu denli kısıtlanmış bir çocuk, neyin tehlikeli neyin tehlikesiz olduğunu öğrenmeye olanak bulamaz. Her şeyden ürker, kendi gölgesinden korkar olur. Burada «Korunan göze çöp batar» sözünün gerçeği yansıttığını söyleyeliırı. Denemeye fırsat, verilmediği için, kendine güveni gelişmemiş bir çocuk, elbet ilk denemelerinde düşecek ya da ürkütücü bir durumla karşılaşacaktır.
İki-üç yaş çocuklarının gerçekten korunmaya gereksinimleri vardır. Oyunlarının denetlenmesi, görünür ve görünmez tehlikelere karşı önlemler alınması gereklidir. Çocuğa yapılacak uyarılarda, soğukkanlı ve gerçekçi olmalı, tehlikeler abartılmamalıdır. Örneğin beş yaş çocuğunu tehlikesiz bir bahçede oynamaya bırakmak, ara sıra da pencereden denetlemek yetebilir. Ancak kimi annenin içi rahat olmaz, sokağa fırlar, başına bir şey gelir korkusuyla, ya çocuğun başında bekler ya da pencereden ayrılmaz.. t
Çocuğun elinden tutup, okula götürüp getiren anababalar vardır. Sanırsınız ki yarım saatlik yoldan geliyorlar. Tersine, evleri okula beş dakikalık yürüyüş uzaklığmdadır. Üstelik arada geçilmesi güç bir ana-cadde de yoktur. Çocuk, birinci sınıfta da değildir. Belki birkaç kez, okula kendi gidebileceğini de söylemiştir. «Arkadaşlarım gidiyor, ben neden gitmiyorum?» demiştir. Ancak annenin içi rahat değildir; çocuğunu tehlikelerden esirgemek için, yanında olması gerektiği-
292
• ne inanmıştır. Tek başına göndermediği gibi, yolda da çocuğun elini sıkı sıkı tutar.
Ülkemizde annelerin, bunaldıkça, çocuklarına uyguladıkları bir sindirme yöntemine de değinmek gerekir. Bu, «Beni üzersen hastalanıp ölürüm, annesiz kalırsın!» ya da benzeri sözlerle çocuğu bir yandan suçlama, bir yandan da sindirme ve kendine acındırma yöntemidir. Bu yöntemle, çocuk bir süre için sindirilebilir. İçten içe tedirgin olur, her hastalanışında annenin yanma koşar, merakla sorular sorar. Hele anne birkaç kez, karı koca kavgasının ardından fenalık geçirmiş ya da baş ağrısından dolayı uzanıp yatmışsa, çocuk bu sözlerin doğruluğuna iyice inanır. Birini üzmekle, onun hastalığına ya da ölümüne yol açabileceğini sanır. Ancak, içten tedirgin olsa ve suçluluk duysa da, bu yolla çocuğun uzun süre uslu kaldığı pek görülmez. Suçluluk duygusunun etkisiyle kendine ceza getirebilecek durumlar yaratır. Cezasını çekerek, suçluluk yükünden kurtulur. Usululuğu bir sonraki yaramazlığa dek sürer!
Kimi evlerde, sık başvurulan bir yıldırma da, Tan-rı'yı yardıma çağırarak uygulanır: «Sus, Allah Baba taş eder! Çarpılırsın! Tanrı her yaptığını görür!» Bu yola sık sık başvurulursa, çocuk kendini kötü görmekle kalmaz. Tanrı'ya karşı korkuyla karışık bir öfke de geliştirir.
Çocuklarda görülen kimi korkulardan anababa sorumlu tutulamaz. Aile ve çocuğun elinde olmayan çok çeşitli nedenler çocukta korku başlatabilir ya da olağan saydığımız korkuların artmasına ve uzamasına yol açabilir. Bunlar çocuğun yaşantıları ile ilgili korkulardır: Kaza geçirmek, evin soyulması, ey dışında korkutulmak, deprem, yangın, su baskını, yıldırım gibi doğal yıkımlar etkisi erişkin yaşlara dek süren izler bırakırlar. Ev dışında tanık oldukları büyük kavgalar, yaralanmalar ya da ölümle biten kazalar da çocukları
293
•"-T-a
ti
Ü

belirli bir süre tedirgin ederler. Sık sık hastaneye yatan, arka arkaya ameliyatlar geçiren çocuklarda da korkuların yer etmesi doğaldır.
Kuşkusuz bu çeşit korkulardan dolayı anababaları suçlayamayız. Ancak unutmamak gerekir ki, korkak yetiştirilmiş ya da çok kollanmış çocukların bu durumlarda

örselenmesi daha kolaydır ve izleri kolay silinmez. Ayrıca elde olmayan bu korkuların yenilmesi, çabuk atlatılması da anababanın uygun tutumuna bağlı olacaktır. Örneğin bir komşu çocuğunun kaçırılma olayından sonra, bir anne, çocuğunu yıllarca evden çıkarmamıştı. Bu durumda, çocuğun korkuyu üstünden atması olanak dışıdır. Bunun gibi, sokakta oynarken kaza geçiren bir çocuğun, evde anababanın kanatları altında tutulması çocuğa kazalardan sakınmayı öğretemez. Tersine, daha güvensiz, daha ürkek yapar. Dış tehlikelerden bir ölçüde korunmuş olur ama kendi korkularının tutsağı olup çıkar!
Kent yaşamının tehlikelerle dolu olduğunu yadsıyamayız. Özellikle oyun alanlarının, çocuk bahçelerinin azlığı karşısında, anababaların kaldırımlarda, işlek caddelerde oynayan çocukları için kaygılanması boşuna değildir. Ancak bu gerçek, en doğal gereksiniminden çocuğu yoksun bırakmaya neden olmamalıdır. Yaşına göre çok korkak ya da korkuları çok süren çocuklarda, anababanın şu önerilere uyması yararlı olacaktır:
Çocuğunuzun korkuları karşısında sert tepkilerden kaçının. «Erkek çocuk korkar mı? Koskoca çocuk olacaksın», gibi sözler, korkuyu azaltmaz. Korkularından dolayı, çocuğu ayıplamak ve utandırmaktan kaçının. Korkularıyla alay etmeyin; korkunun üstüne gitmeyin.
Korkunun nedenlerini araştırın. Ev içinde korkutucu tutum olup olmadığına bakın. Çocuk, oyundan ve arkadaştan yoksunsa, bunlara olanak yaratın. Aşırı

î kollayıcı tutumları gevşetin. Kendi işini kendisinin i görmesini sağlayın. Çocuğa süre tanıyın. «Çivi çiviyi ! söker» yönetimini kullanarak, korkuları bastırmaya, ibir korkuyu başka bir korkuyla yenmeye çalışmayın. 'Örneğin, karanlıktan korkan bir çocuğu, karanlık bod-fruma sokmaya kalkmayın; karanlık odaya birlikte gi-f-in. Korkuyu yavaştan ele alın. Köpekten korkan bir |ocuğa, çoban köpeğini okşatmaya kalkmak korkuyu ^zdırır. Ama işe bir yavru köpekle başlarsanız, sonuca c|aha kolay varırsınız.
| Sudan, denizden korkan bir çocuğu, bağırta çağırtı suya sokmak korkuyu pekiştirir. Bunun yerine, ço-cAğu su kıyısında, kumsalda oynamaya bırakın. Küçük bi- havuz yaparak, suyla barışmasını sağlayın. Göre^ ceftsiniz, sandığınızdan daha kısa sürede başarı kazanacaksınız.
OKUL KORKUSU
I Anababaları çok şaşırtan bir korku türü de çocu-ğuil okula gidişiyle ilgilidir. O güne değin okulunu sever* ve derslerinde başarılı olan çocukta isteksizlik baş^österir. Sabahlan karın ve baş ağrılarından yakındaya başlar. «Bugün okula gitmesem olmaz mı?» der. .Evde kalınca, yakınmaları kısa sürede geçer. Hiçr bir şjey olmamış gibi oynar, zıplar, derslerine bile çalışır. Ancak ertesi sabah okula gitme isteksizliği yeniden (Jrtaya çıkar. Mızmızlanır, huysuzlanır. Öğretmenden Çekindiğini, kırık not almaktan korktuğunu ya da arkadaşlarının kendisine sataştığını ileri sürer. Okula ağlayarak gider. Derslere girer çıkar. Öğretmen çocukta bir değişiklik sezmez. Çalışkandır, ilgilidir ve evdeki tedirginliğini okulda göstermez. Ancak okul dönüşünde ertesi günün tasasını çekmeye başlar. Okulu sevmetiiğini, okula gitmeyeceğini söyler. Ertesi gün, gitmesi için zorlanırsa ağlar, tepinir. Üstüne gidildikçe

tedirginliği artar. Evden dışarı çıkmaya büyük bir direnç gösterir. Kolundan tutup götürülmek istenirse yere yatar, avazı çıktığı kadar bağırır, ortalığı birbirine katar. Korkudan kustuğu olur. Tedirginliği o denli gerçektir ki anababa daha ileri gitmekten çekinir. Dayak ve korkutmalar da sonuç vermez. Çünkü çocuk daha baskın çıkar. Aileyi, kendini öldürmekle bile korkutur. Evde kalmayı başaran çocuk bir süre sonra gene yatışır, korkularından iz kalmaz. Ancak ertesi sabah benzer sahne daha gürültülü olarak yinelenir. Aile, çocuğun delirdiğini sanacak kadar şaşkınlık içindedir. Ancak evde kaldığı zamanki mutlu ve sevinçli görünüşüne bir anlam veremezler. Yatışır umuduyla birkaç gün evde kalmasına ses çıkarmazlar. Öğretmene danışırlar. Öğretmen de çocuğun bu direncini ve korkusunu açıklayacak bir neden bulamaz. Yakınmalarında gerçek payı olsa bile bu denli şaşırtıcı bir tedirginliğe yol açacak nitelikte değildir. Okula zorla götürüldükten sonra, kimi çocuğun evdeki korkuyu hiç göstermeyişi anababa ve öğretmeni büsbütün şaşırtır. Ancak kimi çocuk, özellikle evde uzun süre alıko-nan çocuk, okula dönse bile sınıfa girmek

istemez. Yaygın deyimle okul korkusu adı verilen bu durum nasıl açıklanabilir? Çocuk okuldan çok, evde iken korku çektiğine göre bu duruma okul korkusu diyebilir miyiz? Gerçek bir öykü ile bu korkuyu açıklamaya çalışa-lım(3«:
On yaşında ve çok başarılı bir dördüncü sınıf öğrencisi olan Fatma, ders yılı ortalarında okula gitmek istemediğini söylemiş. Neden olarak önceleri «Hastayım, başım ağrıyor.» demiş. Sıkıştırılınca yedek bir öğretmenin sert tutumundan yakınmış. Öğretmen kendisine iyi davrandığı halde, başka çocuklara bağırmasından korktuğunu ileri sürmüş. Arkadaşlarının kendisini sevmediğini, aralarına almadıklarını söylemiş. İlk günler huysuzlanmasına ve yakınmalarına aldır-
296
madan okula yollanmış. Ancak bir süre sonra Fatma gitmemekte diretmiş. Tatlı sözler, korkutmalar ve dayak hiç sonuç vermeyince, anne ve babası, «Birkaç gün evde kalsm, belki düzelir», demişler. Evde kaldığı birkaç gün içinde Fatma, annesine yardımcı olmuş, derslerine çalışmış ve hiç tedirginlik belirtisi göstermemiş. Düzeldiğini sanan annesi, okula gitmesi gerektiğim söyleyince eski sıkıntıları daha da artarak depreşmiş. Bunun üzerine aile, çocuğu Ruh Sağlığı Bölümüne getirdiler.
Anne Fatma'yı çok yetenekli, sessiz ve söz dinler bir çocuk olarak tanıttı. Arkadaş seçer ye toplu oyunlara pek katılmazmış. Annesinin yanında olmaktan hoşlanır, ona dert ortaklığı edermiş. İçli ve anlayışlı imiş. Karı koca iyi anlaşır, iyi geçinirlermiş. Mutluluklarını bozan tek neden birkaç ay önce anneannenin ölümü olmuş. Bundan kısa bir süre sonra da anne düşerek bacağını kırmış. Eşini yitiren dedenin de, daha yasları bitmeden, evlenmeye kalkması aile için bir başka üzüntü kaynağı olmuş. Bunları ağlayarak hekime anlatan anne, bu nedenlerle son haftalarda kızıyla gereği gibi ilgilenemediğini belirtti. Anne ayrıca okul açılmasından kısa bir süre önce geçirdiği bir kanama nedeniyle hastaneye yattığını anımsadı. Fatma eve dönünce anneyi bulamamış ve çok ağlamış. Anne hastaneden dönünce hiç yanından ayrılmak istememiş ve okul açıldığında bir süre isteksiz gitmiş. Fatma'nın okulla ilgili yakınmaları arasında bir tanesinin gerçek olduğunu belirtti. En yakın arkadaşı olan bir öğrenci, başka bir kente göçtükleri için okuldan ayrılmak zorunda kalmış. Fatma buna çok üzülmüş.
Bu kısa öyküden de anlaşıldığı gibi Fatma'nın okul korkusunda evle ilgili nedenler ağır basmaktadır. Anneannenin ölümü, dedenin yarattığı sorun, annenin ayağının kırılması, Fatma'nın arkadaşının ayrılışı hep bir araya gelmiştir. Bu nedenlere bağlı olarak, anne-
297
nin sinirlerinin bozulması ve kızıyla sıkı ilişkisinin aksaması Fatma'nın tedirginliğini arttırmıştır. Annenin kanama nedeniyle hastaneye yatışının yolaçtığı «Anneyi yitirme korkusu» son olaylarda büsbütün pekişmiştir. Annesine bağımlı bir çocuk olan Fatma, bu korkusunu ancak, okula gitmeyip evde annenin yanında kalarak bastırabiliyordu. Bilincine varamadığı asıl korkusunu okula aktarıyor, evde kalmasının gerekçesi olarak kullanıyordu. Evde kaldığı sürece sıkıntı ve tedirginlikten uzak oluşu da bundan ileri geliyordu.
Okul korkusunu, daha doğru deyimle evden ayrılma korkusunu ortaya çıkaran nedenler şaşılacak ölçüde benzerlik gösterirler. Bunlardan birincisi anne ve çocuğun ortak yaşam (sembiyoz) ölçüsüne varan sıkı ilişkileridir. İkincisi de bu ilişkiyi sarsan hastalık, ayrılık gibi durumlardır. Başka bir deyimle anneyi yitirme korkusuna yol açan nedenlerdir^5-1.
Okul korkusunu ilkokul çağında, daha seyrek olarak da ortaokul ve lise çağında ortaya çıkar. Genellikle ortaokul ve lise yıllarında görülen okul korkusu daha ağır ruhsal sorunların göstergesidir.
Okul korkusu ile karşılaşan anababalarm göz önünde tutacakları noktaları belirtmekte yarar var: Her şeyden önce çocuğun okuldan uzak kalmamasına önem verilmelidir. Evde kalış uzadıkça okula dönüş o ölçüde güçleşir. «Yatışsın, dinlensin, aman üstüne varmayalım» diye çocuğu evde tutmak bunalımını azaltmaz, artırır. Anne ve baba çocuğa soğukkanlı bir tutumla yaklaşmalıdır. Korkutmalar, dayaklar geri teper. Ana ve baba kısa sürede yenik düşerler. Yalvarmalar, alttan almalar da etkisiz kalır. Ancak ana ve babadan hangisi daha kararlı ve tutarlı davranabili-yorsa çocuğu okula o götürmelidir. Çoğunlukla sıkı ilişki nedeniyle anne bu görevi kolay başaramaz. Öğretmene durum anlatılmalı ve işbirliği

sağlanmalıdır. Vurgulamakta yarar var: Çocuk tedirgin ve korku için-
298
de olsa da okuldan uzak kalmamalıdır. Sınıfa girmek istemese bile okula gitmelidir. Öğretmen odasında oturması ya da bahçede dolaşması bile evde kalmasından iyidir. Çocuğun sıkıntıları ilk günler artar gibi olursa da sonra yatışır.
Çocuğa, «Bir şeyin yok senin, naz yapıyorsun numara yapıyorsun» gibi sözler söylemekten kaçınmalıdır. Okul başarısının şimdilik önemli olmadığı anlatılmalı, sıkıntılar anlayışla karşılanmalı ama okula gitme konusunda ödün verilmemelidir. Evde kalışının, sıkıntılarını geçici bir süre için azaltıp sonradan artıracağı vurgulanmalıdır. Bu denli sıkıntı ve tedirginlik geçiren bir çocuğu okula gitmeye zorlamak kimi ana-babaya çok acımasız bir çözüm gibi gelir. Ancak diş ağrısı olan bir kimsenin diş hekimine gitmekten kaçınması ne yarar sağlarsa, çocuğu evde tutmak da o ölçüde yarar sağlar.
Çocuğun okula götürülmesi çözümün yarısıdır. Korkuya yol açan nedenlerin ortaya çıkarılıp konuşulması,-anne çocuk ilişkilerini düzeltici önlemlerin de alınması gerekir. Bu ise ancak bir çocuk ruh,hekiminin yardımıyla olabilir. Birkaç günde düzelmeyen okul korkusunda, gecikmeden, bir çocuk ruh hekimine başvurmak zorunludur.
GECE KORKULARI
Bir çeşit korku vardır ki, görünürde anababa için anlamsızdır. Çocuk, okul öncesi çağında, yatma zamanı gelince, yatağına gitmek istemez. Annesiyle yatmak ister ya da gece sık sık kalkıp ana ve, baba odasına gidip ortalarına yatar. Anababa yatağında yatma alışkanlığı olmayan bir çocukta bu durum korkulu ya da heyecanlı yaşantıların etkisinden ileri gelebilir. Ancak kimi zaman bunun alışkanlık ya da şımarıklıkla ilgisi
299
bulunmadığı, korkunun gerçek olduğu, çocuğun saatlerce, uykuya dalamayışmdan anlaşılır. Çocuk anaba-banm cinsel birleşmelerine ya da sevişmelerine tanık olmuştur. Çocuk cinsel birleşmeyi, annesinin saldırıya uğraması biçiminde yorumlar; aynı durumun yinelenmesi korkusuyla uykuya dalamaz. Anababanın arasında yatarak ya da anneyi kendi yânına çekerek, kötü olaylara engel olacağını sanır.
Ana ile babanın büyük kavgaları da buna benzer bir durum yaratabilir. Yedi yaşında bir küçük kız, gece korkuları nedeniyle, Çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne getirilmişti. Çocuk bir aydır geceleri, ya sık sık uyanıyor ya da saatlerce uyanık kaldıktan sonra dalabiliyordu. O güne dek kendi odasında yatan çocuk annesi ile yatmaya başlamıştı. Uykuda bile annenin elini bırakmıyordu. Anne yanından kalksa sıçrayarak uyanıyordu. Neden uyuyamadığı sorulunca «Korkuyorum» diyordu. Geceleri anababasmı bitkin düşürdüğü gibi, gündüzleri de sakin değildi. Camdan biri bakıyor deyip perdeleri kapatıyor, bacadan birinin girdiğini sanıyordu. Çok huysuzlaşmış ve bebekleşmişti. Yemeğini hep annesi yedirsin ve hep yanında otursun istiyordu. Sokağa çıkmıyor, tuvalete bile gitmek istemiyor, tırnaklarını yiyordu. Çocukta birden ortaya çıkan ve ana-babayı şaşkına çeviren bu değişme neden olmuştu? Anneyle yapılan bir görüşme, çocuktaki bu tedirginlik ve ürküyü (panik) açıklamaya yetmişti: Korkuların başlamasından bir süre önce, ana ile baba arasında kavga çıkmıştı. Anneye göre baba, sık sık yaptığı gibi, tartışmayı «İstemiyorsan git bu evden» diyerek kapatmıştı..
Anne, daha önce «Bir daha böyle söylersen, gerçekten giderim» diye yemin ettiği için, kalkmış kendi annesinin evine gitmişti. Çocuklar babayla kalmışlar ve birkaç gün anneyi görmemişlerdi. Baba anneyi geri getirmiş, ortalık da yatışmıştı. Ancak korkuların
300
başlamasından az önce, bir başka tartışma çıkmıştı. Çocukların önünde baba, anneye bir tokat atmış, anne fenalık geçirerek yere yığılmıştı.
Uykusuzluk ve gece korkuları bu olayı izlemişti. Küçük kız anneyi gündüz bile uyutmaz olmuştu. «Kalk anneciğim, bayılmadın değil mi, hastalanmadın değil mi?» diye silkeliyor, sık sık «Yüzüme gül anneciğim, gidelim bu evden» diye ağlıyordu.
Bu öyküden anlaşılacağı gibi, çocuğun gece korkuları, yeniden çıkabilecek bir kavgada anneye bir şey olacağı ya da annenin daha önce yaptığı gibi, kendini

ortada bırakıp kaçacağı korkusundan kaynaklanıyordu. Çocuk uyanık kalmakla, bilinçdışmda, bu kötü sonu önleyebileceğine inanıyordu.

KARABASANLAR

Gündüz korkuları gibi uykuda gelen korkular da oldukça yaygındır. Çocuklukta gündüz yaşanan heyecanlı olayların uykuya vurması sıklıkla görülür. Uykusunda sayıklamayan, ara sıra korkulu düş görmeyen çocuk 3'ok gibidir. Korkulu bir düşten sonra uyanıp anababa yatağına sığman çocuk çoktur. Çocuklar bu korkulu düşlerini kullanıp «Anne benim odamda güzel rüyalar yok, ben sizin yanınızda yatayım» diyerek anababa yatağına girmeyi alışkanlık durumuna da getirebilirler. Sık yineleyen korkulu düşler, çocukta genellikle iç sıkıntısı ve tedirginlik belirtisidirler. Özellikle kimi korkulu düşler karabasan (kâbus) denen ürkütücü biçime girerler. Çok korkutucu bir düşten sonra çocuk sıçrayarak veya bağırarak uyanır. Şaşkın ve korkulu gözlerle çevresine bakar. Kısa bir süre düşün gerçek olup olmadığını bilemez. Yatıştırılınca yeniden uykuya dalar ve ertesi gün korkulu düşünü anımsar. Bu tür karabasanlar yıldan yıla azalsa da erişkin çağda da sürerler.

Karabasanın bir çeşidinde ise çocuk korkulu düşten sonra uyanmaz. Yatağında oturur, gözlerini korkuyla açar. Saçma sapan konuşur, anababasını tanımaz. Yerinde debelenir veya ayağa kalkıp amaçsız dolaşır. Kendisini yatıştırmak isteyen anababasıyla didişir, «Geliyor, geliyor» diye bağırıp çağırır. Birkaç dakikadan yarım saate kadar sürebilen bu nöbetten sonra çocuk uykuya dalar ya da uyanır. Uyandıktan sonra gördüğü düşü hiç anımsamaz. Olup bitenleri bilmez. Bu karabasan çeşidinde, çocuk zor kullanılmadan uyanırsa nöbeti sona erer. Uyanmazsa, yapılacak iş, çocuğun çırpınması sırasında kendisini yaralamasını önlemektir. Aileyi ürküten bu durum sık sık yinelenmiyorsa kaygı verici değildir. Bu karabasanlar yıldan yıla azalarak ergenlik çağında son bulur.

Gündüz yaşanan olaylar ve korkulu yaşantılar uykuda da etkilerini sürdürürler. Özellikle ilk yaşlarda annenin evden ayrılması ya da çocuğun hastaneye yatışından sonra sıklıkla görülebilirler. Örseleyici olaylar, kazalar ve geçirilen büyük korkular, başka etkileri yanında, yetişkinde olsun çocukta olsun, uykuyu bozarlar. -

Düş görme, gündüz çözümlenmemiş olayların bi-linçdışını sürekli uğraştırması sonucu ortaya çıkarlar. Başka bir deyişle), doyurulmamış istekler, özlemler düşe yansıyarak işlenir. S. Freud'un ortaya koyduğu gibi başarılı bir düş, bu istek ve özlemleri, dolaylı yollardan, gerçekleşmiş gibi göstererek uykunun bozulmasını önler. Çocuk düşleri, buriu kanıtlayan örneklerle doludur: Çocuk beklediği bir oyuncağı düşünde almış görür. Sevinçle uyanır ve odasında aramaya koyulur. Ertesi gün girilecek bir sınavı düşünde olup bitmiş gibi görmek de kişinin deliksiz bir uyku uyumasını sağlar. Böylece düşler, uykuyu tedirgin edici duygu, düşünce ve yasak eğilimlere karşı savunma görevi görürler, korkulu düş ve karabasanlarda bilinçaltının düş

kurma yoluyla uykuyu koruma görevi yetersiz kalmakta, uyku bozulmaktadır. Yukarıdaki sınav örneğinde olduğu gibi, heyecan ve güvensizlik çok ise kişi sınavda kaldığını düşleyebilir. Bu da bir bakıma, beklenen kötü sonucu bir an önce yaşayıp atlatmak isteğinin düşe yansımasıdır.

UYURGEZERLİK

Çocukluk çağında çocukların yüzde bir ile onbeşi-nin bir veya birçok kez uykusunda yürüdüğü görülür. Erkek çocuklarda kızlardan daha sıkça olur. Uyurgezerlik genellikle yaşla seyrelir, ergenlik çağından sonra çok azalır veya tümden kaybolur. Uyurgezer çocuk uykunun en derin olduğu ilk üç saat içinde yatağından kalkar ve evin içinde dolaşır. Uykuda gezme yarım dakikadan bir saate kadar uzayabilir. Çocuk uykuda gezerken konuşabilir ama söyledikleri genellikle anlaşılmaz. Gözleri açıktır ama bakışları donuktur. Çocuk evin içinde kapılan açmaya uğraşır, dolapları amaçsızca karıştırır. Kendiliğinden yatağına döner veya başka bir odada bir yerde uyuyup kalır. Evin kapısını açıp sokağa çıkanlar da vardır. Uykuda gezerken bilinçsiz olan ve uykusu açılmayan çocuk-gezerken pek bir yere çarpmaz. Sabahleyin uyandığında uykuda gezdiğini hatırlamaz.

Uykuda gezme de gece dehşetinde ve yatak ıslatmada olduğu gibi uykunun en derin olduğu 3. ve 4. dönemden çıkarken olur. Beyin dalgalarının incelenmesiyle

anlaşılmaktadır ki bu dönemde düş görülmez. Bu nedenle uyurgezerliğin görülen düşlerle ilişkili olduğu kuşkuludur. Buna karşılık insanın düş gördüğü dönem ki, bu dönemde hızlı göz hareketleri olur, daha çok karabasanların yeraldığı dönemdir. Bununla birlikte uykuda gezmenin olduğu geceler çocukların daha gergin olduğu, ruhsal zorlar (stres) altında kaldıkları günlere
303
rastlar çoğunlukla. Aile içindeki baskılar, çatışmalar, okulla ilgili sorunlar uykuda gezmeyi sıklaştırabilir. Çocuk sık sık uykusunda gezmiyorsa kapı ve pencereleri sıkı sıkı kapamak dışında bir önlem almak gerekmez. Ayda bir kaç kez uykuda gezme oluyorsa çocuğu gergin ve tedirgin yapan nedenler araştırılmalıdır. Sıkça yineleyen uyurgezerlikte yatak ıslatmada kullanılan Tofranil (imipramin) adlı ilaç etkili olmaktadır.

üç

BAĞIMLILIK
304
Kimi çocuk vardır ki zekâsı geri olmadığı halde okulda başarısızdır. Öğretmen soru sormadıkça konuşmaz parmak kaldırıp bildiğini söyleyemez. Sınıf içinde de sınıf dışında da çekingen ve sessizdir. Yaşıtlarıyla ilişkisi çok sınırlıdır. Oyunlara ya hiç katılmaz ya da hep izleyici olarak kalır. Arkadaşlık ilişkisi kurarsa çoğunlukla kendinden daha girişken bir çocuğun kanadı altına sığınır. Paylanmaya hiç gelemez; çabucak ağlar. Güvensiz ve ürkek davranır, kendini savunamaz. Yaşıtlarının itip kakmalarından, alaylarından çabuk etkilenir; ya annesine ya da öğretmenine koşar. Yeni durumlara uyması geç ve güç olur. Yabancılar yanında çok sikilir ve konuşmak istemez. Kendi evi dışında hep tedirgin ve siniktir.

Dışarda çekingen ve sıkılgan olan çocuk, genellikle evden hırçın ve yaramazdır, İsteklerinin bekletilmeden yapılmasına alışmıştır. Dediği olmazsa tutturur, tepinir ve huysuzlaşır. Çoğunlukla her istediğini elde eder. Yemeğini annesi yedirir. Okul ödevlerini, annesi başında oturmadıkça yapmaz. Ana ve babasının dikkat ve ilgisini her an kendi üstünde tutmaya çabalar. Ana-
çocuk ruh sağlığı
305/20
baba yatağında yatar ya da gece uyanıp ana ve babasının koynuna girer. Kısacası böyle bir çocuk ruhsal olgunlaşması yaşından geri kalmış, bağımlı bir çocuktur. Bağımlı çocuk, evde olsun okula olsun yaşından daha çocuksu davranır. Girişken değildir ve kendine güveni yoktur. Kolay işlerde bile kendi başına davranmaktan, sorumluluk almaktan korkar. Yanında onu kollayacak biri olmadan edemez. Evde anneye kedi gibi sokulur. Sürekli sevilmek ve okşanmak ister. Okulda sorun yaratmadığı için öğretmenin koruyuculuğu altına girer. Usluluğu ve ürkekliği nedeaiyle İiep kollanır. Çevrenin bu tutumu, onu daha çekingen yapar. Bağımlı çocuk zamanla bu zayıflığını ve güvensizliğini bir savunma aracı olarak kullanmayı öğr-enir. Evde yedirip içirilen, bir dediği iki edilmeyen, okulda öğretmenin sevgilisi olup çıkan çocuk bağımlılık çemberini kolay kıramaz.

Kimi zaman, sıkılganlık ve çekingenlik o kertelere varır ki, çocuk, kendi aile üyeleri dışında kimseyle konuşmaz. Yabancılar yanında dilsiz gibi kavranır. Ken-d,i yaşıtlarına da sokulma ve onlarla d^ konuşmaz. Okula da tek bir söz konuşmadan gelip giden çocuklar vardır. Hekimlik dilinde «seçmeli dilsizlik» adı verilen çok ağır bir ruhsal bozukluk gösterirler, tvde geveze denecek ölçüde konuşkan olan bu çocuklar için dış dünya sanki tehlikelerle dolu bir ormandır. Kendi aile üyeleri dışında herkes güvenilmez yabancılardır. Okulda yazılı ödevlerini başarı ile yapan ama ne öğretmeniyle ne de yaşıtlarıyla tek bir söz konuşmamış böyle bir çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne getirilmişti. Gözlem odasında ana, baba ve kardeşleriyle konuşan çocuk, hekimin yanında tek bir söz söylememiş, en sade soruları bile yanıtsız bırakarak donuk donuk bakmıştı. Bu çocuk ablasının nişanlısı ile de uzun süre ko-
306
nuşmamış, ancak delikanlı abla ile evlenip aileye katılınca konuşmaya başlamıştı.

Bağımlılığın başlıca nedeni, anababa tutumları tartışılırken belirttiğimiz aşırı koruyucu ve kollayıcı tutumdur. Başka bir deyişle, çocuk aşırı ilgi ve sevgiye boğulmuştur. İstekleri önceden sezilip yerine getirilmiş; bir dediği iki

edilmemiştir. Kendi işini kendi görmeye olanak verilmemiştir. Çocuğun deneme ve yanılma yoluyla öğrenmesi engellenmiş, her şeyde hazıra alıştırılmıştır. Çevreden gelecek tehlikeler abartılmış, arkadaşlık kurması ve dışarda oyun oynaması köstek-lenmiştir. Çocuğun büyümesini, olgunlaşmasını geciktiren bu davranışlar hep onun iyiliği için yapılmıştır. Gerçekten, bağımlı çocukların anababaları, aşırı sevecen ve düşkün kişilerdir. Ancak bu aşırı düşkünlük kendi erinçlerini (huzurlarını) sağlamaya yaramaktadır. Böyle bir anababa çocuğun bütün istek ve gereksinimlerini inceden inceye düşünüp karşılamazsa iyi anababa olmadığı duygusuna kapılır. Bu nedenle, kendi tutumunun çocuğun gelişmesini duraklattığını göremez.

Şaka yollu anlatılan şu öykü bağımlı çocukların durumunu çok güzel açıklıyor: Dört yaşına dek hiç konuşmadığı için ana ve babasını, kaygılandıran bir çocuk bir gün sofrada konuşuverir. «Anne bana bir kaşık verir misin?» der. Şaşıran anne sorar. «Oğlum böyle güzel konuşmasını biliyordun da neden şimdiye kadar ağzını açıp tek bir söz söylemedin?» Çocuk yanıtlar: «Ben ağzımı açmadan siz her isteğimi sezip, yerine ge-tiriyordunuz. Benim konuşmama gerek kalmıyordu ki!»

Genellikle geç evlenmiş kadın ve erkekler, anababa olunca daha koruyucu ve kollayıcı tutum takınırlar. Anababalık görevlerinde güvensi ve tedirgindirler. Hastalıklı büyüyen çocukların da bağımlı olmaları kolaydır. Ayrıca en küçük ya da tek çocukların bağımlı

yetişme olasılığı yüksektir. Çocuklar geçirdikleri uğ-rantılar, ameliyatlar ve yeni kardeş doğumundan sonra da geçici olarak bağımlı davranışlar gösterirler. İki üç çocuğunu dengeli bir tutumla yetiştiren bir anaba-bamn, uzun bir aradan sonra gelen çocuğuna daha kollayıcı bir eğitim uygulaması sık görülür. Kardeşlerden birinin ölümünden sonra doğan bir çocuk da bağımlı yetiştirilmekten kurtulamaz.

Çocukta aşırı ve yaşma uygun olmayan bağımlılık, birçok ruhsal sorunun yeşermesine uygun olan bir toprak gibidir. Korkular, kekemelik, uyku bozuklukları ve başka birçok duygusal bozukluklar özellikle bağımlı çocuklarda kolay gelişir. Ruhsal sorunlar çıkmasa da, bağımlı kişilik çocuğun yaşamdaki başarısını ve uyumunu engelleyici bir etken olur.

Geleneksel çocuk yetiştirme yöntemlerimizin bağımlılığı artırıcı, girişkenliği kısıtlayıcı bir nitelik taşıdığını daha önce belirtmiştik. Gerçekten Türk anabar baları bugün de aşırı kollayıcı tutumlarım sürdürüyorlar. Çocuklarım kendilerinin bir eşlemi (kopyası) olarak görüyorlar. Oysa çocuk ana ve babasının bir uzan-tası olsa da, kendi kişiliği olan ayrı bir varlıktır. Bu nedenle onu kendi kanatlarıyla uçabilecek girişken ve bağımsız bir insan olarak yetiştirmek amaç olmalıdır. Ne var ki bu amaç gözden kaçmakta ve çocuklar ana-babalarınm sevgilerine tutsak olarak büyümektedirler. Erişkin çağa gelince kendi başına iş tutamayan, sorumluluklarım taşıyamayan, kendi eşini bile seçe-meyen kuşaklar yetiştirmekle övünemeyiz. Eğitimde, yeterli sevgi ile bağımsızlığı dengeleyebildiğimiz zaman daha başarılı olabiliriz.

KAYGILI ÇOCUK .

Kaygılı çocuk çabuk üzülen, çabuk heyecanlanan çocuktur. Hep gergin ve tedirgindir. Duygusal ve içli-

dir. Her şeyi büyütür, küçük şeyleri kendine dert eder. Örneğin sınavlarda çok heyecanlanır. Sararır, solar, terler, yüreği kalkar, kusabilir. Heyecandan dili tutulur, bildiğini söyleyemez, eli ayağı dolaşır. Yeni karşılaştığı durumlarda heyecanı çok artar. Tırnak yiyebilir, ellerini oynatır, kız çocuksa durmadan saçıyla oynar. Kaygılı çocuk genellikle sevecen ve acıma duygusu güçlü olan bir çocuktur. Kendisi gibi aile üyeleri için de üzülür. Arkadaş ilişkileri genellikle iyidir. Arkadaşlarına karşı vericidir, anlayışlıdır, bu nedenle sevilir ve aranır.

Öğretmenlerince de sevilir çünkü kurallara uymaya özen gösterir. Kendisine kızılmasına veya eleştiriye karşı duyarlıdır. Çünkü hep onaylanmak ve beğenilmek ister. "Öğretmenim ne der?", "Başarabilecek miydim?", "Annem kızarsa" diye sık sık kaygılanır. Sınavdan bir gün önce veya yolculuktan, doğum gününden önceki geceler uykusu kaçar. Hastaneye veya doktora gidişlerden çok heyecanlanır,

yerimde duramaz olur. Kısacası kaygılı çocuk sürekli tedirgin ola).;, duygusal tepkileri abartılmış olan çocuktur.
Kaygılı çocuk önemli bir korku geçirince veya çeşitli ruhsal etkenler sonucu bunaltı nevrozu (Anxiety Neurosis) geliştirebilir. Bu durumda çocuk nedenini bilmediği bir korku çeker, soluğu yetmiyormuş gibi sık sık solur, sararır, solar, terler.
Kaygılı bir çocuk genellikle eğitim ve gelir düzeyleri yüksek olan ve çocuklarına çok değer veren ailelerden çıkar. Bu ailelerde çocuğa gösterilen ilgiyle orantılı olarak beklentiler de yüksektir.
Kimi kaygılı çocuk vardır ki hem kaygılı hem bağımlıdır. Kaygıların odak merkezi annedir. Anneden ayrılık çok tedirgin eder onu. Bu nedenle annesini gö-zönün önünden ayırmak istemez. Bitişik odada çalış-maktansa annesinin yanında çalışmayı yeğler. Sokakta arkadaşlarıyla oynamaktansa evde oturur. Okuldan
309

dönüşte annesini evde görmek ister ya da ne zaman eve döneceğini bilmek ister. Bakkala giden anneyi dö-nünceye dek pencerede bekler. Anneden ayrılık böyle bir çocuğa dayanılmaz gelir. Heyecanlanır, korkar, annesinin başına kötü bir şey geldiğini sanır, ağlar. Anne veya babasına bir şey olacağı, başlarına bir kaza geleceği korkusunu hep yaşar. Bu nedenle annesini gölge gibi izler. Bu durumdan sıkılan anne tepki gösterirse ağlar, bağırır, sevilmediğinden yakınır. Karnına ağrılar girer. Annesinin itici davranışından öyle mutsuz olur ki, «Beni sevmiyorsunuz» der, «Kendimi öldüreyim de kurtulun» der. Böyle hem kaygılı hem bağımlı olan çocuk yalnız yatmak istemez. Ya annesiyle yatmak ister ya da uyuyuncaya kadar yanında birinin durmasını ister. Çocuğun anneden ayrı düşme korkusu yanında başka korkuları da olabilir. Uykusu düzensizdir. Sık sık karabasanlar görür. Böyle çocuklar için evden uzaklaşmak, yalnız bir yolculuğa çıkmak ölümle birdir. Korkular başlığı altında yer alan Okul Korkusu adı verilen ruhsal durum bu tür çocuklarda daha kolay gelişir.
310
DÖRT -KEKEMELİK
Kekemelik, yedi yaşından önce ortaya çıkan bir konuşma bozukluğudur. Genellikle 3-5 yaşları arasında başlar. Belli bir yaşa dek düzgün ve akıcı konuşan çocuk, yavaş yavaş ya da birden tutulur. Önceleri belli sözlerde, daha sonra her sözcükte takılır. İlk heceleri çıkarmakta güçlük çeker, sözü uzatır. Sıkılır, bunalır, kızarır, el kol veya baş oynatarak konuşmaya uğraşır. Kimi çocuk belli sözlerde, kimi çocuk ilk sözcükte takılır. İlk sözcüğü çıkarırsa arkasını getirebilir. Çocuğun sıkıntısını onunla birlikte yaşayan anababa, takıldığı sözcüğü yeniden söyletir. Bu kez takıldığı sözleri düzgün söyleyebilir.
Gerçekten, kekemelikte çok şaşırtıcı değişme ve dalgalanmalar olur. Kimi çocuk okulda ve büyüklerin yanında kekeler. Kimi çocuk yalnız gergin ve tedirgin olduğu anlarda takılır. Kimi telefonda daha tutuk konuşur. Kendi başına düzgün konuşan çocuk, başkalarının yanında takılmadan konuşamaz. Kimi kekemeler, şarkı söylerken, fısıltıyla konuşurken, hecelerken hiç tutulmazlar. Hepsi, uyutum (Hipnoz) altında çok akıcı konuşturulabilirler.
311
Bütün bu gözlemler, kekemeliğin ruhsal durumlarla yakın ilgisi olduğunu göstermeye yeter(25). Nitekim, kekemelikte, gırtlak, ses telleri, ağız veya dil gibi konuşmayla ilgili organlarda hiçbir bozukluk saptanmamıştır. Kekemelik, bedensel bir bozukluğa bağlı olsaydı, belli sözlerde sürekli takılma olması gerekirdi. Oysa günlerde akıcı konuşan kişinin belli bir gerginlik ve heyecana bağlı olarak, yeniden tutulması, bu bozukluğun, büyük ölçüde ruhsal nedenlerden ileri geldiğim kanıtlamaktadır. Kimi kekemenin ana dilini konuşurken tutulup öğrendiği bir yabancı dilde akıcı konuşması da bunun ilginç bir kanıtıdır. Başka bir gözlem de Kızılderililer arasında kekemeliğe rastlanmayışıdır. Çünkü onlar konuşmadan çok eyleme önem verirler. Dillerinde bu anlama gelen bir söz de yoktur.
Kekemelik genellikle, erkek çocuklarda, kızlardan dört beş kat yüksek oranda görülmektedir. Aile üyeleri ve yakınlar arasında da kekemeliğe sıklıkla rastlanır. Bu gözlem ruhsal nedenler yanında, ailesel bir yatkınlığı da düşündürmektedir. Solaklarda daha sık görüldüğü ileri sürülmüşse de,

araştırmalar bu savı doğru-lamamıştır. Kekemeliğe yatkınlığın nereden kaynaklandığı da bu güne değin açıklığa kavuşmamıştır. Yapılan çeşitli araştırmalarda belli bedensel nedenlere de parmak basılmamıştır. Kimi araştırmacılar kekemeliğin ateşli hastalıkları izlediğine dikkat çekmişlerdir. Gözlemler bu bulguyu destekler niteliktedir. Kekeme çocukların geçmişinde daha sık hastalığa, yaralanmaya ve çeşitli ruhsal örselenmelere rastlanmaktadır. Araştırmalar, kekemelikte ruhsal etkenlerin büyük ölçüde payı olduğuna, hiç kuşku bırakmamaktadır. Örneğin, ülkemizde ilk başlayan kekemelikler üzerinde yapılan bir araştırma, örseleyici yaşantıların başlatıcı etken olarak sıklıkla görüldüğünü ortaya koymuştur. Son bir yıl içinde kekelemeye başlamış 75 çocukta yapılan inceleme, kekemeliğin büyük çoğunlukla

belirgin bir korkutucu olayı izlediğini saptamıştır(35). Bu çocukların örseleyici olaydan önce de, korkak çocuklar olması dikkat çekicidir. Çoğu beş yaşından küçük olan bu çocuklarda, kekemeliği başlatan olaylara örnekler verelim: Korkutmak için sokağa atmak, sokakta oynatılan bir ayıdan korkma, sünnetten korkma, anne ile babanın kavgasına tanık olma, araba kazasında birinin ezildiğini görme, evde yalnız bırakılma, babanın kayışla dövmesi, etinde sigara söndürmek, kapıya gelen dilenciye verme ile korkutma, sövdüğü için ağzına biber koyma... Bu örnekleri çoğaltabiliriz.

Bu ve buna benzer korkutmaların, üç dört yaş çocukları için ne ölçüde tedirgin edici olduklarını kestirmek zor değildir. Hele, çocuk önceden korkutulmuşsa, tepkisi daha aşırı olmaktadır. Sürekli olarak, dilenci ya da polisle korkutulan bir çocuğun, dilenci veya polisle karşılaşması çok örseleyici olmaktadır. Köpekle korkutulan bir çocuğun üstüne küçük bir köpeğin yürümesi, ödünün kopmasına yetebilir. Halk arasında söj'lenen «Korkudan dili tutuldu» deyimi bu bakımdan gerçeği yansıtmaktadır. Hiç kuşkusuz korku, her çocukta kekemeliğe yol açmamaktadır. Burada hazırlayıcı başka etkenlerin de hesaba katılması gerekmektedir.

Kekeme çocukların ailelerinde, anababaların aşırı titiz ve kuralcı olduğu gözlemlenmiştir. Bu anababaların çocuklarından beklentileri çok yüksektir. Çocuğu sürekli denetim altında tutarlar. Konuşmasına aşırı önem verirler. «Efendim»siz, «Lütfen»siz konuşturmaz, sövgü anlamına gelecek konuşmaları cezalandırır, ağızlarına biber korlar. Çocuktan yaşının üstünde usluluk ve düzen bekler, sık sık eleştirirler. Bu ortamda, hele, konuşması yeni sökülmüş bir çocuk, neyi söyleyip neyi içinde tutması gerektiğini iyi tartmak zorundadır. Ağzından çıkacak yanlış bir söz başına iş açabilir. Böy-

le bir çıkmaza düşen çocuk, doğaldır ki çelişkili eğilimler ortasında kalıp, duraksayacaktır. Kekemelik de, çocuktaki bu duraksamanın ve iççatışmasının dile yansımasından başka bir şey değildir. Başka bir deyimle korkular, tetiği çekici etkenler olarak, yatkın olan ço-,çukta, bu konuşma bozukluğunu başlatabilmektedir. Kekemeliğe yatkınlığı olmayan bir çocuk, bunun yerine başka bir ruhsal belirti de geliştirebilir.

Kekemeliğin ortaya çıkışı, hiç kuşkusuz çocuğun toplumsal uyumunu aksatır. Çocuk alay konusu olur. Konuşmaktan çekinir. Her an tutulacağı korkusu içindedir. Bu kısır döngüye giren çocuğun, kendisini kurtarması kolay olmaz. Çekingenlik, utangaçlık, güvensizlik gibi ek belirtiler gelişir. Bu durum çocuğun arkadaş ilişkilerini ve okul başarasını önemli ölçüde etkiler. Kekemelikten önce korkak, çekingen, güvensiz olan ve baskılı yetiştirilen çocuklarda, uyumsuzluk daha da belirgin olur.

Kimi durumlarda çocuğun belli belirsiz bir kekemeliği vardır. Ancak ruhsal ve toplumsal uyumsuzluğu, çok daha baskındır. Bu durumda çocuğun ruhsal sorunları, kekemeliğinden önce ele alınmayı gerektirir.

Kekemeliklerin çoğu geçicidir. İki-üç yaşları arasında beliren kekemeliklerin büyük bir çoğunluğu kısa sürede düzelip, tümden geçebilirler. Ancak ağır kekemeliklerde iyileşme oram yüzde elli dolayında kalmaktadır. Hangi kekemeliğin, ne sürede geçeceğini önceden kestirmek oldukça güçtür. Ancak, çocuğun ve ailenin incelenmesiyle, iyileşme olasılığı bakımından ip uçları elde edilebilir. Anababa tutumları önemli ölçüde yanlış değilse, çocukta korkaklık,

güvensizlik gibi ek belirtiler yoksa, kekemeliğin geçme olasılığı daha yüksektir.
Bir de, kekemelikten sonraki tutumların konuşma bozukluğunu yerleştirici ve pekiştirici nitelikte olma-
masıgerekir. Ailelerin şu tutumlardan kaçınmaları yararlı olur. Konuşmasına sürekli karışmalar ve düzeltmeler, çocukta, hep takılacağı korkusunu yerleştirir. Kimi çocuk annenin sürekli ilgisini çeken bu durumu istemeden sürdürebilir. Anababanın sabırsız ve üzgün görünüşleri, kekeleyecek diye tetikte beklemeleri, çocuğun iç gerginliğini artırabilir. Anababa, konuşma biçimi üzerinde durmadan, çocuğu korkutan, kaygılandıran nedenleri araştırmalıdır. Tedirginliğim azaltıcı önlemler alınmalıdır. Kimi aileler, hekimlerin, yanlış olan ama sıklıkla verilen bir öğüdüne uyarak, çocuğu hiç üzmemeye çalışırlar. Bir dediğini iki etmez, her yaramazlığına katlanırlar. Bu öğüde uymak, kolay olmadığı gibi, iyi sonuç da vermez. Çocuk, üstünden her çeşit denetimin kalktığım görünce rahatlamaz, tersine daha tedirgin olur. Anababayı daha çok yaramazlık ve isteklerle bunaltır. Sabrı tükenen anababanın arada patlaması ise çocuğu daha da ürkütür. Bunun yerine anababanın dayaktan, korkutucu tepkilerden sakınması yeterli olabilir. Çocuğun yüzüne tokat vurmaktan özellikle kaçınılmalıdır. Disiplinden vazgeçmeden, çocuk üzerindeki gereksiz baskıların kaldırılmasına çalışılmalıdır.
Kekemelik başlar başlamaz, bir çocuk ruh hekimine danışılması iyi olur. Çocuğun ruhsal sorunlarının tümden incelenmesi, anababa tutumlarının gözden geçirilmesi, kekemeliğin yer etmeden geçmesini sağlayabilir. Örseleyici yaşantılar geçiren çocuklarda tedirginlik ve bunaltı gideren yatıştırıcı ilâçlar yarar sağlayabilir. Ancak üç beş yıUık bir kekemelikte ilâçların etkisi çok kesin değildir. Bunun yerine, kimi çocukta konuşma sağaltımı ile sonuç alınabilmektedir.
314
315

BEŞ SEYİRCİ (TİK)
Seyirciler, beden kaslarında istenç (irade) dışı beliren aralıklı kasılmalardır. En çok yüz kaslarında görülür. Göz kırpma, kaş kaldırma, burun oynatma, ağız kenarının çekilmesi, baş ya da omuz oynatma biçiminde ortaya çıkması olağandır. Burun çekme, boğaz temizleme gibi belirtiler de birlikte görülebilir. Seyirce yer ve biçim değiştirebilir. Ancak bir süre sonra belli bir kasta yerleşip kalır.
Seyirciler, erkek çocuklarda daha sıklıkla görülen bir gerginlik belirtisidir. Genel tedirginliğin, bunaltı ve kaygı durumunun belli bir kasın kasılmasıyla, dışarı vurulması olarak yorumlanır. Kekemelik gibi seyirce-îer de çocuğun duygusal durumuyla sıkı ilişki gösterir. Ortaya çıkışı, çoğunlukla aşırı bir heyecan, korku ve ürkme yaratan olayları izler. Kekemeliğe yol açan nedenler, yatkınlığı olan bir çocukta, seyirce yaratabilir. Seyirceler, erken yaşlarda görülürlerse de daha sık olarak, altı yaşından sonra başlarlar. Seyirce geliştirmeye eğilimi olan çocuklar, genellikle tedirgin, kaygılı ve gergin çocuklardır. Kekeme çocukların anababalan gibi, bunların anababalan da genellikle titiz ve kuralcı
316
kişilik özellikleri gösterirler. Çocuğu sıkı denetler. Bu tutumla yetişen bir çocuk, örseleyici bir olaya tepki olarak, seyirce geliştirebilir. Örneğin, bir ameliyat, yüze vurulan bir tokat, ürkütücü bir olaya tanık olma ya da kazalar, tetiği çekici etken olabilirler.
Bunun en belirgin örneğini, göz kırpma seyircesi olan bir ilkokul çocuğunda görebiliriz: Bu çocuk, çözemediği bir matematik sorusundan dolayı, öğretmeninden bir tokat yemişti. Öğretmen bununla da kalmamış, çocuğa, «Seni yarın gene kaldıracağım, bilemezsen gene tokatı yiyeceksin!» demişti. Çocuk korkulu bir bekleme içinde bir gün geçirmiş, ertesi gün, gerçekten, ikinci kez tokat yemişti. Üçüncü gün okula gitmemiş, durumu annesine bildirmişti. O günden sonra, çocuk gözlerini kırpmaya başlamış, her heyecan durumunda, yinelemeyi alışkanlık durumuna getirmişti. En sık görülen seyirce biçiminin, göz kırpma oluşu nedensiz değildir. Göz kırpma her türlü tehlikeden sakınırken

ortaya çıkan ilk tepkidir. İlk tokatı yiyen ve ikincisinin korkusuyla gergin bir bekleme içine giren çocuk, göz kırpma yoluyla gelecek tehlikeden sakınmaya çalışıyordu. Bunun gibi, baş oynatma da çoğunlukla, yaşanmış olan ürkütücü bir olayı görmemek için yapılan bilinçsiz bir sakınma tepkisi olarak yorumlanır. Kekemelik gibi, seyirceler de dikkat çekildikçe artış gösterir. Kimi seyirceler, birden belirip, kısa sürede geçerler. Çocuğa sık sık kaşına, gözünü oynatmamasını anımsatmak ters sonuç verir; azalma yerine artışa neden olur. Çocuğun^yorgun olduğu heyecanlı bir film izlediği saatlerde artış görülür. Çocuk seyircelerini, bilinçli olarak, kısa bir süre durdurabilir. Ancak buna zorlanırsa gerginlik ve iç sıkıntısı duyar. Bunun yerine, çocuğu tedirgin eden nedenlerin bulunup çıkarılması ve düzeltici değişikliklere gidilmesi daha uygun olur.

317

BEŞ SEYİRCİ (TİK)

Seyirciler, beden kaslarında istenç (irade) dışı beliren aralıklı kasılmalardır. En çok yüz kaslarında görülür. Göz kırpma, kaş kaldırma, burun oynatma, ağız kenarının çekilmesi, baş ya da omuz oynatma biçiminde ortaya çıkması olağandır. Burun çekme, boğaz temizleme gibi belirtiler de birlikte görülebilir. Seyirce yer ve biçim değiştirebilir. Ancak bir süre sonra belli bir kasta yerleşip kalır.

Seyirciler, erkek çocuklarda daha sıklıkla görülen bir gerginlik belirtisidir. Genel tedirginliğin, bunaltı ve kaygı durumunun belli bir kasın kasılmasıyla, dışarı vurulması olarak yorumlanır. Kekemelik gibi seyiree-ler de çocuğun duygusal durumuyla sıkı ilişki gösterir. Ortaya çıkışı, çoğunlukla aşırı bir heyecan, korku ve ürkme yaratan olayları izler. Kekemeliğe yol açan nedenler, yatkınlığı olan bir çocukta, seyirce yaratabilir. Seyirceler, erken yaşlarda görülürlerse de daha sık olarak, altı yaşından sonra başlarlar. Seyirce geliştirmeye eğilimi olan çocuklar, genellikle tedirgin, kaygılı ve gergin çocuklardır. Kekeme çocukların anababaları gibi, bunların anababaları da genellikle titiz ve kuralcı

316

kişilik özellikleri gösterirler. Çocuğu sıkı denetler. Bu tutumla yetişen bir çocuk, örseleyici bir olaya tepki olarak, seyirce geliştirebilir. Örneğin, bir ameliyat, yüze vurulan bir tokat, ürkütücü bir olaya tanık olma ya da kazalar, tetiği çekici etken olabilirler.

Bunun en belirgin örneğini, göz kırpma seyircesi olan bir ilkokul çocuğunda görebiliriz: Bu çocuk, çözemediği bir matematik sorusundan dolayı, öğretmeninden bir tokat yemişti. Öğretmen bununla da kalmamış, çocuğa, «Seni yarın gene kaldıracağım, bilemezsen gene tokatı yiyeceksin!» demişti. Çocuk korkulu bir bekleme içinde bir gün geçirmiş, ertesi gün, • gerçekten, ikinci kez tokat yemişti. Üçüncü gün okula gitmemiş, durumu annesine bildirmişti. O günden sonra, çocuk gözlerini kırpmaya başlamış, her heyecan durumunda, yinelemeyi alışkanlık durumuna getirmişti. En sık görülen seyirce biçiminin, göz kırpma oluşu nedensiz değildir. Göz kırpma her türlü tehlikeden sakınırken ortaya çıkan ilk tepkidir. İlk tokatı yiyen ve ikincisinin korkusuyla gergin bir bekleme içine giren çocuk, göz kırpma yoluyla gelecek tehlikeden sakınmaya çalışıyordu. Bunun gibi, baş oynatma da çoğunlukla, yaşanmış olan ürkütücü bir olayı görmemek için yapılan bilinçsiz bir sakınma tepkisi olarak yorumlanır. Kekemelik gibi, seyirceler de dikkat çekildikçe artış gösterir. Kimi seyirceler, birden belirip, kısa sürede geçerler. Çocuğa sık sık kaşına, gözünü oynatmamasını anımsatmak ters sonuç verir; azalma yerine artışa neden olur. Çocuğun-yorgun olduğu heyecanlı bir film izlediği saatlerde artış görülür. Çocuk seyircelerini, bilinçli olarak, kısa bir süre durdurabilir. Ancak buna zorlanırsa gerginlik ve iç sıkıntısı duyar. Bunun yerine, çocuğu tedirgin eden nedenlerin bulunup çıkarılması ve düzeltici değişikliklere gidilmesi daha uygun olur.

317

Yüzdeki seyirceler, büyük çoğunlukla ruhsal nedenlere bağlıdır. Örneğin göz kırpan çocuğun görmesinde bir bozukluk saptanmaz. Ancak bütün bedene yayılan geniş devinimler (Hareketler) biçimindeki se-yircelerde kimi aman bedensel bir neden bulunur. Bademcik yangılarından sonra, çocukta romatizma belirtileriyle

ortaya çıkan, dengesizlik, el kol kullanmada uyumsuzluk ve beceriksizlik, Koreo adı verilen bir sayrılığın belirtisi olabilir. Bunlar genellikle, küçük kasılmalardan çok, geniş dalgalanmalar biçiminde olur ve seyircelerden ayırdedilebilirler.
Seyircelerin de çoğu geçicidir. Ergenlik çağından önce sönerler. Ancak yetişkin çağa dek uzayanlar vardır. Seyirceler görülür görülmez bir çocuk ruh hekimine danışmak yararlı olur.
-4
i:
ALTI
SAPLANTILI DÜŞÜNCELER VE ZORUNTULAR
Saplantılı düşünceler, sürekli yineleyen tedirgin edici düşünceler ve kuruntulardır. Örneğin, bir annenin kafasına «Ya çocuğumu öldürürsem?» gibi saplantılı bir düşünce (obsession) takılır. Saçma olduğunu bile bile, bu asalak düşüncenin etkisinde kalır. Eline bir bıçak alınca çocuğunu öldürecekmiş gibi korkar. Bu nedenle çocuğuyla yalnız kalmak istemez. Kimi erişkin ya da çocuğun içinden Tanrı'ya sövmek gelir. Bu düşünceden utanır ve suçluluk duyar ama kurtulamaz. Kendini başka bir işe verip unutmak ister. Ancak asalak düşünce en olmadık yerde ve zamanda geri gelir. «Tövbe! Tövbe!» diyerek kendine yabancı gelen bu düşünceyi savmak ister. Böyle düşünen bir çocuk, kaygıya kapılıp annesine, «Böyle düşündüğüm için Tanrı beni cezalandırmaz değil mi?» diye sorar. Ya da içinden annesinin, babasının, kardeşinin ölmesi dileği uyanır. Bunun gerçekleşeceğinden ürkerek annesine açar. Annesinin avutmasıyla yetinmez, durup durup gene sorar. Bu saplantılı düşüncelerden kendi bunaldığı gibi, çevresini de usandırır.
318
319
Çoğu zaman saplantılı düşüncelere zorlayıcı davranışlar ya da zoruntular (Compulsion) eklenir. Çocuğun içinden «Şunu ya da bunu yapmazsam annem ölecek!» gibi bir düşünce geçer. Örneğin, ilkokul çağındaki bir çocukta, yerdeki çatlaklara basarsa ya da geçen arabaları saymazsa, annesinin başına kötü bir şey gelecekmiş gibi bir kuruntu belirir. Bunu büyülü bir yolla önlemeye çalışır. İçinden belli sayıda «Tövbe!» demeye kendini zorlar.
Sol yanından kalkmanın, belİi günlerde çamaşır yıkamanın, gece tırnak kesmenin ya da önünden kara kedi geçmesinin uğursuzluk getireceğine ilişkin yaygın inançlar da bir tür saplantılı düşüncelerdir. Böyle inançların saçma olduğunu bilenler de, «Ne olur ne olmaz!» diye bu durumlardan kaçınırlar. Kötü bir şey konuşurken tahtaya vurmak alışkanlığı da böyle kötü düşüncelerin gerçekleşmesini önlemek amacıyla başvurulan büyüsel bir çözümdür. Kötülükler ve uğursuzlukları yenmek için başvurulan yakarışlar (Dualar) da her dinde rastlanan büyülü davranışlardır.
Kimi zaman, saplantılı düşünceler, kişiyi başka bir iş gördüremeyecek ölçüde bunaltır. Kişi, bunlardan kurtulmak için kendisine de saçma görünen, yapmazsa rahat edemediği zbruntular geliştirir, törenler düzenler. Örneğin yatağa yatmadan terlilderini belli bir yere kor, oda içinde gidip gelir, belli hareketler yapar, belli yerlere dokunur, belli sözler mırıldanır. Bu sırada annenin yanında durmasını, hiç konuşmamasını, belli sözleri yinelemesini ister. Bu tören, kendi tasarladığı gibi ve belli bir sırayla yapılmazsa sıkılır, tedirgin olur. Hepsini yeni baştan yapar.
Kimi zaman kişi elektrik düğmesini çevirir, hava gazını kapatır, kapıya kilitler, yatar. Yatar yatmaz içine bir kuşku düşer, «Gerçekten kilitledim mi?» der. Kalkıp kapıyı yoklar. Bu işi yatıp kalkarak birçok kez yineler. İçi gene rahat değildir. Yapmazsa içine dayanılmaz bir sıkıntı çöker. Ancak bu işi belli bir sayıda yinelerse, görevini yapmış gibi yatışabilir.
Kişinin karşı koyamadığı zoruntular kimi zaman işkenceden ayırdedilemez. Örneğin, elinin pislendiğini gören kişi, saçma olduğunu bile bile, ellerini yirmi kez, elli kez yıkar. Temizlik bitince, elleri bir yere değerse, yeni baştan ve belli sayıda yıkamadan musluk başından ayrılamaz. Böyle temizlik ve titizlik hastası kişiler, kapı tokmaklarım tutamaz, el sıkamazlar. Bu insanlarda pislenmek kaygısından çok, derine giden bir korku vardır. Durmadan yıkanmakla,

kötü düşüncelerden, suçluluk duygularından arındıklarına inanırlar. Başka bir deyimle, yıkanma, ruhsal arınma amacını taşır; dinsel bir tören yerine geçer. Çocukların, temiz ve düzenli olması küçük yaştan iyi alışkanlıklar kazanması istenir. Ne var ki, kimi ailelerde temizlik ve düzen çabası çok aşırıya gider. Temizlik ve düzen, sağlıklı bir yaşam için, araç olmaktan çıkar, tek amaç olur. Ana ve babadan biri, genellikle anne çok titizdir. Evi, sabahtan akşama dek siler, süpürür ama gene de işi bitmez. Yıkadığını birkaç kez daha yıkar. En küçük dağınıklığa gelemez, eşyaların yeri değişince huysuzlanır. Ev her an konuk ağırlayacak bir düzen ve temizlik içindedir. Oyuncakları oturma odasına sokmaz. Çocukları eve dönüşte baştan aşa-, ğı temizler. Oyun giysilerini bile tozlatmadan oynamalarını ister.
Böyle bir anne kılı kırk yarar. Aşırı kuralcıdır. Evde herkesi kendi titizliğine uymaya zorlar. Temizliği ve düzeni ödüllendirir, düzensizliği ise bağışlamaz. Genellikle kuruntuludur, çocuğun sağlığı üstüne titrer. Temizlik ve düzen yanında, çocuklarını görgü kurallarına uymaya zorlar. Yaşlarının ötesinde olgun davranış bekler. Sövmeyi cezalandırır. «Lütfen»siz konuşturmaz. Onlara, kendi istediği gibi davranmazlarsa, iyi

çocuk sayılmayacakları duygusunu aşılar. Sık sık da, «Annen olmam, beni üzersen hastalanırım» sözleriyle sindirip, yola getirmeye çalışır. Çocuğun küçük yaramazlıklarını büyütür. Kısacası disiplini, temizlik ve düzen tutkusu aracılığıyla gerçekleştirir. Örnek bir çocuk yetiştirme amacı güder.
Bizim toplumumuzda kadınlar daha çok temizlik ve düzen düşkünüdürler. Erkekler geniş ve aldırmaz oluyorlar bu konuda. Ancak temizlik ve düzen tutkusunda anneleri hiç aratmayan babalar da az değildir. Örneğin, her gün iş dönüşü, evi denetleyen, mutfağın dağınıklığına, dolapların tozuna varıncaya dek karışan babalar da vardır.
Ana ve babanın her ikisinin birden aşırı titiz ve kuralcı olduğu evlerde ise çocukların durumu daha güçtür. Çocuk ana, baba sevgisini sürdürmek için yaşının elverdiği ölçüde kurallara uyacaktır. Bir süre her şey yolunda gider. Çocuk anne ve babasının istediği gibi titiz Ve düzenlidir. Üstü pislenecek diye oyuna bile çıkmaz istemez. Okulda defterleri yanlışsız ve düzgündür. Öğretmenin gözüne girmek için, kurallara herkesten önce uyar. Ödevini bitiremezse ya da istediği gibi yapamazsa huysuzlamr, ağlar. Çalışkanlığına karşın, kendine güvensiz ve kararsızdır. Kendiliğinden davranışı ve girişkenliği azdır. Kendini, çiğnemekten korktuğu kurallarla çevrili gibi görür. Anababasınm ve öğretmeninin eleştirisinden çekinir. Saldırgan değildir. Yaşıtlarıyla iyi geçinir. Ancak, bencil, eli sıkı ve inatçıdır. Eşyalarını ve oyuncaklarını paylaşmak istemez. Kısacası, böyle bir çocuk, çocukluğunu yaşamayan, kısıtlı ve tedirgin bir çocuktur. Üstbeniiği, gereğinden çok gelişmiştir. Yanlış bir iş yapmaktan, eğri konuşmaktan, kgral dışına çıkmaktan ödü kopar. Temizlik, düzen ve kuralcılık kendi yararına işlememekte, onu köstekleyen engeller olmaktadır.

Hiç kuşkusuz, belli bir ölçüde düzen, temizlik ve kuralcılık uygar insanın özellikleridir. Titizlik isteyen ince işlerde başarı kazanmak için, bu niteliklerin kazanılması gerekir. Kişisel yaşamımızda olsun, toplu ilişkilerimizde olsun, kurallara pek önem vermejdz. Başkalarından kolayca yakınırız, ama kendi işimizi gereken titizlikle yapmayız. Çalışmamız düzensizdir, bugünün işini yarına erteleriz. Kendi koyduğumuz kuralları önce kendimiz bozarız. Sözün kısası, toplumca bu olumlu nitelikleri geliştirmemiz gerektiği açıktır.
Burada söz konusu ettiğimiz çocuklar, belki bu olumlu nitelikleri kazanıyorlar. Ancak bu nitelikleri, verimli yolda kullanamıyorlar. Çünkü temizlik, titizlik ve düzen tutkularına tutsak olmuşlardır. Günün birinde, bu kişilik özelliklerini taşıyan çocukta, sözü edilen saplantılı düşünceler ve zoruntular kolayca başgöste-rebilir. Bu tutum yanında, bir de baskılı ve yanlış din eğitimi görürlerse, kolayca Tanrı ile ilgili saplantılı düşüncelere kapılabilirler. Ruh

Sağlığı Bölümüne getirilen çocuklar arasında, bunun örneîderine sık sık rastlanır. Tanrı'nın her şeyi gördüğünü, hiçbir yaramazlığı bağışlamayıp cezalandırdığını, cehennemde yaktığını duyan bir çocukta, büyük korku uyanır. Tann'jâ sevmek yerine, içten içe ona kızgınlık duyar. Ancak bu duygusunu içine bastırmaya çalışır. Ne var ki suçluluk uyandıran bu duygusu, bir süre sonra, kendisine yabancı bir duygu imiş gibi bilince yansır. İşte o zaman çocuğu tedirgin eden saplantılı düşünce belirmiş olur. Erkenden gelişen katı üstbeniiği, çocuğa pek çok duygusunu açıklamak olanağı vermez. Olumsuz duygularını hep içine atmaya zorlar. Bilinç dışında biriken bu duygular, ancak belli bir süre baskı altında tutulabilir. Çocuğun savunma gücünün zayıfladığı bir sırada da geri teperler.
Cinsel merakı ayıplanan ve cinsel oyunları cezalandırılan çocukta da benliğini bunaltan bir birikim
323
olur. Bu yasaklanan dürtüler, dizginlenemeyecek ölçüye varınca, çocukta cinsel konularla ilgili saplantılı düşünceler ve bunları geri çevirmek amacıyla zoruntular belirecektir. Hekimlik dilinde «Obsesif - Kompulsif Nevroz» denen ruhsal bozukluk ortaya çıkar. Böyle bir çocuk, erişkin çağa geldiğinde, olduğu gibi görünmekten çekinir. Örneğin, kızgınlığını dışa vuramaz. Kızaı-ğı kişiye içinden gelenin tam karşıtı bir tutum takınır. Ya gülümser ya da aşırı nazik davranır. En doğal eğilimlerini bile baskı altında tutar. Sürekli tedirgin ve tetiktedir. Hep ölçülü ve kurallara göre davranmaya çaba gösterir. Bir adım atmadan kırk kez düşünür. Ka-rar verirken duraksar. İki seçenekten birini bir türlü seçip uygulayamaz. Bir gömlek, bir boyunbağı almak için dolaşmadık çarşı pazar bırakmaz..Sonunda beğendiğini alıp eve döner ama ertesi gün geri götürüp bir başkasını alır! Kısacası böyle bir insan boşa dönen bir çark gibi, gücünü yok yere tüketir. Yeteneklerini özgürce kullanıp verimli yola yöneltmez. Ayrıntılara saplanıp kaldığı için yaratıcı olamaz. Bu nitelikte bir insan, kendi tedirginliğini yanında yaşayanlara da bulaştırır. Yanında çalışanları kılı kırk yarması ve güç beğenirliği ile bunaltır.
Kuralcı ve titiz anababalar, çocukta beliren saplantılı düşünceler ve zoruntular karşısında şaşırıp kalırlar. Çünkü onlar çocuklarını en iyi, en kusursuz yetiştirme amacında olan anababalardır. Kendilerini çocuklarına adamışlardır. Ancak ölçüyü kaçırdıklarını 'bir türlü görmek istemezler.- Çocuğa çok verirler ancak, onu kurallar içinde boğduklarını, özgürlüğünü yok ettiklerini bilmezler. Çocuk taşımayacağı ağır bir yük altında dengesini korumaya çabalar durur. Dengesini yitirdiği zaman, acısını hem kendi çeker, hem de ana ve babasına çektirir.
Örneğin bir anne, kendini çocuğuna adamakla övünüyordu. Onun için katlanamayacağı özveri yoktu.
324
Oyuna çıkarmamış ama bütün günlerini çocuğunu evde eğlendirmekle geçirmişti. Onu kendi eliyle beslemiş, uzun yıllar koynunda yatırmıştı. Çok erkenden temiz ve düzenli olmasını sağlamıştı. Kendisinden bir şey saklamamayı öğretmiş, onun sırdaşı olmuştu. Bir fiske vurmadan büyütmüştü. Bir dediğini iki etmeden bütün isteklerini karşılamıştı. Çocuktaki olumsuz duyguları ayıplayarak bastırmış, cinsel sorularını daha küçüksün diye yanıtsız bırakmıştı. En ağır cezayı beş yaşında iken vermişti. Oğlunu, doktorculuk oyununda, komşu kızın eteğini kaldırırken yakalamış; polisle korkutmuş ve dövmüştü. Bu olaydan sonra da okul çağına dek sokağa çıkarmamıştı. Ergenlik çağma gelinceye dek, ana ve baba çocuklarında önemli hiçbir sorun görmemişlerdi. Ancak ergenlik çağında gençte başgöste-ren kuruntu ve tedirginlik onları ürkütmüştü. Genç hiç durmadan cinsel konularla ilgili duygularım anlatıyor ye şu soruyu soruyordu: «İçimden kızları ısırmak geliyor. Bacaklarına baktıkça onlara saldırasım geliyor. Ben bir manyak mıyım? Saldırır mıyım? Saldırmam değil mi?» Annesinden sürekli yatıştırıcı sözler bekliyordu. Annenin avutmasına karşın, kısa bir süre sonra kaygısı depreşiyor, sorular yeni baştan başlıyordu. Ana ve baba- kendi tutumlarıyla gençteki belirtiler arasında hiçbir bağ kuramıyorlar di. Genç, ergenlikte uyanan cinsel duygularının baskınına uğramış, kendisine yabancı olan bu duygular karşısında ürkmüş ve suçluluk duymuştu. Çünkü cinsel uyanış onda çocukluğunda

ağır bir ceza ile biten ilk cinsel serüveninin suçluluk duygusunu .alevlendirmişti.
Titiz ve aşırı kuralcı ana ve babalara söylenebilecek tek söz: «En iyi, iyinin düşmanıdır» sözü olabilir. Böyle bir anne bir görüşme sırasında tutumunu değiştirmek istediğini, çocuğu için her şeyi yapabileceğini söylemiş ve öğüt istemişti. Bu anneye, «Kurallarınızı biraz gevşetebilir misiniz?» diye sorduğumda, verdiği
325
yanıt ilginçti: «Kendimi sıkarsam gevşetebilirim!» Gerçekten bu tür ana ve babalar için gevşemek, rahatlamak en güç iştir. Eğlenirken, dinlenirken bile, görev yapar gibidirler. Kendileri gevşeyemedikleri gibi çocuklarını da koyvermezler. Kendilerine tanımadıkları özgürlüğü çocuklarına da tanıyamazlar. Çocuklukta saplantılı düşünceler geçici olabildikleri gibi süreklilik de kazanabilirler. Özellikle zoruntu-lar başgösterince, ortaya, önemle ele alınması, geciktirilmeden sağaltılması gerekli bir ruhsal bozukluk çıkar.
326
YEDİ
YATAĞA İŞEME VE DIŞKI KAÇIRMA
Genellikle çocuklar, ikinci yaş sonunda dışkılarını, üçüncü yaş sonunda çişlerini tutmayı öğrenirler. Ancak 4-5 yaşına gelinceye dek, ara sıra gündüzleri, daha sık olarak da geceleri altlarını ıslatırlar. İlkokul çağında, çocukların yaklaşık yüzde 10-15'i yataklarına işerler. Bu oran yaş ilerledikçe düşer; ergenlik çağında yüzde ikiye iner. Erkek çocuklarda yatağa işeme oram kızlara göre bir iki kat yüksektir. '
Köylerde, gecekondularda, öksüz yuvalarında ve yetiştirme yurtlarında, gece işemeleri yüzde yirmi ve daha yüksek oranlarda görülmektedir. Bu çevrelerdeki görülme sıklığı yetersiz ve düzensiz tuvalet eğitimine bağlıdır. Düzenli işeme ve dışkılama alışkanlığı, bir yandan çocuğun kaslarının ve sinirlerinin olgunlaşması, öte yandan uygun zamanda başlatılıp sürdürülen eğitimle kazanılır. Yatağını ıslatan çocukların aileleri ve akrabalarının yarıya yakın bir bölümünde çocukluk yaşlarında aynı durumun bulunduğu saptanmıştır. Bu bulgu, yatağa işemede birçok etken arasında ailesel bir yatkın-
327
lığın varlığını göstermektedir. Ayrıca gece işemelerinin küçük bir bölümü (% 5'i) bedensel hastalıklar sonucu ortaya çıkarlar. Böbrekte ve boşaltım yollarındaki doğuştan bozukluklar, sidik yollarının yangıları başlıca nedenler arasındadır.
Bedensel nedenler arasında çok az da olsa gece gelen tutarık (epilepsi) nöbetleri gece işemelerinin nedeni olabilir. Ayrıca bu çocukların yüzde 1-2'sinde omurganın alt omurlarından birinde Çatallı Diken (Spina Bifıda) denilen bir bozukluğun da yatak ıslatmaya yol açabileceği ileri sürülmüştür. Ancak bu bozukluk bulunan her çocukta gece işemesi görülmez.
Bu çocukların yarıdan çoğunda uyku derindir. Çocuğun bu yapısal özelliği sonucu, derin uykuda sidik torbasının büzücü kasları gevşemekte ya da içten gelen işeme uyarılması, çocuğu uyandırmaya yetmemektedir.
Yukarda sayılan bedensel nedenler ve gevşek eğitim dışında, yatağa işeme, büyük çoğunlukla ruhsal nedenlere bağlanır. Daha doğrusu, yapısal yatkınlık ve . uyku derinliği gösteren çocuklarda ruhsal etkenler kolayca gece işemelerine yol açmaktadır. Gerçekten, ruhsal etkenlerin önemli payı olsa da, yatağa işeyen çocukların hepsi uyumsuz çocuklar sayılamazlar. Başka bir deyişle, tek başına yatağa işeme ruhsal uyumsuzluğun kanıtı değildir. Bu çocuklar içinde ağır davranış bozukluğu gösterenler olduğu gibi, çok uyumlu olanlar da vardır. Bunun için, ilkokul çağında sürüp giden gece işemelerinde, önce bedensel nedenlerin incelenip, ayıklanması doğru olur. Çocuk hekiminin yoklamasından geçen çocuk, daha sonra Çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne götürülmelidir. Gece işemelerinin başlıca nedeni bedensel de olsa, anne-çocuk ilişkisini gerginleştireceği için, zamanla sorun yaratması da doğaldır.
Genellikle yatağa işeyen çocuklar arasında davranış bozuklukları ve başka ruhsal sorunlar daha yüksek
oranda görülmektedir. Başka bir deyişle, yatağa işeme ruhsal uyumsuzluk belirtilerinden sadece biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Ruhsal nedenlere gelince, bunlar, çok çeşitlidir ve gece işemesine yol açan özel bir etkenden söz edilemez. Erken ve baskılı tuvalet eğitimi daha sık saptanan bir durumdur. Gene sıklıkla rastlanan bir özellik, çocukla anne arasındaki gergin ilişkidir. Ancak bu gerginlik birincil bir neden midir, yoksa işeme sonucu mu ortaya çıkmıştır, her zaman ayırdedilemez.
Kesinlikle ruhsal nedene bağlanabilen işemelerin en açık örneği, kardeş kıskançlığına bağlı olanıdır. Tuvalet eğitimini çoktan tamamlamış bir çocuk, kardeş doğumundan kısa bir süre sonra gündüz ve gece altını ıslatmaya başlar. Bebek gibi sevilme ve ilgi çekme amacına yönelik bir geriye dönüştür bu. Genellikle kısa sürüp düzelen bu durum, çocuğun gerçekten itildiği ve sevgiden yoksun kaldığı dürum'arda sürer gider.
Ruhsal nedenlerin açık olarak görüldüğü başka durumlar da vardır. Korkulardan, örseleyici yaşantılardan, ameliyatlardan sonra da gece işemeleri başlayabilir. Korkutucu durumlarda, küçük çocukların altlarına kaçırmaları, çok bilinen bir olaydır. Örneğin, kalabalıkta annesini yitiren bir çocuğun ilk yaptığı şey, korkudan ağlama ve altına işemedir. Büyüklerin bile aşın heyecan durumlarında (sınav öncesi) sıkıştırmaları, r.ıhsal durumla işeme arasındaki ilişkiyi gösteren bir örnektir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, bombalanan Avrupa kentlerinde, çocukların çok sıklıkla yataklarını ıslattığı gözlemlenmiştir. Bunun gibi, alışılmadık dayak ve cezalardan sonra başladığı da sık olur. Anababanın çocuğu evde bırakıp yolculuğa çıkmasında, yani ayrılıklarda da işemeler sıklaşır. Kızıp öfkelenen kimi çocukların odanın ortasına işemeleri de bunun bir saldırganlık aracı olarak kullanılabildiğini kanıtlar.
328
329
Her gece yatak ıslatan kimi çocuğun da konuk olduğu r ie işemeyişi, annenin dikkatini çeker. Bundan, i.iterse çişini tutabileceği sonucunu çıkarır ve «Bütün eziyetin bana» diye çocuğa çıkışır. Gerçekten, her gün sidik kokusu çekmek, çarşaf yıkamak, çamaşır değiştirmek, çoğu anneyi çileden çıkarır. Anababa yatağında yatan, yedirilen, giydirilen, başka bir deyimle, olgunlaşma olanağı verilmeyen çocuklarda da işeme sıktır ve uzun sürer. Burada neden çocuğun, yaşından daha çocuksu kalmak isteyişidir.
Daha önce de belirtildiği gibi, tek başına görülen yatak ıslatma, dengeli, mutlu ve uyumlu bir çocukta, kaygı uyandırıcı bir durum değildir. İlaçla tedaviye direnç gösteren işemeler, çocuğun başka uyumsuzluk belirtileri gösterdiği durumlardır. Yatak ıslatmaya sıklıkla eşlik eden şu belirtilerin varlığı, ilaç yanında, ruhsal sağaltımı da gerekli kılabilir: Kekemelikler, uyku bozuklukları, tikler, dışkı kaçırmalar ve çeşitli davranış bozuklukları.
Yatağa işeme dışında, çocuk, davranışlarında ve ruhsal uyumunda bozukluk göstermiyorsa, anababa-nın kaygılanması gerekmez. Sabırlı ve anlayışlı bir yaklaşım, sorunun daha kısa sürede çözümünü sağlar. Azarlanıp ayıplanan çocuklarda, aşağılık duygusu gelişir. Sertlik ve utandırıcı cezalar, belirtinin uzamasına neden olur. Özellikle yedi yaşından önce, çocuğun, gecede bir iki kez çişe tutulması yararlı olabilir. Gece işemesi çoğunlukla uykunun ilk saatlerinde olur. Akşamları sulu besinlerin kesilmesi, sık denenen ama sonuç vermeyen bir önlemdir. Bugün, beden sayrılıklarından ileri gelmeyen gece işemeleri için çok etkili ilaçlar vardır. Uyku derinliğini azaltan ve sidik torbasını büzücü etki yapan bu ilaçların, dört ile altı hafta boyunca uygulanması gece işemelerinin yüzde 70-80'inde etkili olmaktadırlar. İlaç bırakıldıktan sonra da kazanılan alışkanlık bozulmamaktadır. Halk arasında yaygın
olan bir kanının tersine, bu ilaçlar kısırlık yapmadığı gibi, sakıncalı yan etkileri de azdır.
Özellikle erkek çocuklarda, gece işemelerinm sünnetle düzeleceği inancı, temeli olmayan bir inançtır. Tam tersine, bazı durumlarda işeme., en çocuklar, sünnetten ya da fıtık ameliyatlarından sonra yataklarını ıslatmaya başlarlar. Buna, iğdiş edilme korkusu neden olur.
DIŞKI KAÇIRMA
Dışkı kaçırma, seyrek görülen ve daha çok erkek çocuklarda rastlanan bir durumdur. Genellikle, yatağa işemede olduğundan daha ağır bir ruhsal uyumsuzluk göstergesidir. İlkokul yaşlarında süregitmesi, önemli ruhsal bozuklukların varlığını belirtir. Yatağa işemede olduğu gibi, bir çeşit dışkı kaçırma vardır

ki, yetersiz ve gevşek bir eğitim nedeniyle, baştan beri, dışkı tutma alışkanlığı kazanılmamıştır.
İkinci bir çeşidinde ise, dışkılama düzene girdikten bir süre sonra bozulmuştur. Bu durum, sonradan başlayan yatağa işeme gibi, genellikle ruhsal etkenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Yeni bir kardeşin doğumu, anneden ayrılık, korkutucu olaytar, hastaneye yatış, anaokuluna gidiş gibi tedirgin edici durumlar çocukta, bir gerilemeye yol açar. Bu çocukların annelerinin, temizlik ve titizliğe önem verişleri ve cezalandırıcı tutumları özellikle belirgindir. Çocuğun dışkılama eğitimi çok baskılı bir yöntemle uygulanmıştır. Bir bakıma çocuk, bu davranışıyla, hem annesinin ilgisini çekmekte, hem de ona başkaldırmaktadır. Başka bir deyişle, anneyi en duyarlı yerinden yaralamaktadır. Aşırı titiz bir anneyi, dışkısını donuna kaçıran bir çocuk kadar kızdıran ve uğraştıran bir kimse düşünülemez. Çocukla anne arasında bir çekişme başlar. Cezalar, korkutmalar, dayaklar birbirini kovalar. Ancak anne bu
330
331
savaştan yenik çıkar. Kimi çocuk, tuvalete gitmeye karşı,direnç gösterir. Yalnız dışarda oynarken değil, evde bile tuvalete yetişemediğini söyleyerek anneyi çileden çıkarır.
Okula giden kimi çocuğun, bütün gün dışkısını tutup da eve dönüşte donunu kirletmesi sık görülen bir durumdur. Bu gözlemler, dışkı kaçırmanın, kaim bağırsakta bir bozukluktan ileri gelmediğinin en açık kanıtıdır. Dışkılamanm, yalnız evde sorun oiması da, çocuğun annesiyle arasındaki bozuk ilişkiyi gösteren bir ipucudur. Gerçekten, dışkılarını tutamayan çocuklarda pek çok uyumsuzluk belirtisi gözlemlenir. Bunlar genellikle yaşlarından küçük davranan çocuklardır. Çevreye ve okula uyumları yetersiz, arkadaş ilişkileri ya kısıtlı ya da bozuktur. Bağımlı ve inatçıdırlar. Açıktan saldırgan olamaz, ama tepkilerini dolaylı yoldan gösterirler.
Bu çocukların anneleri, titizlikleri ve baskıcı oluşları yanında, tedirgin ve ev işlerinden yorgun düşmüş kadınlardır. Bir bölümü, kocalarının uzakta oluşu nedeniyle evin tüm yükünü omuzlamak zorunda kalmışlardır. Ruhsal bıkkınlık ve çökkünlük belirtileri gösterirler. Bütün sıkıntılarını dışkısını tutamayan çocuğa yöneltirler. Böyle bir anne ruh hekimine, ancak çocuğuna bağırarak rahatladığını söylemişti. Çocuğu her gün dövüyor, kirli çamaşırlarını kendisine yıkatıyor, en ağır sözlerle azarlıyor, hırpalıyordu. Kendisine, «Bir süre dövmemeyi deneyebilir misiniz?» diye sorulunca, deneyeceğim söylemişti. Gerçekten sözünü tutmuş ve on gün süreyle çocuğunu dövmemeyi başarmıştı. Ancak, öfkesini boşaltmadan geçen bu sürede, anne baş ağrıları çekmiş ve konuşurken kekelemeye başlamıştı.
Dışkısını tutamayan bir çocukta, her şeyden önce gereksiz baskıların kaldırılması, aşırı titiz tutumdan vazgeçilmesi gerekir. Çocukla olumlu bir ilişkiye girildikten sonra, dışkılamasını düzene sokmak kolaylaşır.
332
Ceza ve dayağı bırakarak kesin bir tutumla çocuğun günde üç-dört kez, belirli aralarla, tuvalete oturması sağlanmalıdır. Yemeklerden sonra bağırsak çalışması hızlandığından, bu saatlerin seçilmesi daha uygun olur. Çocuk dirense de, anne soğukkanlı ve kararlı tutumunu sürdürmelidir. Buna uymazsa, oyuna çıkamayacağı veya TV izleyemeyeceği söylenerek çocuk düzene girmeye zorlanmalıdır. Bu yolla, okul öncesi çağda, 'eğer annenin tutumu çok katı değilse, kısa sürede dış-kılama düzeni sağlanabilir. İlişkilerin çok bozuk olduğu durumlarda ailenin Çoeuk Ruh Sağlığı Bölümüne başvurmaları gereklidir.
333
SEKİZ DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI
YALAN
Yalan söylemek herkesçe ayıplanan bir davranıştır. Ne var ki, yalanı k:nay anlar bile ara sıra ona başvurmadan edemezler. Genellikle kendi yalanlarımızı gerekli, başkalarmkini ise büyük yalanlar olarak görmeye yatkınızdır. Gerçeği söyleyip başkasını incitmemek için «küçük» bir yalan söylemekte sakınca görmeyiz. Yapılan bir çağrıya, «Bugün size gelmeyi canım istemiyor» dersek kabalık etmiş oluruz. «İşim çıktı» ya da «Hastayım, gelemeyeceğim!» diyerek durumu kurtarırız. Günlük yaşamda, görgü kurallarına uygun düşen nice irili ufaklı yalan sayılabilir.

Abartmalı övgüler, başından geçen bir olayı ballandıra ballandıra anlatmalar ve avcı öyküleri hoş görülen yalanlar arasındadır. Ancak önemli yalanlarla önemsiz yalanları ayırdetmenin her zaman kolay olmadığım da ekleyelim.
Asıl dokuncalı yalanlar, yarım yalanlar ya da gerçeğe çok yakın yalanlardır. Başkasını bilerek aldatmak amacıyla söylenen yalanlar küçük görünseler de gerçek yalanlardır.
Yalanı dolanı bol bir dünyada yaşıyoruz. Bu ortamda, çocukları yalandan uzak tutmanın güçlüğü ortadadır. Çocuğa hem açık sözlü olmayı öğretmek, hem de onu yalana kanmayacak biçimde yetiştirmek çetin bir eğitim sorunudur. Gelin, doğruyu söyleyelim: Çocukların yalanları erişkinlerin yalanları yanında çok «masum» kalırlar. Onların abartmaları ya da kuyruklu yalanları aldatma amacını gütmezler. Çocuk gerçeği iyi değerlendiremediği, görüp duyduğunu çurpttığı için U3'durur. Kimi anababa, çocuğun, olmamış şeyleri olmuş gibi anlatmasını yalan sayar. Düş ürünü öykülere gülüp geçmek yerine suçlamak yolunu seçer. Oysa çocuklar gerçeğe, uydurma yoluyla ulaşırlar. Çocuk konuşmalarında abartma ve uydurma çoktur: Örneğin, birisi, «Bizim iki tane televizyonumuz var!» diye övünürse, öteki, «Bizim de iki arabamız var!» demeden edemez. Biri, «Benim babam senin babanı yener!» deyince öteki durur mu? «Benim babam dünyadaki bütün babaları yener!» karşılığını yapıştırır.
Çocukları yalana iten, çoğunlukla erişkinlerin gerçek karşısında takındıkları çelişkili tutumdur. Kendisi bol bol uyduran bir çocuk bile, anasının babasının yalanlarına çok duyarlıdır. Aldatılmayı kolay bağışlamaz. Örneğin, «Doktora gidiyoruz» diye gezmeye çıkan ana ve babasından hesap sorar. Ya da olmadık bir zamanda bunun acısını çıkarır. Örneğin, konuklar önünde ana ya da babasının onlar için ettiği bir sözü açıkla-yıverir.
Kapıya gelenlere kendisinin evde olmadığını söyleten bir baba, çocuğunun yalanlarına çanak tutuyor demektir. Böyle bir baba çocuğunun abartmaları ya da uydurmaları karşısında sert tepki gösterirse çocuk doğal olarak bocalar. Babanın çelişkili davranışı gözünden hiç kaçmaz. Çocuklar, anne ve babasının birbirine söyledikleri yalanları da sezip açıklamakta ustadırlar.
334
335
Özellikle anne, kendi yalanma çocuğunu ortak ediyorsa sakıncalı sonuçlar doğar. «Bugün ne kırdığımı babama söylersen görürsün!» diyen çocuğunu sus payı ile kandırmaya çalışan anne, sonunda onun oyuncağı durumuna düşer. Çocuk da yalanlardan kendine kazanç sağlamak gibi bir alışkanlık edinir.
Kimi çocuk açıkça yalan söylerken bir özlemini dile getirir: Örneğin, babasız kalmış bir çocuk kendini babalı olarak tanıtır. Babasızlık, utanılacak bir durummuş gibi, gerçeği saklamak yolunu seçer.
Bunun tam karşıtı bir tutum takman çocuk da vardır: Bir ilkokul öğrencisi kendisini okulda annesiz olarak tanıtmıştı. Önüne gelene annesinin öldüğünü söylüyordu. Öğretmen anneyi çağırtıp, kızının bu amacı belirsiz yalanma dikkatini çekmişti. Durumu incelediğimizde şu sonuca vamıştık: Anne altı ay önce yeni bir doğum yapmış ve sağlığı bozulmuştu. Ev işlerinden ve çocuk bakımından kızma ayıracak zamanı kalmamıştı. Ayrıca ondan, yaşının üstünde işler bekliyor, sabırsız ve ters davranıyordu. Çocuk, «Annem öldü!» derken annesinin kendisinden uzaklaştığını, sevgi ve destekten yoksun kaldığını anlatmak istiyordu. Kardeş doğumuyla yitirdiğini sandığı sevgiyi, kendine acındırma yoluyla çevrede kazanmak istiyordu.
Çocuk sık sık yalana başvuruyorsa durup düşünmek gerekir. Bu durumda, çeşitli nedenlere bağlı olarak, anababa ile çocuk arasındaki güven sarsılmış demektir. Ya çocuk anne ve babasının beklentilerini karşılamakta güçlük çekiyor ya da ceza korkusuyla yalana sığmıyordur. Örneğin okul başarısızlığının bağışlanmadığı bir evde, çocuk, kırıklı karnesini yitirdiğim söylüyor ya da babasının imzasını atıyorsa, ilişkiler çok gergin demektir.
Ana ve babalar sıklıkla, doğruyu söyletmek için çocuklarını açınmaya (itirafa) zorlarlar. Köşeye sıkış--
336
tınlan çocuğun ilk tepkisi de yadsımak olur. Nedense kimi anababalar eli yüzü çikolataya bulanmış bir küçük çocuğa, «Söyle, dolaptaki çikolatayı sen mi yedin?» gibi saçma sorular yöneltirler. Bu.durumdaki çocuk, yalana sığınmaktan

başka ne yapabilir? Bundan daha sakıncalı bir tutum da gizli polis yöntemiyle, «Doğru söylersen ceza vermeyeceğim» diye kandırdıktan sonra, «Biliyordum bunu senden başkasının yamayacağını! Dayağı ye de akim basma gelsin!» diyerek çocuğa girişmektir. Gerçeği söylemenin başına iş açtığını görmek, çocukta en azından yalanı pekiştirir. Yalan kendim savunmanın en kolay aracı olup çıkar.

ÇALMA

Analar ve babalar çalma karşısında daha sert teki gösterirler. Çünkü çalma, her yerde ve her çağda, yalandan daha çok ayıplanan, sıklıkla da cezalandırılan bir suçtur. Bütün dinler çalmayı, büyük günahlar arasında saymışlardır.

Çalma konusunda her anababanın tutumu bir de-ğüdir. Kimi evde izinsiz almalar da çalma sayılır. Oysa neyin alma, neyin çalma olduğunu kesinlikle ayırmak güç olabilir. Örneğin iki yaş çocuğunda iyilik (sahiplik) kavramı yoktur. «Senin, benim, onun» yoktur, her şey onundur. Çocuk giderek kendinin olanla, olmayanı ayırdetmeye başlar ama bencil tutumu uzun süre değişmez. Üç-dört yaş çocuğu şekercide şekeri kimseye sormadan avuçlar. Aldığını avucunda sıkı sıkı tutar, elini de arkasında saklar. Gözden kaçmayan suçlu bir görünümü vardır. Başka bir deyişle sormadan alınmayacağım bilir ama alma isteğine karşı koyamaz. Gezmelerden cebinde kendinin olmayan oyuncaklar ve parlak nesnelerle döner.

Gözlemlere göre, öte beri aşırmalar beş ile sekiz yaş arasında oldukça sıktır. Mutfak masasındaki bozuk paralardan alıp köşebaşmdaki bakkala koşmayan çocuk yok gibidir. Bu yaşlarda parlak liralar, kâğıt paralardan daha çekici gelir. İlkokulun birinci, ikinci sınıfında, çocukların birbirinin renkli kalemlerinde, silgilerinde gözleri kalır. Çoğu izinsiz alınıp eve taşman bu nesneleri, ya «buldum» ya da «kendi paramla aldım» diye açıklarlar. Ya da değiş tokuş ettiklerini, en akıllısı da ödünç aldığını, ertesi gün geri götüreceğini söyler.

Çalma karşısında, anababaların tepkileri çok çeşitlidir. Örneğin, eve kendisinin olmayan bir oyuncakla dönen dört yaşına bir çocuk karşısında, anneler nasıl tutum takınırlar? Kimi anne telâşa kapılır, çocuğu azarlar,- ayıplar, «Bir daha aldığım görmeyeyim!» der, ancak oyuncak çocukta kalır. Bir başka anne, çocuğu hırpalayacak kadar öfkeye kapılır ama oyuncak gene geri gitmez. Çocuk suçlanmışsa da oyuncak onun olmuştur. Kimi anne çocuğu polisle, karakolla korkutur. Bu durumda, çocuğunu ilk gördüğü polise götürecek kadar ileri giden, hapse attırmakla korkutan, «Bu yaşta almaya başlarsan, sonun kötü olur, hapislerde çü-rürsün» diyerek sorunu çözmeye kalkan anneler de vardır.

Tutulacak en doğru yol nedir? Çocuğu korkutmadan, «Hırsız! Niye çaldın, senin neyin eksik?» gibi sözler kullanmadan, oyuncağın geri verilmesi en doğru çözüm yoludur. Çocuk gereksiz yere suçlanmamış ama davranışı da onaylanmamış olur. Sonunda kazançlı çıkmayışı da bu davranışın yinelenmesini daha az çekici duruma getirir.

Okul çağlarında yinelenen çalmalar üzerinde daha önemle durulmalıdır. Çocuk ve aile yönünden nedenler araştırılmalıdır. Dayaklara, cezalara, ayıplamalara

karşın süregiden çalma, önemli bir ruhsal sorundan ileri gelebilir. Şu olasılıklar üzerinde durulmalıdır:

Yaşma göre olgunlaşması geri kalmış kimi çocuk, anne çantasından aldığı paralan öte beriye yatırır ya da komşu çocuklara dağıtır. Kazanamadığı arkadaşlığı, parayla satın almaya çalışır.

Bir başka çocuk, gene yaşma uygun olgunlukta değildir; durmadan almaya alışmıştır. Hiçbir şeyi eksik değildir, ne istediyse alınmıştır. Bu çocuk da hiç sınır çekilmediği, her şeye «benim, benim» diye sarıldığı düzeyden yukarı çıkamadığı için, almakta sakınca gör-müyordur. Eve getirdiği nesneler de hiç denetlenmiyorsa, aşırmalarını bir süre bırakmaz.

Yinelenen çalmaların en önemli nedenini çocuğun duyumsuzluğunda aramalıdır: Doyumsuzluk çok çeşitli durumlarda ortaya çıkabilir. Kısa süreli ya da uzun süreli olabilir. Bir kardeş doğumuyla pabucunun dama atıldığını sanan kimi çocuk kısa süre için anne çantasından para aşırabilir. Bu davranış, kendisini yüzüstü bırakan anneye yönelik bir öç almadır. Sevilmediği ya da anababanın sevgisini yitirdiğini sanan bir çocuk, çeşitli yollardan bu sevgiyi geri getirmeye

çalışır. Olumsuz biçimde de olsa, onların ilgisini üstüne çekmeye uğraşır. Çalma, bu yollardan biri ve genellikle en son başvurulan bir yardım çağrısıdır. Hep biliriz ki armağan vermek, sevginin bir belirtisi, bir simgesidir. Çalan çocuk, hak ettiğine inandığı sevgiyi, kendi hediyelerini kendisi alarak elde etmeye çalışmaktadır. Sevgi "açlığı ile çalma ilişkisinin en belirgin örneklerini anababa yoksunluğu çeken çocuklarda görürüz. Öksüzler yuvasından evlât edinilen bu gibi çocukların sığındığı yuvada yiyecek saklamaları, eşya birikin n? eleri ve çalmaları sık olur. Sevgi ve ilgi gören çocuğun ırı davranışı şaşırtıcıdır. Gerçekte anababanın tutumunda bir yanlış yoktur. Sorun, çocuğun
339
* »."

çektiği yoksunluktadır. Bunun verdiği güvensizlik duygusunu kendinin sayabileceği bir şeyler edinerek gidermeye çalışmaktadır. Yeni evinde sevildiği ve benimsendiği duygusu iyice yerleşinceye dek bu davranışı sürdürecektir.
Ahmet, 11 yaşında bir ilkokul öğrencisi, evden ve okuldan para çaldığı için Çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne getirilmişti. Bir kez babasının cüzdanından birkaç yüz lira alıp çarçur etmiş ve çok dayak yemişti. Bir süre sonra, arka arkaya okul arkadaşlarının cebinden, çantasından para çalmış ve yakalanmıştı. Dayak yemiş ve okuldan atılmakla korkutulmuştu. Aile, çocuğun bu davranışına bir anlam veremiyordu. Onlara göre çocuğun bir şeyi eksik değildi. Baba varlıklı bir işadamıydı. Uzun iş gezilerine çıkıyor, aylarca evden uzakta kalıyordu. Ahmet'le annesinin ilişkisi çok sıcak ve yakındı. Anne, oğlunu, arkadaşı olmayan, evden pek dışarı çıkmayan, ara sıra ablasıyla çekişmesi dışında, bir sorun yaratmayan bir çocuk olarak tanımlıyordu. Ancak, uzun bir aradan sonra doğan kardeşini, çok kıskanıyordu. Karı koca arasında görünüşte önemli bir sorun yoktu. Kavgasız gürültüsüz bir yaşam sürdürüyorlardı. Baba az konuşan, gülmeyen bir insandı. Evde gürültü istemiyor, bir bakışıyla, çocukları mum gibi tutabiliyordu. Seyrek dövüyor ama dövdüğü zaman da Tanrı yarattı demiyordu. Çocuklar, baba eve gelince bir köşeye çekiliyorlardı. Baba ile doğrudan konuşamıyor, isteklerini anne aracılığıyla iletebiliyorlardı. Anneye göre, evde sessiz bir sıkıyönetim vardı. Annenin babadan çekindiği, tepkilerini önceden kestireme-diği için, hep diken üstünde olduğu izlenimi alınıyordu.
Ahmet bu aile ortamında anneden sıcak ilgi görmüş, babaya karşı onun sırdaşı olarak, dizi dibinden ayrılmamıştı. Kardeşin gelişiyle bu sevgi ve destek
340
kaynağının kuruduğunu sanmıştı. Sert babasına yaklaşması ise olanaksızdı. İlk kez babasının cebinden para çalması da babadan öç alma duygusunun bilinç dışında ne kadar etkili olduğunu gösteriyordu.
Okuldaki çalmaları, bir yandan aralarına giremediği arkadaşlarından öç alma, öte yandan daha itici davranan anababayı yaralamak amacını güdüyordu. Onlara karşı hiç açığa vurmadığı bilinçdışı öfkesi öyle güçlüydü ki içine düştüğü durumu umursamıyordu. Ancak bu duygular onda bilinçdışı suçluluk duygusu yaratıyor, bunun sonucu olarak çalarken yakalanmaya çalışıyordu. Öyle ki son kez sınıf ortasında, elini bir arkadaşının cebine daldırarak, parasını almaya kalkışmış ve yakalanmıştı. Ahmet gibi geri zekâlı olmayan bir çocuk için, bu denli aptalca bir yola başvurmak, başka türlü açıklanamazdı. Ayıplanmak ve ceza görmek bir süre için, ana ve babasına karşı duyduğu kızgınlıktan ileri gelen suçluluk duygusunun yatışmasını sağlıyordu.
Genellikle evin dışına taşırı ayar aşırma ve çalmalardan çok kaygılanmak gerekmez. Ancak anırmaların sık oluşu ve alınan nesnelerin değeri sorunun önemli olduğunu gösterebilir.
Ana ve babaların çalmalar karşısında soğukkanlı davranmaları, ne denli güç olsa da gereklidir. Ağır suçlamalar, evden atmalar, acımasız dayaklar sorunu ancak kötüye götürür. Yediği dayak ve gördüğü sevgisiz tutum, ondaki sevilmediği inancını doğrular. Yediği dayakla cezasını çekfp ödeştiğini sanan çocuk, yeni bir çalmaya yönelebilir. Umduğundan daha az ceza görmek ya da hiç görmemek çocuğu hem şaşırtır hem sevindirir. Çünkü, bilinçdışı bir yolla anababasırun sevgisini sınamış ve beklediği itici ve sevgisiz karşılığı görmemiştir. Bu

gerçeği bir büyük yazar Victor Hugo, Sefiller adlı romanında en etkin biçimde dile getirmiş-
341
tir. Çarpıldığı kürek cezasından kaçan kahraman, konuk edildiği bir papazın evinden değerli şamdanları alıp gider. Yakalanır ve papazla yüzleştirilir. Papaz şamdanların kendisinin olduğunu ama çalınmadığını, çünkü onları konuğuna armağan olarak verdiğini söyler. Bu davranış roman kahramanının yaşamında dönüm noktası olur. Doğruluğa ve başkalarına yardıma yönelir.
Bu bakımdan, çocukların ilk çalmalarında, anaba-baların olduğu gibi okul yöneticilerinin de çok duyarlı ve bağışlayıcı davranmaları .yerinde olur. Her çalmanın yinelenmesi gerekmez. Ancak, çocukların ilk şeytana uyuşlarında, ki bunun da ruhsal nedenleri vardır, ağır biçimde cezalandırılmaları, çalmaların sürüp gitmesine yol açar. Bunun en üzücü örneği ortaokulda okuyan bir çocuğun başından geçmişti: Bir öğrencinin • parası çalınmıştı. O sırada çevrede bulunan bütün öğrencilerin üstleri aranmış ve bu gencin cebinde çalman para tutarında para bulunmuştu. Genç, önce paranın kendisinin olduğunu söylemiş, ancak yöneticinin yumuşak tutumu ve bağışlayacağını söylemesi üzerine aldığını açıklamıştı. Bunun üzerine okul yöneticisi genci dövmüş, sömüş ve okuldan atılacağını söylemişti. Bu olaydan sonra gencin davranışı gittikçe bozulmuş, ortanın üstünde olan başarısı düşmüş, okuldan kaçmalar ve dışarda çalmalar başlamıştı. Ne yazık ki, aile ile işbirliği sağlanamamış, genç sonunda okulu bırakmış, arkadaş kümelerine karışarak toplu çalmalara yönelmişti. Ancak bir gün, çaldıkları boş şişelerle yakalanmışlar, arkadaşları kurtulmuş, kendisi çaldığını açığa vurduğu için mahkemeye gönderilmişti. Bu son davranış, çocoğun, suçluluk duygularını yatıştırmak amacıyla, kendisini de verecek durumlar yaratmasının çok açık bir örneğiydi.
342
SALDIRGANLIK
Saldırgan çocuk, ruhsal sorunları nedeniyle, yaşıtları ve genel olarak çevresiyle uyumlu ilişkiler kuramayan çocuktur. Aşırı geçimsizdir. İlişkileri gergin ve sürtüşmelidir. Parlamaya hazırdır, kavgacıdır. Durmadan kuralları çiğner; sık sık ceza görür. Anababa, öğretmen ve genellikle büyüklere karşı gelmeye eğilimlidir. Olağan anlaşmazlıkları bilek gücüyle çözmeye çalışır. Tepkileri ölçüsüz ve durumla orantısızdır. Öfkesini yenemez, hep kendini haklı çıkarma eğilimindedir. Davranışından utansa bile yinelemekten kendini alıkoyamaz. Cezalardan hiç etkilenmez veya bir süre etkilenmiş görünür.. Bu tanıma giren çocuklar, ruhsal sorunlarım davranışlarına aktarırlar. Evde, çevrede ve okulda durmadan sorun yaratırlar. Erişkinlerle sürekli çatışma içindedirler.
Çocuklukta sık görülen yaramazlık, itişip kakışma, ara sıra geçimsizlik ve kavgalar, bir çocuğu saldırgan olarak tanımlamaya yetmez. Burada söz konusu olan, tutum ve davranışta süreklilik gösteren saldırganlıktır.
Genellikle, erkek çocuklar daha saldırgandırlar. Anlaşmazlıklarını dövüşerek çözmeye eğilimlidirler. Kız çocuklar ise ağız kavgasını "yeğ tutarlar. Yapısal olarak erkeklerin daha güçlü olmaları yanında, kız çocukların daha çok engellenmesi, bu konuda, kız erkek ayrımını ortaya çıkarır.
Saldırganlık, cinsel dürtü gibi, hayvanda ve insanda doğuştan var olan bir dürtüdür. Aslında bireyin yaşaması için gereklidir. Hayvan davranışlarının gözlenmesi, saldırganlığın beiii amaçlar için kullanıldığını gösterir: Hayvanlar düşmanlarına karşı savunmak, avlanmak, yavrularım ve eşlerini korumak gerektiğinde, saldırgan olurlar. Hayvan bu amaçlar dışında pek seyrek olarak' saldırıya geçer. Kendi türünden hay-
343

k:
vanlara karşı, öldüresiye saldırgan davrandığı pek görülmez, insanda saldırganlık, temelde benzer amaçlar için kullanılır. Ancak insanın davranışı daha karmaşık olduğu için, bu amaçlar gözden kaçar. Çünkü saldırganlık insanda çok değişik kılıklara bürünür. İnsan, hayvandan ayrı olarak, söz ve tutumuyla da saldırgan olabilir. Saldırganlığı erteleyebilir, gizleyebilir. Saldırganlık, insanda, en acımasız hayvanın yırtıcılığından daha korkunç biçimlere

dönüşebilir. Ama insan, aynı zamanda, en sevecen ve en uysal yaratık olabilme yeteneği de gösterir. Kişinin yaşantı ve deneyleri, kendisini bu iki uçtan birine doğru yaklaştırır.

Kişinin eğitilmesi, bir bakıma yapısında var olan bu saldırganlığın yumuşatılması ve olumlu yollara aktarılması demektir. Toplumsal yaşam, bireylerin saldırganlık eğilimlerinin törpülenmesine bağlıdır.

Aslında, insanda var olan saldırganlık yok olmaz veya tümüyle bastırılmaz, ancak biçim değiştirir. Taşkın sellerin su yollarına akıtılıp, sulama ve elektrik üretme işlerinde kullanılması gibi olumlu ve verimli alanlara yöneltilir. Beden gücünün, kavgada değil, spor alanında yarışmaya araç olarak kullanılması, bu yararlı dönüşüme bir örnektir. Uygar kişi, saldırganlık dürtüsünü kaba üstünlük sağlamak için kullanmaz. Onun yerine becerisi, yetenekleri ve zekâsıyla toplum-
'. sal amaçlara yönelir. Ortaya koyduğu işle, başarısıyla, yöneticiliğiyle, yaratıcılığıyla üstün gelme duygusuna doyum sağlar. Başka bir deyişle, içindeki saldırganlık eğilimini yüceltir. Beğenilme, başarı kazanma, yönetme, ortaya bir yapıt koyma, topluma yararlı olma gibi çabalar hep bu saldırgan gücün toplumsal kılığa bürünmüş görüntüleri olarak yorumlanabilir. İnsanoğlu, saldırganlık dürtüsünü, zekâsının buyruğunda kullanabildiği gibi, tersini de yapabiliyor: Bütün yeteneklerini saldırganlığını gerçekleştirmek uğruna seferber edebiliyor.

Çocuk, içinden gelen saldırganlığı, başlangıçta bütün çıplaklığı ve yalınlığı ile dışa vurur. Çocuk kızgınlığının zararsız, kimi zaman da sevimli görünmesi, aldatıcıdır. Vuran, kıran, bağırıp çağıran, arkadaşını ısıran bir çocuk, erişkin gibi güçlü olsaydı, yırtıcı bir hayvandan ayırdedilemezdi. İstekleri engellenen çocuk, daha bebekliğinde, amaçsız diyebileceğimiz bir öfke tepkisi gösterir. Ağlar, tepinir, altını ıslatır, terler, soluğunu tutar, morarır. Ayaklanmaya başladığında, atarak, vurarak, ısırarak, yere yatıp uğunarak saldırganlığını boşaltır. Daha da ileri gider, dışa vuramadığı düşmanca duyguları kendisine yöneltir, başını duvara vurur.

Çocukta güven duygusu geliştikçe, beklemeyi ve tepkisini dizginlemeyi öğrenir. Gereksinimleri doyu-ruldukça yatışır. Gelişim dönemlerinde tartışıldığı gibi, daha az tepkiyle de isteklerinin karşılanabildiğini öğrenir. Başkaldırma yerine, uysal davranmanın, kendi yararına sonuçlandığını görür. Kendisine sevgiyle yaklaşıldıkça, bu sevgiyi sürdürmek amacıyla, kendi kendini kısıtlamaya başlar. Bir yandan da saldırganlığını oyuna aktarır; bastırmak zorunda kaldığı dürtülerine boşalım alanı sağlar. Daha sonra, benimsediği anababasına benzemek, onlarca-beğenilmek için davranışını kendi denetlemeye başlar. Önündeki örneklere göre, dürtülerine ket vurmaya, davranışlarını onlara uydurmaya çalışır. Bunlara, anababanın sevgisini yitirmek ve cezalandırmak korkusu da eklenince, çocuk, saldırganlığım daha da azaltır.

Her türlü saldırganlığın kısıtlandığı bir ortam, çocukta gerginlik yaratır. Çocuk bu durumda, saldırganlığını dizginlemeyi değil, ondan korkmayı öğrenir. Örneğin kendini savunması için bile dövüşmesi yasaklanan bir çocukta öfke birikimi olur. Böyle bir çocuk, kendi öfkesinden korktuğu için davranışını ayarlamak yerine, ya tümden siner ya da dizginsiz bir saldırıya seçer. Uygun yollardan saldırganlığını boşal-tamayan çocuk, basıncı gittikçe artan bir buğu kazanı gibidir. Sonunda ya kendine ya da çevresine zarar verir. Bu eğilimlerin içinde kısılıp kaldığını gören kişi, saldırganlığım kendine yöneltir. Öfkesini yenemeyen çocuğun kendi kendini ısırması, saçını yolması, başım duvara vurması gibi, erişkinler de benzer davranışı, kendi canlarına kıymaya kalkıştıklarında gösterirler.

Başka bir anlatımla, dıştan gelen baskı ve kısıtlamalar ne denli büyük olursa, çocuğun tepkisi de o denli güçlü olur. Dayağın en çok kullanıldığı evlerden, en saldırgan çocukların çıkması boşuna değildir. Kendim anababa karşısında güçsüz bulan çocuk, tepkisini başkalarına yöneltir. Evde kardeşlerine, çevrede ve okulda arkadaşlarına saldırır. Attığı her yanlış adımda ceza gören bir çocuk, «Göze göz, dişe diş» ilkesinin geçerli olduğuna inanma3ra başlar.

Saldırgan çocuk, temelde güvensiz çocuktur. Çevreden iyi bir davranış beklemediği için, ilk tepkisi saldırmak olur. Başkaları saldırmadan, ilk saldırıyı kendisi yapar. Kendi görmediği hoşgörüyü, başkasına gösteremez. Aşırı saldırgan çocuk, aynı zamanda doyumsuz ve sevilmediğine inanan çocuktur. Başka

bir deyişle, özsaygı azdır. Kabadayılık gösterileriyle kendini güçlü olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Kuralları çiğnemek, vurmak, kırmak, büyüklere karşı gelmek, onda geçici bir güçlülük duygusu yaratır. Kendinden küçüklere karşı acımasız, kendinden güçlüler karşısında kuşkulu ve sinmiştir. İnsan ilişkilerini «Ezmezsen, ezilirsin» biçiminde değerlendirir.
Saldırgan çocuk, dürtülerini dizginlemeyi öğrenme olanağı bulamamış çocuktur. Anababa tutumu çok sert ve hoşgörüsüz olduğu için, biriken öfkesini ev dışında açığa vurur. Ya da evdeki eğitim çok tutarsızdır. Çocuk neyin doğru, neyin eğri olduğunu öğrenmekte güç-

lük çeker. Bu nedenle toplumsal kuralları benimseyemez.
Gevşek disiplinle yetişmiş bir çocuk da saldırgan olabilir. Kendisine sınır konmadığı için, kurallara uymak yerine, herkesin kendine uymasını bekler. Saldırgan çocuğun üstbenliği, yeterli ölçüde denetleme, dizginleme görevini yerine getiremez. Çünkü anababasıy-la sağlıklı bir özdeşim yapamamıştır. Saldırgan çocuk, kendini ailenin itilen, ezilen, aşağılanan üyesi gibi algılar. Başka bir deyişle, evde ve çevrede, kendini şamar oğlanı gibi görür.
Saldırgan çocuk, ailedeki dengesizliğe ve ayartıcı çevre koşullarına bağlı olarak suça yatkınlık kazanır. Sevgi yetersizliğine, katı cezalar ve sürekli anlayışsızlık da eklenince suça itilme olasılığı artar. Aile ortamının sağlıksız oluşu, daha pek küçük yaştan, çocuğun saldırgan tutumu benimsemesine yol açar. Aşağıdaki örnek, bu görüşü kanıtlayan pek çok aile öyküsünden biridir:
Bir anaokulunda, beş yaşında bir erkek çocuğun saldırgan davranışları öğretmenleri hem şaşırtıyor, hem de tedirgin ediyordu. Çocuk her gün, arkadaşlarından birini ya da birkaçım dövüyordu. Hiç. kışkırtma olmadan çocukları itip düşürüyordu. Burnu kanayan, dudağı yarılan arkadaşları için üzüntü göstermediği gibi, bir de karşılarına geçip gülüyordu. Oyunlarını bozuyor, ellerinden oyuncaklarını alıyordu. Öğetmenle-rin denediği hiçbir yaklaşım sonuç vermemişti. Anneye durum bildirilmiş, ruh hekimine gitmezlerse, çocuğu okulda tutamayacakları söylenmişti. Çocuk Ruh Sağlığı Bölümüne başvuran anne, okuldan edinilen bilgileri doğruladı. Evdeki davranışlarının daha da kötü olduğunu belirterek söze başladı. Evde, annenin yapma dediklerini inadına yapar, annenin kızdığı şeyleri gözünün içine baka baka yinelermiş. İstediği olmayınca

I
bardakları, tabakları kırarmış. Ablasının kitaplarını, defterlerini eğlence olsun diye yırtarmış. Ne tatlı sözden, ne de dayaktan etkilenmez; annesi döverken, ya karşı gelir, ya da gülermiş. Anneyi kızdıracak şeyler yapmaktan özellikle hoşlamrnıış. Komşu çocuklarıyla geçinemez, gücü yettiğini dövermiş. Şaşkın ve çaresiz kalan anne, çocuğuyla başa çıkamadığım, ona yalvardığını, oturup ağladığını ya da babasıyla korkuttuğunu belirtti. Özellikle, çocuğun hayvanlara karşı acımasız davranışı anneyi çok üzüyordu. Geçmişte, iki kedi yavrusunu boğmuş, civcivleri diri diri sobaya atmıştı. Bir iki kez kibritle oynarken perdeleri tutuşturmuş, evi yanmaktan zor kurtarmışlardı. Anne, oğlunun amcası gibi saldırgan bir ruh hastası olacağından korkuyordu. Aile öyküsünden, annenin bu korkusunda hiç de haksız olmadığı anlaşılıyordu: Karı koca arasında sürekli kavga ve geçimsizlik vardı. Birkaç kez ayrılıp bir araya gelmişlerdi. İlişkileri, düzelecek yerde kötüye gidiyordu. Öfkeli ve kuşkulu olan baba, sık sık yolculuğa çıkıyor, eve dönüşünde karısını önemsiz nedenlerle dövüyordu. Gömleğinin ütülenme-yişi, yemeğin vaktinde hazırlanmayışı, karısına bağırıp çağırma ve ağır suçlamalar için yeterli neden oluyordu. Karısının giyinip süslenmesinden tedirgin oluyor, komşulara gitmesini istemiyordu. Onu başka erkeklere yüz vermekle suçluyor, dövüyor ve eli, yüzü morarmış halde evden kovuyordu.
Annenin yalvarmaları sonuç vermiyor, öldürüleceğinden korkup bir iki günlüğüne komşulara sığınıyor, sonra evine dönüyordu. Bütün bü olaylar çocukların gözleri önünde oluyor, onlar da korkudan bir köşeye sinip kalıyorlardı.
Evlilik süresince, haftada en az bir kez yinelenen bu olayların çocuklar üzerindeki etkisini açıklamaya

gerek yok sanırım. Abla korkak, çekingen, içine kapanık ve başarısız bir öğrenci olup çıkmıştı. Erkek çocuk ise saldırganlığı kendinden güçsüzlere aktarmak yolunu seçmişti. Böyle bir ortamda büyüyen çocuğun geleceğini kestirmek hiç de güç olmasa gerek.

Saldırgan çocuk, duyumsuzluğunun ve sevilmediğinin bilincinde değildir. Sevilmek, benimsenmek gereksinimlerinin karşılanmadığını görerek umudunu yitirir. Bununla birlikte, bu istek ve gereksinimler bilinç dışında etkisini sürdürür. Çocuk kendisindeki bir kusur ve eksiklik nedeniyle, itildiği ve sevilmediği sonucuna varır. Başka bir deyişle içten içe bir suçluluk duygusuna kapılır. Olumsuz davranışlarım, aileyi sınamak için kullanır. Daha çok tepki gördükçe, sevilmediği duygusu iyice pekişir. Cezalandıkça bu suçluluk duygusu, bir süre için yatışır. Artık suçunu ödemiştir ve yeni bir saldırgan davranışa hazırdır. İtildikçe, anababaya yaklaşmak, onlarca sevilip benimsenmek eğilimlerini içine gömer. Yalancı bir güven ve bağımsız tutum takınır. f

Bu çocuklar, topluma ve genel olarak insanlara karşı kuşkulu ve düşmanca duygularını ileri yaşta da sürdürürler. Ancak hepsi suça yönelmezler. Kimi, saldırganlığa daha çok olanak sağlayan askerlik, polislik, dövüşlü sporlar gibi alanları meslek olarak seçer, topluma ters düşmeden dengelerini korurlar. Anababa tutumu ve ev yaşantısı, saldırganlığın oluşumunda ve gelişmesinde baş yeri tutarsa da kimi durumlarda çocuğun kendisinden gelen nedenler de saldırganlık kaynağı olabilir. Örneğin beyin örselenmesine yol açan beyin zarı yangısı, doğum sırasındaki beyin örselenmeleri, çocuğu saldırganlığa daha yatkın kılarlar. Bu çocuklar dürtülerini dizginlemekte güçlük çekerler.

YERİNDE DURAMAYAN ÇOCUK (HİPERAKTİF ÇOCUK)

Çocuklar genellikle canlı, hareketli ve yaşam doludurlar. Gün boyu oynar, koşar ve zıplarlar. Sürekli bir gidiş geliş içinde, durmadan bir şeyler yaparlar. Yorulmak nedir bilmezler. Dışarda oynadıkları yetmiyormuş gibi, evde de çoğu kez anneleri kızdıran koşmalı, atmalı oyunlar yaratırlar. Öyle ki annelerin çoğu zamanı çocuklara, «Dur! Otur! Koşma! Gürültü yapma! Karıştırma!» demekle geçer. Sağlıklı gelişen çocuklar doğal olarak kabına sığamayan yaratıklardır.

Ancak kimi çocuk vardır ki, bu olağan canlılığın çok ötesinde bir kımıltı içindedir. İlkokulun her sınıfında böyle bir iki çocuk bulunur ve arkadaşları içinden kolayca seçilirler. Aşırı hareketli çocuk kıpır kıpır-dır. Yerinde duramaz. Tez canlıdır, ödevim çırpıştırı-verir. Savruk ve düzensizdir. Yazısı bozuk ve yanlışlarla doludur. Durmadan yanındaki öğrenciyle konuşur. Sık sık kalem yontar, her fırsatta sırasından kalkıp dolaşır. Uzun süre bir işle uğraşamaz. Başkalarının dikkatini çekmeyen bir ses, bir görüntü onun ilgisini anında çeker. Sürekli kıpırdanışı, çevresini de rahatsız eder. Öğretmeni sık sık uyarır, paylar, susturur ve ceza verir. Kısa bir süre sonra eski kıpırdamş yeniden başlar. Bu aşırı hareketlilik kimi zaman saldırgan davranışa dönüşür. Çevresini tedirgin eden böyle bir çocuğun, yaşıtlarıyla ve öğretmeniyle sürtüşmeye girmesi kolaydır. Zekâsı yaşma uygun olan bu çocuklar, dikkat dağınıklığı nedeniyle başarısız olurlar. Tepisel (impulsif) ve atak davranışları nedeniyle, olağan çekişmeleri kavgaya çevirirler. Böyle çok hareketli bir çocuğun öğretmenine Coşkun'u tanımlamasını söylemiştim. Öğretmenin yanıtı ilginçti: «Nasıl anlatsam bilmem, sınıfta nereye baksam Coşkun'u görüyorum!»

Yerinde duramayan çocuk bundan daha iyi anlatılamazdı.

Özellikle okul çağma gelince daha kolay tanınan bu çocuklar, okul öncesinde de yaşıtlarından çok değişik bir görünüm içindedirler. Anneler bunları «Düz duvara tırmanan» çocuklar olarak nitelendirirler. Bir dakika oturmadan anneyi gün boyu ardından koştururlar. Koltukların üstünden atlar, dolaplara tırmanırlar. Boyundan büyük işlere kalkışırlar. Düşseler de, yaralansalar da taşkınlıkları sürer gider. Kuşkusuz böyle bir çocukla gün boyu uğraşmak zorunda kalan" anne yorulur, katlanışı (sabrı) tükenir. Sert tepkiler ve cezalarla çocuğu dizginlemeye çalışır. Anne-çocuk ilişkisi gittikçe bozulur ama çocuk durulacağı yerde daha çok azar. Böylece, anne ile çocuk, kısır bir döngü içine girerler. Kimi anne bu tür çocukların daha bebekliklerinde kıpır kıpır ve tedirgin olduklarım anımsarlar.

Bu durumun, ruhsal nedenlerden çok, çocuğun yapısal bir bozukluğundan ileri geldiği görüşü yaygındır. Böyle çocuklar doğum öncesinde veya doğumda geçirdikleri belli belirsiz bir beyin zedelenmesi sonucu bu duruma gelirler. Aşırı hareketlilik dışında bedensel bozukluk göstermezler. Kimisinde denge bozukluğu ve beceriksizlik belirtileri vardır. Kimi çocukta algılama bozuklukları ve beyin dalgalarında düzensizlik bulunabilir. Yazı ve okumaları geç ve güç gelişir. Öğrenme, zekâya uygunluk göstermez. Kimi çocukta geri zekâlı sanılacak ölçüde okuma güçlüğü gözlemlenir. Harfleri atlar ve karıştırır, «b» yerine «d» yazar. Yazmada ve çizgi çizmede çok beoeriksizdir. Bu çocuklar kulaktan daha iyi öğrenirler. Simgeleri (sembolleri) kavrayıp kullanmada gücük çekerler. Kolayca tembel ve dikkatsiz olarak damgalanır; evde ana ve baba, okulda öğretmenin baskısı altında kalırlar. Oysa çocuğun güçlüğü tembellik değil, gerçek bir algılama bozukluğudur. Özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde sıklıkla rastla-

nan bir durumdur. Böyle ortalama zekâlı ya da parlak zekâlı olup da okuma-yazma güçlüğü (dyslexia) çeken çocuklar için özel eğitim uygulanır. Aşırı hareketliliği giderici ilaçlarla iyi sonuçlar alınmaktadır. Bu ilaçlar aynı zamanda çocuğun algılamasını ve dikkatini de düzeltici etki gösterir.

İNATÇI ÇOCUK

Kimi çocuk vardır açıktan saldırgan değildir, baş-kaldırmaz ama söz de dinlemez. Anababasının buyruğunu ya duymaz gibi davranır ya da birkaç kez söylenmeden, bağırılmadan duymaz. Duyduktan sonra da ya bana ne diye omuz silker ya da «tamam» der ama gene bildiğini okur. Başka bir deyişle bu çocuk suya gitmem demeyen ama testiyi kırıp dönen Nasreddin Hoca'mn oğluna benzer.

İnatçı çocuk, saldırganlığını pasif direniş yoluyla açığa vuran çocuktur. Her şeyi ağırdan alır. Çantasını hazırlamaz, ağır giyinir, okula geç gider. Çalışmam demez, ama masa başına geçip hiçbir şey yapmadan oturur. Bir şey söylenince anlamamış gibi boş gözlerle bakar. Bu tutumlarıyla anababayı çileden çıkarır, sert tepki görür. Anne ne yapacağını, nasıl yaklaşacağını bilemez. Dayak ve cezaya başvurur, çocuğun değişmediğini görür, büsbütün kızar. Böyle bir çocuk, kardeşini açıkça dövüp hırpalamaz ama sinsice kızdırır. Okulda da öğrenmeye karşı isteksiz davranır, yeteneğini kullanmamakta sanki direnir. Ancak geçecek not alır. Kısacası anababa ve öteki yetişkinlere karşı olumsuz bir tutum içindedir. Arkadaşlarıyla açıktan kavga etmese de, geçimsiz ve uyumsuzdur. Yerinde duramayan aşırı hareketli çocuklar da bu özellikleri gösterebilirr ler. İnatçı çocuğun genel tutumu çoğunlukla gergin ana-çocuk ilişkisinin bir sonucudur ve başlangıcı

özerklik dönemine kadar gider. Annenin tuvalet eğitimi veya yemek konusunda çok katı ve ısrarcı oluşu çocuğu pasif direnmeye götürür. Yemekte nazlanarak, oturağına oturtulunca dışkısını tutarak anneye direnir. Ana-çocuk arasında bu dönemde başlayan savaş başka alanlara da sıçrayarak sürüp giderse ortaya inatçı bir kişilik çıkar. Çok karışan, çok söylenen, ayrıntılar üzerinde çok duran bir anne, çocuğunu böyle bir savunma yoluna kolayca iter. Kardeşler arasında ayırım yapılması da çocuğu-daha inatçı yapan nedenlerden biri olabilir.

DOKUZ

İÇE KAPANIKLIK SAYRILIĞI

(,.< X IKLLJK PSİKOZLARI

Yaygın deyimiyle delik olarak bilinen psikozlar çocukluk çağında seyrek rastlanan ağır ruhsal bozukluklardır: İc Kıp.uıma Hastalığı olarak da tanımlanabilen p ık ..ı- ,ı, en belirgin özelliği çevreden kopma ya '1.. i * .iuıguna çekilmedir. İnsan ilişkileri çok sızak-ve uyumsuzdur. Davranışlar tutarsız, tep-' . , uygunsuzdur. Duygusal tepkiler de çok değişken \r çelişkilidir. Yersiz neşe ve gülmelerin ardından nedensiz huysuzluklar ve öfke patlamaları çıkabilir. Saçma korku!.t! \t-- kuşkular olabilir. Böyle bir çocuk yaşıtlar*, .nama/, arkadaşlık kuramaz. Çevresinde olup hıit'inere aldırmaz gibidir/Karşılıklı bir konuşmayı bağlatıp sürdüremez. Soruları ya duymazdan gelir, ya da ilgisiz, yandan yanıtlar verir. Kendine özgü uğraşları ve tutkuları

vardır. Belli eşyalara düşkünlük gösterir. Yineleyen hareketleri ve garip huyları vardır. Kısacası psikozlu bir çocukta ağır bir uyumsuzluk ve kişilik gelişmesinde duraklama söz konusudur. Zihinsel gelişmesi ve öğrenimi de büyük ölçüde aksar. Duygu, düşünce ve davranış alanlarında belirgin bir bozukluk ve normalden sapma vardır. Başka bir deyişle psikozlu ortaya çıktığı yaşa göre değişiklik göstermekle birlikte, yukarda belirtilen özelliklerin çoğunu taşır. Çocukluk psikozları içinde özel bir yeri olan Erken Bebeklik Otizmini daha ayrıntılı olarak tartışalım:

ERKEN ÇOCUKLUK OTİZMİ

İlk yaşla üçüncü yaş arasında başlayan bir çocukluk psikozu türüdür. En belirgin özelliği çocuğun çevreyle ilişki kurmaması, içine kapanık olmasıdır (otizm). Çocuk görmüyor ve duymuyor gibi davranır; adıyla çağrılınca aldırmaz, sorulara yanıt vermez. Anababasına bile sokulmaz, sevilmekten, okşanmaktan hoşlanmaz. Kucağa alındığında kendini koyver-mekden, tahta gibi kaskatı oturur ya da inmek ister. Kendi istediği zaman annesine, babasına sokulur, bir gereksinimi varsa belli eder. Ama onun dışında çevresi nde kimse yokmuş gibi tek başına bir köşede oynar. Kalabalık bir odaya girince oda bcşmuş gibi davranır, kişileri gözden geçirmez. Göz göze gelmekten kaçınır gibidir. Birisinin yüzüne baktığında gözüne değil de daha uzakta bir nesneye bakıyor gibidir. İnsanlara karşı yalnız ilgisiz değil, onlarla'ilişkiye girmekten de kaçınır. Anababanın ilgilenmesine direnç gösterir. Anneler genellikle bu durumu çok yadırgar. «Çocuğum beni yabancılardan sanki ayırdetmiyor>< derler. Çocuğun yalnızlığı seçmesi, kendi başına bir oyuncakla saatlerce oyalanabilmesi yanlış da yorumlanabilir. Çocuğun çok uslu, kendine yetebilen bir çocuk olduğu düşünülür. Geri zekâlı veya sağır sanılabüir.

Otistik çocuk brft^yuncak arabayı durmadan yere sürterek, bir kapıyı açıp kapayarak saatlerce oyalanabilir. Kendi ekseni çevresinde durmadan dönebilir, yerinde bir ileri bir geri sallanır. Bu sırada kendi kendine anlaşılmaz heceler ve sözler mırıldanır. Oyuncaklarla amacına uygun olarak oynamaz. Topaç gibi dönen oyuncaklara büyülenmiş gibi bakar ya da kendisi oyuncakları fırıldak gibi döndürür. Oyuncakları ve tüm nesneleri ağzına götürür veya koklar.

Bir oyunu veya uğraşı engellenirse çok büyük tepki gösterir. Ağlar, çığlık atar, bağırır. Elindekilerini atar, yere yatıp tepinir, başını yere vurur veya kendini tokatlayıp, elini kırabilir. Otistik çocuk genellikle titiz, kurallarına bağlı ve değişiklikten hiç hoşlanmayan bir çocuktur. Odasındaki eşyaların yerinin değiştirilmesini hemen fark eder, oyuncakları eksilmişse hiç gözünden kaçmaz. Üstüne yemek sıçrasa tedirgin olur, hemen silinmesini ister.

Otistik çocuk kardeşleriyle ya da yaşıtlarıyla da oynamaz. Buna karşılık küçük kardeşine karşı kıskanç davranabilir, oyuncağını alan kardeşine vurabilir. Dışarda gezdirilmekten hoşlanabilir ama oynayan çocuklardan uzak durur. Televizyon bile pek ilgisini çekmez. Yalnız reklamlarla ilgilenir ve duyduğu sözleri yinele-yebilir.

Konuşma ya hiç yoktur ya da çok yetersizdir. Ancak otistik çocuğun en şaşırtıcı özelliği cümle kursa bile bunu kendi keyfince yapmasıdır. Başka bir deyişle bu çocuklar, konuşmayı bir iletişim aracı olarak kullanmaktan kaçınırlar. Çok darda kaldıklarında düzgün bir cümleyle karşılık verebilirler. Örneğin dört yaşma geldiği halde tek tük sözlerden başka konuşması olmayan bir çocuk, annesinin dayağına tepki olarak, «Beni dövme sen!» diyerek anneyi şaşırtmıştı. Otistik çocuğun başka bir konuşma özelliği de duyduğu sözleri hemen veya sonra papağan gibi yinelemesidir: «Nasılsın Ahmet?» veya «Günaydın Ahmet» denince, «Günaydın Ahmet» diye karşılık verir. Sorulara anlamlı bir yanıt vermeyen bu çocuk radyodan ya da TV'den duy-

duğu şarkıları doğru olarak mırıldanabilir, sözlerim eksiksiz olarak söyleyebilir. Cümle kurabilen otistik çocuk çoğu kez kişileri karıştırır. «Su istiyorum» demek yerine kendisinden üçüncü bir kişi gibi söt ederek, «Ahmet su istiyor» der.

Konuşmanın olmayışı veya çok yetersiz oluşu, öğrenmeye karşı ilgisizliği onun zekâsının geri olduğu kanısını uyandırır. Bu bir bakıma doğrudur. Otistik çocuklar içinde zekâsı geri olanlar bulunduğu gibi normal ve üstün zekâlılar da

vardır. Şu da bir gerçektir ki, zekâları ne düzeyde olursa olsun otistik çocuklar yeteneklerini kullanmadıkları için, dikkatlerini topla-madıkları için, zekâ testlerinde başarısız olabilirler. Başka bir deyişle zekâ testi sonucu çocuğun gerçek zekâsını yansıtmaz. Bu çocukların oturma, emekleme, yürüme gibi gelişme basamaklarında bir gecikme görülmez. Ezberleme yetenekleri, kimi el becerileri de geri zekâlı olmadıklarını kanıtlar. Ayrıca görünüşleri de zeki çocuk izlenimi verir. Buna karşılık pek çoğu öğrenmeye karşı direnç gösterirler. Erken Çocukluk Otizmi, Çocuk Ruh Hekimliğinin alanına giren ruhsal hastalıklar içinde iyileştirilmesi en çetin olanıdır. Ailenin işbirliğiyle yürütülecek uzun ve yoğun bir çalışma gerektirir .'Tedavinin sonucu ne yazık ki tedavinin yoğunluğu ile orantılı olmamaktadır. Genellikle beş yaşından önce cümle ile konuşabilen otistik çocukların düzelme olasılığı daha yüksektir. İzleme çalışmaları gösteriyor ki beş yaşından önce sözlü iletişim kurabilen çocukların yarısı okula gidebilecek ölçüde açılabilmektedirler. Zekâsı yaşma göre geri kalmış ve beş yaşından önce konuşmamış otistik çocukların iyileşme olasılığı ise zayıftır.

Zeki ve konuşan bir otistik çocuğa yaklaşmak hem anababa, hem de hekim için çok çaba isteyen bıkmadan uğraşmayı gerektiren bir durumdur. Emeklerinin

karşılıksız kalmasını göze alarak anabanamn kendilerini çocuğa adaması gerekir. Bunu başarabilen anneler vardır. Ancak anababanm başarısız kaldığı durumda suçluluk duygusuna kapılmaları gerekmez. Otistik çocuğun direnci o denli güçlü olabilir ki en sevecen, en sıcak anababalar bile çocuğa ulaşamayabilirler. Böyle durumlarda alınan sonuç sınırlı kalabilir. Çocuk okula gidebilecek, çevresiyle ilişki kurabilecek ölçüde düzelmeyebilir.

Tedavide ilke çocuğa yaklaşmaya, onunla ilişki kurmaya çalışmaktır. Başka bir deyimle çocuğu kabuğundan çıkarıp çevreyle ilgilenmesini sağlamaktır. Bu da söylendiği kadar kolay gerçekleşmeyen bir iştir. Yılmadan, usanmadan çocukla uğraşmayı gerektirir. Anneden duyarlılık, sabır, sezgi ve insanüstü çaba ister. «Sevginin Mucizesi» adında bir film kendilerini otistik çocuklarına adamış bir anababanm olağanüstü çalışmasını, özverilerini anlatıyordu. Hekimlerin umutsuz sözlerine karşın çocuklarının dünyasına girmeyi ve onu kabuğundan çıkarmayı başaran bu ailenin öyküsü göz yaşartıcıydı. Ancak filmin bir sakıncası vardı: Tüm özverilerine ve sevgilerine karşın çocuklarına ulaşamayan anababalarda suçluluk duygusu yaratıyordu. Sanki kendini çocuğuna adayan her anaba-ba aynı sonucu alabilirmiş gibi bir sonuç çıkıyordu. Oysa gerçekte her otistik çocukla benzer bir iyileşme sağlamak olanaksızdır.

Çünkü çocukluk otizminin nedeni daha^aydmlatı-lamamıştır. Eskiden bu çocukların anababalarmın soğuk ve ilgisiz tutumlarının içe kapanmaya yol açtığı sanılırdı. Oysa günümüzde bu görüş değişmiş, doğuştan gelen bir yapısal bozukluk olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Otistik çocukların anababalarının incelenmesi, onların sağlıklı çocukların ana ve babalarından farklı insanlar olmadığını ortaya koymuştur.

Çocuk ruh hekimi olarak çalıştığım 25 yıl içinde gördüğüm otistik çocuk sayısı 25'i geçmez. Bunlar içinde izleyebildiğim birkaç tanesinin çok düzeldiğim, okula gidebilecek ölçüde dış dünyaya açıldığını gözledim. Bu otistik çocuklardan ikisinin annesinin insanüstü çabasına tanık oldum. Bu iki anne bu denli duyarlı, sevecen ve azimli olmasalardı bu çocuklar kendi özel dünyalarından çıkmazlardı. Öte yandan bu anneleri şanslı anneler sayıyorum, çünkü çocuklar annelerinin bu çabalarına karşılık verecek yeteneklere sahiptiler. (Bu yeteneklerin ya da özelliklerin ne olduğunu açıkçası bilmiyoruz. Bildiğimiz tek ölçü, zeki ve beş yaşından önce konuşma geliştirenlerin tedaviye daha iyi yanıt verdikleridir: Ama hepsi değil.)

Bu iki anne de benimle çok iyi işbirliği yaptılar ve çocuklarının düzeleceğine olan inançları benimkinden çok daha güçlüydü. Her ikisi de isteğime uyararak çocuklarmdaki gelişmeyi düzenli olarak bir deftere yazdılar.

Bunlardan bir tanesi, ki adını Turan olarak değiştirdim, bugün on altı yaşındadır ve yaşma uygun olarak öğrenimini başarıyla sürdürmektedir. Turan'm hastalığının başlangıcını ve gelişmesini annesi şöyle anlatıyor: «Turan 1972 yılında dünyaya geldi. Doğumu normal oldu. Götürdüğüm çocuk doktoru oğlumun boy

ve kiloca yaşıtlarından ilerde olduğunu söyledi. Dört beş aylıkken destekle oturuyordu. Yedi aylıkken emeklemeye başladı ve yürüteçle ilk adımlarım atmaya başladı. Sevilmekten çok hoşlanan, canlı ve neşeli bir bebekti. Yaz tatilinde bütün eş dost özel olarak oğlumu sevmeye gelirlerdi. «Biz bu kadar sevimli ve cana yakın çocuk görmedik» derlerdi.
Durgunluğu 12'nci ayda ortaya çıkmaya başladı. Yavaş yavaş kabuğuna çekildi ve hiçbir şeyle ilgilen-memeye başladı. Dışarı çıkmaktan hoşlanmadı. Arka-

daşlanm gereksiz yere üzüldüğümü, çocuğumun çok sağlıklı olduğunu, yalnız çok uslu olduğunu söylediler. Bir yaşında yürüdü. Bu arada bakışları iyice donuklaş-tı ve beni bir yabancı gibi görmeye başladı; sevilmeye karşı çıktı. Bir yere dayanıp eli ağzında,- gözlerini bir noktaya dikip uzun süre öyle kalırdı. İlgisini çekmek için önüne değişik eşyalar koyardım, hiçbirisiyle ilgilenmezdi. Gittiğim doktorlar da gereksiz yere kaygılandığımı söylediler. Turan bir yıl içinde, kör, sağır ve dilsiz görünümünü aldı... Oğlum ipek böceği gibi kozasına kapanmıştı ve ben ona ulaşamı'yordum. Yakınlaşmaktan, dokunulmaktan hoşlanmıyordu. Ona ulaşmanın tek bir yolu vardı: Ses. Sesimin güzel tonuyla konuştum, konuştum, konuştum... O beni dinlemiyordu. Her gün bitip tükenene kadar, konuşacak bir şey bulamayıncaya kadar konuştum. Bir gün beni duyacağına inanarak usanmadan konuşmayı sürdürdüm. Hep onun adını kullanarak konuştum. Bir gün hiç ummadığım bir anda ona seslendiğimde bana baktı ve «Hıı» dedi. Ona ulaşmıştım!.. Emeklerimin karşılığını bir gün mutlaka alacağıma inanmaya başladım. Artık sonsuza kadar bekleyebilirdim...»
1978 yılında bana geldiklerinde epey yol almışlardı. Anne, sevgisi ve sezgisiyle çocuğuna ulaşmanın yöntemini bulmuştu. Turan dört yaşındayken annesinden azar işitmiş ve bir tokat yemişti. Turan ağlamış ve ilk kez bir cümleyle karşılık vermişti: «Beni dövme, sev!»'Ve ilk kez annenin onu kucaklamasına ses çıkarmamıştı. Birbirine sarılarak dakikalarca öylece kalmışlar ve annenin deyişiyle «yılların özlemini gidermişlerdi.» Anne bana ilk gelişlerinde aramızda geçen konuşmayı şöyle yazmış defterine: «Bu arada Dr. Ata-lay Yörükoğlu ile yaptığım görüşme aklıma geldi. 1978 yılıydı, Atalay Bey bana çocuğumla duygusal yakınlık kurup kuramadığımı sordu. Ben de nasıl yani, dedim. Bana istediğin zaman Turan kendini sevdiriyor mu,

dedi. Şaşırdım, çünkü bu bizim için çok doğaldı. Orada küçük bir gösteri bile yaptık. Bunun üzerine Atalay Bey bana asıl önemli olanın bu duygusal ilişki olduğunu, benim bu köprüyü kurduğumu söyledi. Ben sadece içgüdümle hareket etmiştim. Ama bu konuşmadan sonra sevgi konusunu çok bilinçli olarak değerlendirdim.»
Bu olağanüstü anne, benimle ilişkisini hiç kesmedi. Gelişmeleri bana mektupla bildirdi. Turan 10 yaşına geldiğinde okula gidiyor, piyano çalıyor, yaşıtlarıyla arkadaşlık kurabiliyordu; artık toplumun bir üyesi olmuştu. Otizm belirtilerinin çoğu kaybolmuştu. On yaşında gördüğümde eskiden otistik bir çocuk olduğunu anlamak olanaksızdır. Kozasından çıkmıştı artık. Turanın annesine sorduğu bir soru çok anlamlıdır: «Anne yalnızlığa geri dönülmez, değil mi?»

ON
ÇOCUK RUH HEKİMLİĞİ

Çocuk ruh hekimliği, öteki adıyla Çocuk Psikiyatrisi, çocukların ruhsal sorunlarını inceleyen ve çözmeye uğraşan bir hekimlik dalıdır. Ruh hekimliğinin bir yan dalı olarak, bu yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır. Ülkemizde ilk Çocuk Ruh Sağlığı Bölümünün açılışı ancak 1960 yılından sonra gerçekleşebilmiştir. Ayrı bir uzmanlık dalı olarak tanınması ise 1973 yılında olmuştur. Bugün İsianbul, İzmir, Ankara ve Hacettepe Üniversitelerinin Tıp Fakültelerine bağlı Çocuk Ruh Sağlığı Bölümleri bu aland uzman hekim yeüştirmektedirh-sal sorunlu çocuklarla aileleri ii. sağaltım uygulanmaktadır. Gere k t iğinde Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları alanındaki det;;?ik hekimlik dalları ile işbirliği yapılmakta, ailelerin.sorunlarına çok yönlü çözümler aranmaktadır. Çocuk Ruh Sağlığı Bölümünde takım çalışması yürütülmekte, uzman

ruhbilimcilerden ve toplumsal çalışmalardan da (Sosyal hizmet uzmanı) yararlanılmaktadır.
Tıp fakültelerine bağlı olarak görev yapan bu bölümler dışında, ülkemizde, ilkokul çağı sorunlarının.
362
ğ Ç
eğitim yapmakta ve Bu bölümlerde ruh elenmekte ve ruhsal incelendiği, zı-kâ ölçümlerinin yapıldığı «Çocuk Rehberlik ve Araştırına Merkezleri» vardır. Şimdilik 16 büyük kentte kurulmuş bulunan bu merkezler Eğitim Bakanlığınca yönetilmektedirler. Ancak bu merkezlerin pek azında çocuk ruh hekimleri görev almışlardır. Bunun başlıca nedeni, ülkemizde yeterli sayıda çocuk ruh hekimi bulunmayışıdır. Rehberlik merkezleri, bu yüzden ruhsal sorunlara eğilememekte, daha çok özel sınıflara öğrenci yerleştirme işiyle uğraşmaktadırlar.
Çocuk Ruh Sağlığı Bölümlerine getirilen sorunlu çocukların sayısı günden güne artmakta ve bölümlerin çalışma gücünü aşmaktadır. Ruh hekimine başvurmakta gösterilen yaygın çekingenlik hesaba katılırsa, bu ilgi artışının anlamı kolayca açıklanabilir: Ana ve babalar çocuklarının ruhsal sorunlarını öneınsemekte ve yardım aramaktadırlar!
ÇOCUK RUH HEKİMİ NASIL ÇALIŞIR?
Çocuğun ruhsal sorunlarından tedirgin olan, çoğunlukla ana ve babadır. Çocuk ruh hekimine gitmeye karşı direnç ise, anababadan çok çocuktan gelir. Bu nedenle ana ve babanın, çocuğu hekime gitmeye hazırlaması gerekir. Çocuğa açık ve doğru olarak gitmesinin neden gerekli.olduğu anlatılmalıdır. Okula başlamamış çocuklar, oyun oynanan bir yere gitmeye can atarlar. Ancak okul çocukları ruh hekimine götürülmeyi kuşkuyla karşılarlar. O zaman, sorunun türüne göre yapılacak şöyle bir açjklama yeterli olabilir: «Sıkıntılarının, korkularının nedenim anlamak istiyoruz. Sana yardım edebilmek için bir hekime danışmanın iyi olacağını düşündük.» Buna karşı çocuk direnebilir ve «Ben deli miyim ki beni ruh doktoruna götürüyorsunuz?» diyebilir. Bu durumda çocukla söyle konuşulabilir: «Korkuların, tedirginliğin ve sinirliğiıı bizi üzüyor.
363
Ruh hekimine deli olduğun için değil, yardım istemek için gidiyoruz. Hekim, seninle oynayıp konuşarak sıkıntılarının nedenini anlamaya çalışacak. Bizimle de konuşacak ve bize yol gösterecek. Bundan senin gibi biz de yararlanacağız.»
Çocuğa, «Biz doktora gidiyoruz, sen de bizimle gelir misin?» diyerek kandırmak ya da hiçbir şey demeden hekimin karşısına çıkarmak sakıncalıdır. Bu yol çocukta kızgınlığa ve öfkeye neden olduğu gibi,, ruh hekiminin de işini güçleştirir. Çocuğu, ruh sağlığı bölümüne cezalandırma amacıyla getirmek ise çok yanlış bir davranıştır.
Çocuğunu ruh hekimine götüren ana ve babalarda bir ölçüde kaygılıdırlar. Genellikle, suçlanmak ve hekimden iyi anababa olmadıklarını duymak korkusu içindedirler. İlk görüşmeden sonra anababalarm bu kaygıları geçer. Çocuk da ruh hekimini düşündüğünden, tanıdığı hekimlerden değişik bularak yatışır. Kendisiyle oynayan, konuşan ve dinleyen ilgili bir insanla karşılaşmak onu rahatlatır.
Çocuk ruh hekimi, ilk görüşmeyi ana ve baba ile yapar. Çocuğun sorunlarının ne zaman ve nasıl başladığını, nasıl geliştiğini öğrenir. Ana ve babadan, çocuğun kişilik özelliklerini, eğilimlerini, alışkanlıklarını, ilgilerini ve yeteneklerini araştırır. Olumlu ve olumsuz buldukları niteliklerini sorar. Arkadaş ilişkilerini, evde ve okuldaki davranışını anlatmalarım ister. Çocuğun karşılaştığı örseleyici olaylar, korkular, uğrantılar (kazalar), ameliyatlarryla ilgili bilgileri alır. Çocuğun geçmişteki uyumunu sorar. Doğumundan başlayarak, gelişim öyküsünü ve şimdiki sağlık durumunu sorar. Bundan sonra anne ve babanın tutumlarını, çocuk yetiştirme anlayış ve yöntemlerini, evlilik ilişkilerini araştırır. Ana ve babanın, ayrı ayrı kişilik özelliklerini tanımaya çalışır. Aileyi toptan etkileyen sıkıntılar, üzüntüler ve hastalıklar olup olmadığını inceler. Kısa-
364
cası, tüm aile üyeleri ve aile yaşamıyla ilgili tanıtıcı bilgiler toplar. Sorunun türüne göre, bu ilk bilgi toplama ve aileyi tanıma, bir ya da birkaç görüşme saatinde yapılır. Bu arada ruh hekimi çocukla yalnız görüşür. Kendi

sorunu nasıl gördüğünü, ne düşündüğünü sorar. Bunların kendisini ne ölçüde kaygılandırdığını öğrenir. Kendisini nasıl tanıdığı, bu sorunlar dışında başka sorunları olup olmadığını araştırır. Çocuğun ilgileri, arkadaşlık ilişkileri, okulu, kardeşleri ve ev yaşantısı konu edilir. Ailesel ve kişisel konularda, çocuğun hekimle görüşmesi, başlangıçta zor olur. Ancak anababasmdan, açık konuşmasının bir sakıncası olmadığını duyan çocuk, daha kolay açılır. Hekimin anlayışlı ve sabırlı tutumu da çocuğun işini kolaylaştırır. Konuştuklarının hekimiyle kendisi arasında kalacağını bilmek ve çocuğa güven verir; işbirliğini geliştirir.

Çocukla doğrudan görüşme dışında, ruh hekimi, yardımcı inceleme yöntemleri kullanılır. Çocuktan, bir insan, bir ev ve bir ağaç resmi çizmesini ve çizdiği resim için bir öykü anlatmasını ister. Çocuklar için düzenlenmiş resim yorumlama testi uygulanır. Gerekli görürse, zekâsının ölçülmesini ruhbilim uzmanından ister. İlkokul ve okul öncesi çağdaki çocukları oyun odasında gözler. Birlikte oyun oynar ya da çocuğun kurduğu oyunlarla ilgili sorular sorar. Örneğin, oyuncak evde, aile üyelerini simgeleyen bebeklerde kurduğu evcilik oyunlarını izler ve oyun kişileriyle ilgili bir öykü anlatmasını ister. Bu oyun gözleminden edindiği izlenimleri, aile öyküsüyle bağdaştırarak değerlendirir. Yalnızca çocuğun oyununu gözlemek, çocukla ilgili çok değerli bilgiler ve ruhsal sorunları açıklayıcı ipuçları verir. Oyun gözlemiyle şu tanıtıcı bilgiler elde edilebilir:

a) Çocuğun yaşma uygun oyun oynayıp oynamadığı, zihinsel gelişme düzeyi, hayal gücü ve yaratıcılığı;

b) Yetenekleri, becerileri, eğilimleri;

c) Çevresini ve olayları algılayışı, değerlendirişi ve yorunılayışı;

d) Kendisi ve aile üyelerini değerlendirişi, onlara karşı bilinç dışı tutum ve duygusal davranışları, sevgileri, kızgınlıkları;

e) Kız veya erkek davranışlarını ne ölçüde gösterdiği, cinsel kimliğinin gelişmesi;

f) Davranışında saldırgan, atak veya çekingen oluşu, ruh hekimiyle kurduğu ilişki;

g) Korkuları, kaygıları, istek ve özlemleri, saplantıları, kısacası, ruhsal bunaltı ve çatışmaları.

Duruma göre, bir saatlik tek bir görüşmeden, beş altı görüşmeye kadar uzayan bu tanıma ve incelemeden sonra, ruh hekimi, ana ve baba ile bir sonuç görüşmesi yapar. Bu görüşmede, hekim, çocuğun sorunları ve nedenleri konusunda, ana ve babayı aydınlatır, sorularını yanıtlar. Çocuğa yardım için tutulacak yol birlikte tasarlanır. Gerekli öneriler, tutum değişiklikleri, ana ve babanın yapmasında ya da kaçınmasında yarar olan davranışlar belirlenir. Gerekirse sağaltım,, ilaçlarla desteklenir. Bu sonuç görüşmesinde ana ve babanın, çocuğun yetişmesiyle ilgili ayrı görüş ve tutumları bağdaştınlmaya çalışılır. Çocukla ilişkide aksayan yönler ortaya konarak, onların da katkısıyla, düzeltici önlemler birlikte saptanır. Görüldüğü gibi, çocuk ruh hekimi, anababaya doğrudan öğüt vermek yerine —ki gerekirse bunu da vermekten kaçınmaz— birlikte çözüm araştırmaya ağırlık verir. Ana ve babadan gelen önerileri, çocuğun ruhsal gereksinimine uygun düşüyorsa, destekler. Onlara, yeni tutum ve yaklaşımların çocuğa nasıl yararlı olacağını gösterir. Örneğin, on yaşındaki çocuğunu kaşıkla besleyen bir anneye, «Bırakın kendi yesin» demez. Önce annenin duygularını araştırır. Bu davranışı sürdüren kaygı veya korkuları orta\a çil;,irip, aimcı anlamaya çalışır. Ondan sonra anneye, tutum derişikliğinin yararlarını göstermeye çalışır. Yeni bir di ıiemeye girişmesini destekler. Başka bir deyimle, annenin vazgeçemediği, kalıplaşmış tutumları yerine, daha sağlıklı bir tutum geliştirmesine yardımcı olur.

Bunu yaparken ana ve babayı suçlamaktan kaçınır. Onları yetersiz yâ da kusurlu anababalar olarak göstermenin yararına inanmaz. Ana ve babaya, olumlu tutumlarını da göstererek başarılarını vurgular. Onları, kendi anlayışına uygun bir anababa yapmaya çalışmaz. Kaldı ki böyle bir çaba sonuçsuz kalır. Onun yerine, ana ve babanın ilgi ve işbirliğinden yararlanarak, aksayan yönleri düzeltmeye uğraşır.

Sağaltım, sorunun ağırlığına göre, birkaç haftada sonuçlanacağı gibi aylarca da sürebilir. Ruh hekimi, anababa ile mi, yoksa çocukla mı daha sık görüşmek gerektiğini açıklar. Böylece sağaltım izlencesi (programı t birlikte düzenlenir. Sağaltımın bitişinden bir süre şuura, alman yolu ve önlemlerin verdiği sonucu görüşmek amacıyla, aile yeniden çağrılır.

RUHSAL SAĞALTIM (PSİKOTERAPİ)

Yukarda özetlenen çalışma, yani aile üyeleriyle sorunların nörüşülüp tartışılarak, ruhsal sorunların nedenlerini bulup çıkarma işi, ruhsal sağaltım (Psikoterapi) yönteminin bir parçasıdır. Yetişkin ve büyük çocuklara ruhsal sağaltım, konuşma ve görüşme yoluyla yapılır.

Haftada bir ya da daha sık yapılan görüşmelerde, hekim hastasını her yönüyle tanımaya çalışır. İlgiyle ve sabırla dinler. Duygularını açıklamasına yardımcı olur. Hekimin anlayışlı tutumu, yargılamadan dinlemesi, daha güven verici bir ilişkinin doğmasına yol açar. Hasta suçlanmayacağını ve söylediklerinin gö-

.m

rüşme odasında kalacağını bildiği için daha açık açılır, kaygılarım dile getirir. Duygusal bir boşalım sağlanır. Ancak hekim, hastanın gizlerini paylaşan, birlikte üzülüp dertleşen bir arkadaş değildir. Hastasını sağlıklı ve sağlıksız yönleriyle tanıdıkça, onun da kendini tanımasına yardımcı olur. Korkularının, kaygılarının ve davranışlarının nedenlerini hastasına göstermeye başlar. Eski }'aşantılarıyla şimdiki duyuş ve davranışının ilişkisini belirtir. Hastaya yabancı gelen duygu ve davranışın kaynaklarını gösterir.

Haftalar ve aylarca .sürebilen bu yakın ilişkide, hastasına içgörü kazandırır. Ama daha çok hastanın kendinden gelen sağlıklı değişmeleri destekler. Olgunlaşmasına ve daha özgür davranmasına yardımcı olur. Hekiminden destek alan hasta, kendi başına uyum sağlayacak güce erişir. Sağlıklı nitelikleri-aracılığıyla sağlıksız yönlerini onarır.

OYUNLA SAĞALTIM

İlkokul çağında ve okul öncesinde ruhsal sağlatım, hem konuşma, hem de oyun aracılığı ile yürütülür. Küçük çocuklar, hekimin karşısına geçip sorunlarını uzun uzun tartışamazlar. Buna, ne çocuğun anlatım gücü elverişlidir, ne de katlanışı (sabrı). Çocukla, en iyi ilişki, oyun oynarken kurulur ve yürütülür. Başka bir deyişle, çocuğu tanıma, sorunlarının nedenini bulup çıkarma işi çocuğun diliyle, yani oyun aracılığıyla yapılır.

Oyun aracılığıyla tanınan çocuk, yine oyun yoluyla sağaltılabilir, Yorumlar, oyun içinde dolaylı olarak yapılır. Çocuk kendi kaygısını, oyunda kime yansıtmışsa, o kişinin sorunları tartışılarak çocuğa yardım edilir. Yetişkinin konuşarak içini dökmesi gibi, çocuk da oyunu kullanarak boşalım sağlar. Oyun sağaltımı yanı sı-

ra, anababayla görüşmeler sürdürülür. Evde daha olumlu bir hava yaratmadan, ana ve babanın sağlıksız davranışlarında bir düzelme sağlamadan, çocuğa yapılacak yardımın çok sınırlı kalacağı açıktır. Bu bakımdan, çocuk ruh hekimliğine, Aile Ruh Hekimliği demek daha doğru olur.

Bu açıklamalardan, ruhsal sağaltımın, güç ve uzun süren bir yöntem olduğu sonucu çıkıyor. Doğrudur. Ruhsal sağaltımın başarısı, büyük ölçüde, ana ve babanın işbirliğine bağlıdır. Uzun süreli ruhsal sağaltım çalışmaları, soruna bağlı olarak, çok iyi sonuçlar yerdiği gibi, sınırlı bir iyileşme ile de sonuçlanabilir. Özellikle içe kapanıklık gibi ağır ruhsal hastalıklarda, tümden iyileşme beklenemez. Ancak çocuk ruh hekimliğinde, bir veya birkaç görüşmede çözümlenen sorunlar da çoktur.

ÇOCUKLARIN SORUNLARINI YANSITAN EVCİLİK OYUNLARINDAN KISA ÖRNEKLER

Elif beş yaşında bir kız çocuğu. Bir yaşından beri teyzesiyle birlikte kalıyor. Ana ve babası Almanya'da çalışıyorlar. Bir de küçük kardeşi var Almanya'da. Yılda bir iki kez anne ve babasını görüyor ama teyzesini öz anne biliyor. Annesine de teyze, diyor. Teyzenin iki delikanlı çocuğu var. Çocuğu iyice benimsemişler. Verip vermemekte çok kararsızlar.-

Oyunu: Bu küçük kızla ablası kıra çiçek toplamaya gitmişler. Yoldan geçerken sağa sola bakmamışlar. Bir araba çarpmış, hastaneye gitmişler. İyileşip

çıkmışlar. —Annesi, babası nerdeymiş?— Yokmuş, onlara da araba çarpmış ölmüşler! — Çocuklar ne yapmışlar? — Hiç, gömmüşler. — Annesiz, babasız ne yapmışlar?— Kendilerine yeni anababa bulmuşlar, yaşamışlar! Bu örnekte çocuğun gerçek durumunu bildiğini

gösteren ipuçları var. Ayrıca anababa ölümüne karşı duyarsız kalışı onlara kızgınlığını yansıtıyor.
Ahmet, yedi yaşında bir çocuk. Babası getirdi. Anababa bir yıldır ayrı yaşıyorlar. Çocuk, baba ile birlikte kalıyor. Daha mahkemeye başvurmamışlar. Arada barışma çabalan ve yaklaşmalar oluyor ama kavga ile bitiyor. Anneyi arada bir görüyor. Baba ilk birkaç yıl hapiste yattığı için çocuğunu görememiş. Geçimsizlik hapisten çıkıp işsiz kalınca başlamış.
Oyunu: Üç çocuklu bir aile varmış. Her aile üyesi sık sık ya düşüp yaralanıyor ya da bir kaza sonucu hastaneye yatırılıyor. Sonra iyileşip eve dönüyorlar. Gece yatarken deprem oluyor, evin bir yanı çöküyor. Hepsi yaralanıyor. Hastaneye götürüyorlar. İyileşip geri geliyorlar. Deprem olunca evleri bir daha yıkılmasın diye çürük yerlerini onarıyorlar.
Oyunda çocuğun bir yuvanın yıkılışını depreme benzetmesi ve yuvayı onarma çabası çok güzel sergilenmiş.
Ayşe, altı yaşında bir kız çocuğu. Yeni doğan kar-" deşi var. Huy değişiklikleri, hırçınlık, tedirginlik ve kıskançlık nedeniyle getirildi.
Oyunu: Bu evde bir baba, bir anne ve üç kardeş yaşıyorlarmış. Baba polismiş. Hırsızlar bu polise çok kızıyorlarmış. Onun için bir gün kötülük olsun diye en küçük çocuğu kaçırmışlar. —Neden en küçüğünü kaçırmışlar acaba?— Çünkü o en kıymetli çocukmuş! Sonra hırsızlar bebeğe bakamamışlar. Bebek çok ağlamış. Onlar da bebeği geri getirip vermişler! Polis baba da onları yakalamış. Bu örnekte çocuğun yeni doğan kardeşe karşı duyduğu çelişik duygular belirgin olarak yansıtılmıştır.
Duygu, beş yaşında bir kız çocuğu. Öğretmen annesiyle birlikte oturuyor. Baba dört yıl önce karısından boşanıp yeniden evlenmiş. Yakında bir kentte oturdu-

ğu halde kızım bir kez olsun aramamış. Kızın babasıyla ilgili sorularını anne kestirip atıyor. Baban bizi bırakıp gitti, başka bir kadınla yaşıyor, diyor. Çocuk bir iki kez, «Bana babamı neden göstermiyorsun?» demiş, anneye.
Evdeki oyunu: Anne gel, seninle bir oyun oynayalım. — Peki oynayalım. Çat çat kapı çalınmış — Bil bakalım kim gelmiş? — Kam gelmiş? — Kocan gelmiş, seni görmek istiyormuş. — Benim kocam yok. Ben onu görmek istemiyorum! — Öleyse beni görmeye gelmiştir. Bak bana ne cici şeyler getirmiş... Çocuğun evde oynadığı bu hayali oyun, baba özlemini açıkça yansıtmaktadır.
Yedi yaşında bir kız çocuğu. İki yaşından beri babaannesi büyütüyor, anababa ayrıldığından beri. Anne iki yıl önce ikinci kez evlenmiş, altı aylık bir oğlan çocuğu var. Anne, kocası istemediği için kızını evine almıyor. Gelip babaannenin evinde görüyor, çok seyrek olarak. Baba evlenmemiş. Kızıyla çok ilgili, her gün görmeye geliyor.
Oyunu: Bu evde bir kız bir oğlan kardeş varmış. Şurada masa başında arkadaşlarıyla oynuyorlarmış. Burada da anneyle baba oturmuş kavga ediyorlarmış., — Neden kavga ediyorlarmış? — Çünkü baba kızını seviyormuş. Anne de oğlunu. Baba kızını sevmiyor, ona bir şey almıyor diye anneye kızıyormuş. Sonra bir gün anne yoldan geçerken bir araba çarpmış ölmüş. Ölmemiş de bayılmış. Sonra iyileşip eve gelmiş. Babadan özür dilemiş, kabahat bendeydi, demiş. Kızını çok sevmiş, ona hediyeler almış. Bu oyunda çocuğun annesine duyduğu öfke ve onu cezalandırma isteği işleniyor. Cezalandırılan annenin ölmesine kıyamayışı, onu iyileştirip eve döndürmesi de sevilme özlemini yansıtıyor.

8
gençlik
çağı ve
sorunları
BİR

GENÇLİK ÇAĞININ RUHSAL ÖZELLİKLERİ

Çocuklukla erişkinlik arasında, gençlik ya da delikanlılık adı verilen uzun bir dönem yer alır. On ikinci yaştan yirmi bir yaşma dek uzanan bu çağ, ruhsal alanda önemli değişikliklerin belirdiği, hızlı bir büyüme ve olgunlaşma çağıdır. Batı dillerinde «Adolescen-ce» dive bilinen bu dönemin söz anlamı da «büyüme» dir.

Ortaokul yıllarına denk düşen ilk gençlik ya da yeni yetmelik yaşlarında, cinsel uyanışla birlikte yeni ruhsal özellikler ve davranışlar kendini gösterir. Dengeli ve uyumlu ilkokul çocuğu gider, yerine oldukça tedirgin, güç beğenen ve çabuk tepki gösteren bir genç gelir. Duyguları, hızlı iniş ve çıkışlar gösterir. Çabuk sevinir, çabuk üzülür.^ Çabuk sinirlenir, olur olmaz şeyi sorun yapar. Tepkileri önceden kestirilemez olur. Derslere ilgisi azalmış, çalışma düzeni bozulmuştur. İstekleri artmıştır. Kendisine tanınan hakları yetersiz bulur. Evdeki kuralların çokluğundan ve sıkılığından yakınır. Anababanm uyarılarına birden tepki gösterir, ters yanıtlar verir. Sürekli bir gidiş geliş için-

375

dedir. Evde pek durmak istemez, dönüş saatine aldırmaz, yemeğe geç kalır. Dağınık ve savruk olur. Sık sık bir şey devirip kırar. Oburlaşır, girip çıkıp bir şeyle atıştırır.

İlgileri artmış, gelgeç hevesleri çoğalmıştır. Gürültülü müziğe bayılır. Süse ve giyime düşkünlük gösterir. Genç kız, ayna karşısında saatler geçirir. Bir sivilceyle gün boyu uğraşır, kaygılanır. Genç erkek, boyasız ayakkabısına bakmaz ama saçını uzatır, günün modasına göre kestirmekte direnir. Zayıflık, şişmanlık, uzun boy, kısa boy, yüz çizgilerinin düzgün olup olmayışı sorun olmaya başlar. Gizliliğe önem verir. Genç odasına kapanır, kapısını kilitli tutmak ister. Duvarlara renkli resimler ve film oyuncularının resimlerini asar. Arkadaşlarıyla gizli konuşmaları ve fısıldaşmala-rı olur. Kardeşlerini yanına sokmaz, tersleyip uzaklaştırır. Uzun uzun düşler kurar. Günce tutmaya başlar. Şiir, öykü yazmaya özenir. Kendinden habersiz, mektuplarının ve yazdıklarının okunmasına büyük tepki gösterir.

Toplumsal olaylara ve politikaya ilgi artar. Kulaktan dolma ya da ödünç alınmış görüşler savunur, büyüklerle tartışmaya girişir. Bunu yaparken anababası-na aykırı gelen düşünceler ileri sürer. Anababasını eleştirmek fırsatını kaçırmaz. Öğütleriyle davranışları arasındaki aykırılığı yüzlerine vurur. Anababaya ters gelen davranışları sürdürmekten özel bir tat alır gibidir. Onların seçtiklerini giymez. Aykırı renkler seçer. «Okuyup da n'olacak?» der. Genç, istemekle yıldız futbolcu olamayacağını bilir ama anababasınm tepkisini sınamaktan da kendini alamaz. Başka bir deyişle, karşı çıkmış olmak için karşı çıkar. Bunun en belirgin örneğini şu öyküde bulabiliriz: Gencin biri bir gömlekçi-ye gider ve kendine bir gömlek seçer. Parasını öder. Tam çıkarken satıcıya sorar: «Annem babam beğenirse geri getirebilir miyim?»

376

Kısacası ilk gençlik ve gençlik çağı oldukça fırtınalı bir dönemdir. Bu dönemde genç kendi kendisiyle ve çevresiyle sürekli bir savaş içinde görünür. Ruhbilim açısından, bu çelişkili duyuş ve davranış özellikleri bu dönem için olağan sayılır. Ancak kimi gençte bu dönem daha gürültülü geçer. Kimi gençte de az bir çalkantı ile atlatılır. Gençlerdeki bu coşkuyu, tedirginliği ve tutarsız davranışı en iyi tanımlayan terimi Türkçe-de buluyoruz: Delikanlılık. Anadolu'da yalnız erkekler için değil, kızlar için de «Delikanlı Kız» deyimi kullanılır. Şimdiye dek sayılan belirtiler, bu çağdaki gencin bocalamalar, çelişkiler ve bunalımlar içinde olduğunu göstermeye yeter sanırız. Gencin içine düştüğü bu ruhsal çalkantının bir nedeni, bir anlamı vardır. Hızlı beden gelişmesiyle birlikte gelen cinsel uyanış, genci hazırlıksız yakalamakta ve bunaltmaktadır. Genç birden bastıran bunca değişikliğe kendini uyduracak gücü bulamamaktadır. Çünkü, doğanın bir oyunuyla, bedensel büyüme hızlanmakta, ruhsal olgunlaşma ise geri kalmaktadır. Dengesi bozulan genç bu yeni duruma alışmaya çabalamaktadır. Tepkilerindeki iniş çıkışlar, davranışlarındaki tutarsızlıklar, duygulardaki değişkenlik hep bu uyum çabasıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle, genç, içten gelen saldırganlık ve cinsel dürtülerin baskısı altında bunalmakta, kendisi için yeni ve yabancı olan bu duyguları bir düzene sokmaya çalışmaktadır. Tıpkı toy

bir sürücü gibi arabasını doğru yolda tutmaya çabalamakta ama sağa sola yalpa yapmadan yol alamamaktadır.
Genç, bir yandan büyümek için sabırsızlanmakta, öte yandan çocuksu davranışlardan sıyrılamamakta-dır. Ergenlik belirtilerini yaşıtlarından çok önce gösteren gençlerde bu bocalama daha da belirgindir: Yetişkin boyutlarına ulaşmış bir gövdede çocuk kişiliği vardır. Dün seksek oynayan bir kız çocuğu, ilk aybaşını
377
gördü diye kendini bir günde yetişkin gibi iavranmaya zorlayamaz. Bu çelişkiyi kendi içinde duyan genç, ana-babasınm çelişkili tutumlarıyla büsbütün bocalar. Anne kızını sokakta oynatmak istemez, «Aı lık genç kız oldun!» der. Kardeşine sataşan ağabeye, baba: «Utanmıyor musun, koskoca adam oldun!» der. Öte yandan, «Daha o kadar büyümedin» diye tek başına veya arkadaşlarıyla maça göndermez. Bu çağ gencin yeni arayışlar için olduğu bir çağdır. Genç her şeyden önce kendini aramaktadır. «Ben kimim? Neyim? Ne olacağım? Toplumdaki yerim neresi?» sorularını bilinçli ve bilinçsiz olarak kendi kendine sorar. Kendi kişiliğine çeki düzen vermeye çalışır. Sanki bütün çocukluk dönemlerini yeniden yaşar bu dönemde. Kendi kimliğine kavuşabilmesi için, genç, önce anababa etkisinden sıyrılmaya çalışır. Onun gözünde artık,anası babası hiç yanılmaz, hep haklı kişiler değillerdir. Onları eleştirici bir gözle yeniden değerlendirmeye girişir. Dolaylı ve açık olarak eleştirir. Beğenile-riyle alay eder. Düşüncelerini eskimiş bulur. İnançlarını kuşkuyla karşılar. Sanki anadan babadan öğrenecek bir şeyi kalmamıştır. Öğütleri batar, uyarıları onu kızdırır. Bunları yaparken, genç hiç kuşkusuz ço"k aşırıya gider. Kişiliği olduğuna kendini inandırmak için işe yadsımakla başlar. Bu gerçeği gülmece yazarı Mark Twain çok iyi dile getirmiş: «On beş yaşındayken babamı çok bilgisiz sanırdım. Yirmi beşime geldiğimde babamın geçen on yılda ne çok şey öğrendiğini görerek şaştım.» Kuşkusuz babası tüm bildiklerini on yıl içinde öğrenmedi. Ama genç olgunlaştı, duruldu. Babasını daha gerçekçi olarak değerlendirmeye başladı. Altı yaşındayken çocuk, babayı en güçlü, en çok bilen, hiç yanılmaz kişi olarak tanır. Neredeyse Tanrı'laştırır. On altı yaşında onu tahtından indirir, «Bizim ihtiyar!» diye küçümser. Yirmi altı yaşında da M. Twain'in gördüğü gibi görmeye başlar.
Gençlik çağı bağımsızlık çağıdır. Topluma karışma çağıdır. Genç evden kopar, çevreye yönelir. Gerçekten bu çağda evde oturmak, gerice işkence gibi gelir. Spora ilgi artar. Gelişen kaslarını çalıştırmak, içte biriken ve taşan gücünü boşaltmak için en uygun uğraştır spor. Sporun bir alanında kazanacağı başarı kendine güvenini artırır. Daha da önemlisi toplu sporlar, gence, yaşıtlarıyla kaynaşma ortamı sağlar. Kendisini arkadaşlarıyla karşılaştırır. Onların da bağımsızlık çabasında oluşları, başkaldırışları, sorunlarının benzer oluşu, kümeleşmeye yol açar. Anababasından değişik olma eğilimi onu bir bakıma boşlukta bırakmıştır. Bu boşluğu yeni yakınlıklar ve ilişkiler kurarak doldurmak ister. Yaşıtlarının davranış, giyim kuşam beğenilerini benimser. Onlar gibi argo konuşur. Kendine sırdaş ve dert ortağı seçer. Arkadaş kümesi içinde bağlılığa ve dayanışmaya önem verir. Genç kümede kalmak için kendini arkadaşlarının etkisine bırakır. Onlardan ayrı düşmeye korkar gibidir. Kendini benimsetmek için, arada, kendine aykırı gelen davranışlara bile katılır. Örneğin, topluca meyve çalmak gibi, tanımadığı gençlerle kavgaya tutuşmak gibi. Evde arkadaşlarının eleştirilmesini tepkiyle karşılar. Onlara söz söyletmez. Anababa ise gencin kötü arkadaşlara uyup baştan çıkacağından korkar. Sıkı denetleme ve kimi arkadaşlıklarını yasaklama yoluna giderler. Bu ise genci daha çok sokağa iter. Evde ana ve babasıyla çatışması çok olan bir gencin, arkadaşlara kendini tümden kaptırması olasılığı daha yüksektir. Kendini bulma çabasında olan güvensiz ve yetersiz bir genç, daha atılgan ve becerikli yaşıtlarının, egemenliği altına girebilir. Bu nedenle gencin yoldan sapması kötü arkadaşa uyma sonucu ortaya çıkmaz. Tersine, anababasından yeter destek bulamayan genç, olumsuz arkadaşlıklara yönelir. Ancak aııa-babanm denetlemesi ve uyarısı gereklidir. En sağlıklı
:S78
379

gençler bile ara sıra yoldan çıkma eğilimi gösterebilir. Ana ve babasıyla ilişkileri sağlıklı gelişen bir genç, kendini bir süre kaptîrsa bile, geri dönüş yapmasını bilir.
Gençlik dönemi hayranlıkların ve tutkunlukların bol olduğu bir dönemdir. Gençler bir yandan anababa etkisinden sıyrılırken, öte yandan kendilerine yeni örnekler seçerler. Bir öğretmen, bir sporcu, bir şarkıcı, genç bir siyasal önder, onların benzemek istedikleri kişiler olur. Genç, hayran olduğu bu kişilere her yönden benzemek ister. Yeteneklerinden kusurlarına değin her şeyini körü körüne beğenir. Bir süre sonra kendine yeni bir örnek seçer, onunla özdeşim kurar. Sürekli değişen hayranlıklar gencin ilerde ne olmak isteyişiyle ilgilidir. Bir kişilik, bir amaç, bir ülkü geliştirirken, yoluna çıkan başarılı ve örnek insanlardan kendi benliğine bir şeyler katmaktadır. Bu denemeleri yapan genç, kendine uyacak giysiyi buluncaya dek giysi değiştiren bir insana benzetilebilir.
Kuşkusuz, gençlik çağında ortaya çıkan değişikliklerin tümü olumsuz değildir. Ruhsal alanda yaşanan çalkantı yanında, gençte pek çok olumlu gelişme gözlenir. Bir kez, gencin düşünme yeteneğinde önemli bir sıçrama olur. Soyut kavramları daha iyi anlar ve kullanır. İlgi alanı genişler ve çeşitlik kazanır. İlerde seçeceği meslekle ilgili konulara eğilir. Bir şeyler yapmak, başarılı olmak eğilimi çok güçlenmiştir. Eski yeteneklerinden kimisi sivrilir ve öne geçer. Toplumsal olaylara ilgi duyar. Politika ve ülke yönetimi konularında görüşler ileri sürer. Başlangıçta derme çatma olan görüşleri, okuyup tartıştıkça oluşup gelişir. Kendini ve başkalarını gözlem yeteneği güçlenmiştir. Hiçbir şeyi beğenmez tutumu, giderek yerinde eleştirilere ve yorumlara dönüşür. Coşkuludur. Duygu ve düşüncelerini inançla savunur. Haksızlıklara karşı acımasız bir tutum takınır. Yaşanan gerçeklere pek aldırmadan, top-

lum düzeni birden değişsin, eşitsizlikler birden ortadan kalksın ister. Genç, sağ ya da sol bir siyasal akımın etkisinde kalsa da, bu amacı değişmez. Hakça bir düzenden, doğruluktan yanadır. Gençlerde bu eğilim o denli güçlüdür ki, bu amaca ulaşmak için kolay çözümlere bel bağlar, yalancı önderlerin ardından gidebilirler. Amaç uğruna, kendilerine de başkalarına da kötülüğü dokunan eylemlere araç olabilirler.

İKİ
GENÇLİK ÇAĞINDA CİNSEL GELİŞİM
Ergenlik, hızlı boy atma, cinsel organların büyümesi ve gövdede kıllanma gibi belirtilerle kendini gösterir. Erkekte ses değişir ve kalınlaşır. Kızda memeler gelişir ve gövdede, belli bölgelerde yağlanma ile kadın görünümü ortaya çıkar. Ergenlik değişiklikleri eski deyimiyle «buluğa erme» kızlarda genellikle erkeklerden bir iki yıl önce başlar ve biter. Kızlarda ergenlik değişiklikleri, ortalama 13-14 yaşlarında beliren ilk aybaşı kanamasıyla doruğuna erişir. Ancak kızlarda olsun, erkeklerde olsun ergenlik belirtilerinin başlama yaşı büyük oynaklık gösterir. Her ikisi de sağlıklı iki kızdan biri 11 yaşında, öteki de 15 yaşında ilk aybaşını görebilirler. Erkekte ergenlik, erbezi gözelerinin olgunlaştığı sırada, genellikle ilk gece boşalımı olduğunda doruk noktasına erişir. Ortalama iki üç yıl süren ergenlik gelişmesiyle, genç cinsel bakımdan olgunlaşır. Ancak büyüme, gençlik çağının sonuna dek yavaş olarak sürer. Çocukluğunda cinsel eğitim görmüş, hiç değilse yanlış ve çarpıtılmış bilgiler edinmemiş bir genç bile,

ergenlik ça; udu '<ocal;ı Ki/ kı/ıık kınıığıııi, erkek çocuk da eı >'k k.MiliğiM çoktan benırnsfinişür, ama aşılacak son bir a^.ıına kalmıştır. O da misel iç salgı bezlerinin (Hormon I arın j hızlı uyaın . ki ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlamaktır.

Bedende başlayan değişiklikle! ve ortaya çıkan yeni duygu ve dürtüler ergeni çoğu kez ansızın yakalar. Örneğin, ilk ıslak düşünü ya da gece boşalımını yaşayan erkek çocuk, hem haz duyar, hem de şaşırır. Çoğu zaman da suçluluk duygusuna kapılır. Kendine yabancı gelen ve ilk kez tadılan bu duygular, onu allak bullak eder. Cinsel organıyla oynayarak, cinsel doyumu yineler. Ama, yasak ve çok ayıp bir iş yapmış gibi utanır. Çevreden duyduğu yalan yanlış bilgilerle,

bu utanç ve suçluluk duygusu büsbütün artar. Kendi kendine cinsel doyumun onu hasta edeceği, aklını yitireceği, kısır kalacağı gibi daha bir sürü yanlış bilginin ve kuruntuların etkisi altındadır. Kimi zaman, cinsel eğitim verdiğini sanan babaların korkutmasıyla genç, bunaltılar içine düşer. Ancak cinsel dürtüler baskın çıkar. Genç, gizlilik içinde merakını gidermeye çalışır. Açık saçık filmlere gider, el altından satılan ayartıcı roman ya da resimli kitaplara yönelir. Arkadaş kümelerinde en çok konuşulan konu, cinsel ilişkiler ve bunlarla ilgili öyküler ve fıkralardır. Hayali serüvenler anlatılır, düşü kurulmuş sevgililerden övünerek söz edilir. Kızltra takılmalar, buluşma mektupları yollamalar, kızların davranışlarından türlü anlamlar çıkarmalar başlar. Genç, giyimine, kuşamına, görünüşüne özel bir ilgi gösterir. Sporda başarı gösteren erkeklerin kızlarca en beğenilen gençler olduğu sanılır. Erkekler, genç kadın öğretmenlerine, genç kızlar da genç erkek öğretmenlerine hayranlıkla bağlanırlar. Tutulan güncelerde, anı defterlerinde, düşsel sevgilerle ilgili öyküler, serüvenler yer alır. Şiirler karalanır. Genç er-

kek, kendisine gülümseyen her kızın ona tutulduğunu sanır. Arkadaşlarına bundan övünerek söz eder. Küçük serüvenler, el tutuşmalar, kısa buluşmalar abartılarak anlatılır ve arkadaşlar arasında ilgiyle dinlenir.

Kızlar da erkeklere ilgi duyarlar ama geleneğin etkisiyle bunu açığa vurmaz, belli olacak diye korkarlar. Kızlar da aralarında kendilerine sırnaşan erkeklerden söz ederler. Okulun en yakışıklı erkeğinin kendileriyle konuşmak istediğini, ama yüz vermediğini üstüne basa basa anlatırlar.

• Ergenlik belirtileri karşısında kızların ilk tepkisi de, şaşkınlık ve utanmadır. Özellikle erken başlayan aybaşı kanamaları, kimi genç kızda ürküntü yaratır. Anne, genç kıza durumu daha önceden açıklamışsa bu değişiklik daha olağan karşılanır, ama gene de utanma ve ürküntü olur. Genç kızlar, memelerinin gelişmesini de ilk zamanlar utanarak izler ve gizlemeye çalışırlar. Erkek çocuklara duyulan ilgi, onlarca beğenilmek istekleri bu ürkme ve çekinmeyle karışır. Anneler, kızlarına, erkeklerden sakınmalarını daha çok öğütlerler. Ergenliğe, beklenmedik biçimde erken giren, ya da çok çocuksu kalmış kızlarda, tepki daha büyük ölür, tedirginlik daha uzun sürebilir. Kimi genç kız, erkeklerden gelen ilgi karşısında daha da bocalar. Böyle büyümekten korkan, genç kızlığını benimsemeyen kimi gençte bocalama, gerçek bir bunalıma dönüşebilir. Yemek yemeyerek, göğüslerinin, kalçalarının belirmesini önlemeye çalışan, kendini zararlı bir oruca sokan genç kızlar vardır.

Cinsel eğitim bilgilerinden hiç payını almamış kimi genç kız daha değişik korkulara kapılabilir. Öpüşmeyle, erkek elinin değmesiyle gebe kalacağını sanıp, ruhsal çökkünlüğe uğrayan kızlar az değildir. İlk aybaşı kanamasını annesine söylemeye bile utanan ve günlerce uyumayan bir genç kız biliyorum. Ancak bir ruh hekimiyle görüştükten sonra uykusuzluğunun ne-

deni ortaya çıkmıştı. Bir uğrantı (kaza) sonucu kızlığını yitirdiğini sanıyor, kimseye açılamıyordu.

Ergenlik döneminde gencin son uyumunu yaparak, cinsel kimliğini tümden benimsemesi, ancak çevreden göreceği destekle olur. Anneler kızlarına, babalar da oğullarına bu konuda yardımcı olmalıdırlar. Ancak bu, anababanın, bu konularda kendi beslediği utanma duygularını yenmesine, gencin bu dönemdeki gereksinimlerim bilmesine bağlıdır.

Bu çağ gençlerinin, anababalara cinsel konularda danışmaları çocukluk çağından daha güçtür. Meraklarını ve kaygılarını yaşıtlarıyla paylaşmak onlara daha kolay gelir. Ancak, arkadaşların kimi zaman, birbirine yardımcı olacak yerde, kaygılarını körüklediklerini de düşünmek zorundayız. Bu çağda anneler kızlarına daha kolay yaklaşabilirler. Babalar ise işi oluruna bırakırlar. «Biz nasıl öğrendiysek onlar da öğrenirler!» deyip geçerler. Kimi genç erkek de annesine soru yöneltir. Bu durumda babanın göreve çağrılması uygun olur. Ya da gence, «Bu konularda çok değişik ve çelişkili bilgiler edinebilirsin, öğrendiklerin seni çok da kaygılandırabilir, o zaman bana gel!» demek genç için yatıştırıcı olur. Kapının yüzüne kapanmadığını bilmek onu rahatlatır. Babasıyla konuşmaktan çekinen bir genci böyle bir yaklaşım yüreklendirir. Ancak gençlerde, bir önceki kuşağın tutucu oldukları, bu konuları ayıp saydıkları duygusu öyle yerleşmiştir

ki, bilgi yerine öğüt alacakları korkusuyla uzak durmayı yeğlerler. Bu bakımdan, sade yazılmış, bilimsel yanlışı olmayan kitapların evde bulundurulması yararlı olur.

OKULDA CİNSEL EĞİTİM

Kimi eğitimciler ve ruhbilimciler bu konuda en sağlıklı yolun okullara cinsel bilgilerin verildiği dersler konulması olduğuna inanırlar. Bu birçok Batı ülke-

sinde denenen bir yaklaşımdır. En uygun yöntem olarak düşünülürse de uygulamada her zaman beklenen sonucu vermez. «Maneviyat eğitimi» diye çağdışı ve yaşamla ilgisi olmayan bir eğitim anlayışının egemen olduğu günümüzde, bunun gerçekleştirilmesi kolay değildir. Sonra cinsel eğitimi verecek öğretmenlerin yetişmesi de önemli bir sorundur. Bu dersleri verecek öğretmen de bu toplumun bir üyesi olarak, cinsel konuları, kendi duygularından sıyrılarak anlatmayı kolay kolay başaramaz. Ortaya başka sorunlar da çıkıyor: Cinsel konularda tutucu olan bir evde yetişen genci, okulda verilen dersler çıkmaza götürebilir, okulla ev arasında bocalatabilir. Bu da birçok sürtüşmelere yol açar. Aynı sınıftaki çocukların ruhsal olgunluk düzeyi değişik olabilir, dolayısıyla işlenen konular kimine yararlı, kimi için tedirgin edici olabilir.

Toplumda, inanışlar ve tutumların, en geç değişmeye uğradığı bu konuda, birden devrim yapmanın olanak dışı olduğunu bilmek gerekir. Toplumumuzda, eğitim belli bir düzeye varıncaya dek cinsel eğitimin ailelere bırakılması daha gerçekçi olur sanırız.

Bugün en aydın anababalarda bile çocuğuyla yüz-göz olmak korkusu egemendir. Bu tür «ayıp ve gizli» konuların konuşulmasının, anababa ile genç arasındaki saygılı uzaklığı bozacağı kaygısı vardır. Gence cinsel bilgiler vermenin, onu cinsel davranışında sorumsuzluğa iteceği düşünülür. Oysa yanlış bilgilerle bocalayan, kendini suçlayan bir gencin, gerçek bilgiye gereksinimi anababalarm sandığından çoktur. Cinsel bilgi edinmekle sorumsuz davranmak apayrı şeylerdir. Gerçek bilgilerle donatılmış bir gence kılavuzluk etmek, davranışmdaki yanlışı düzeltmek çok daha kolaydır.

Eskiden ayıp ve günah sayılan cinsel konular, çağımızda ortalığa dökülmüştür. Gazeteler, televizyonlar, filmler, daha ileri ve özgür bir cinsel anlayışı över gibidirler. Aslında, eskiden, cinsel yaşamı yok sayan

anlayış gibi, günümüz cinsellik anlayışı da o denli aşırıya gidiyor. Başka bir deyişle cinsel özgürlük çığırtkanlığı, kişiyi saplantılarından kurtarıp, mutlu kılmak şöyle dursun, cinsel yaşamı bayağılaştırıp, çirkinleştirmektedir. Cinsel duygular, insan ilişkilerinden ve sevgiden ayıklanarak sergilenmektedir. Hiçbir yasak ve kısıtlama tanımayan cinsel özgürlüğe kavuşma, amaç olarak gösterilmektedir. Oysa sağlıklı bir cinsel yaşam, başıboş ve kuralsız bir yaşam değildir. Cinsel konuların neden olduğu suçluluk duygularından kurtulmak isterken, insan, bir başıboşluğa ve sorumsuz davranışa itilmektedir. Bilimsel kılıfa bürünerek pazara çıkarılan birçok görüş, aydınları bile kandırabilmekte-dir. Örneğin, cinsel dürtülerin, ruhsal yaşamımızdaki önemini ortaya koyan ruh hekimi S. Freud'un görüşleri çarpıtılmakta ve cinsel özgürlük gerçekleştiği zaman, ruh hastalıklarının ortadan kalkacağı gibi tümden yanlış görüşler savunulmaktadır.

Kişinin cinsel konularda eğitilmesi, yaşamdaki önemini ve yerini gerçekçi olarak bilmesi, mutlu bir yuva kurması için ilk koşuldur. Bugün toplumumuzda değil gençler içinde, yetişkinler içinde büe şaşılacak kadar yanlış bilgisi olanlar vardır. Evli eşler, cinsel ilişkileri saran korku, kuşku, kuruntu, çekinme duygularından kendilerini kurtaramamaktadırlar. Utanma ve suçluluk duyguları içinde, uyumsuz ve doyumsuz bir cinsel yaşam sürdürenler çoktur.

Cinsel güçsüzlükler, özellikle kadınlarda yaygın olan cinsel soğukluklar hep bu yanlış bilgilerden, saplantı ve suçluluk duygularından kaynak alır. Ruh hekimliğinde cinsel bunalımların yol açtığı ruhsal sorunlar önemli bir yer tutar. Olgun kişi, cinsel yaşamında saplantılardan ve suçluluk duygularından kurtulmuş kişidir. Ancak bunun tersi her zaman doğru değildir. Cinsel yaşamında doyum sağlayan her kişi, olgun sayılmaz. Çünkü, cinsel yaşam belli kurallar içinde, so-^

387
rumluluk duygusu ve hele sevgi ile birleşirse kişinin mutluluğunu bütünler. Cinsel eğitim birkaç derste kazanılacak bilgiler toplamı olarak düşünülemez. Yurt Bilgisi öğretir gibi cinsel bilgi verilemez. Verilse de yetersiz kalır. Çünkü önemli olan kişiye cinsel konularda sağlıklı bir tutum ve anlayış kazandırmaktır. Kişinin korku ve saplantılarından, suçluluk duygularından arındırılması, kolay başarılan bir iş değildir. Çünkü cinsel anlayış ve tutumlar da ahlâk değerleri gibi gelişme sırasında kişiliğe işlenirler. Freud'un ortaya koyduğu gibi, cinsel konularda çocuksu kaygı ve kuruntulardan ve iç çatışmalardan sıyrılamamış bir kişi, davranışlarında olgun insan nitelikleri gösteremez.
388
ÜÇ KUŞAKLAR ARASI ÇATIŞMA
Erişkinler, gençleri eskiden beri sorumsuz, saygısız, büyüklerin öğüdüne kulak asmayan ve kendi doğrultularında giden kişiler olarak tanıyagelmişlerdir. «Günümüzün gençleri öyle umursamaz ki, ilerde ülke yönetimini ele alacaklarını düşündükçe umutsuzluğa kapılıyorum. Bizlere, büyüklere karşı saygılı olmayı, ağır başlı davranmayı öğretmişlerdi. Şimdiki gençler kurallara boş veriyorlar. Çok duyarsızlar ve beklemesini bilmiyorlar...» Bu sözleri, İsa'dan sekiz yüz yıl önce yaşamış Hesiod adında bir düşünür söylemiş. Sokrates de buna benzer görüşler ileri sürmüş, çağının gençliğinden yakınmış. Gençlerin eski kuşakla ilgili görüşleri de tarih boyunca değişmeden kalmıştır: Erişkinler, gençlerin gözünde, hep geri kafalı ve tutucu kişilerdir. Gençleri anlamaya yanaşmazlar. Daha da ileri giderek eski kuşaklan çıkarcı ve iki yüzlü olmakla suçlarlar. Yaşlılar kendi aralarında «Nerde bizim gençliğimiz, nerde şimdiki gençlik!» diye dertleşirler. Oysa kendileri de gençliklerinde bir önceki kuşakla benzer çatışmayı yaşadıklarını unuturlar.
389
Gençlerle eski kuşaklar arasındaki bu karşıtlık, bu uzlaşmazlık, görüldüğü gibi, çağımıza özgü bir olgu değildir. Ancak yirminci yüzyılın hızlı toplumsal değişmeleri kuşaklar arasındaki bu ayrılığı daha belirgin olarak su yüzüne çıkardı. Bilimsel gelişmeler, eski değer yargılarının ve yaşam anlayışının değişmesini zorunlu kıldı. Bunlara koşut olarak hızlanan toplumsal değişmeler eski kuşakları yeni uyumlara zorladı. Yay-' gınlaşan eğitim ve yığın (kitle) iletişim araçları yepyeni uyanış ve bilinçlenme getirdi. Hepsinin sonucu olarak, erişkin kuşaklarda gençlik arasında aslında varolan ayrılık, gittikçe büyüdü, yeni boyutlara ulaştı.
Eski kuşaklar, yeniliklere uymakta güçlük çekince, geleneklere ve eski yaşam anlayışına sımsıkı tutun-dular. Çocuklarını da kendilerinin uzantısı ve birer kopyası gibi görmek eğiliminde olduklarından, gençlerdeki başkalığı yadırgadılar. Oysa yeniliğe açık olan gençler hızlı değişmelere ayak uydurmakta daha başarılı oldular. Ancak bu gelişme döneminin gereği olarak, başkaldırmaya ve bağımsız olmaya çabaladıkları için işe, eskilerin tüm değerlerini yadsımakla başladılar. Kendi kanatlarıyla uçma isteği, kendine toplumda bir yer edinme çabası onları aşırı uçlara itti. Daha hakça bir yaşam düzeni, kendilerine de söz hakkı tanınacak bir yönetim biçimini savunmaya başladılar. Haksızlığa katlanmayışları, çabuk ve büyülü çözümler ardında koşmaları eski kuşaklarla aralarını büsbütün açtı. Erişkinlerin de gençlere tepeden bakmaları, onların ilerici düşünce ve amaçlarım kuşku ile karşılamaları, aradaki kutuplaşmayı hızlandırdı. Bunun sonucu, ana-babalarla çocuklar arasındaki iletişim koptu. Bu kopma özellikle katı ve ataerkil düzenin sürüp gittiği evlerde kendini daha çok belli etti. Başka bir deyişle, baba egemenliğinden kurtulma çabasında olan genç, evdeki düzeni değiştiremeyince toplumsal düzeni değiştirme amacına yöneldi. Evdeki başkaldırma eğilimini
390
toplumsal alana kaydırdı. Genellikle sağ ve sol uçta eyleme karışan gençlerin, baba baskısının aşırı olduğu evlerden çıkması bir rastlantı değildir.
Doğaldır ki, başkaldırma eğilimi her zaman yıkıcı olmaz. İlişkiler tümden kopmamışsa genç olumlu sonuçlara ulaşabilir. Gençlerdeki değişik olma, eskilere benzememe dürtüsü, onları yeni gerçekler aramaya yöneltir. Bilimde, sanatta ve toplumsal yaşamda gerçekleştirilen birçok yenilik ve atılımlar, eskiye tepki

olarak ortaya çıkmışlardır. Kuşaklar arasındaki etkileşim sürdükçe bu karşıtlık sağlıklı yönlere kaymakta, devrimlerin itici gücü olmaktadır. Gençlerdeki kendi katkısını yapma eğilimi, onlardaki coşku ile birleşince çok yaratıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Delikanlılık çağındaki genç sürekli bir arayış içindedir. «Ben kimim? Neyim? Amacım ne? Hangi yolu seçersem kimliğimi bulabilir ve topluma kendimi benimsetip yerimi alabilirim?» sorularını durmadan sorar. Deneme ve arama yolları açık olduğu sürece çalışır, didinir. Engeller çok-sa, ya boyun eğer, ya da amaçsız bir başkaldırmaya kendini kaptırır. Bir üçüncü seçeneği daha vardır, o da topluma sırt çevirmektir. Aramaktan vazgeçip kendini zamanın ve olayların akışına bırakmaktır. Toplum içinde bir yere varmak, kendi kendini kanıtlamak umudunu yitiren, bütün yolların tıkanık olduğunu gören genç, hiçbir şey yapmama yolunu seçer. Sorumluluk almaz, girişim yapmaz. Ama toplumun silik ve boyun eğen bir üyesi olmaya da yanaşmaz. Kendini Hipi-ler, Bitnikler türünden akımlara kaptırır. Gününü gün etmeyi ve umursamazlığı yaşam felsefesi olarak benimser. «Savaşmayın, sevişin!» der, ama toplumun asalak bir üyesi olmaktan öteye gitmez.

Toplumumuzda, özellikle köy kesiminde delikanlılık çağı kısa sürer. Gençte taşkınlık ve efelik belirtileri görülünce, «Oğlanı evermenin zamanı geldi!» denir. Ai-

lenin seçtiği bir kızla evlendirilir. Bir kıyısından baba toprağını sürmeye başlar. Baba evinde ayrılan bir köşede barınır. Çoluk çocuğa karışır. Böylece, erişkin sorumlulukları erkenden yüklenir. Ruhsal bakımdan delikanlılık çağı da son bulur. Böyle bir genç, yaşamına bir yenilik katamadan geleneksel yaşamı sürdürür. Oysa aynı genç, ailenin direnmesine karşın kente göçerse, hem kendine hem çocuklarına daha iyi bir yaşam sağlayabilir.

Bugünün sanayileşen ve gelişen Türkiye'sinde bile eski gelenekler etkisini sürdürüyor. Örneğin geniş aileden çekirdek aileye geçiş, çağdaş yaşamın zorunluk-larmdan doğdu. Ancak aydın ve kentli anababalar bile çocuklarına yakın olmak hattâ bir çatı altında oturmak isterler. Bilinçli olarak yapmasalar bile, çocukların yuvadan uçmasını geciktirecek yollar ararlar. İş ve eş seçiminde ağırlıklarını korlar. Önemli kararlarını almadan anaya babaya danışsın isterler. Kimi anababalar çocuklarının çalışkan ve uslu oluşuyla, kızlarla, arkadaşlarla vakit öldürmeyişiyle övünürler. Kendilerine danışmadan hiçbir iş yapmadığını, yanlarından ayrılmadığını sevinerek anlatırlar. Ancak bu genç kendine güvensiz, kararsız ve çekingen bir yetişkin olarak topluma karıştığında şaşırıp kalırlar. Çocuklarına her şeyi verdikleri, hiçbir şeyden yoksun bırakmadıkları için, gencin toplumdaki başarısızlığından düş kırıklığına uğrarlar. Her şeylerini vermişlerdir ama, gencin elinden bağımsızlığını almışlardır. Daha doğrusu, bağımsızlığını kazanma çabalarına destek olmamış, bilmeden kösteklemişlerdir.

GENÇLERLE BARIŞ İÇİNDE YAŞANABİLİR Mİ?

Bu soruya bir tek karşılık verilebilir: Evet, yaşanabilir! Aslında zorunludur da. Gençlik çatışmalarının

sürüp gitmesi, gençlerle yetişkinler arasında kapatılamaz gibi görünen bir uçurumun varlığı, insanı karamsarlığa itiyor. Ancak gençleri anlamak ve onlarla dayanışmak zorundayız. Coşkulan, haktan ve daha iyi bir düzenden yana oluşları yetişkinleri durgunluk ve tutuculuktan çıkarmakta yararlı olur. Bir Fransız atasözü «Gençler bilse, yaşlılar yapabilseydi!» der. Onlardaki enerji ve ilerleme tutkusu, eski kuşaklardaki coşkuyu tazeleyebilir. Buna karşılık, gençler ne denli yad-sıstJar da, yetişkinlerden öğrenecekleri çok şey vardır. Eski kuşaklarla yeni kuşakların birbirinden kopmaması için tek yol vardır, o da iletişim kurmak ve sürdürmekten geçer. Bu iletişim koptuğu zaman, günümüzde olduğu gibi çalkantı ve kargaşa sürer gider. İletişimi başlatmak zor olsa bile, bunun sorumluluğu yetişkinlere düşer. Bu olmadan gençlerin atılganlığı ve başkaldırması yumuşatılıp olumlu yönlere çevrilemez. Yakından bakılınca, yetişkinlerin, gençleri gereksiz yere karşılarına aldıkları gözlenebilir. Örneğin: Oğlunun davranışını beğenmeyen baba, oturup oğluyla görüşeceği yerde, anayı aracı kılar, «Kendine çeki düzen versin, yoksa karışmam!» diye haber salar. Oysa bu tutum gençle babayı yaklaştırmaz, uzaklaştırır.

Her şeyden önce, gençlik çağının fırtınalı ve çetin bir dönem olduğunu göz önünde tutmakta yarar var. Gencin iniş çıkışları ve bocalamaları karşısında soğukkanlı kalabilmek gerekir. Kendi kendisiyle de savaşan bir gence en iyi yaklaşım, olanak ölçüsünde tutarlı davranmaktır. Kendi gibi durmadan değişen kararsız bir anababa, gencin bocalamasını ancak artırır.
Disiplin bölümünde tartışılan ilkeler delikanlı için de geçerlidir. Ancak bu dönemin özelliklerine göre düzenleme yapmak gerekecektir. Örneğin ilkokul çocuğunda, baskı ve ceza bir süre için davranışı düzelte-
393
bilir. Ancak gencin tepkisi kestirilemeyecek ölçüde sert olabilir. Daha çok baskı ve kısıtlama, baş kaldırmayı körükleyebilir. Haksız yere atılan bir tokat, evden kaçma, ya da kendini öldürme girişimlerine yol açabilir.
Genellikle, delikanlıya daha geniş bir davranış özgürlüğü vermek zorunluğu vardır. Gencin, çekişe çekişe, anayı babayı usandırarak koparacağı haklan, ona daha önceden sağlamak yerinde olur. Gereksiz sürtüşmeyi azaltır. Örneğin: Arkadaşlarla birlikte gezmek, eve biraz daha geç dönmek gibi haklar yavaş yavaş artırılabilir. Pastanede toplanmak, yaş günü toplantılarına katılmak, topluca maça gitmek gibi haklardan yoksun kalan genç, arkadaşları yanında yerini ve saygınlığını yitirir. Evde de ters ve huysuz olur.
Buna karşılık, gençten gelen her isteği karşılamak diye bir kural yoktur. Tepkisinden korkup, her hevesine boyun eğmek, çıkmaz bir yoldur. Gençler hem daha çok özgürlük arar, hem de belli bir yerde dizginlenmeyi beklerler. Gencin her isteğini yerine getiren anaba-ba, güven verici olamaz. Tatlı sert bir yaklaşım çoğu kez başarılı olur. Genci sırasında durdurabilmek için bir koşul vardır: Genç için önemli olan ayrıntılarda gereksiz sürtüşmeye girmemek. Öyle babalar vardır ki saçını kestirmezse, oğluyla konuşmayacağını söyler. Uzun saç ise, gencin kazanmaya çalıştığı kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu konuda inatlaşma, gençle babayı birbirinden soğutur.
Gencin davranışı kimi zaman anababayı çileden çıkarır. Bu durumda öfkelenmemek elde değildir. Öfkeyi tümden bastırmak gereği de yoktur. Ancak aşağı-latıcı, hele arkadaşları yanında küçültücü sözlerden kaçınmak gerekir.
394
Genç, aykırı düşünce ve görüşleriyle anababayı sınadığı zamanlarda, oyuna gelip ters tepki göstermek yanlış olur. Genç bu durumlarda kendisinin kazandığını sanır. Sağcı bir babanın oğlu, solcu görüşler ileri sürer, ya da dindar bir ailenin çocuğu, Tanrının varlığından kuşku duyduğunu açıklarsa, evde nasıl bir fırtına eseceğini kolayca kestirebiliriz. Buna benzer durumlarda, genci dinlemek, sonra da ona, düşüncesindeki boşlukları, ya da yanılgılarını göstermek çoğu kez yeter. Baba ya da ananın tartışmayı kazanmak ister gibi davranışı, genci daha çok savunmaya itecektir. Bunun yerine yumuşak ve tartışmaya açık bir tutumla, her konuda, akla kara gibi kesin yargılara varılamayacağını belirtmek yeterli olur. Üstünde düşüneceği ipuçları ve bilgileri verip, konuyu daha çok araştırmasına yardımcı olunmalıdır. «Sen ne bilirsin ki böyle yüksekten atıyorsun?» gibi küçümseyici tutumlardan kaçınmak gerekir.
Gence, büyüdüğünü ve daha bağımsız olduğunu belirtecek fırsatlar kaçırılmamalıdır. Yaşına uygun sorumluluk verilmeli, giyim kuşamını seçmesi ona bırakılmalıdır.
Tökezlemeleri ye yanılmaları .karşısında alaycı tutum takınmak genci evden soğutur. Olumlu davranışları övülmeli, ama göklere çıkarılmamalıdır. Başarısızlıklarında anlayışlı olmalı, ama oturup onunla birlikte sızlanmamahdır. Hemen suçlamaya da girişmemelidir. Genci dinlemek, çoğu kez yeterli olur. Başarısızlığında kendi payı olduğunu-görecek, ya da işi büyüttüğünü anlayacaktır.
«Benim gençliğimde» diye başlayan söylevlerden kaçınmalıdır. Dinlemezler. Ama soru sorunca, ya da bir şey danıştıklarında, anababanın iki eli kanda olsa da bir açıklama yapılmalıdır. Çünkü çocuklar gibi
395
gençler de en çok kendi sorularının yanıtını merak eder ve de unutmazlar. Gençlerle yalnız sorunları çıktığı zaman görüşmek yetmez. Sık sık, baba ile söyleşi ve dertleşme olanağı bulabilmelidirler.
396

DÖRT

GENÇLİK ÇAĞININ RUHSAL SORUNLARI

Bu denli fırtınalı bir dönemde ruhsal sorunların da çok olması beklenir. Gerçekten, gözlemler, bu çağda gençlerin en az yüzde on ile on beşinin önemli uyumsuzluk belirtileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu uyumsuzluk, delikanlılık çağına özgü niteliklerin abartılmış bir biçimde ortaya çıkışıyla olur. Örneğin, başkaldırma ve başına buyruk olma eğilimi, çeşitli etkenlerle öyle ileri gidebilir ki, gençle ailesi arasındaki bağ kopacak duduma gelebilir.

Okul başarısızlığı, okuldan kaçma, kendini uygunsuz arkadaşlara kaptırma ortaya çıkar. Uyumsuzluk, okulda ve evde sürekli bir sürtüşme, söz dinlememe, kuralları çiğneme, bağırıp çağırma, vurup kırma, kavgacılık, evden kaçma biçiminde dışa vurulabilir. Daha ileri gidip, yasaları çiğneme, arkadaşlarla topluca girişilen yağmacılık, çalma ve siyasal eylemlere dönüşebilir. Kimi gençler, hızlı yaşamaya, kızlarla gezmeye, çılgınca eğlencelere ve uyuşturucu ilaçlara yönelirler. Her şeye boş vererek, gününü gün ederek, sorumsuz bir yol tutarlar. Motosiklete, araba sevdasına, gürültü-

397

lü müzik ve aykırı giyime kendilerini kaptırıp koyve-rirler. Sağlıklı bir delikanlının azar azar tatmak ve denemek istediği bu uğraşlar, kimi gençleri amaçlarından saptıran tutkular olup çıkarlar.

Bu çağda, özekıyım (intihar) girişimleri önemli ölçüde artar. Ailesi ve toplumla önemli çatışmalara düşen ve kendine bir çıkış yolu bulamayan gençler, özellikle genç kızlar, kendilerim öldürmeye kalkışırlar. Anababanın bir sert tutumu veya azarı, beklenmeyen bir tokat, kimi gençte sevilmediği duygusu yaratır. Bu duygu gencin içindeki karmaşık duygularla bir araya gelince, tepisel (impulist) bir davranışla kendini öldürme girişimine yol açar. Bu girişimler durduğu yerde değil, gergin ilişkilerin ve birikmiş ruhsal çatışmaların sonucu olarak ortaya çıkarlar. Kami Batı ülkelerinde özekıyım sonucu olan ölümler, bu çağdaki ölüm nedenleri arasında ilk sıralarda yer alır. Azar veya tokat, bardağı taşıran damla yerine geçer. Genç, bu davranışıyla, sözle anlatamadığı ruhsal bunalımından bir çıkış yolu aramakta, bir bakıma, yardım çağrısında bulunmaktadır^26'. Bu çağda her kendini öldürme girişimi, gencin ağır ruhsal sorunu olduğunu, bir ruhsal çökkünlük (Depresyon) içinde bulunduğunu göstermez. Ancak aile içi dengesizliğin ve bozuk ilişkilerin göstergesidir. Yinelenen girişimler ise, gencin, daha sürekli bir bunalım içinde bulunduğunu

belirtir.

Bu çağda kimi genç, topluma açılıp bağımsızlığını kazanacak yerde, kendine döner. Kendini müziğe, bilimsel uğraşlara, okuyup yazmaya verir. Toplumsal . ilişkilerini en aza indirir. Genç yetenekli ise, kendine doyum sağlayacak bir alanda yoğunlaşır, yaratıcı da olabilir. Toplumsal olamayışını, spor ve arkadaşlık yönünden açığını bu yolla kapatmaya çalışır.

Kimi zaman bu içe dönüş, halk arasında, Erken Bunama denen, içe kapanma hastalığının (Skizofreni)

398

belirtisi olarak da ortaya çıkabilir. Genç, insanlardan korkar gibi kaçar, huy değiştirir, kuşkulu ve kuruntulu olur. Nedeni belli olmayan, ya da çabuk değişen duygusal tepkiler gösterir. Düşünce düzeni ve çağrışımları bozulur. Yabansı (Garip) davranış ve tutumlar ortaya çıkar. İnsan ilişkileri gittikçe azalıp tümden kopar.

Kimi genç de cinsel kimliğini kazanmakta güçlük çeker. Bu geçici bir bocalama olabileceği gibi, sürekli cinsel sorunlara da dönüşebilir. Kendi cinsine yönelip, karşı cinsten olanlara ilgi duymamak gibi eğilimler ortaya çıkabilir. Ancak bu eğilimlerin her gençte eşcinsellik (Homoseksüellik) ile sonuçlanması gerekmez.

Çocukluk dönemlerinde sağlıklı gelişme gösteren gençler, bu çağı sarsıntısız atlatır ve yollarını bulurlar. Örselenmiş, duyumsuzluk çekmiş, ya da ruhsal çatışmalarını çözememiş çocuklar ise delikanlılık çağının fırtınasından yara almadan çıkamazlar.

SUÇA YÖNELEN ÇOCUKLAR VE GENÇLER

Çocukluk ve gençlik çağında işlenen suçlar, bütün dünyada en çok tartışılan toplum sorunlarından biridir. Yapılan incelemeler, 18 yaşından önce işlenen suçların hızla yaygınlaştığım göstermektedir. Daha önemlisi, suçluluk oranındaki yükseliş, gençlik nüfusunun artış oranından daha hızlı olmaktadır. Suça yönelen gençlerin yaş ortalaması gittikçe düşmekte, topluca işlenen suçlar artlş göstermektedir. Çocuk ve gençlerin yasa dışı ve topluma karşı suçları ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekte ise de her yerde, hırsızlık, adam soyma, yaralama ve saldırganlık başta gelmektedir. Bu suçların hızlı sanayileşme ve kentleşme ile koşut gittiği bilinmektedir. Bir bakıma uygarlık hastalığı gibi, gelişmiş ülkelerden geri kalmış ülkelere doğru ya-
399
yılmaktadır. Başka bir deyişle gençlerin suça yönelişinde toplumsal etkenler önemli bir yer tutmaktadır. Toplumlardaki hızlı değişmeler, siyasal çalkantılar, geleneksel değer ölçülerinin yıkılması, en. önemlisi de toplumsal eşitsizlikler, suçluluğu büyük boyutlara ulaştırmaktadır.
Ülkemizde suçlu çocukların sayısını kesin olarak bilmiyorsak da, son yıllarda büyük artış gösterdiğini söylemek için sayılara gerek yoktur. Özellikle siyasal amaçlı saldırı ve cana kıymalar, toplumu temellerinden sarsan ölçülere varmıştır. Gençlik eylemleri bir yandan toplumdaki kargaşanın ve düzensizliğin göstergesi olmakta, öte yandan daha halkça bir düzen özlemini dile getirmektedir. Başka bir deyişle gençlesin ölçüsüz davranışları toplumdaki kaynaşmayı yansıtmaktadır. Ülkemizde bir yandan hızlı bir sanayileşme vardır. Köylerden kentlere göç çok hızlanmıştır. Daha uygar bir yaşam özlemiyle kentlere akın eden insanlar gecekondularda yaşam savaşı vermektedirler. Kente göçen köylü, kent yaşamından payım almak için didinirken, geleneksel değerlerini bırakmak zorunda kalmaktadır. Aynı yaşam özlemi binlerce insanı ailelerini geride bırakarak yabancı ülkelerde işçiliğe zorlamaktadır. Bununla birlikte işsizlik gittikçe artmaktadır. Yüksek öğretim darboğazını aşamayan yüzbinlerce genç üniversitelerin kapılarını zorlamaktadır. Öte yandan her okuyana uygun iş bulunamamaktadır. Okula gidemeyen çocukların sayısı ise milyonu aşmaktadır. Kimsesiz ve «korunmaya muhtaç» çocukların sayısı yüzbinleri bulmaktadır. Böyle bir ortamda, her türlü toplumsal sorun gibi gençlik suçluluğundaki artış da şaşırtıcı olamaz.
Bir başka açıdan bakılırsa, toplumdaki gelişme, artan nüfusa insanca bir yaşam düzeyi sağlamaya yetmemektedir. Ancak gelişmeyle birlikte büyüyen top-
400
lumsal eşitsizlikler, toplumsal kaynaşmanın asıl kökenini oluşturmaktadır. Toplumsal etkenlerin getiçlerin suçluluğundaki önemi yadsınamaz. Ancak bir gencin suça yönelmesine tek neden değildir. Aile içi etkenler de önemli katkılar yapar. Genellikle siyasal nitelikteki suçlarda toplumsal etkenler ağır basmakta, tek başına işlenen «adi» suçlarda ise aile etkenleri öne geçmektedir. Bununla birlikte gencin kişisel bunalımlarının toplumsal çalkantılarla çakıştığı durumlarda, hem ailesel hem de toplumsal etkenler, sonucu birlikte belirlemektedir. Aile yapısı ve kişisel sorunları nedeniyle suça eğilimli bir genç, siyasal akımlara karıştığında daha saldırgan bir eylemci olabilmektedir. Ruhsal sorunlarını ve kişisel duyumsuzluklarını, kendini siyasal bir amaca adayarak çözmeye çalışmaktadır. Başkaldırma dürtülerine siyasal alanda doyum aramaktadır. Örneğin,, karşı uçtan bir genci yaralayınca, ülküsü uğruna iyi bir eylemde bulunduğuna kendini inandırmaya çalışmaktadır. Aslında kendi içindeki saldırganlık dürtülerini boşaltacak bir nişan tahtası bulmuştur. Kötü bir eylemin iyi bir amaçla yapılması, suçluluk duygusunun azalmasına yaramaktadır. Suç işleyen çocukların ailelerinin incelenmesi, şu gerçekleri ortaya çıkarmıştır^20' 2^> 24): Bu çocuklar genellikle çok çocuklu yoksul ailelerden çıkarlar. Aile içinde kavga, gürültü ve geçimsizlik sıktır. Çocuklar başıboş ve denetimden uzaktırlar. Uygulanan disiplin ya çok sert, ya da Çok gevşektir. Ceza yöntemi olarak dayak, sık ve ölçüsüzce kullanılır. Yalnız çocuklar değil, anne de dayaktan sık sık payını alır. Babanın kendisi suç işlemeye yatkınsa, çocuklarda daha yüksek oranda suça yönelme gözlenmektedir. Bu koşullarla birlikte anne sevgisinin de yetersiz bulunduğu evlerde, suç oranı en yüksek bulunmuştur. Ailenin ayrılık ve

boşanma nedeniyle dağıldığı durumlarda da suçlu çocuk sayısı artmaktadır. Aile yoksul ve eğitilmemiş de olsa, anne ve baba sevgisinin bulunduğu evlerden çok az sayıda suçlu çocuk çıkmaktadır. Başka bir deyişle aile içi dengenin bozuk olmadığı durumlarda, çocuklar kendilerini çevrenin olumsuz ve ayartıcı etkilerinden koruyabilmektedirler. Hem yoksul hem de yeterli sevgi ve güven sağlayamayan bir aileden çıkan çocuk, çevrenin olumsuz etkilerine kolayca kapılarak yoldan çıkmaktadır.

Yoksul olmayan ailelerden de suçlu çocuk çıkabilir. Ancak bunların sayısı yoksul ailelerle karşılaştırılmayacak ölçüde azdır. Hele varlıklı ailelerden yetişen çocukların suçları kolayca örtbas edilir. Oysa yoksul aile çocukları ilk ve en önemsiz suçlarında kolayca damgalanırlar. Bu da suçun yinelenmesi için yeni bir etken olur.

Gençlik çağında birçok genç suç sayılabilecek davranış sapmaları gösterirler. Ancak bunlar tek denemeler olarak kalır. Gerçekten, Çocuk Mahkemelerine verilen çocukların yarısının bir daha suç işlemedikleri saptanmıştır. Aile durumu ve yaşadığı çevre koşullarını inceleyerek bir gencin yemden suça yönelip yönelmeyeceğini kestirmek güç değildir. Geçimli ve uyumlu bir aileden geliyorsa suçu yinelemesi olasılığı azdır. Sevgiden yoksun kalmamışsa, disiplinin sıkı oluşu, ya da evdeki geçimsizlik çocuğun davranışını etkilese bile suça yöneltecek kertelere vardırmaz.

Dıştan uyumlu ve dengeli görünen ailelerden, seyrek de olsa suçlu çocuk ya da genç çıkabilir. Böyle bir durumda aile dağınıklığı, yoksulluk ve kötü çevre gibi etkenler bulunmaz, ama ana ve babanın kişiliğinde ve tutumlarında aksayan pek çok yön bulunabilir(14). Babanın aşırı içmesi, geçimsizlik, sürekli kavgalı, gergin

bir aile yaşamı çocuğun davranışını bozar. Ancak anne sevgisinin var olduğu ailelerde bu nedenler bile çocuğu suça itmeye yetmez. Çocuğun başarısı düşebilir, arkadaş ilişkileri bozulabilir, toplumsal uyumu aksayabilir, ama suça yönelmesi gerekmez.

ÇOCUK MAHKEMELERİ

Çocuk mahkemeleri, suçlu ya da suça eğilimli çocukların ve gençlerin korunup kollanması, eğitilmeleri ve yeniden topluma kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan özel kurumlardır. Öteki mahkemelerden ayrı olarak, çocuk mahkemelerinde çocuğun yargılanmasına değil, haklarının gözetilmesine, düzeltici önlemlerin alınmasına öncelik tanınır. Çocuğu yolundan saptıran, davranışını bozan nedenlerin araştırılıp, bulunmasına önem verilir. Geleneksel «her suça bir ceza» anlayışı bırakılmış, onun yerine çocuğun uyumlu bir toplum üyesi olarak gelişmesini sağlayıcı çözümlere yönelinmiştir.

Yasası on yıl önce çıktığı halde çocuk mahkemeleri ülkemizde ancak birkaç yıl önce kurulabildi. Oysa ilk çocuk mahkemeleri geçen yüzyılın sonlarında kurulmuş. Kuruluşlarından birkaç yıl geçmeden bu mahkemeler eğitimciler ve ruh hekimleriyle işbirliği yaparak çalışmalarını yürütmüşler. Bu işbirliği günümüze değin artarak sürmüş. Çocuğa ceza vermenin ya da bir yere kapatmanın sorunu çözmediği görülmüş. Yetiştikleri aile ve çevrenin incelenmesi, bu çocukların, yaşam koşullarının kaçınılmaz sonucu olarak suça itildikleri gerçeğini ortaya koymuş. Böylece eğitime yönelik hukuk anlayışı ağır basmış. Başka bir deyişle, çocuğa suçunu ödetmek yerine, toplumun çocuğa olan borcunu ödetmek düşüncesi öne geçmiş.

Çocuk mahkemelerinde bir yargıcın başkanlığında, eğitimci, ruhbilimci, ruh hekimi veya toplumsal çalışmandan oluşan yardımcılar görev alır. Yargıca geniş yetkiler tanınmıştır. Yargılama ve ceza verme yanında, çocuğun yararına olacak çok çeşitli önlemler almak ve bunların uygulamasını denetlemek yetkisi de verilmiştir. Bu mahkemelerde duruşmalar gizli yapılır. Çocuğun adı ve resmi hiçbir yolla açıklanıp yayımlanmaz. Suçüstü yargılama yöntemleri kullanılamaz. Suçtan zarar görenler çocuğa karşı dava açamazlar. Tutuklama dışında yargıcın hiçbir kararına karşı çıkılamaz. Yargıç çocuğun ailesini, yetiştiği çevreyi, yaşam koşullarını ayrıntılı bir biçimde inceletir. Son karara varmadan, çocuk için geçici, koruyucu ve eğitici önlemler aldırabilir. Çocuğu, bir koruyucu aile

yanma ya da eğitim kurumuna yerleştirebilir. Gerekirse çocuğu ruhsal bakımdan inceletir, sağaltımı için olanak sağlar.
Görüldüğü gibi bu mahkemelerin başarılı olabilmesi eğitilmiş insan gücüne, uzmanlara ve mahkemeye bağlı birçok yan kuruluşun varlığına bağlıdır. Hepsinden önemlisi de, bu mahkemede çalışacak bütün görevlilerin yeni bir anlayış ve tutum kazanmalarıdır. Ne yazık ki bugün ülkemizde suçlu çocuklar, tutukevlerinde azılı tutuklularla birlikte barındırılmaktadır. On iki yaşında bir çocuğun Ağır Ceza Mahkemelerinde iki jandarma arasında yargıç karşısına çıkarılması olağan görüntülerdendir. Oysa birçok Batı ülkesinde on beş yaşından önce yargılama söz konusu değildir. Avrupa'da çocuk mahkemelerinin görevini büyük ölçüde Çocuk Büroları görmekte, ancak on beş yaşından büyükler gençlik mahkemelerinde yargılanmaktadırlar.
Çocuk Mahkemesi, çocuk suçluluğu sorununu toptan çözebilecek bir kuruluş değildir. Çünkü sorun çok
404
karışık etkenlerin yol açtığı ailesel ve toplumsal bir sorundur. Ancak çocuk bayramlarının kutlandığı ve toplumun geleceğinin «gençliğe emanet!» edildiği bir ülkede, çocuk haklarıyla ilgili böyle önemli bir konunun daha da ertelenmesi bağışlanamaz. Toplumun ve ailenin suçunu çocuklara çektirmek, haksızlıkların en büyüğü değil midir?
(Gençlik çağı ve sorunlarıyla ilgili daha geniş bilgi için Prof. Dr. A. Yörükoğlünun Gençlik Çağı adlı kitabına başvurunuz.)
40R
SONSÖZ
Doğumdan başlayarak, dönem dönem, çocuğun ruhsal gelişmesini izledik; ruhsal sorunlarını inceledik; sağlıklı çocuk yetiştirmenin yönetemlerini tartıştık. Çocuk eğitiminde sık rastlanan yanlışları belirtip düzeltici yollar göstermeye çalıştık. Bu boy bir kitabın elverdiği ölçüde, ruh sağlığını belirleyen koşulları gözden geçirdik; başlıca ruhsal uyumusuzluk çeşitlerini anlatmakla yetindik. Gelişme basamaklarında çıkabilecek tüm sorunlara değinip çözümler getirdiğimizi söyleyemeyiz. Çünkü her çocuğun kişilik özellikleri gibi ruhsal sorunları da kendine özgüdür ve çok değişiklik gösterir. Kişilik çizgileri tam belirmese de, sağlıklı sağlıksız yönleri, kendine özel yaşantısı, ayrı duygu, düşünce ve tepkileriyle bir bütündür. Aile çevresinin bir ürünü olsa da her çocuk ayrı bir insan yavrusu, ayrı bir kişi ve bireydir. Anababalar, çocukta oluşan bu ayrı kişiliği tanıdıkları ölçüde başarılı olabilirler. Sorunlara kendi sezgileri ve sağduyularıyla yanıtlar bulabilirler; hiç değilse kaba yanlışlardan kaçınabilirler. Bu kitap ana ve babalara bu yönde yardımcı olabildiy-se, ne mutlu yazarına!
Kitabı yazarken çocukların yanında yer aldığımı biliyorum. Umarım, çocukların haklarını ve ruh sağlıklarını savunurken ana ve babaları karşıma aldığım
406
izlenimini vermemişimdir. Amacım, iyi niyetle yapılan yanlışlardan ötürü anababaları suçlamak değil, onlara sorunların daha kolay çözüm yollarını göstermekti. Sorunsuz büyüyen çocuk yoktur. Önemli olan, sorunlar dalbudak sarıp çocuğu mutsuz kılmadan, onu uyumsuzluğa itmeden ele alabilmektir. Çocuğunu doğru tanıyıp onunla yakın ve ılımlı bir ilişkiye girebilen anababalar, çocuk 3retiştirmenin olağan sıkıntılarını en aza indirebilir; mutluluklarını artırabilirler. Çocuğu tanımanın en kestirme yolu ona kulak vermekten geçer. Sözü daha çok uzatmadan biz de bu kurala uyalım ve çocuğun anababasma yazdığı PULSUZ DİLEK-ÇE'sini birlikte ukuyalım:
407
PULSUZ DİLEKÇE
Sevgili Anneciğim, Babacığım;
Bütün duygu ve düşüncelerimi dile getirebilseydim, size şunları söylemek isterdim:
Sürekli bir büyüme ve değişme içindeyim. Sizin çocuğunuz olsam da sizden ayrı bir kişilik geliştiriyorum. Beni tanımaya ve anlamaya çalışın.
Deneme ile öğrenirim. Bana ayak uydurmakta güçlük çekebilirsiniz. Oyunda, arkadaşlıkta ve uğraşlarımda özgürlük tanıyın. Beni her yerde, her zaman koruyup

kollamayın. Davranışlarımın sonuçlarını kendim görürsem daha iyi öğrenirim. Bırakın kendi işimi kendim göreyim. Büyüdüğümü başka nasıl anlarım?
Büyümeyi çok istiyorsam da ara sıra yaşımdan küçük davranmaktan kendimi alamıyorum. Bunu önemsemeyin. Ama siz beni şımartmayın. Hep çocuk kalmak isterim sonra. Her istediğimi elde edemeyeceğimi biliyorum. Ancak siz verdikçe almadan edemiyorum. Bana yerli yersiz söz de vermeyin. Sözünüzü tutmayınca sizlere güvenim azalıyor.
Bana kesin ve kararlı davranmaktan çekinmeyin. Yoldan saptığımı görünce beni sınırlayın. Koyduğunuz kurallar ve yasakların hepsini beğendiğimi söyleye-
408
mem. Ancak, hiç kısıtlanmayınca ne yapacağımı şaşırıyorum. Tutarsız davrandığınızı görünce hem bocalıyor, hem de bundan yararlanmadan edemiyorum.
Öğütlerinizden çok, davranışlarınızdan etkilendiğimi unutmayın. Beni eğitirken ara sıra yanlışlar yapabilirsiniz. Bunları çabuk unuturum. Ancak birbirinize saygı ve sevginizin azaldığını görmek beni yaralar ve sürekli tedirgin eder.
Çok konuşup çok bağırmayın. Yüksek sesle söylenenleri pek duymam. Yumuşak ve kesin sözler bende daha iyi iz bırakır. «Ben senin yaşında iken...» diye başlayan söylevleri hep kulak ardına atarım.
Küçük yanılgılarımı büyük suçmuş gibi başıma kakmayın. Bana yanılma payı bırakın. Beni, korkutup sindirerek, suçluluk duygusu aşılayarak uslandırma-ya çalışmayın. Yaramazlıklarım için beni kötü çocuk-muşum gibi yargılamayın.
Yanlış davranışım üzerinde durup düzeltin. Ceza ver- % meden önce beni dinleyin. Suçumu aşmadığı sürece cezama katlanabilirim.
Beni dinleyin. Öğrenmeye en yatkın olduğum anlar, soru sorduğum anlardır. Açıklamalarınız kısa ve özlü olsun. Beni yeteneklerimin üstünde işlere zorlamayın. A.ma başarabileceğim işleri yapmamı bekleyin. Bana güvendiğinizi belli edin. Beni destekleyin; hiç değilse çabamı övün. Beni başkalarıyla karşılaştırmayın; umutsuzluğa kapılırım.
Benden yaşımın üstünde olgunluk beklemeyin. Bütün kuralları birden öğretmeye kalkmayın; bana süre tanıyın. Yüzde yüz dürüst davranmadığımı görünce ürkmeyin. Beni köseye sıkıştırmayın; yalana sığınmak zorunda kalırım. Sizi çok bunaltsam bile soğukkanlılığınızı yitirmeyin. Kızgınlığınızı haklı görebilirim, ama beni aşağılamayın. Hele başkalarının yanında
409
onurumu kırmayın. Unutmayın kî ben de sizi yabancıların ününde güç durumlara düşürebilirim.
Bana haksızlık ettiğinizi anlayınca açıklamaktan çekinmeyin. Özür dileyişiniz size olan sevgimi azaltmaz; tersine, beni size daha çok.yaklaştırır. Aslında ben sizleri olduğunuzdan daha iyi ve daha değerli görüyorum. Bana kendinizi yanılmaz ve erişilmez göstermeye çabalamayın. Yanıldığınızı görünce üzüntüm büyük olur.
Biliyorum, ara sıra sizi üzüyor,' belki de düş kırıklığına uğratıyorum. Bana verdikleriniz yanında benden istediklerinizin çok olmadığını da biliyorum. Yukarıda sıraladığım istekler size çok geldiyse bir çoğundan vazgeçebilirim; yeter ki beni ben olarak seveceğinize olan inancım sarsılmasın.
Benden «Örnek Çocuk» olmamı istemezseniz, ben de sizden kusursuz ana-baba olmanızı beklemem. Sevecen ve anlayışlı olmanız bana yeter.
Sizin çocuğunuz olarak doğmak elimde değildi. Ama seçme hakkım olsaydı, sizden başka kimsenin çocuğu olmak istemezdim.
Sevgiler Çocuğunuz
411)
KAYNAKÇA
İ.- AVICENNA: The Canon of Medicine (Translated into English and edited by M. H. Shah), Naveed Cliıiic, Karashi, 1966.
2. BARRY, F. and LİNDEMANN, E.: Critical ages of maternal bereavement iri psychoneuroses. Psychosomatic Medicine. 22: 166, 1960.
3. BRISCOE, C. W. et al.,: Divorce and psychiatric disease. Arc-hives Gen. Psychiatry. 29: 119-125, 1973.
4. BROWN, F.: Depression and childhood bereavement. J. Mental Science 107: 754, 1961.
5. E1SENBERG, L.: School phobia: A. Study in the communicati-N on of anxiety. Amer. J. Psychiatry. 11: 712-718, 1958.

6. FREUD, A.: Normality and Patholoğy in. Childhood.
Harmondsvrorth: Penguin Books, 1973.
7. FREUD, S.: Three Essays on the Theory of Sexuality.
London: Imago, 1949. . 8. GIBRAN, K.: The Madman, His Parables and Poems.
New York: Alfred A. Kopf, 1973.
9. GOLDFARB, W.: Effects of early institutional çare on adoles-cent
personality. Amer. J. Orthopsychiatry, 14: 441, 1944.
10. GOSLIN, D. A.: Accuracy of şelf perception and social accep-
tance. Sociumetry. 25: 283-296, 1962.
11. HARLOVV, H. F. and SEAY, B.: Mothering in motherless mot-
her monkeys. Brit. J. Soc. Psychiatry, 1: 63, 1966.
12. HARLOW, H. F. and ZIMMERMAN, R. R.: Affectional res-
ponses in the infant monkey. Science. 130: 421-432, 1959.
411
13. HAROWER, M. R.: Social status and the moral development
of the child. Brit, J. Educational Psychology. 1: 75-95, 1934.
14. JOHNSON, A. M. and SZUREK, S. A.: The Genesis of antiso-
cial acting out in children and adults. Psychoanalytic Quar-terly. 21: 323-324,
1952.
15. KEMPE,. C. H. et al.,: The battered child syndrome.
J.A.M.A. 181: 17-24, 1962.
16. ÖZTÜRK, M. and ÖZTÜRK, O. M.: Thumbsucking and fal-
ling asleep. Brit. J. Med. Psychology. 50: 95-103, 1977:
17. PETERSON, D. R. et al.,: Parental attitudes and child deve-
lopment. Child Development. 30: 119-130; 1959.
18. PIAGET, J.: The Moral Judgment of the Child.
London: Routledge, 1932.
19. PIAGET, J.: The Origin of Intelligence in Children.
New York: Internat. Univ. Press, 1952.
20. POWER, M. J. et al.,: Delinquency and the family.
Brit. J. Social Work. 4: 13-38, 1974.
21. PRINGLE, K. and BOSSIO, V.: A. Study of deprived child-
ren: Intellectual, emotional and social development. Vita Humana. 1: 65,1958.
22. PRUGH, D. G. et al.,: A. Study of the emotional reactions of
children and families to hospitalization and illness. Amer. J. Orthopsychiatry.
23: 70-106, 1953.
23. ROBINS, L. N.: Deviant Children Grown Up.
Baltimore: William and Wilkins, 1966.
24. RUTTER, M.: Parent-Child Separation: Psychological effects
on the children. J. Child Psychol. and Psychiat, and Allied Disciple 12: 233-
260, 1971.
25. SHEEHAN, J. G.: STUTTERING: Research and Therapy.
New York: Harper and Row Publ. 1970.
26. SONUVAR, B. ve YÖRÜKOĞLU, A.: Çocukluk ve delikanlı-
lık çağında intihar girişimleri. Hacettepe Tıp ve Cerrahi
Bülteni.
4. 136-150, 197.1. ^
27. SPITZ, R. A.: HOSPITALISMr7Öf%quiry into the genesis of
psychiatric conditions in early childhood. in. A. Freud et al., (Eds.) The
Psychoanalytic Study of the Child. Vol. 1. New York: Intern Univ. Press, 1945,
pp. 53-74.
28. SPITZ, R. A. and WOLF, K. M.: Anaclitic Depression.
412
in: A. Freud et al., (Eds.) The Psychoanalytic Study of the
Child. Vol. 11.
New York: Intern. Univ. Press, 1946, pp. 313-342.
29. TERMAN, L. M. and ÖDEN, M.: The Gifted group at mid-life.
Thirty five years fallow-up of the superior child. Standford University Genetic
Studies of Genius. Vol. 5 Standford: Standford Univ. Press, 15959.
30. WAIXERSTEIN, J. S. and KELLY, J. B.: The effects of pa-

rental divorce: Experiences of the preschool child. J. Amer Acad. Child Psyciatry. 14: 600-616, 1975.
31. YÖRÜKOĞLU, A.: Yuva çocuklarında ruh ve beden gelişmesi.
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. 11: 70-78, 1968.
32. YÖRÜKOĞLU, A.: Aile içindeki ölüme karşı çocukların tepkileri.
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. 10: 166-179, 1967.
33. YÖRÜKOĞLU, A.: Çocuk yetiştirme ve ulusal karakter. Yeni Ufuklar Dergisi. 14: 14-19, 1966.
34. YÖRÜKOĞLU, A.: Okul korkusu ve sağaltım ilkeleri.
13. Ulusal Psikyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresinde sunulan bildiri. Ankara 17 Ekim 1977.
35. YÖRÜKOĞLU, A. ve AKYILDIZ, S.: 75 Çocukta yeni başlayan kekemelik üzerine bir inceleme. 7. Ulusal Nöropsikiyatri Kongresi Bülteni, 1971. S. 373-381.
36. YÖRÜKOĞLU, A. ve SONUVAR, B.: Hermafrodit çocuklarda cinsel kimlik sorunu ve sağaltım ilkeleri. . Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresinde okunan bildiri. Marmaris, 1972.
37. YÖRÜKOĞLU, A. ve ÖNER, Z.: Bir kırsal bölgede ilkokul çocuklarında saptanan ruhsal belirtiler ve ruhsal uyumsuzluk prevalansı. VII. Ulusal Nöropsikiyatri Kongresinde sunulan bildiri. Ankara, Eylül 1971.

YARARLANILAN GENEL KAYNAKLAR
ACKERMAN, N. W.: The Psychodynamics of Family Life.
New York: Basic Books Inc., 1958. AICHHORN, A.: Wayward Youth.
New York: Viking Press, 1935. ALEXANDER, F.: Fundamentals of Psychoanalysis.
New York: W. W. Norton and Co., 1948. ALLEN, F. H.: Psyehotherapy with Children.
New York: W. W. Norton and Co,, 1942.
, ANTHONY, J. E. and BENEDEK, T.: (Eds.) PARENTHOOD: İts Psychology and Psychopathology. New York: Lit Brown. Co., 1970. AXLINE, V. M.,: Play Therapy.
New York: Ballantine Books, 1971. BOWLBY, J.: Attachment and Loss. Vol. I, II, III.
Harmondsvvorth; Penguin Books, 1971. BOWLBY, J.: Child Çare and The Growth of Love.
Harmondsworth: Penguin Books, 1953. BRENNER, C. H.: An Elementary Textbook of Psychoanalysis.
New York: Doubleday and Co. Inc., 1955. CARMICHEAL, L.: (Ed) Manual of Child Psychology.
NewYork: Wiley, 1954. EISSLER, K. R.: (Ed) Searchlights on Delinquency.
New York: International Univer. Press, 1949. ENGEL, G. L.: Psychological Development in Health and Disease. Philadelphia: W. B. Saunders Co., 1962.

ENGLISH, O. S. and FOSTER, C. J.: Fathers Are Parents Too.
New York: G. P. Putnam and Sons, 1951.
ENGLISH, O. S. and PEARSON, G. H. J.: Curamon Neuroses of Childıen and Adults.
New York: W. W. Norton and Co., 1937. ERIKSON, E. H.: Childhood and Society.
New York: W. W. Norton and Co., 1950. FENICHEL, O.: The Psychoanalytic Theory of Neuıoses.
New York: W. W. Norton and Co., 1945. FINCH, S, M.: Fundamentals of Child Psychîatry.
New York: W. W. Norton and Co., 1960. FLAVELL, J. H.: The Developmental Psychology of Jean Piaget. .
Pıincetorı. N. J.: D. Van Nostrand Co., 1963. FREUD, S.: An Outline of Psychoanalysis.
New York: W. W. Norton and Co., 1949. FREUD, S.: A. General Introduction to Psychoanalysis, New York: Garden City Publishing Co., 1938. GESELL, A.: The First Five Years of Life.
New York: Harper and BrotVıers, 1940. GESELL, A. and ILG, F. L.: The Child from Five to Ten.
New York: Basic Books, 1946. G1NOT, H. G.: Between Parent and Child.

New York: The Macmillan Co., 1965. GINOT, H. G.: Between Parent and Teenager.
New York: Avon Books, 1971. HADFIELD, J. A.: Childhood and Adulescence.
Harmondsworth: penguin Books, 1966. HEREİÎRT, M.: Problems of Childhood.
London: pan Books, 1975. HURLOCK, E. B.: Child Development. New York: McGraw-Hill, 1950. ILG, F. L. and AMES, L. B.: Child Behavior. New York: Dell Pıtblishing Co., 1959. JERSILD, A. T.: Child Psychology.
New York: Prentice Hail, Inc., 1968. JOSSELYN, I. M.: The Adolescent and His VVorld.
New York: Family Service Association of America, 1952. KANNER, L.: Child Psychiatry.
Springfield, III.: Charles C. Thomas, 1948.
415
LIPPMAN, H.: Treatment of The Child in Emotional Conflict.
New York: McGraw-Hill, 1956. MUSSEN, P. H., CONGBR, J. J. and KAĞAN, J.: Child Develop-
ment and Personality.
New York: Harperand Row, Publ. 1956. NEILL, A. S.: SUMMERHILL: A. Radical Approach to Child Rea-
ring.
New York: Hart PubhshıngCo., 1960. PEARSON, G. H. J.: Adolescence and The Conflict of Generations.
New York: W. W. Norton and Co., 1958. PEARSON, G. H. J.: Psychoanalysis and The Education of The
Child.
New York: W. W. Norton and Co., PEARSON, G. H. J.: Emotional Disorders of Children.
New York: W. W. Norton and Co., 1949. SALK, L.: What Every Child Would Like His Parents To Know. .
New York: Warner Böoks, 1973. SHIRLEY, H. F.: pediatrıc Psychiatry.
Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1963. SPOCK, B.: Pocket Book of Baby and Child Çare.
New York: Pocket Books, Inc., 1945. SPOCK, B.: Dr. Spock Talks With Mothers.
London: Pan Books, 1968. SPOCK, B.: Problems of Parents. London: pan Books, 1968. VALENTINE, C. W.: The Normal Child.
Harmondsworth: Penguin Books, 1956.
WHITING, J. W. M. and CHİLD, I, L.: Child Training and Personality.
New Haven: Yale Univ. Press, 1953. WOLFF, S.: Children Under Stress.
Baltimore: Penguin Books, İ976.
416

DİZİN

Ailede
Ölüm..... 129
Ailenin
Yapısı..... 125
Aile Yapısında Değişme..... 130
Ahlâk Eğitimi
.....'..... 221'
Annelik.....
..... 38
Anne-Çocuk Ayrılığı ....,.....
43
Anne Yoksunluğu .....
47
Arkadaşlık.....
.. 89
Aşırı
Sevgi.....
186
B
Bağımlılık.....
... 305

Bebeklik Depresyonu .,.....
44
Bebek Yuvalan.....:.....
75
Buyruk Ahlakı.....:.....
223
C
Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim..... 231
Cinsel Kimliğin Gelişmesi..... 237
Cinsel Kimlik Sapması .....
239
Ç
Çalma.....,,.....
.... 337
Çalışan Anne
.....'.....
4f>
Çocuk Edinme.....-.....
277
Çocuk Eğitiminde Baba .....
216
Çocuk Kitapları.....
93
417
Çocuk Mahkemeleri .....
403
Çocukta Ölüm Kavramı 256
Çocuk Psikozları.....
354
Çocuk Ruh Hekimliği..... 362
Çocuk Ruh Sağlığı .....
21
Çocuk Ruhsal Sorunları 281
Çocuk Yetiştirme .....
167
Çocuk Yetiştirme İlkeleri .....
195
Çocuk Yetiştirme Sanatı .....
169
Çocuk Yuvaları.....
72
D
Davranış Bozuklukları .....-334
Dayak.....:.....
..... 202
Dışkı Kaçırma.....
331
Disiplin
.....
195
Duygusal Devinim Dönemi 108
E
Egosentrik.....:.....
.. 22
Eleştirme ve Övgü.....:.....
213
En Etkili Disiplin.....'.....
215
En Küçük Çocuk .....
163
Ergenlik
Çağı..... 362

Erken Çocukluk Otizmi..... 355
Eşcinsellik.....
.... 242
Evcilik Oyunları
.....,..... 369
G
Gece Korkuları
..... 300
Geçiş Nesneleri
..... 54
Gelişim Dönemleri .....,.....
27
Gelişim
İlkeleri..... 27
Gençlik Çağı
..... 375
Gevşek Tutum.....
200
H
"1
Hastalıklar ve Çocuk..... 247
Hastaneye Yatış.....
248
418
Hermafrodizm.....
242
Hiperaktif Çocuk .....
350
Homoseksüalite .....
242
Hospitalizm.....
- 48
Iİ
İçe Kapanıklık Sayrılığı..... 354
İlk
Çocuk.....
160
İlkokul Dönemi.....
76
İnatçı
Çocuk..... 352
İşlem Öncesi Dönem .....
109
K
Kardeşler.....
... 151
Kardeş Geçimsizliği .....,.....
156
Kardeş Kıskançlığı.....
151
Karabasanlar
..... 301
Karı-koca Geçimsizliği .....„.....
139
Kavram Öncesi Dönem 109
Kaygılı Çocuk
.....;..... 309
Kekemelik
.....,..... 311
Kurum Hastalığı.....
48

Kuşaklar Çatışması..... 389
Korkular
.....,.....
289
O
Okula Başlama .....
78
Okulda Ahlâk Eğitimi .....:..... 228
Okulda Cinsel Eğitim .....
386
Okul Korkusu.....
295
Okulda Ruh Sağlığı .....
86
Ortanca Çocuk .....
162
Oyun .....*.....!.....-
.....66
Oyun Dönemi .....-
..... 60
Oyunla Sağaltım.....
368
Ö
Ödipus Çatışması .....:.....
64
Öğretmen.....
. 79
419
Ölüm ve Çocuk.....
256
Örnek Öğrenci
..... 84
Özdenetim
.....'..... 215
Özdeşim.....
... (>2
Özerklik Dönemi .....
52
PR
Psikoterapi.....
.. 367
Pulsuz Dilekçe.....
408
Ruh Sağlığı Nedir? .....
13
Ruhsal Sağaltım .....:.....
367
SŞ
Sağlıklı Tartışma.....
148
Saplantılı Düşünce .....
319
Saldırganlık
..... 343
Sevgi.....
..... 182
Sevgi Yetersizliği
..... 188
Seyirce
.....
316

Sıkı
Tutum.....
199
Somut İşlemler Dönemi .....
110
Suça Yönelen Çocuklar..... 399
Süt Çocukluğu.....
31
Şamaroğlanı.....
190
T
Televizyon ve Sinema .....:.....,.....
98
Tikler.....
..... 316
Tutarsız Tutum.....
201
Tuvalet Eğitimi.....
57
UÜ
Uyumsuz Çocuk.....
283
Uyumsuzluk Belirtileri..... 283
Uyumsuzluk Çeşitleri..... 287
Uyurgezerlik.....
303
420
Y
Yabancı Korkusu :.....
35
Yalan .....-
..... 334
Yatağa İşeme
..... 327
Yerinde Duramayan Çocuk 350
Yuva Hastalığı
.....:..... 48
Z
Zekâyı Belirleyen Etkenler..... 106
Zekâ-Başarı İlişkisi .....
..... 113
Zekâ Gelişimi
.....,..'..... 103
Zekâ Gelişim Basamakları 108
Zekâ
Geriliği.....
115
Zekâ Geriliği Nedenleri..... 118
Zekâ Geriliğinde Sağaltım .....
120
Zekâ Ölçerleri (Testleri).....
111
Zekâ Katsayısı.....
112
421
İÇİNDEKİLER
Önsöz.....
.... 5
1. Bölüm RUH SAĞLIĞI
1. Ruh Sağlığı Nedir? .....
13

2. Çocuk Ruh Sağlığı .....
21
2. Bölüm RUHSAL GELİŞİM DÖNEMLERİ
1. Gelişim İlkeleri ve Gelişim Dönemleri 27
2. Süt Çocukluğu.....
31
3.
Annelik.....
38
4. Özerklik Dönemi.....
52
5. Oyun Dönemi .....'.....
60
6. Oyun
..... 66
7. İlkokul Dönemi.....
76
8. Çocuk Kitapları, TV ve Sinema 93
3. Bölüm ZEKÂ GELİŞİMİ
1. Zekâ Nedir?.....,.
105
2. Zekâ Geriliği
..... 115
4. Bölüm AİLE
1. Ailenin Yapısı.....-•
125
2.
Eşler.....,.....
133
3. Karı Koca Geçimsizliği..... 139
4. Kardeşler
..... 151
5. Bölüm ÇOCUK YETİŞTİRME
1. Çocuk Yetiştirme Sanatı..... 169
2.
Sevgi.....•.....
182
3. Çocuk Yetiştirme İlkeleri ve Tutumları 195
4. Ahlâk Eğitimi .....
221
5. Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim 231
6. Bölüm ÖZEL SORUNLAR
1. Hastalıklar ve Çocuk..... 247
2. Ölüm ve Çocuk .....
256
3. Boşanma ve Çocuk .'.....
264
4. Üvey Anababa ve Üvey Çocuk 273
7. Bölüm ÇOCUKTA RUHSAL SORUNLAR
1. Uyumsuz Çocuk Kimdir?..... 283
2. Korkular.....
289
3. Bağımlılık.....
305
4. Kekemelik.....
3H
5. Seyirce (Tik)
..... 316
6. Saplantılı Düşünceler ve Zoruntular 319
7. Yatağa İşeme ve Dışkı Kaçırma 327
8. Davranış Bozuklukları 334

9. İçe Kapanıklık Sayrığı .....
354
10. Çocuk Ruh Hekimliği .....
362
8. Bölüm GENÇLİK ÇAĞI VE SORUNLARI
1. Gençlik Çağının Ruhsal Özellikleri 375
2. Gençlik Çağında Cinsel Gelişim 382
3. Kuşaklar Arası Çatışma..... 389
4. Gençlik Çağının Ruhsal Sorunları .'..... 397
SON SÖZ.....
406
PULSUZ DİLEKÇE.....:..... 408
KAYNAKÇA..... 411
YARARLANILAN GENEL KAYNAKLAR 414
Arka kapak yazısı:
Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu 1928
yılında Boğazlıyan'da doğdu.
Ankara Gazi Lisesi'ni (1946) ve
istanbul Tıp Fakültesi'ni (1953)
bitirdikten sonra çeşitli yörelerde
hekimlik yaptı. 1958'de ABD'ye
giderek Pittsburg ve Michigan ^^ ^^^^^^m
Üniversitelerinde erişkin ve çocuk
psikiyatrisi dallarında uzmanlık eğitimi gördü. 1964 yılında yurda
dönerek Hacettepe Üniversitesi'nde görev aldı. 1972 yılında yeniden
ABD'ye gitti. Miami Üniversitesi'nde iki yıl süreyle konuk öğretim
üyeliği yaptı. Altı yıl Dünya Psikiyatri Birliği'nin ruh sağlığı
danışmanlığını yapan Prof. Yörükoğlu, Hacettepe Tıp Fakültesi
Çocuk Ruh Sağlığı Kliniği başkanlığından emekli oldu.
Prof. Yörükoğlu'nun çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları konusunda
yazılmış ingilizce ve Türkçe birçok bilimsel yayını vardır.
Kitaplarından DEĞİŞEN TOPLUMDA AİLE VE ÇOCUK ile GENÇLİK
ÇAĞI da yayınlarımız arasındadır.
Çocuğun ruhsal gelişimini, eğitimini, en sık görülen ruhsal sorunlarını
inceleyen ve Türk Dil Kurumu 1979 Bilim Ödülünü kazanan Çocuk
Ruh Sağlığı ilk yayınlandığı 1978 yılından beri olağanüstü ilgi ile
karşılandı. Anne Babaların başucu kitabı oldu.
ISBN 975-447-006-5
Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 11.10.1996 tarih ve
011566 Sayılı kararıyla orta öğretim öğrencileri için tavsiye edilmiştir.